

Inštitut za zgodovino
delavskega gibanja
KNJIZNICA

D2501

DR. JANEZ EV. KREK

IZBRANI SPISI

IV. ZVEZEK

PRVIKRAT V DRŽAVNEM ZBORU

(1897 — 1900)

UREDIL IVAN DOLENEC

*Kdor se lotuje socialnega dela, mora
žrtvovati vse: premoženje, vsako zložnost,
svoj čas, svoje zdravje, svoje dobro ime.*

Vestfalska pisma XVI.

1933

IZDALA IN ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA V CELJU
NATISNILA MOHORJEVA TISKARNA V CELJU, R. Z. Z O. Z.
(FRAN MILAVEC, CELJE)

DR. JANEZ EV. KREK
IZBRANI SPISI

IV. ZVEZEK
PRVIKRAT V DRŽAVNEM ZBORU
(1897 – 1900)

UREDIL IVAN DOLENEC

*Kdor se lotuje socialnega dela, mora
žrtvovati vse: premoženje, vsako zložnost,
svoj čas, svoje zdravje, svoje dobro ime.*

Vestfalska pisma XVI.

1933

IZDALA IN ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA V CELJU
NATISNILA MOHORJEVA TISKARNA V CELJU, R. Z. Z O. Z.
(FRAN MILAVEC, CELJE)

D 2501

D 18. IX. 1963/494

Življenje in delo v letih 1897 do 1900.

Zakaj se je Krek branil državnozbornskega mandata?

Kdor je proučeval Krekovo delo do leta 1897, in zasledoval zlasti njegove izjave o tedanjem avstrijskem parlamentu, je videl, da je Kreka mikalo vse prej nego državnozbornski mandat. Želel je delati kot duhovnik, predvsem pastirsko. O tem lepo govori v pismu prijatelju Hladniku z Dunaja z dne 29. decembra 1889, kjer naglaša: »Duhovnik — naj bi bilo duhovniku summum.« (Izbr. spisi I, 73.) O avstrijskem parlamentu je sodil 10. januarja 1892: »Parlament je humbug brez napredka, brez prepričanja, brez ljubezni, brez srca, brez — vere! Propasti mora.« (Izbr. spisi I, 79.) Zato je umljivo, da se je tako branil kandidature ob volitvah v marcu 1897. (Izbr. spisi II, 45.) Pred poslanskim mandatom ga je svarila njegova ljubezen do duhovniškega dela, dalje nezaupanje v delozmožnost dunajskega parlamenta in slednjič tudi misel na nevarnosti, ki prete človekovi duši ob političnem delu. V kolikor vsega tega ni povedal v dobi pred izvolitvijo, je pa povedal kot poslanec. Še leta 1899. se jezi v VII. Vestfalskem pismu nad našo gospodo, »jaro in kmečko«, ki ga je prisilila v »jarem (!) državnega poslanstva«, ker ne spoštuje za javno življenje sposobnih mož, »če so magari tudi samo predilniški delavci« (Gostinčar!). Takrat (l. 1899.) je letal iz kraja v kraj po Vestfalskem, zbiral delavce, pridigoval, spovedoval pozno v noč, ponoči pisal svoja obširna pisma za Slovenca, a vendar se mu kljub ogromnemu delu zdi, da tu »sladko počiva«, ker je »rešen vsaj vseh odborovih in klubovih sej«. (Pravtam.) Človek je pač srečen takrat, kadar dela to, kar rad dela. In Krek je sodil: »Duhovno pastirstvo je najvišje socialno delovanje.« (Vestfalska pisma XIX.) Pravilno je opazoval tudi, da »med delom, ki ga človek rad opravlja, raste tudi sposobnost za delo«. (Vestfalska pisma IX.)

Tudi nezaupanje v delozmožnost državnega zbora ga kot poslanca ni minilo. Prepričal se je, da je pravilno prerokoval, še preden je bil izvoljen — čeprav je govoril »gluhim ušesom« — »da bo prihodnji zbor brez vsakega pomena«. (Vestfalska pisma XIV.) In prav tako je razlagal 17. julija 1898 volilcem v Selcih, »da je sedanji čas državni zbor brez pomena«. (Slovenec 1898, štev. 161.) »Slovenskemu listu« je pa pisal v avgustu 1899

(štev. 32) drastično: »Tisti, ki še sedaj ne ve, da je zbornica brez pomena in da v njej sedaj posamen poslanec, vrh tega pa še južni Slovan, sploh ni sposoben, da bi kaj zakrivil, ne zasluži odgovora. Ali naj delam komedijo in se okrinkam z neko poslansko važnostjo, iz katere sem se vedno norčeval?«

V poslanskem delu samem pa — kakršno je pač bilo takrat — vidi »polno velikih nevarnosti za um in značaj.« »Vprav zato, ker sedanje poslansko delovanje s svojimi zavitimi oblikami redno le silo z daleč vpliva v duhovnem pastirstvu in je za večino neumljivo, za mnoge gledalce pohujšljivo, za poslance same pa polno velikih nevarnosti za um in značaj, zato sem še vedno teh misli, naj duhovnik ne prevzema tega posla.« (Vestfalska pisma XIX.)

Radi tega Krek tudi po preteku te volilne dobe ni hotel ničesar slišati o tem, da bi zopet kandidiral. Šele uvedba splošne in enake volilne pravice (l. 1907.) mu je — prepričanemu demokratu¹ — kolikor toliko vzbudila upanje, da ni izgubljen trud, če poskusi delati za svoje cilje tudi na dunajskih parlamentarnih tleh. Kajti tudi v dobi, ki jo sedaj opisujemo, je čutil Krek, »kako neobhodno je potrebno, da duhovnik v izvrševanju svojih svetih dolžnosti deluje neustrašeno za preosnovo sedanjih žalostnih družabnih razmer, ki ogromno zavirajo njegovo ožje duhovniško delo. Zavedal sem se . . . , da spada družabno delo v našem času med prve dolžnosti duhovnega pastirstva.« (Kat. Obzornik 1897 v članku: Stanovanja delavskega ljudstva. Ponatisnjeno v naši knjigi.)

Avstrijski parlament v letih 1897—1900.

1. Razpad parlamentarnega življenja v Avstriji pod Badenijem.

Kakšen pa je bil vendar tisti avstrijski parlament, ki je Kreka tako odbijal?

Krek je prišel na Dunaj ob času ministrskega predsednika Badenija dober teden poprej, preden je izdal Badeni (dne 5. aprila 1897) svoje glasovite jezikovne naredbe, ki so v svojih posledicah zasekale avstrijskemu parlamentarizmu take rane, da se niso nikdar več popolnoma zacelile. Stvar je bila tale.²

¹ Dne 7. septembra 1898 piše Krek v Slovencevem uvodniku, da namerava rešiti krona državno krizo z nekakim državnim udarom, o katerem sodi Krek, da je »absolutno potreben«, čeprav »sila nevaren«. Tu pravi: »Ljudstvu naj se da beseda, ljudstvu v celoti — in na mah je rešena državna kriza. — 'Staatsstreich' v tem zmislu, da se oktroira splošna, direktna in tajna volilna pravica — to je sicer radikalno, a edino uspešno sredstvo, s katerim se na mah sanira naše javno življenje.« — Za splošno volilno pravico se izjavlja tudi v XI. in XIV. Vestfalskem pismu.

² To dobo avstrijskega parlamenta je lepo opisal iz lastnega doživetja Fran Šuklje, star parlamentarec, ki je poznal do dna politično življenje v

29. septembra 1895 je zasedel mesto ministrskega predsednika in obenem notranjega ministra grof Kazimir Badeni, Poljak po rodu. (Rodbina je bila italijanskega izvora; v 16. stoletju se je bila preselila na Poljsko.) Njegovo ministrstvo se je imenovalo »poljsko ministrstvo«, ker so imeli Poljaki v svojih rokah poleg predsedstva in notranjega ministrstva tudi važno finančno in zunanje ministrstvo (Bilinski in Goluchowski); seveda je bil tudi minister krajan za Galicijo Poljak.

Ko se je sestal konec marca 1897 novo izvoljeni parlament, je bila prva naloga Badenijeva, da sestavi zanesljivo vladno večino, ki bo sprejela med drugim zlasti nagodbo z Ogrsko, ki jo je bilo treba vsakih deset let obnoviti in je baš to leto potekala desetletna doba. Badeni je želel pritegniti v vlado mladočehe, ki so bili prišli po volitvah silno ojačeni v parlament: njih klub je štel 60 poslancev in je združeval malodane vse zastopnike češkega naroda; razpolagal je z obilico izbornih govornikov in večjih strokovnjakov. (Šuklje.) Da bi pridobil to važno skupino za vlado, je izdal Badeni takoj v prvih tednih zasedanja nove zbornice tako zvane jezikovne naredbe, ki so določale, da sta za urade na Češkem in Moravskem oba deželna jezika — češčina in nemščina — enakovrsta in da sme vsak državljan v teh deželah zahtevati, da se uraduje z njim v njegovem materinem jeziku. Radi tega se morajo uradniki v omenjenih deželah naučiti v treh letih obeh jezikov v besedi in pismu; po 1. juliju 1901 se smejo na Češkem in Moravskem nastaviti samo uradniki, ki so dokazali znanje češčine in nemščine. To se pravi: vsak češki Nmec se mora naučiti češčine, če hoče dobiti doma službo, kakor se je moral vsak Čeh naučiti nemščine. Staročehi in nemški liberalci bi bili pristali na to, da bi se uradovalo v čeških krajih češko, v nemških nemško, v jezikovno mešanih pa češko in nemško; toda mladočehe niso hoteli priznati obstojanja posebnega nemškega ozemlja v deželah češke krone, ker bi bilo to lahko ovira pri delu za njih daljnji smoter: za ustvaritev samostojne češke države v njenih zgodovinskih mejah. Nemci so tudi pravilno skleпали, da so Badenijeve naredbe prvi korak za ustanovitev češke »Vaclavove« države (Mayer), in so občutili te naredbe »kot udarce za bičem« (Charmatz). Niso se mogli sprijazniti z

Avstriji, in sicer najprej v spisu: Jan. Ev. Krek v parlamentu (čas XX, 122—124), potem pa še v knjigi Iz mojih spominov II, 130—135 in III, 4—13. Prav pregledno je podana zgodovina Badenijevih jezikovnih naredb pri Charmatzu, Österreichs äußere und innere Politik von 1895 bis 1914 (Aus Natur und Geisteswelt, 655. snopič, izdaja iz 1. 1918., str. 19—34), kratko tudi pri Mayerju, Geschichte Österreichs mit besonderer Rücksicht auf das Kulturleben. (III. izdaja, str. 762 in 763.) Seveda je o stvari obširno pisalo tudi takratno dnevno časopisje. To dobo obravnava tudi Prijatelj v svoji knjigi: Janko Kersnik, njega delo in doba, in Erjavc v Zgodovini katoliškega gibanja na Slovenskem.

novim položajem in z mislijo, da pač doba demokracije in probiranja slovanskih narodov neizprosno podira stoletne predprave njihovega jezika.

Borba proti Badenijevim jezikovnim naredbam se je pričela najprej v parlamentu. Nemci v opoziciji so predlagali, da pridejo na zatožno klop vsi ministri, ki so naredbe podpisali. Znani kričač K. H. Wolf je govoril v parlamentu, da si Nemci ne morejo dati vsega nuditi od »Čehov, Slovencev in drugih manjvrednih narodnosti« (»Tschechen, Slowenen und andere minderwertige Nationalitäten«), kar je zbudilo vihar ogorčenja pri vseh Slovanih v Avstriji. V parlamentu se je pričela nemška obstrukcija in vlada je bila prisiljena zaključiti zasedanje (2. junija 1897).

Borba se je sedaj prenesla iz parlamenta med narod. Nemci so prirejali shode proti jezikovnim naredbam med Nemci po Češkem in Moravskem, pa tudi po alpskih deželah. Med njimi je dobilo novega netiva gibanje za odcepitev od Avstrije in za združitev z Nemčijo.

Ko se je v septembru 1897 zopet sestal parlament, so se dogajali v njem škandali, »ki so brez primere v ustavni zgodovini vseh narodov« (Charmatz).¹ Primerjati bi se dali z njimi dogodki v naši narodni skupščini pred 20. junijem 1928. Pretepi med poslanci so bili na dnevnem redu. Kako daleč je šlo brezobzirno divjanje, je razvidno n. pr. iz tega, da se je sam ministrski predsednik Badeni dvojeval z Wolfom.² Za vzdrževanje reda v zbornični dvorani ni zadoščalo več hišno osebje, ampak predsednik zbornice je moral klicati policijo na pomoč; 26. nov. 1897 je n. pr. 60 policajev odstranjevalo izključene poslance iz dvorane in delalo red. V nedeljo 28. novembra so bile na Dunaju velike poulične demonstracije proti Badeniju, dunajski župan dr. Lueger je izjavil, da ne more več jamčiti za mir v mestu — tedaj pa se je izvedelo, da je cesar sprejel Badenijevo — demisijo, in mesto se je začasno pomirilo.

O takem parlamentu je pač opravičeno zapisal Šuklje glede Kreka: »Naravno, da tako otrovano ozračje nikakor ni moglo ugajati zdravju, po tvornem delu hrepeneči Krekovi naravi.« (Čas XX, 123.)

¹ Šuklje pravi o tem: »Ne morem popisati, kakšni prizori so se odigravali v poslanski zbornici. Včasih je bil položaj tak, kakor da ste na skrajni periferiji velikega mesta v zamazani beznici med pretepajočimi se podivjanimi pijanci, in zopet ste imeli občutek, kakor da vas je nemila usoda pahnila v blaznico med tolpo razgrajajočih umobolnikov, in zopet ste se znašli v zbornični skoraj prazni dvorani, koje tla so bila posuta z ostanki razbitih namiznih pokrovov in raztrganih tiskovin.« (Iz mojih spominov III, str. 5.)

² Dne 21. septembra 1897 je vprašal poslanec Gregorij predsednika parlamenta, ali je res, da je v zbornici 16 policajev, preoblečenih v sluge. Tedaj je stopil Wolf k Badeniju in mu zakričal v obraz: »Odgovorite! Če je to res, tedaj je to klavrna podlost (eine erbärmliche Schufterei)!« Badeni — najvišji čuvar zakona! — je nato pozval Wolfa na dvoboj s pištolami.

2. Avstrijski parlament pod Badenijevimi nasledniki.

»Postali smo v zasmeh vsemu svetu, da je res sramota.«
Cesar Franc Jožef o avstrijskem parlamentu konec maja 1900.

Ta odstavek bi skoro lahko kar takoj zaključili, ker je bistvena vsebina vsega, kar se je dogajalo v teh letih v avstrijskem parlamentu, že povedana v navedeni cesarjevi označbi. Parlament ni mogel priti do nikakega dela; namesto njega je vladal § 14. Ta je začasno podaljševal nagodbo z Ogrsko, dovoljeval proračunski provizorij, zviševal posredne davke, sploh storil vse, kar je bilo neobhodno potrebno, da je državni stroj mogel redno nadaljevati svoje škripajoče življenje. Vso brezpomembnost parlamenta je lepo označil Charmatz (str. 62 in 63) takole: »Das Abgeordnetenhaus, das dem § 14 die Alleinherrschaft überließ, verlor in der Bevölkerung jede Sympathie. Teilnamlos sah man seinem Zusammentritt entgegen, gleichgültig vernahm man die Kunde von den vielen Vertagungen. Selbst die Sozialdemokratie, die doch an der Parlamentstribüne ein großes Interesse hat, wandte sich mit Widerwillen von dem siechen Körper ab.«

Nikakega zmisla bi ne imelo za nas, če bi hoteli naštevati vse faze v bolezni tega bolnika. Samo ministrske predsednike naštejmo v naglici!¹

Badeniju je sledil baron Gautsch (28. nov. 1897 do 6. marca 1898), ki si je konec leta 1897. pomagal z obširno uporabo § 14. Parlament pod njim sploh ni zboroval. Njegov naslednik je bil Čeh grof (pozneje knez) Thun (7. marca 1898 do 2. okt. 1899). Pod njegovo vlado se je nadaljevalo med Nemci gibanje »proč od Avstrije«,² kateremu se je še pridružilo geslo »proč od Rima«. (Slednje gibanje ni imelo posebnega uspeha; do 4. julija 1899 je izstopilo iz katoliške cerkve 3252 oseb.) Na kako spravo med Slovani in Nemci ni bilo misliti v dobi, ko je naglašal Schönerer, da morajo Nemci biti in ostati prvi narod na vsem svetu. (Charmatz, str. 40.) Ko je vlada s § 14 zvišala posredne davke — posebno se je podražil sladkor — je prišlo na mnogih krajih do krvavih pouličnih demonstracij proti vladi. Thun je moral

Streljala sta se tri dni pozneje na razdaljo 25 korakov. Da je bila ironija popolna, je dobil žaljeni ministerski predsednik od žalilca še kroglo v desno zgornjo laketo. S tem je bil Badeni eo ipso izobčen iz Cerkve in pregrešil se je tudi proti državnemu zakonu, ki je prepovedoval dvoboj; a storil je korake, da se je spravil s Cerkvijo in poravnal z državo. »Slovenec« se je norčeval, da se v monarhiji ne vlada dualistično, ampak duelistično (1897, številka 223) in da se dogodki v dunajskem parlamentu dajo primerjati samo z dogodki »pri pouličnjakih ali pa pri norcih«. (Pravtam.)

¹ Obširneje o tem glej Šuklje, Iz mojih spominov III, 15—26!

² Dne 5. novembra 1898 je n. pr. govoril Schönerer v zbornici, naj bi Nemčija razkosala Avstrijo ter osvojila »nemške in druge obmejne pokrajine«. (Po poročilu v Slovencu 1898, številka 257.)

iti.¹ Njegovega naslednika grofa Claryja (2. okt. do 21. dec. 1899) je po dvainpolmesečni vladi vrgla nejevolja Čehov, ker je bil 14. oktobra 1899 povsem razveljavil Badenijsve jezikovne naredbi. Še manj časa je vladal za Claryjem Wittek; niti mesec dni ne (21. dec. 1899 do 18. jan. 1900). Nato je pa prišel na krmilo Körber, eden najspodobnejših avstrijskih državnikov v dobi umirajoče monarhije; a bolnega parlamenta le ni mogel ozdraviti. Dne 8. junija je moral zaključiti zasedanje — bilo je XVI. zasedanje — in ni tega parlamenta sploh več sklical, ampak ga je 7. septembra 1900 razpustil in razpisal nove volitve. Krek je bil za pičlih sedem let parlamenta — rešen.

* * *

Kdor bi hotel dobiti nekoliko globlji vpogled v poslednje vzroke nemškega divjanja, bi se moral seznaniti z bistvom tako zvanega vsenemškega gibanja ali pangermanizma. Koli kor je meni znano, nimamo v slovenskem slovstvu v tem oziru nobene razprave, ki bi šla tej stvari tako do dna, kakor je Krekova studija; Katolištvo — naša edina rešitev (Kat. Obzornik 1900). Kakor je skušal doumeti Krek bistvo socializma s tem, da je najprej proučil zgodovino socialnih teorij in njih filozofično ozadje, tako se tudi pri razglabljanju o vzrokih divjih izbruhov nemštva, ki jih je doživljal dan na dan v parlamentu, ni zadovoljil z razlago teh pojavov po dnevnem časopisju, ampak je skušal najti vir, iz katerega so vsi ti pojavi zrasli. In ta vir je našel v ideologiji pangermanizma, za čigar očeta smatra pisatelja Pavla Lağardeja; njegove tozadevne spise je Krek podrobno proučil slično kakor Marxov »Kapital«. Ob enem je pa Krek vestno zasledoval tudi ostalo literaturo (brošure, časopise) o pangermanizmu in si je tako ustvaril o njem v najbistvenejših potezah tole sliko. Pangermanizem hoče Nemčijo razširiti na jugu do Trsta preko Čehov in Slovencev; zato morata ta naroda polagoma izginiti. (Že l. 1866. so po zmagi nad Avstrijci zahtevali Prusi, da naj jim Avstrija odstopi tudi Češko!) Razširitvi nemške države proti jugu je pa na poti Avstrija. Ta mora postati »prednja straža in mandatarica« (po domače bi se reklo: dekla) Nemčije. Zato pa Nemčija ne sme ravnodušno gledati na notranje razmere v Avstriji, ampak mora pritiskati na Habsburžane, da se bodo zavedali svoje naloge v korist vsenemštva. Sedaj se Habsburžani te naloge ne zavedajo, kar najbolj dokazujejo Badenijsve jezikovne naredbi. Te naredbi so padle po posredovanju Berlina. V

¹ Krek piše o tem: »Leta 1899. je padel Thun in z njim jezikovne naredbi. Javno se je spravljal ta dogodek v zvezo z obiskom nemškega kancelerja pri našem cesarju. Dejstvo je, da so razni nemški časopisi pozivali berlinsko vlado, naj poseže vmes.« (Kat. Obzornik IV [1900], 316.)

Avstriji torej ne pride do narodne enakopravnosti radi tega, ker ima tu svoje prste vmes Nemčija. Kdor se hoče torej boriti za pravice Slovanov v Avstriji, se mora boriti tudi proti vmešavanju Nemčije v avstrijske razmere.

V senemško gibanje je pa tesno združeno s protestantizmom. Njega vodstvo je v protestantovskih pruskih rokah. Kamor pride pangermanizem, tja pride skupaj z njim tudi gibanje za prestop v protestantizem. Vsenemška borbena društva delajo sporazumno z društvi za protestantovsko propagando. Vsenemcem, ki hočejo združiti Nemce v eni državi, in protestantom, ki hočejo, da ima en narod tudi eno — »nemško« — vero, je na poti Avstrija s katoliškim prebivalstvom in katoliško dinastijo. Zato se zavedni avstrijski katoličani že iz verskih razlogov ne morejo družiti z vsenemci. Za Slovence je pa torej katolištvo »edina rešitev« tudi v narodnem oziru: brani jih obenem pred protestantizmom in pangermanizmom. (Slovenec 1900, šte. 165.)

Isto trdi Krek tudi v treh drugih člankih, ki jih objavljamo v naši izdaji: v članku Protestantizem in slovenstvo (Slovenec 1898, št. 5), v X. Vestfalskem pismu in v članku: Kje so udinjani naši liberalci? (Slovenec 1900, šte. 165.) V poslednjem članku naglašja Krek, da izvirajo iz nemške protestantske bojne literature proti katoliški cerkvi tudi »povestice o duhovnikih z vsega sveta« in drugo gradivo, s katerim polni Slov. Narod svoje predale v boju proti Katoliško narodni stranki.

Krekovo delo v letih 1897—1900.

1. Krek v parlamentu in med volilci v Badenijsvi dobi.

(Skupen klub vseh slovenskih in hrvaških državnih poslancev. — Krekov prvi govor v parlamentu. — Številni shodi v domovini. — Ustanovitev Slovenske krščansko socialne zveze.)

Marca 1897 je bilo izvoljenih v državni zbor 16 slovenskih poslancev, med njimi 9 iz bivše Kranjske (Krek, dr. Šusteršič, Povše, dr. Žitnik, Pogačnik in Pfeifer; Šuklje, dr. Ferjančič in Kušar), 4 iz bivše Štajerske (dr. Gregorec, Robič, Žičkar in vitez Berks), 2 iz Primorske (dr. Gregorčič in Alfred grof Coronini) in eden s Koroškega (Einspieler, prvi Slovenec, ki je bil na Koroškem izvoljen v državni zbor). Ko se je 27. marca sestal državni zbor, so morali seveda slovenski poslanci rešiti najprej vprašanje kluba, v katerem se bodo organizirali. Tozadevno se je delalo že l. 1896. na to, da bi se združili vsi južnoslovanski poslanci v skupnem klubu, ki bi podpiral vlado. Avgusta 1896 je bil namreč prišel ministrski predsednik Badeni v Ljubljano. Pri tej priliki se je zvedelo, da Badeni obžaluje, da so južnoslovanski za-

stopniki razcepljeni na tri dele.¹ To je dalo povod, da so se začela najprej med slovenskimi politiki pogajanja za ustanovitev skupnega južnoslovanskega kluba na Dunaju. Takoj po končanih volitvah v marcu 1897 je sprožil Šuklje predlog, da bi se ustanovil Jugoslovanski klub, ki bi štel 29 poslancev (16 Slovencev, 11 Hrvatov in 2 Srba). Dne 30. marca 1897 so se zbrali na Dunaju slovenski in hrvaški poslanci in so obravnavali vprašanje skupnega kluba. Navzočni so bili tudi nekateri (vladni) ukrajinski poslanci. Dr. Šusteršič je predlagal, naj se osnuje Zveza slovanskih katoliških poslancev; Krek je pa izjavil, »da on in njegovi somišljeniki ne vztrajajo pri besedi 'katoliški', temveč da so zadovoljni, ako se le sicer označi klub kot sestavljen na podlagi pozitivnega krščanstva, v nasprotju z materialističnimi težnjami, katere zagovarja socialna demokracija« (Slovenec 1897, šte. 73). Po vsej priliki je hotel Krek s tem omogočiti vstop v klub obema srbskima poslancema iz Dalmacije (dr. Baljaku in dr. Kvekvicu). Krekov predlog je bil v bistvu sprejet in 1. aprila se je ustanovila Slovanska krščanska narodna zveza, ki je štela 35 poslancev: 16 Slovencev, 11 Hrvatov (med njimi so bili n. pr. pravaši dr. Laginja, dr. Trumbić, Biankini, Perić in Spinčić in pristaš Narodne stranke dr. Bulat), 7 Ukrajincev (šest iz Galicije in eden iz Bukovine) in 1 Čeh (dr. Stojan). Klub je imel tri predsednike, ki so se menjavali vsak mesec: dr. Šusteršiča, dr. Bulata in Ukrajince Barwinskega. »Po številu članov je bil klub četrti izmed sedemnajstih klubov, na katere se je razcepila povsem razdrapana poslanska zbornica.« (Šuklje.) Klub je stal na krščansko socialnem in slovanskem temelju in je želel gojiti prijateljsko sodelovanje s katoliškimi ljudskimi strankami in slovanskima kluboma Čehov in Poljakov; nasprotoval je liberalnim in nacionalnim Nemcem. (Slovenec 1897, šte. 74.) Spadal je k vladni večini, skušal se je pa držati stališča, »da jugoslovanskim poslancem treba predvsem neodvisnosti nasproti vladi, katero naj podpirajo le tedaj, ako se bo res v dejanju pokazala pravično Jugoslovanom«, kakor je to naglašal Slovenec (1897, šte. 70; pisec je bržkone Krek²) in pozneje tudi Krek večkrat na svojih shodih.

Parlamentarno zasedanje se je bilo začelo malo pred veliko nočjo in 9. aprila je bilo že prekinjeno radi bližajočih se praznikov. Na velikonočni ponedeljek (19. aprila) je govoril Krek na zborovanju Slov. katol. delavskega društva. Ubiral je opozicionalne strune: »Dokler avstrijska vlada tako malo upošteva

¹ Prijatelj, Janko Kersnik, njega delo in doba, sešitek II. in III., str. 558.

² To sklepam med drugim iz tega, ker Krek po zgledu Hrvatov skoro dosledno rabi »treba« brez »je«.

naše težnje, ne moremo biti v vladnem taboru. Razmere na Primorskem so neznosne, istotako na Koroškem.«¹

Proti koncu aprila se je zopet začelo življenje v državnem zboru in Krek je tu govoril 30. aprila svoj prvi govor, govor o razpustu železničarskih organizacij. O Kreku kot parlamentarnem govorniku je izrekla Arbeiter Zeitung ob njegovi smrti tole sodbo: »Presenetil je po globini svojega umevanja, po krepkem socialnem zmislu, pravem demokratičnem čuvstvanju in nič manj z ljubkostjo govora; tudi formalno je bil eden najboljših govornikov zbornice. Krek je prišel tudi takoj v najspredejšo vrsto poslancev.« (Citirano po Slovencu 1917, št. 235.) Vendar pa mirno lahko rečemo, da si socialisti niso ustvarili tako laskave sodbe o Kreku takoj na podlagi njegovega prvega govora, ki je n. pr. socialiste v Sloveniji precej neprijetno presenetil.² Mislim, da bi Krek tega govora tudi ne bil več govoril v poznejšem življenju, ko je imel med socialisti, zlasti med češkimi in nemškimi, dosti najboljših znancev, s katerimi je ponovno strokovno skupaj delal v odsekih in ki so ga kot socialnega delavca in človeka visoko cenili, da, ljubili. Če sem pravilno tolmačil neko Krekovo besedo v zasebnem razgovoru, Kreku ta njegov govor pozneje nikakor ni bil všeč, ampak bi mu bilo bolj prav, če bi ga sploh ne bil nikdar govoril. Za umevanje razvoja Kreka kot parlamentarca je pa potrebno, da ta govor ponatisnemo, to se pravi: objavimo v prevodu. Naj sledi kot uvod v govor nekaj besed o povodu, ki je sprožil Krekov govor!

V marcu 1897 je Badenijska vlada razpustila vse organizacije železničarjev kakor tudi zvezo uradnikov, pomožnih uradnikov in poduradnikov državnih železnic. Organizacija je bila ustanovljena leta 1893. na osnovi društvenega zakona iz l. 1867. Socialni demokratje so vložili radi tega v seji dne 30. aprila 1897 nujni predlog, naj se izvoli odsek 36 članov parlamenta, ki bo preiskal, ali je bil ta razpust pravilen in v zakonu utemeljen ali ne. Nujnost je utemeljeval socialistični poslanec dr. L. Verkauf. Po njegovem govoru je ministrski predsednik, ki je bil obenem notranji minister, navajal razloge, zakaj je notranje ministrstvo

¹ Kako slabo je bil Badeni poučen o razmerah na Koroškem, dokazuje anekdota, ki jo je povedal Krek 26. septembra 1897 na shodu v Kamni gorici: Badeni je namreč vprašal poslanca Einspielerja: »Gibt es in Kärnten auch Slowenen?« (Slovenec 1897, šte. 224.) Tako je bil torej slovenski ministrski predsednik poučen o Slovanih v Avstriji!

² Prim. n. pr. Abditusov spis v Ljubljanskem Zvonu 1918: Nekaj spominov na dr. J. E. Kreka, str. 16, kjer pravi pisatelj: »To njegovo dejanje je edini madež na njegovem demokratičnem mišljenju in čuvstvu.« Tudi dunajska Arbeiter Zeitung, ki je postavila Kreku ob njegovi smrti prav lep spomenik in izjavila o njem kot govorniku, da je bil Krek po vsebini in obliki svojih govorov »eden najboljših govornikov v zbornici«, je zapisala ob tej priliki o njegovem prvem nastopu, da je »napravil vtisk navadnega krščanskega socialca in ta vtisk seveda ni bil ravno razveseljiv«. (Citirano po Napreju z dne 15. oktobra 1917.)

razpustilo organizacijo. Glavni momenti, ki jih je navajal Badeni, so tile: Organizacija ni bila strokovna, ampak samo del politične socialne demokratične organizacije. (Zato je rekel pozneje dr. Krek, da se je vlada načelno izjavila proti socialni demokraciji.) Imela je namen, da bi dosegla popoln prevrat takrat veljavnih službenih razmer pri vseh javnih službah in seveda tudi pri železnici. Če bi se uresničile socialno demokratične zahteve, bi bila železniška uprava brez moči proti železniškemu oboju. Pripravljala so se tla za veliko stavko, ki naj bi izsilila ugoditev vsem zahtevam železničarjev. Spodkopavala se je vsaka oblast. Kot dokaz je navajal zlasti pisavo lista Eisenbahner, glasila razpuščene organizacije.

Za Badenijem sta govorila krščanska socialca Ferdinand Tusel (proti nujnosti) in Axmann, ki je izjavil, da bo glasoval za nujnost, češ, da je načelno treba nastopiti proti kršitvi svobode združevanja; toda če bo nujnost sprejeta, bo pa glede stvari same nastopil proti socialnim demokratom in glasoval za to, da se odobri razpust.

Ob polu treh popoldne je dobil besedo dr. Krek in je izjavil, da bo glasoval proti nujnosti. Po njegovem mnenju je bilo potrebno razpustiti organizacijo; izjavlja se stvarno proti temu, da bi se razpust organizacije preklical, in zato tudi ne smatra za nujno, da bi se stvar takoj preiskavala.

Če sem v letih 1917 in 1918 poslušal govore v dunajskem parlamentu, sem videl, da se znaten del govornikov ni prav nič brigal za to, kaj je rekel predgovornik ali protigovornik. Mnogi poslanci so prinesli govore lepo spisane v parlament in so jih tam brali; tako so delali zlasti poslanci, ki jim je nemščina delala težave. Pri Kreku pa vidimo, da je govoril res tako, kakor naj bi se govorilo pri debati: oziral se je kar mogoče na izvajanja svojega nasprotnika dr. Verkaufa in ga je skušal pobiti z njegovim lastnim orožjem. Zato bomo videli, da navaja iste razloge za a razpust, ki jih je bil navajal dr. Verkauf proti razpustu. Ker je govoril ex abrupto, je točno reagiral tudi na medklice. Med njegovim govorom je bilo v zbornici prav živahno, izzival je navdušeno odobravanje in ostro ugovarjanje in ko ga je predsednik opozarjal, naj se kratko izraža, je zabeležil stenograf medklic: »Naj le govori dalje!« Slov. Narod, ki je o govoru precej zafrkljivo poročal (1897, šte. 99 in 105), priznava vendar, »da je za parlamentarnega novinca še dosti dober pričetek!«.

V jezikovnem oziru se govoru pozna, da je Krek moral govoriti sredi debate brez daljše priprave in da mu je po vsej priliki tudi nemščina še kolikor toliko delala preglavico. Zato se posamezni izrazi večkrat ponavljajo, Krek se tudi ne izraža tako plastično, kakor mu je tekla n. pr. slovenščina ali pozneje tudi nemščina. Prevedel sem najprej govor iz stenografskega

zapisnika in sem svoj prevod naknadno primerjal še s prevodom v Slovincu z dne 8. maja 1897, šte. 104. Prevod v Slovincu je napisan v lepi slovenščini — slovenščina prevoda je boljša nego nemščina izvirnika — mestoma je precej prost in vsebuje tudi nekatere medklice, ki jih stenografski zapisnik nima. Prevod je napravil torej nekdo, ki je bil pri govoru navzočen; morebiti Krek sam.

Kot zanimivost naj navajam še to, da je pri tej debati govoril tudi poznejši ministrski predsednik grof Stürgkh, ki je pričel s 24 vrstic obsegajočim stavkom, polnim tujih besed in uradniške natančnosti. Postavil se je glede nujnosti predloga na stran — socialnih demokratov in je glasoval za nujnost, ker so bili »interesentje omejevani v eni izmed najvažnejših političnih pravic, v pravici združevanja«.

Pri glasovanju je bila nujnost odklonjena s 178 glasovi proti 134. S stvarjo se je bavilo tudi državno sodišče, ki je 13. julija 1897 razsodilo, da ministrstvo s tem, da je razpustilo železničarsko organizacijo in prepovedalo ustanovitev enake nove organizacije, ni kršilo ustavnih pravic. (Slovenec 1897, šte. 161.)

Naslednji mesec — maj 1897 — se je razmerje med vlado in opozicijo še bolj poostrilo, pričela se je obstrukcija v državnem zboru in vlada je bila prisiljena, da je že 2. junija predčasno zaključila zasedanje (XII. zasedanje). Parlament je šel za več nego tri mesece — do 23. septembra — na počitnice in za Kreka se je začela doba neprestanih shodov. Sam je rekel 31. avgusta 1897, ko mu je na velikem delavskem shodu v Idriji skušal neki nasprotnik očitati, češ, zakaj je šele sedaj prišel v Idrijo: »Niti ene nedelje, ne enega praznika ne najdete in povrh še mnogo dni v tednu, da bi ne bil na kakem shodu govoril, odkar sem prišel z Dunaja.« (Slovenec 1897, šte. 202.) Isto potrjuje tudi Slovenec 1897, šte. 216: »Zlasti je poslanec pete kurije dr. Krek toliko delal s prirejanjem shodov, da več ni mogel storiti. Vsako nedeljo in praznik je imel po en shod ali dva in tudi delavnikov je moral več privzeti za shode, ker mu je za to manjkalo nedelj.« Danes nam seveda ni mogoče ugotoviti, kje vse je Krek govoril v teh počitnicah. Pri listanju po Slovincu iz te dobe sem si n. pr. izpisal, da je govoril 13. junija 1897 na shodu Katol. delavskega društva v Mengšu in 27. junija na Brezjah. Posebej pa moramo omeniti, da je prišel sredi julija na Krekovo povabilo v Ljubljano Ferdinand Tusel, nadsprevodnik v Bischofshofenu, ki je bil izvoljen kot poslanec pete kurije na Solnograškem in ki ga poznamo že kot govornika proti dr. Verkaufovemu predlogu. Ta je priredil v ljubljanskem Rokodelskem domu dva shoda (15. in 16. julija 1897), seveda v nemškem jeziku; njegova govora je tolmačil Krek. Ta shoda sta bila predvsem namenjena krščansko socialni organizaciji železničarjev, ki se je bila ustanovila v Ljubljani kot Prometna

zveza dne 15. junija 1897 ob navzočnosti kakih 130 železničarjev.¹ (Glasnik III, str. 133.)

Krek je Tuselu obisk vrnil s tem, da se je udeležil katoliškega obrtnega in delavskega shoda v Solnogradu od 8. do 11. avgusta 1897 in imel tam referat o stanovanjih delavskega ljudstva, ki ga prinašamo v majhnem odlomku v naši knjigi v obliki, kakor ga je priredil Krek sam za Katoliški Obzornik 1897.

Socialni demokratje so na svojih shodih istočasno po vsej državi govorili proti Badeniju in vsem poslancem, ki so odobraval razpust železničarske organizacije; pri tem so izražali nezaupnice zlasti Kreku in Tuselu. Krek je na shodih zagovarjal stališče Badenijeve vlade v jezikovnem vprašanju na Češkem in seveda tudi glede razpusta železničarske organizacije. Tako je n. pr. Slovensko katoliško delavsko društvo v Ljubljani dne 17. julija po Krekovem govoru sprejelo resolucijo, da se odobravo Badenijeve jezikovne naredbe. Dne 25. julija je govoril Krek na velikem shodu na Gomilskem, kjer je bilo takrat središče socialne demokracije v Savinjski dolini. O tem shodu imam na razpolago pismo g. Al. Koklja, sedaj župnika v Vurbergu, ki je bil takrat kaplan v Št. Juriju ob Taboru. Ta piše dne 4. avgusta 1925 med drugim: »Popoldne ob treh smo imeli shod na Gomilskem. Vse sobe in kuhinja pri ‚Hočevarju‘ so bile nabito polne. Okrog hiše je bilo pa toliko ljudi, kakor bi jo oblegali. Krek je govoril dve uri. Ko je končal, je bilo navdušenje tako, da so ga dedje prijeli za hlačnice in so ga po rokah valjali skozi vse sobe do kuhinje in spet nazaj. Vroč mu je bilo pa tako, da je bil ves moker. Govoril je o bistvu in rešitvi socialnega vprašanja. . . . Nisem še slišal, da bi bili ljudje kdaj kak govor poslušali s takim navdušenjem. Od tistega časa je šla ‚socialdemokracija‘ v šentjurski in gomilski okolici nazaj. Vse je govorilo le o dr. Kreku. . . . Še to omenim; Krek je prišel brezplačno na shod. . . . To je bil prvi Krekov shod na bivšem Štajerskem.«

Pet dni pozneje (30. julija 1897) so se sestali v Ljubljani vsi slovenski državni poslanci »na posvet o zmedenem političnem položaju v Avstriji sploh«. Navzočen je bil tudi Hrvat Spinčić. Pobudo za ta shod je bil dal koroški Slovenec v Slov. Narodu z dne 13. julija, češ, da je treba odgovoriti na nemške shode proti Badenijevim jezikovnim naredbam z vseslovenskim shodom v Ljubljani. Na tem shodu, ki so se ga udeležili vsi slovenski poslanci, kakor podčrtava Slovenec v svojem poročilu (števil. 172), so sklenili resolucijo, da naj se ohrani sedanja parlamentarna večina (t. j. Badenijeva vlada), da se ne smejo dati nikake koncesije Nemcem, da se mora rešiti vprašanje slovenske gimnazije v Celju in izboljšati položaj Slovencev na Goriškem in na Koroškem, kjer naj se imenuje za deželnega predsednika mož, ki

¹ Prim. Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja, str. 106 in 107, kjer se kot datum ustanovitve pomotoma navaja 31. oktober 1897.

bo pravičen obema narodoma v deželi. Končno pa so poslanci sklenili, da se skliče v Ljubljano v s l o v e n s k i in istrskoh r v a š k i s h o d. Ta shod se je res vršil 14. septembra 1897; odobril je politiko Slovanske krščanske narodne zveze, zahteval tudi za Slovence pravičnost v narodnem oziru in sklenil celo vrsto zahtev za Istro. (Poročilo v Slovincu 1897, šte. 209.) »Na tem shodu so stali napram vladi in Nemcem združeni slovenski liberalci in klerikalci po dolgem času prvič in — zadnjič.« Tako je ugotovil Prijatelj v svojem Kersniku (str. 562) l. 1914. Danes bi dodali še to, da so se vse slovenske stranke združile proti vladi v drugič med vojno leta 1917.

Izmed ostalih Krekovih shodov smo že omenili njegov shod v Idriji¹ dne 31. avgusta 1897 — poročilo o shodu zavzema dve Slovenčevi številki, šte. 201 in 202 — in shod v Kamni gorici dne 26. septembra, ko je že zopet zboroval parlament (XIII. zasedanje). Kakšne razmere so vladale v njem, kaže dejstvo, da se je baš ta dan dvobojeval Badeni z Wolfom. Ko je 28. novembra 1897 padla Badenijeva vlada, so bile politične razmere tako zapletene in javno življenje v Avstriji tako podivjano, da se je splošno mislilo, da bo cesar tedanjo ustavo ukinil in jo nadomestil z drugo² (Slovenec šte. 273), da bo torej prišlo nekaj sličnega kakor pri nas 6. januarja 1929.

Še en važen dogodek moramo omeniti iz te dobe, pri katerem Krek sicer ni bil navzočen, pač pa ga je pozdravil pismeno. To je ustanovitev Slovenske krščansko socialne delavske zveze, ki se je kot Slovenska krščansko socialna zveza razvila v matico vseh katoliških izobraževalnih društev na slovenskih tleh in katere naslednici sta Prosvetni zvezi v Ljubljani in Mariboru ter Slovenska krščansko socialna zveza za Koroško v Celovcu. Tudi razpuščena Prosvetna zveza v Gorici je izšla iz nekdanje Slovenske krščansko socialne zveze za Primorsko. Število krščansko socialnih društev je namreč v dobi neposredno pred Krekovim odhodom na Dunaj močno naraslo. Deloma so bila društva politična (n. pr. Slovensko katoliško delavsko društvo), deloma nepolitična (n. pr. Katoliško društvo za delavke, Katoliško mladeniško društvo, Slovensko katoliško pevsko društvo Zvon i. dr.). Že na shodu delavskih stanov dne 15. avgusta 1896 se je govorilo o tem, naj bi ta mnogoštevilna duševna deca Krekova dobila centralo, ki bi jih

¹ Isti dan je imel Krek tudi shod v Žireh.

² Take misli so se v teku neprestanih ministrskih kriz v naslednjih letih večkrat ponavljale in 6. septembra 1898 je n. pr. odbor Katol. političnega društva v Ljubljani sprejel resolucijo, da »vidi edino rešitev sedanje državne krize v tem, da se sedanji državni zbor, ki je pokazal popolno nesposobnost za pametno delo, čimprej razpusti in oktroira nov volilni red v zmislu občne, direktne in tajne volilne pravice«. (Slovenec 1898, šte. 98.) Tudi ob zaključitvi zasedanja dne 8. junija 1900 se je v javnosti razmotrivala misel, da se začasno uvede v Avstriji absolutistična vlada. (Slovenec 1900, šte. 131.)

med seboj vezala. Ta misel je meso postala dne 14. novembra 1897, ko se je vršil ustanovni občni zbor Slovenske krščanske socialne delavske zveze. Na shodu bi bil moral govoriti Krek, a je bil zadržan in je namesto njega govoril prof. dr. Debevec. Krek je pisмено »poslal Zvezi svoj pozdrav in željo, naj bi imela v začetku mnogo težav, da se bo toliko lepše razvijala«. (Glasnik III, šte. 26.) O namenu društva je pisal Glasnik (III, šte. 26): »Politična društva so delavcem oče, Zveza jim bo mati. Kakor mati bo zveza svoje otroke poučevala, jim šivala, prala in pela.« Prvi predsednik je bil tovarnar Karel Pollak — značilno za dobo, ki je res verovala v solidarnost vseh stanov. Zveza je kmalu postala izobraževalno društvo za vse stanove, ne samo za delavce; zato je v marcu 1898 spremenila ime in se nazivala samo Slovenska krščanska socialna zveza;¹ to ime je ohranila skozi 25 let, do 29. oktobra 1923, ko se je prekrstila v Prosvetno zvezo. Krek je bil zvezi predsednik od 11. februarja 1900 do smrti.

2. Pregled Krekovega dela v dobi Badenijevih naslednikov.

a) Poskus sprave obeh glavnih političnih strank na Kranjskem.

(Slovensko-nemška zveza v kranjskem deželnem zboru. — Krek za nevezanost glede gospodarskih organizacij. — Značilna izjava o Šukljeju.)

Na Kranjskem so vladale v tej dobi precej nenavadne razmere med obema glavnima političnima strankama. Vsi slovenski državni poslanci na Dunaju so bili združeni v skupnem klubu, ki je izrečno stal na krščanski podlagi; na Dunaju je torej Šusteršič — da rabim Prijateljev izraz (Kersnik str. 561) — »premaгал liberalce«. V kranjskem deželnem zboru je bil pa položaj baš obraten: tu so bili sklenili v Heinovi dobi pristaši Narodne stranke² pod Tavčarjevim in Hribarjevim vodstvom v januarju 1896 z Nemci proslulo zvezo za sodelovanje v kranjskem deželnem zboru in so tako potisnili poslance Katoliško narodne stranke v manjšino; ti so bili namreč odklonili Heinovo ponudbo, da bi se zvezali z Nemci.³ (Katoliško narodna stranka

¹ Tozadevno spremembo pravil je potrdila vlada v marcu 1898. (Notica v Slovencu z dne 21. marca 1898; nova pravila so objavljena v Glasniku IV, šte. 9.)

² Kako sta se stranki imenovali? Ena se je dosledno imenovala: Katoliško narodna stranka. Nasprotna stranka se je imenovala sedaj Narodna stranka, sedaj Napredna narodna stranka. V spravni pogodbi, objavljeni v Slov. Narodu 1898, šte. 63, beremo: »Med kluboma napredne narodne in katoliško narodne stranke...«, pozneje pa takoj: »Kluba narodne in katoliško narodne stranke...« Prijatelj poroča ob priliki, ko ugotavlja, da tako zvana »liberalna« stranka »doslej niti imena ni imela«, da je predlagal dr. Tavčar 4. junija 1891. naj se stranka imenuje Narodno napredna stranka. (Kersnik, str. 378 in 379.)

³ O tem glej Šuklje, Iz mojih spominov II, str. 124—127!

je imela v deželnem zboru 16 poslancev, poslancev Narodne stranke je bilo 9, Nemci so bili pa s svojimi 11 poslanci jeziček na tehtnici.)

Naravno je torej, da je skušal Šusteršič porabiti dobo po Badenijevem padcu, ko parlament več mesecev ni zboroval, za to, da bi razbil slovensko-nemško zvezo v kranjskem deželnem zboru. Čas je bil za tak poskus prav ugoden. Kajti z Badenijevim padcem se je bil položaj Slovanov v Avstriji poslabšal; Nemcem je bil zrastel greben in tudi pristaši Narodne stranke po ogromni večini niso mogli razumeti, kako naj bi bil v taki dobi naprednemu Slovencu na Kranjskem bližji nemški veleposestnik nego zastopnik slovenskega kmeta. Zlasti so prihajali pozivi za spravo iz vrst izvenkranjskih Slovencev, ki itak niso marali za »kranjski prepir«. Dne 27. decembra 1897 so se zbrali v Ljubljani na Šusteršičevo iniciativo vsi slovenski državni poslanci iz Kranjske (Ferjančič, Krek, Kušar, Pfeifer, Pogačnik, Povše, Šuklje, Šusteršič in Žitnik) ter so sklenili resolucijo:

»Slovenski državni poslanci iz Kranjske izražajo svoje trdno prepričanje, da sedanji politični položaj neobhodno zahteva v interesu slovenskega ljudstva in njega bodočnosti, da se obe slovenski stranki v deželnem zboru združita. Da je to združenje mogoče, dokazuje prijateljsko sodelovanje državnih poslancev obeh strank v Slovenski krščanski narodni zvezi.«

Izvolil se je takoj poseben odbor, ki naj povabi obe stranki na tozadevna posvetovanja. V ta odbor so bili izvoljeni Šusteršič, Ferjančič in Krek, češ, da niso deželni poslanci in da torej morejo presojeti vprašanje združitve edinole z višjega stališča splošne slovenske politike.

Spravna pogajanja so potekala le počasi; važna preporna točka so bile gospodarske organizacije (denarni zavodi, konsumna društva), ki jih je Katoliško narodna stranka v tej dobi zelo pridno ustanavljala, kakor bomo to videli podrobneje v odstavku pod c) o Krekovem organizacijskem delu v domovini; poleg tega je bila Narodna stranka že zvezana z Nemci. Radi tega tudi do odkrite sprave med strankama ni prišlo; sklenilo se je le »premirje« za ostalo triletno dobo takratnega deželnega zbora, nekaka »polusprava«, kakor se izraža Slovenec (1898, šte. 43). »Spravna pogodba« se je sklenila po Slovenčevem poročilu (1898, šte. 42) dne 21. februarja 1898, objavila sta jo pa oba dnevnikarja še približno mesec pozneje v šte. 63. Spravna pogodba določa, da ostaneta oba kluba še nadalje, delovala pa bosta »na krščanski podlagi« za razvoj javnega življenja v kulturnem, socialnem in gospodarskem oziru; zlasti se bosta potegovala za zedinjeno Slovenijo (»za združenje vsega slovenskega ozemlja v eno upravno skupino s središčem v Ljubljani«) in za razširitev volilne pravice v vse javne zastope. Izvoli se skupen odbor 8 članov in 4 namestnikov, v katerega pošlje

vsak klub enako število zastopnikov, ki naj sklepajo o vsaki stvari, ki bo prišla v razpravo in na glasovanje v deželnem zboru. Najvažnejše so pa za nas določbe glede gospodarske organizacije. Člen XI. določa, naj se ne ustanovljajo denarni zavodi v krajih, kjer že posluje kak denarni zavod; izvzeta je Ljubljana. Člen XII. omejuje snovanje konsumnih društev na kraje, »kjer je slovenski živelj v boju z drugorodnim življem«, in »kjer domača trgovina ne ustreza gospodarskim razmeram konsumentov«. Pa tudi glede teh krajev naj se doseže za vsako morebitno ustanovitev konsumnega društva »skupno postopanje« obeh strank. V XIII. členu se pa obvezujeta oba kluba, »da bosta skupno delovala za snovanje kmetijskih in obrtnih produktivnih zadrug po vseh večjih krajih dežele Kranjske«.

Ta poskus sprave je ostal več ali manj samo na papirju.¹ Omeniti smo ga pa morali v naši knjigi, ker je bil v odboru za pripravo sprave tudi Krek. Ne vem pa ničesar o tem, kolikò je delal Krek v tem odboru. Kolikor bi mogel človek sklepati iz Krekovega značaja, si Krek od sprave v tej dobi ni mnogo obetal, dasi je znan njegov izrek iz poznejših let, da se nikdar ne zareče, da ne bo s kom še spal »v eni politični postelji«. Bil je baš sredi dela za gospodarsko organizacijo ljudstva, torej sredi dela, ki mu ga je spravna pogodba skušala zavreti. V roke mi je prišlo Krekovo pismo iz te dobe (z dne 10. julija 1898), pisano Josipu Novaku, takrat kaplanu v Metliki, sedaj župniku pri Sv. Jakobu ob Savi. Krek imenuje določbe v spravni pogodbi, ki se nanašajo na gospodarsko organizacijo, »budalost«, »neumnost, proti kateri sem svoj čas najodločnejše prosvedoval«, ker »nobena politiška stranka ne more vezati svojih somišljenikov v gospodarskem oziru«. Naj navajam kar tu — dasi bi spadalo večinoma bolj pod c) — tozadevno Krekovo pismo v celoti (z vsemi jezikovnimi posebnostmi)! Krek odgovarja v njem Novaku, svojemu bivšemu učencu v semenišču, ki ga je bil vprašal za svet, kako bi ustanovil v Metliki konsumno društvo. Pismo se glasi:²

Predragi prijatelj!

Dovolite mi, da Vam najpreje izražam svoje iskreno veselje, ker imate skrb za svoje dobro belokrajinsko ljudstvo. Pri Vas je treba krepkega dela v gospodarskem oziru. Zato ne

¹ Slovenec 1898, šte. 254 n. pr. naglašja, da se je spravi najbolj protivil dr. Tavčar in da je Slov. Narod od sprave dalje Katoliško narodno stranko še huje napadal; naslednje leto beremo v Slovincu (1899, šte. 247), da je žel Fr. Peče na zaupnem shodu liberalne stranke burno odobravanje, ko je predlagal, naj se spravna pogodba razveljavi in uniči. Da pa Kreka sprava ni omejevala v nadaljnem ustanavljanju gospodarskih organizacij, bomo tudi kmalu videli.

² Datum 10./7. 98 je pripisan s svinčnikom, gotovo na podlagi poštnega pečata.

zamerite moji želji, da bi Vas rad videl na takem mestu, kjer bi lahko delovali. Dobro poznam Vaše sedanje razmere in vem, da je fizički nemožno zmagovati poleg pastirskih opravil še organizacijska. Čujte: napravite kakorkoli kmalu konkurz, da ste oboroženi in ko se izprazni kaj primernega, bi trebalo poskusiti Vam, i meni. Že parkrat sem v zasebnih razgovorih z možmi, ki sede na kurulskih stolicah našega konzistorija, pojasnoval, da ravno Bela Krajina potrebuje moža, ki bi ji v gospodarskem oziru organizoval ljudstvo. To — Vam osebno!

O stvari, o kateri mi pišete, pa to-le: Samo po sebi se umeje, da nobena politiška stranka ne more vezati svojih somišljenikov v gospodarskem oziru. To je neumnost, proti kateri sem svoj čas najodločneje prosvedoval. Žal, da sam. Ne morem umevati, kako so mogli naši pritrđiti taki budalosti, kot je spravna točka o konsumnih društvih.

NB! Pri Vas snujete gospodarsko zadrugo! Take ste pa sklenili podpirati obe stranki. Torej od te plati je krava — Slov. Narod, ki jo, kot pišete, ščujejo proti vam — jalovica. Potrebna je zadruga — jaz bi menil — i s konsumnim društvom. V zadružna pravila lahko v »namen« spravite, kar Vam drago. Gre vse ob jednom. Svetoval bi Vam zadrugo zlasti zavoljo na novo prebujenega vinarstva. Če se ne sklene ogerska pogodba, zapro Ogrí svojo mejó našim vinom. Vse bo iskalo novih trgov. Treba bo opreznosti. Vrh tega bi postali i mali vinogradarji samostojni, nezavisni od milosti bogatih mogetcev.

Ustanovitev je prav taka, kot za posojivnico. Vse potrebno Vam preskrbi »Gospodarska zveza«,¹ kateri sporočite celo zadevo.

Shod: Sodim, da bi bil shod zelo primeren ob ustanovitvi. Za prvo akcijo je treba le odbornikov. Tem pa pač ni treba shoda. Ko je pa zadruga vpisana, potem pa shod. Rad pridem doli, samo če bo čas.

Z živinorejo ne vem, kako je pri Vas. Če imate le kaj, bi bilo dobro spojiti z zadrugo i mlekarno. Stroji, ki Vas stanejo blizu 700 gld., Vam podvojé dobiček od masla, ali tudi od mleka, ker je lahko — shlajeno — prodajate daleč proč. V tem slučaju doboté podporo od deželnege odbora in od ministrstva. Tudi za vinarstvo je to tako. Ko se ustanovi, brž prošnje: deželnemu odboru po deželnem poslancu, ministrstvu po Pfeiferju, oziroma meni.

Nravni uspeh take zadruge je velik. I najmanjši gospodarski drobci — mali posestniki, katerih ne pobere »Kmet. družba«, ki ne obdelujejo zemlje s kakim »Kmetovavcem« v

¹ O Gospodarski zvezi glej pod c)! — Op. izd.

roki, dobé v taki zadrugi lepo središče, pravno in polagoma i gmotno moč!

G. Terčka¹ pozdravite, če se sestanete ž njim. Ljub mi je zavoljo modre, jasne odločnosti.

Dv. svetnik Šuklje je popolnoma katolik i po življenju² zadnji čas. Hvala Bogu! 'Krava' — Sl. N. — je za teleta; razboriti možje, ki imajo še dobre volje, pridejo v kljub moderni vzgoji — v cerkev nazaj. Te novice ne razglašajte v zvezi z mojim imenom. Sancta sancte!

Bog Vas živi!

Vam srčno vdani
Krek.

NB. G. Terčku sem bil obljubil obrtni shod. Zadržuje me tisoč opravkov. Pozabil nisem, à³ brž ne morem.

b) Krekovo delo v parlamentu.

(Proti »hlapčevanju« in »prošnjachenju« v politiki. — Baron Hein kot deželni predsednik.)

Vsega skupaj (če prištejemo tudi Badenijevo dobo) je trajal Krekov državnozbornski mandat to pot tri leta in pol, od katerih pa Krek ni niti polovico časa preživel na Dunaju; tako redko je parlament delal. Govoril je v plenarni seji v vsej tej dobi samo enkrat, če ne vpoštevamo, da je 1. aprila 1898 nastopil z nekaj stavki kot poročevalec proračunskega odseka o podporah, ki naj se dajo po vremenskih nezgodah prizadetim. Obširen govor je govoril tudi v imenu Slovanske krščanske narodne zveze v proračunskem odseku dne 15. decembra 1899. (Objavljen v Slovincu 1899, štev. 289, in v Glasniku V.) Vložil je deset interpelacij, ki so se nanašale na razne nepravilnosti v upravi ali na želje volilcev. (Tako je n. pr. vložil v oktobru 1899 interpelacijo na finančnega ministra, da se zboljšajo prejemki tobačnega delavstva v Ljubljani; interpelacija je objav-

¹ To je bil star metliški meščan. — Op. izd.

² Šuklje pripoveduje v svojih spominih, kako je kot profesor v Dunajskem Novem mestu polagoma postajal veren katolik (I, 84 in 85) in kako je »po dolgih 30 letih« šel 4. julija 1896 zopet k spovedi. »Opravljal sem svoje verske dolžnosti že v tistih letih, ko me je včasih Slovenec še napadal kot nevarnega nasprotnika verskega mišljenja«. (II, 113.) Iz načina, kako govori tu Krek o Šukljeju, je jasno, da pač Kreku ni moglo biti všeč, da je po vsej priliki šusteršič pripravil Šukljeja do tega, da je izstopil iz Slovanske krščanske narodne zveze. (II, 136.) — Op. izd.

³ Tale »à« (s krativcem) je tako značilna ne vem ali posebnost ali napaka Krekovega pisanja, da se po njej včasih dajo ugotoviti kot Krekovi celó nepodpisani članki — ako je namreč stavec tudi postavil krativec nad a in mu ni tega korektor popravil. Do smrti je Krek tako pisal. (Prim. n. pr. Čas XXIII, str. 158, vrsta 8! Tudi v odstavku pod c) v naši knjigi bomo še našli dvakrat ta »à«.) — Op. izd.

ljena v Slovincu 1899, številka 242.) Izmed peterih predlogov, ki jih je stavil v zbornici, omenjamo posebej tri, vložene dne 30. marca 1898. Prvi se je nanašal na potrebo, da se diurnisti v državnih službah nastavijo stalno. Druga dva sta se bavila z delavskimi koristmi: s preskrbo za starost in onemoglost ter z revizijo zakona o bratovskih skladnicah.

V prvih štirih zasedanjih (XII.—XV. zasedanje od 27. marca 1897 do 8. oktobra 1899) je bil član in — razen v prvem (XII.) zasedanju — tudi tajnik proračunskega odseka. V XVI. zasedanju (od 18. oktobra 1899 do 8. junija 1900) je bil izvoljen tudi v obrtni in socialnopolitični odsek in za namestnika v delegacije.

Klub, kateremu je Krek pripadal, je — kakor smo že rekli — podpiral v vsej tej dobi vladno večino. Iz pisave takratnega Slovence in iz poročil o življenju v Slovanski krščanski narodni zvezi vidimo, da je bilo Slovincem, posebno še Krelu, to prijazno razmerje kluba do vlade dostikrat prav malo všeč. Tako je n. pr. v septembru 1898 vodstvo Katoliško narodne stranke v Ljubljani sklenilo sporazumno s poslanci, da naj slovenska delegacija izstopi iz vladne večine. (Slovenec 1898, številka 218.) Nekaj dni pozneje je pisal Slovenec v članku, ki ga vsebina in slog označujeta za Krekovega: »Gospodje Čehi in Poljaki in tudi gospodje ministri so nas doslej poznali samo od prijetljive strani; igrali so vedno z našimi poslanci znano igro »Mandl, steh' auf!«¹ bili so vajeni jim bolj zapovedovati, nego jih poslušati ali celó po njih željah in težnjah povpraševati. Ta doba sramotnega hlapčevanja vsakokratni vladi in vsakokratni večini je — za nami!« (Slovenec 1898, številka 222. — Čul sem tudi sam od Kreka, kako malo mu je bila všeč slovenska politika v dobi, ko so poslanci vse skušali doseči predvsem s prošnjami.)

V nastopni številki Slovencevi že beremo, da je Krek predlagal v klubu, naj Zveza izstopi iz parlamentarne večine. Tri ure so poslanci razpravljali o tem predlogu in odložili sklepanje za naslednji dan (30. septembra); takrat je bil pa Krekov predlog odklonjen s 26 glasovi proti 8. (Slovenec 1898, številka 224.) Zmagal je dr. Laginja s predlogom, naj stoji Zveza neodvisno proti vladi in naj uravna svoje postopanje izključno po dejanjih vlade. K temu pa je dobro pripomnil Slovenec v uvodniku 225. številke: »Teško pa bo pričakovati od vlade kaj dejanj, ker od strani Zveze ni bilo — dejanja.«

In res so Slovenci zaman čakali dejanj in Slovenec je rentočil, da »podpiramo Slovenci vsako vlado od Taaffeja naprej. In kaj smo dosegli? Nič, razen — klofute! To je bilanca našega parlamentarnega delovanja v 30letni parlamentarni dobi. Ali bomo v resnici kdaj delali politiko, ne

¹ V parlamentu se je namreč navadno glasovalo z vstajanjem.

pa beračili, kakor doslej? Ali se bomo kdaj naučili, da moramo svoj kos kruha v z e t i, ne pa šele beračiti zanj? Začnimo tudi mi enkrat v političnem življenju klofute vračati, katere dandanes prejemamo!¹

Vlado pa so Slovenci kljub temu podpirali, češ, če Zveza vrže Thuna, bosta prišla za njim na krmilo Chlumecky in Schwegel in etablirala sistem »prosvetljenega absolutizma«. »Naloga politike ni samo doseči kaj pozitivnega, ampak tudi preprečiti k a k o z l o.« (Slovenec 1898, šte. 244.) Nekdo (po vsej priliki Krek) je sicer označil v Slovincu (1899, šte. 13) »prerokovanje o Chlumeckiju e tutti quanti« kot »strašilo za otroke, ne pa za zrele politike« in je ponovno zahteval »dobo dejanja«, a brez uspeha.

Zakaj pa niso mogli doseči Slovenci ničesar »pozitivnega«? V šte. 286 poroča Slovenec o pisavi Slov. Naroda, da se pripoveduje v krogu državnih poslancev, da je glavni vzrok neuspehov slovenske delegacije kranjski deželni predsednik baron Hein, o katerem sodi Šuklje (Čas XX, str. 128): »Hein Slovencev ni sovražil, še huje, on je nas z a n i č e v a l.« In na drugem mestu (Iz mojih spominov II, 121) pravi, da je Hein »prišel v Ljubljano direktno kot zaupni mož nemških levičarjev, ... da k tlom pritisne Slovenstvo v deželi Kranjski«. In res je pisal Slovenec že 15. decembra 1898: »Kadar namreč ta (Hein) pride na Dunaj, potem so ministri na Dunaju nasproti zahtevam naših poslancev trdi kakor jeklo ... V političnem in narodnem oziru je bil baron Hein nam Slovincem, odkar je v deželi, vsekdar neprijazen ...« Tako je torej tudi doba državnega poslanstva zorila v Kreku njegov klic proti Heinu v zgodovinski seji dne 30. septembra 1904: »Tam je naš Aman!«

Ob razmerah, ki so vladale v dunajski poslanski zbornici v dobi Krekovega prvega poslanstva, je lahko Krek opravičeno

¹ Ta citat navajamo dobesedno, ker je po vsebini in obliki značilen za radikalno mišljenje Krekovo. Pripominjam pa, da je baš glede poročil iz parlamenta izredno težko z gotovostjo reči, kaj je napisal Krek in kaj je napisal n. pr. dr. Žitnik, ki je bil ves čas svojega poslanskega življenja izredno skrben in marljiv dopisnik Slovencev. Tudi po demokratičnem mišljenju, po gorečem domoljubju in navdušenem slovanstvu (oba sta bila prepričana Jugoslovana!) sta si prijatelja Krek in Žitnik slična. Zato bi točen življenjepis, ki ga je veliki trpin Nace Žitnik zaslužil, deloma olajšal proučevanje Krekovega življenja, deloma pa kontroliral in izpopolnil Krekov življenjepis. Isto bi veljalo tudi o verni sliki dela Šusteršičevega in Lampetovega. — Za primer, kako ostro je nastopal Krek v svojih izjavah proti vladi, naj navedem odstavek iz njegovega odprtega pisma finančni upravi v Ljubljani, objavljenega v Slovincu 1898, šte. 168, kjer se pritožuje, da c. kr. dohodarinstveno sodišče pošilja po deželi samo nemške razsodbe, »Zato tem potom javno nastopam, proti brezobzirni, objestni krivičnosti do našega ljudstva in njegovih pravic. Če ne dosežem drugega, vsaj priložim nov dokaz nebrojnim drugim, da smo Slovenci pri s e d a n j i državni upravi — brezpravni helotje.«

rekel v zasebnem razgovoru, da se leta 1900. ni več dal voliti v parlament, »ker je tam premalo dela za mladega človeka«.

Ko govorimo o Krekovem življenju na Dunaju, naj omenimo še, kako sta ga opisala kot državnega poslanca dva sodobnika z Dunaja. Prvi je Anton Vadnjal, takrat (1897—1900) slušatelj filozofije, ki ga je opisal kot prijatelja Daničarjev, med katere je Krek rad zahajal. Med drugim pravi o njem: »Kadar koli je prišel med nas, vselej smo se ga razveselili kakor beduin oaze . . . Vedeli smo, da zna ‚intus legere‘ . . . Na zborovih sejah nas je znal vneti z navduševalno besedo ali razveseliti s kako prekanjeno vragolijo, bil je prijatelj med prijatelji, četudi mož z državniškim umom in kraljevskim srcem . . . Kakor organizmom, tako je tudi posameznikom znal pomnožiti življensko vsebino.« (Ob 50letnici, str. 40 in 41.)

Šuklje pa pravi o njem v svojih spominih (II, 129), da je bil »sijajen intelekt in zlato srce, velikopotezen v vsakem pogledu, človek, ki je živel le javnemu blagru, vse za druge, nič zase! Smelo trdim, da med mnogimi talenti, ki jih je takrat še imela avstrijska poslanska zbornica, ne najdem, izvzemši vodjo avstrijske socialne demokracije dr. Viktorja Adlerja in zgodovinsko prikazen Tom. Masaryka,¹ nikogar, ki bi ga mogel postaviti v isto vrsto s Krekom!«

c) Organizacijsko delo v domovini.

(Nešteti shodi in predavanja. — Zadrúžništvo.)

Če za Kreka ni bilo dovolj dela v parlamentu, ga je pa našel več nego dovolj doma v dolgih in pogostnih parlamentarnih »počitnicah«. »Jaz sem kakor muren, ki pod njegovo luknjico vedno kdo kliče: Muren, pridi ven!« Tako se je šalil Krek glede svojega življenja brez miru in pokoja: od shoda na shod, od predavanj k sejam, doma pa vrsta pisem in obiskov; ljudje so ga čakali že pred sobo, kjer je imel sejo, se mu pridruževali na cesti in iskali pri njem sveta v stoterih zadevah. Skoro nikdar ga nisi videl na cesti samega. Redno ga je spremljal kdo do doma in dostikrat še naprej v njegovo stanovanje. Da, težko bi bil kdo tako opravičeno zapisal kakor Krek v XVI. Vestfalskem pismu: »Kdor se lotuje socialnega dela, mora žrtvovati vse: — premoženje, vsako zložnost, svoj čas, svoje zdravje, svoje dobro ime.« V teh besedah je opisal Krek svojo trdo, a vendar tudi veselja polno življensko pot javnega dela, pot žrtev od tiste, ki mu je bila osebno pač najlažja (žrtev denarja), do najtežje: do žrtve dobrega imena. Zavedal se je pa, da ne sme

¹ Označba se nanaša na Kreka kot parlamentarca v celoti, kajti v letih 1897—1900 Masaryk ni bil državni poslanec, pač pa že poprej (1890 do 1893) skupaj s Šukljejem in pozneje (od 1. 1907. dalje) skupaj s Krekom. — Op. izd.

biti navezan na nobeno svetno dobroto, da mu mora biti »vseeno, če mu vpijejo: Živio! ali pa če bi pljuvali nanj«, kakor se je — po Slovencu 1897, šte. 298 (ponatisnjeno v naši knjigi) — izrazil v svojem nagovoru na slavitelje, ki so mu 26. decembra 1897 čestitali za god.

Ozrimo se najprej na njegove shode, na predavanja in sestanke v tej dobi! Da bi vse to naštel podrobno, oz. izčrpno, je nemogoče že radi tega, ker je o takih prireditvah Slovenec prinesel le tuintam poročilo (včasih obsega Slovenčeva vest napoved, da se bo shod vršil, včasih pa poročilo o sestanku) — tudi če bi meni ne bila ušla nobena tozadevna vest v časopisju, pozneje pri sestavi seznama iz zapiskov, kar pa se je brezdvomno večkrat zgodilo. Nekaj shodov in predavanj bom pa vendar naštel, ker slednjič samo naštevanje ne zavzame dosti prostora, ni pa izključeno, da bo na podlagi teh ugotovitev morebiti kdaj mogoče kak drug dogodek časovno točneje določiti.

Vzemimo najprej shode v letu 1898.! Dne 9. januarja je govoril Krek šaljiv govor na družinskem večeru krščansko socialnega železničarskega društva (v govoru sta se vedno ponavljali besedi »prosta pot«: krog pogumnih mož je napravil prosto pot krščanski ideji, pokazal je prosto pot iz svoje srede socialni demokraciji itd.). Dne 23. januarja je govoril na občnem zboru bralnega društva Napredek v Št. Vidu pri Stični. Dne 3. februarja je imel shod na Bledu; o njegovem govoru pravi Slovenec (šte. 28), da Krek »povsod, kamor pride, s svojo navdušenostjo poslušalce zase pridobi in za sabo potegne«. (O Krekovi agitatorični sili prim. Izbrani spisi II, str. 36!) Dne 15. februarja je predaval v Slov. katol. delavskem društvu na Glincah pri Viču o socialni demokraciji; dokazoval je na podlagi najnovejše socialistične literature, da gredo nemški socialni demokratje za tem, da bi ponemčili Slovane. Dne 20. februarja je govoril obrtnikom v Škofji Loki. Na binškošni ponedeljek 30. maja je imel shod v Tuhinju. V juniju so bile v Pragi velike slovanske slavnosti ob priliki, ko se je položil temeljni kamen za spomenik Palackemu; Krek se jih je udeležil med zastopniki Slovanske krščanske narodne zveze (Slovenec šte. 132); na slavnosti je govoril tudi ruski veliki knez Konstantin; posebno razburjenje so pa povzročile med Nemci besede ruskega generala Komarova pri slavnostnem obedu, da so Nemci skupni sovražnik vseh Slovanov. (Charmatz, str. 42.) 29. junija je govoril Krek na shodu v Šturijah na Vipavskem; sklenila se je resolucija za ustanovitev slovenskega vseučilišča in vseslovenskega društva Naša straža.¹ V Selcih »pri Frtčarju« je govoril Krek 17. julija,

¹ Kratko zgodovino te Naše straže, ki je bila ponesrečen poskus nadstrankarskega gospodarskega narodno obrambnega društva, bereš v Erjavčevi Zgodovini katoliškega gibanja str. 67 in 68.

v Sodražici 31. julija, v Ribnici 28. avgusta. (Poročilo o govoru v Slovincu 1898, šte. 197.) Ko so Selčani 21. avgusta 1898 praznovali 50letnico vladanja cesarja Franca Jožefa, je imel Krek cerkveni govor. V Železnike je šel 4. septembra. Za naslednji dan je napovedal Slovenec (šte. 187), da bo Krek utemeljeval na občnem zboru Leonove družbe nasvet glede izdaje apologetike in da bo predaval o predmetu: Kako se drobe Marxovi nauki. (Naslednje leto je izšla v Katol. Obzorniku njegova razprava: Marksizem razpada.) Skupaj s takratnim deželnim poslancem Andrejem Kalanom, z dr. J. Brejcem in s svojim bivšim sošolcem odvetnikom dr. Konradom Janežičem iz Voloske se je udeležil Krek 12. oktobra shoda Stranke prava na Sušaku. Dva dni nato je bil na Dunaju skupaj z dr. Majaronom in dr. Ferjančičem v deputaciji pri vladi, ki je izročila spomenico za slovensko vseučilišče. Na shodu v Kamniku je govoril 30. oktobra. Na proslavi cesarjeve petdesetletnice je 2. decembra 1898 govoril delavcem: »Tam, kjer krščanski socializem še ni dobil tal, tam cveteta nemška in laška iredenta.«

V naslednjem letu (1899) je govoril Krek 12. januarja v Mariboru o združništvu in 15. januarja v Radečah. V Trstu je govoril 12. marca 1899 na javnem shodu v Mallyjevi dvorani o gmotni in moralni revščini delavskega ljudstva (Domoljub z dne 6. aprila 1899).¹ Štiri dni pozneje je govoril na občnem zboru Katol. političnega društva v Ljubljani o taktiki Katoliško narodne stranke proti slovenskemu liberalizmu. (Govor je po vsebini priobčen kot uvodnik v Slovincu 1899, šte. 65. Na tem občnem zboru je bil izvoljen dr. Šušteršič za predsednika društva.) 24. aprila so se vršile občinske volitve v Ljubljani. Med kandidati Katoliško narodne stranke je bil tudi Krek; poročilo o njegovem govoru pred občinskimi volitvami prinaša Slovenec 1899, šte. 81. Stranka je zahtevala v svojem proglasu (Slovenec šte. 92) odpravo tolerančne hiše v Ljubljani, dalje prepoved, da ne smejo občinski svetovalci imeti zaslužka od mesta, in zahtevo po razširitvi volilne pravice za mestni svet. Prišlo

¹ O Krekovem delu med Tržačani v tej dobi mi je poslal g. Andrej Furlan, župnik pri Sv. Križu pri Nabrežini, v pismu z dne 22. julija 1927 tele podatke:

»Leta 1897. se je začelo krščansko socialno gibanje med italijanskim delavstvom v Trstu; udeleževali so se ga tudi mnogi slovenski krščansko misleči delavci. Leta 1898. je imel sloveči jezuit o. Pavissich pri Novem Sv. Antonu v Trstu krasne govore o socialnem vprašanju, ki pa jih je moral prekiniti radi revolucionarne socialistično liberalne zveze proti njemu. Mesec kesnjeje je imel isti o. Pavissich kontradiktorij s socialističnimi voditelji v njihovem sršenovem gnezdu, v njihovih delavskih prostorih — via s. Manuzio (?) — v Trstu. Čutila se je potreba, zanesti krščansko socialno gibanje med slovenske delavce, ki so bili ob tistem času večinoma še krščanskega mišljenja. Glavna ovira pa so bila temu gibanju delavska društva edinjaškega kova, ki so sicer v narodnem oziru veliko koristila, v krščansko moralnem oziru pa s svojo breznačelnostjo veliko škodovala. Zato so se nekateri duhovniki v soglasju z nekaterimi delavci obrnili na dr. Kreka,

je do ožje volitve v II. in III. razredu, pri kateri so kandidatje Katoliško narodne stranke ostali v manjšini.

O Krekovem združnem delu bomo govorili posebej; prav tako o obisku slovenskih delavcev na Vestfalskem koncu aprila in v maju 1899. Po prihodu z Vestfalskega se je vršila v Ljubljani vseslovenska delavska slavnost ob priliki blagoslovitve zastave Slovenske krščansko socialne zveze dne 28. maja 1899. Proslava bi se bila morala vršiti že 17. in 18. septembra 1898, a je bila preložena radi umora cesarice Elizabete dne 10. septembra 1898. Slovstvenega zgodovinarja bo zanimalo, da je poslal pripravljalnemu odboru Josip Stritar pesem, ki naj bi se deklamirala na slavnosti. Priobčena je v Slovincu z dne 14. septembra 1899. (Ponatisnjena v VII. zvezku Jos. Stritarja zbranih spisov str. 32.) Začne se prav po Stritarjevo:

Kdor noče delati, ne jej,
beseda dobro je rečena;
kdor dela, jesti kaj imej,
ta tudi zdi se nam poštena!
Mi delamo, se trudimo,
da se pod zemljo zgrudimo;
mož dela in otrok in žena.

Za to slavnost je zložil tudi Krek slavnostno pesem, ki jo priobčujemo v tem zvezku. Ne vem, če je kdaj Krek silneje, presenetljiveje izrazil vso svojo vdano ljubezen do domovine kakor tu v besedah:

Ko pa kdaj bi tvoje skale, stari Triglav, se razdrle,
pa bi naše čete vstale, tebe, Triglav, bi podrle.
Ko pa kdaj bi tvoji vrelci, bistra Sava, usahnili,
pa bi srčno kri ti v strugo naškropili, natočili.

---

da bi on poskusil razbistriti položaj. Prišel je v juliju 1898 v Trst, da bi se dogovoril s somišljeniki. Ob tej priliki je obiskal tudi italijansko krščansko socialno društvo, kjer je imel v italijanskem jeziku tako učinkovit govor, da so mu vsi navdušeno ploskali. Dogovorili smo se z njim, da bo imel ob Velikem šmarnu 1898 velika shoda v Rojanu in pri Sv. Ivanu, pa se radi nepredvidenih ovir nista mogla vršiti. Krek je vendar prišel iz Ljubljane in maševal in imel cerkveni govor pri Sv. Ivanu; 16. avgusta pa je bil zaupen sestanek pri Trevenu v Rojanu. V postu 1899 se je priredil delavski shod v Trstu (dvorana Mally), kjer je kot prvi govornik nastopil Krek, za njim dr. Josip Pavlica in dr. Pavletič. Navzočni so bili od tržaških voditeljev dr. Gregorin, dr. Just Pertot in drugi. V poletju 1899 pa je bil velik shod v Dolini, kjer je govoril dekan Josip Kompare, velik prijatelj dr. Kreka. Novo pobudo za delovanje dr. Kreka med Tržačani je dal letos umrli kaplan Anton Čok pri Sv. Ivanu, ki je tam ustanovil posojilnico in konsumno društvo.«

Svojo udeležbo pri tej slavnosti je priglasilo okoli 100 društev, med njimi tudi nekatera hrvaška in eno češko. Krek je pozdravljal zvečer pred slavnostjo goste v hrvaškem in češkem jeziku ter vodil drugi dan slavnostno zborovanje. Ko je ob blagoslovitvi udaril s kladivom na zastavo sv. Mihaela (Plečnikovo in Zajčevo delo), je rekel: »Sveta Marija, mati Slovenov, kraljica delavcev, za nas Boga prosil!« (Glasnik V, šte. 16.)

Po tej slavnosti se je na splošno prigovarjanje dal tudi Krek skupaj s pripravljavnim odborom slikati¹ tako, da je bila slika javnosti dostopna, kajti doslej tega ni hotel nikdar storiti: ne na gimnaziji, ne v semenišču in ne v Avguštinaju. Tisto sliko, ki jo je imel kot državni poslanec za vožnjo po železnici, je skrbno skrival in ni bila znana širši javnosti. Ta slika za legitimacijo je najstarejša doslej znana Krekova slika. Objavljena je v Il. Slovincu 1927, stran 325, v Mentorju XIV, str. 63² (kjer stoji pomotoma pripomba, da je slika iz leta 1900.), in v Albumu slovenskih književnikov. (O tem, kako je prišla ta slika v javnost, in drugo o raznih Krekovih slikah beri v Il. Slovincu 1927, str. 332 in 356!)

Kako je bil Krek v tej dobi z delom obložen, naj priča tole pismo, napisano 9. junija 1899 prijatelju Josipu Abramcu, takrat bogoslovcu v Gorici, ki ga je vabil, naj mu pride govorit na novo mašo dne 30. julija 1899, kar je Krek tudi storil. Pismo se glasi:

Predragi!

Dne 30. julija bi šlo, à 6. avgusta³ sem že zapisan drugam. Hetmanovanje mi jemlje sapo.

Danes odgovarjam listom, kar mi jih je došlo od 20. aprila.⁴ Prej ni bilo, kdaj.⁵

¹ Ta slika je objavljena v Il. Slovincu 1926, str. 133.

² Slika v Mentorju ni napravljena po izvorni fotografiji, ampak po posnetku. O tem mi je pisal lastnik tega posnetka g. župnik Jos. Abram, sedaj v Pevmi pri Gorici, dne 4. oktobra 1927: »Ko je prišel Krek l. 1901. na ljudski shod v Bovec, sem zapazil med drugimi papirji, ki jih je imel pred sabo na mizi, tudi njegovo fotografijo — legitimacijo. Prosil sem ga, naj jo da meni. Spominjam se še malo, da se je norčeval iz mene in moje nečimernosti, češ, 'saj me vidiš in poznaš, da bi me okoli kazal kot medveda, tega pa že ne!' Pa sem oprezoval okoli njega in slednjič se mi je posrečilo, da sem mu jo neopazno izmaknil. Še isti dan sem jo dal organistu Ivanu Miheliču posneti in povečati. Ko sem došel prav mesec dni kasneje k dohtarju v Selca, sem ukradeno fotografijo izročil sestri Cilki, naj jo shrani.«

³ Takrat je bila v Solkanu pri Gorici nova maša »kazaka« Cirila Vuge. O »kazakih« glej Čas XX, stran 145, zlasti pa prezanimive Trentarjeve (Abramove) Spomine na dr. Jan. Ev. Kreka v Mentorju XIV!

⁴ Takrat je namreč Krek odpotoval na Vestfalsko.

⁵ Kratko povedano namesto: Prej ni bilo časa, kdaj bi bil mogel to storiti (odgovoriti na pisma, ne morebiti na kake napade v listih).

Kanim se zapisati mej navadne kazake, ker sedanji posel presega mojo bučo.

Pred par dnevi sem ob agitacijskem potu posetil Pórezen in gledal proti solnčni Gorici, à nisem je videl. Pozdravljal sem na negotovo tudi Vaju.

Pa zdrava bodita!

V Lj. 9./VI. 99.

Jan. Valentinov Krek.

11. junija 1899 je predaval Krek v Ljubljani o Vestfalskem, 18. junija je pridigal na Rožniku, ko je I. ljubljansko delavsko konsumno društvo praznovalo god sv. Antona, 25. junija je govoril ob blagoslovitvi zastave Katol. delavskega društva na Jesenicah, 16. julija 1899 se je ustanovilo Katol. delavsko društvo za Soro, Smlednik in Presko. Vsebinsko Krekovega govora ob tej priliki je prinesel Slovenec v številki 162. 13. avgusta je blagoslovil Krek zastavo pevskega društva Ratitovec v Selcih. Njegov cerkveni govor ob tej priliki z geslom: Kako bomo peli v tuji deželi¹ je v Slovenecu številki 185. Dan nato se je odpeljalo 58 slovenskih delavcev in delavk pod Krekovim vodstvom na Hrvaško (preko Zagreba v Karlovac), kamor jih je bil povabil župnik Zagorac iz Siska. Ta je bil namreč prišel na Kranjsko proučavati krščansko socialno gospodarsko organizacijo in je navduševal tudi Hrvate za napredek, ki ga je bil videl pri Slovencih. V Karlovcu se je vršila blagoslovitev zastave društva Nade.

Številka 191 Slovenca (z dne 22. avgusta) poroča, da bo odbor Slov. krščanske socialne zveze naprosil Kreka, naj zastopa slovenske delavce na organizacijskem shodu moravskih in šlezij-skih krščanskih socialistov v začetku septembra na Velehradu. Po vsej priliki se je Krek takrat odpravljal na ta shod, o katerem sicer glede Kreka ne vem ničesar. Med Čehe je Krek sploh rad zahajal.

Na opozicionalne strune je udarjal 26. novembra 1899 na občnem zboru Katoliškega slovenskega društva za radovljiški okraj, ki se je vršil na Bledu: »Udarec, ki je zadel Čehe z ukinitvijo jezikovnih naredeb, je zadel tudi Slovence. Nemška nadvlada se mora streti. Zato gremo skupaj s češkimi husiti in poljskimi judi.« (Slovenec številki 275.) Govoril je 2. decembra (Slovenec številki 279) na Dunaju na pozdravnem večeru pred shodom avstrijskega krščansko socialnega delavstva. Nato se je odpeljal po opravkih v Ljubljano in bil v odsotnosti izvoljen tudi v izvršilni odbor avstrijskega krščansko socialnega delavstva.

Iz božičnih počitnic zaznamuje Slovenec dva govora v Ljubljani: 24. decembra (poročilo o njem v številki 295 in 296) in 28. decembra.

¹ Kateri dogodek je povzročil, da je ostal Kreku »v vednem spominu« psalm o petju v tuji deželi, opisuje Krek v XII. Vestfalskem pismu.

V naslednjem letu (1900) je govoril Krek 14. januarja 1900 v Kamniku in 25. januarja v Ljubljani ob desetletnici Katoliškega političnega društva. Pri tej priliki je rekel za umevanje njegovega dela značilne besede: »Katoliško politično društvo je neslo idejo asociacije, ki jo je zajelo iz zgodovine krščanstva, med ljudstvo in s tem pričelo gibanje, ki je potrebno posamezniku, pa tudi vsem skupinam, pravo prijateljstvo namreč, soglasje zaradi interesov srca in duha. To pravo prijateljstvo se širi, kamor sega naša organizacija. Ljudje, ki se prej še poznali niso, so sedaj postali v naši organizaciji pravi prijatelji, povsod v naši organizaciji vlada bratstvo.« Da so te besede v celoti resnične, bo lahko potrdil vsak, kdor je od bližje gledal Krekovo organizacijsko delo. (Tudi v II. zvezku Izbr. spisov sem na str. 37 in 38 priobčil tak primer prijateljstva med Krekovimi delavci.) In če se spoznajo Kristusovi učenci po tem, da se imajo radi med seboj, bo morala zgodovina Kreku priznati, da je po njem prišlo precej pristno krščanskega duha med ljudi. — Za 29. marca 1900 je bilo napovedano njegovo predavanje o židovskem vprašanju, in sicer v Katoliškem domu v Ljubljani.

Pri dosedanem opisu Krekovega organizacijskega dela smo si prihranili za konec dvoje: tako zvane prijateljske večere in vse njegovo delo na gospodarskem polju. Prijateljski večeri so se pričeli — kolikor moremo to sklepati iz takratnih Slovenčevih poročil — v januarju 1898 in so se vršili vsako sredo v prostorih Katoliškega doma. Razvili so se pod tem imenom iz rednih sestankov Krekovih z ožjim krogom delavcev, kakršni so se vršili že od leta 1894. vsako sredo. (Narodni gospodar XXI, str. 38.) Bili so to diskusijski večeri, namenjeni tudi udeležencem z dežele, ki so lahko v Katoliškem domu tudi prenočevali. Tak večer se je vršil v sredo 19. januarja 1898; razgovarjali so se, kako sestaviti apologetiko za narod, ki naj bi jo izdala Mohorjeva družba. Krek, dr. A. Ušeničnik, dr. G. Pečjak in dr. J. Janežič so bili določeni, da izdelajo za to primerne načrte. Naslednjo sredo (26. januarja) je uvedel Krek diskusijo o delavski pogodbi. Tri tedne pozneje (16. februarja) sta se obravnavali vprašanji: Kako priti do glediških iger? in: Kaj naj bi obravnavale brošurice, ki se morajo takoj pisati in izdajati? Sklenilo se je med drugim, da se natisne burka Občinski tepček, ki jo je po tujem izvirniku priredil Krek, in primerno spopolnjeni Politični katekizem za Slovence. (Slovenec 1898, šte. 39.) Leto pozneje (15. februarja 1899) je predaval Krek o koristih liberalizma v 19. veku.

O pričetkih Krekovega dela na gospodarskem polju smo govorili že v II. zvezku, kjer smo se bavili z ustanovitvijo I. ljubljanskega delavskega konsumnega društva in prvih raif-

feisenovk.¹ Z združništvom se je Krek prav intenzivno bavil vse življenje, od njega je pričakoval povzdigo gmotnega blagostanja ubožnejših slojev in nič manj tudi ugoden vpliv na нравno življenje naroda. »V vsaki fari bodi domača raiffeisenovka! Gospodarske zadruge naj preprežejo vse slovenske kraje!« Tako je zaklical 6. aprila 1899 na shodu slovenskih gospodarskih zadrug (Slovenec 1899, šte. 84), tako je učil že leta prej in pozneje do smrti. Spočetka Krek ni sam zavzemal vodilnih mest v odborih in načelstvih osrednjih gospodarskih organizacij v Ljubljani, ampak dr. Šusteršič, ki je spomladi 1898 odložil državnozborski mandat, da bi se laže posvetil politični in gospodarski organizaciji doma. Pač pa je bil Krek v odboru, oz. načelstvu Zveze kranjskih posojilnic, Gospodarske zveze in Naše straže. Zveza kranjskih posojilnic (Izbr. spisi II, str. 44) je pričela izgubljati svoj pomen, ko se je 17. marca 1898 (po Slovencu 1898, šte. 46) ustanovila Gospodarska zveza² z namenom, da bi združevala posamezne zadruge, zbirala narodni kapital in tvorila branik proti gospodarsko močnejšemu nemštvu, ki se je zlasti ob meji močno zajedalo med Slovence. Od 19. julija 1900 so pa bile vse zadruge včlanjene v Gospodarski zvezi in Zveza kranjskih hranilnic je prenehala obstajati. (Nar. gospodar I, 239 in zlasti XXXI, 4.) Združništvo je imelo namreč tudi izrečen narodno obrambni pomen; v članku Organizirajmo se narodno gospodarsko! (Slovenec 1898, šte. 35), ki nosi vse poteze Krekovega peresa in kjer se govori o nalogah Gospodarske zveze, stoji: »Njej (Gospodarski zvezi) bi se tudi naznanjalo, ako bi bilo kako slovensko posestvo v nevarnosti, da ga kupi tujec. Kupila bi ga ali zadruga sama in ga ljudem nazaj prodala, ali vsaj ljudem s svetom in dejanjem pomagala ter tako tujca odgnala od naše domovine... Lahkomiselni ljudje, zlasti

¹ Če bi danes pisal o početkih posojilništva in konsumnih društev (na kmetih so se taka društva navadno imenovala »kmetijska društva« ali »kmetijske zadruge«), bi moral vsekakor predvsem opozoriti na med tem izišli lepi članek Fr. Jakliča v II. Slovencu 1929, str. 276—280, kjer opisuje ustanovitev raiffeisenovke (l. 1894.) in Kmetijske zadruge (leta 1896.) v Dobrepoljah. Jaklič je bil prvi, ki se je pogumno odzval klicu iz Ljubljane po ustanavljanju zadrug. Na ustanovnem občnem zboru dobrepoljske posojilnice v juliju 1894 je govoril Krek; to je bil po vsej priliki prvi ustanovni občni zbor raiffeisenovke pri nas sploh. Da pa ne nosi dobrepoljska posojilnica naslova prve, najstarejše naše raiffeisenovke, je vzrok v tem, ker jo je pri vpisu v združni register prehitela za dober mesec dni raiffeisenovka v Trnovem pri Ilirski Bistrici, ustanovljena 18. novembra 1894. (Erjavec, Zgod. katol. gibanja, str. 109 in Nar. gospodar XXXI, 16.) Na ustanovnem zboru Kmetijske zadruge je govoril prof. bogoslovja dr. J. Janežič, ki se je zlasti v začetku pridno udeleževal združnega dela. — Pregled zgodovine združništva dobite tudi v Erjavčevi Zgodovini katol. gibanja 108—110, 120 in drugod, zlasti pa v Kraljevem članku Ob 30letnici Združne zveze v Ljubljani (Nar. gospodar XXXI, 3—12), kjer beremo med drugim, da se je v letih 1872—1892 ustanovilo na Slovenskem vsega skupaj 60 zadrug, od 1892—1905 pa 481. V isti številki Nar. gospodarja dobite podrobno statistiko o naraščanju števila zadrug in njihovih članov kakor tudi o denarnem prometu

ako so zadolženi, radi prodajajo svojo zemljo komurkoli, češ, bomo imeli denar. Čez nekaj let, 'nej dnarca, nej blaga'. Med nami se tujec redi in pase, Slovenec pa — nemanich — zapušča domovino in se seli na vse kraje sveta v izgubo naroda, v izgubo samosvojo, časno in večno. — — Ali ni torej dolžnost samobrambe, da se z vsemi štirimi branimo tujcev in branimo rodno zemljo svojemu rodu?« Sam sem čul od Kreka, da je njegova želja, da bi postalo slovensko združništvo tako silen gospodarski činitelj, da bi — odkupilo tovarne na Jesenicah, Savi in Javorniku od nemške Kranjske industrijske družbe. Zato pa priporoča že v uvodniku Male posojilnice (Slovenec 1898, štev. 153), naj se ustanovi hranilnica v vsaki župniji: »Zbirajmo raztreseni narodni kapital! Učimo ljudstvo hraniti, varčevati in gospodariti z njim, da se ljudstvo povzdigne z lastnimi močmi! Ko bo zbran denar, se bo zbudila v ljudstvu tudi podjetnost, ki bo dobivala denar tam, kjer se ne vidi in ne pričakuje sedaj nič.« Sanjal je o dobi, ko bo plula Gospodarska zveza po morju z lastnimi ladjami in spravila producenta in konsumenta kar moško v neposreden stik.

Če premišlujem Krekovo gospodarsko delo, imam tale vtisk: Krek je bil vladarska narava, slovenski kralj. Vedel je, da vlada tisti, ki ne kraljuje samo nad duhovnimi vrednotami, ampak razpolaga tudi z denarjem naroda. Zato je skušal združiti kar moško ves slovenski denar v eni roki, v roki združne centrale in s tem stvoriti nekako državo v državi; nad Slovenci bi samo deloma vladala Avstrija, deloma bi si pa vladali sami v nekaki notranji državi, ki so si jo sami zgradili. Zadruga v župniji naj včlani slehernega v to njegovo državo.

Svojeega posebnega glasila spočetka zadruga niso imele in Slovenec (1898, štev. 159) poroča, da bo on toliko časa glasilo

zadrug. Tudi Jaklič je pozneje (l. 1930.) za Narodnega gospodarja napisal še svoje Prispevke k zgodovini našega združništva, kjer je nazorno opisal dobo, »ko je imela vsaka vas svojeega oderuha« (113—115), nato tipično tako pijavko iz Dobrepolj, kjer se je pričel najprej organiziran odpor proti temu v obliki ustanovitve raiffeisenovke (133—134), in naravnost gorostasne primere iz Trnovega na Notranjskem (145—147), kjer je n. pr. neki kmetič plačeval 100% obresti; 10—18% obresti so pa bile povsem v navadi, dokler ni kaplan Rudolf ustanovil posojilnice, ki je obrestovala vloge po 4% in posojala članom po 4¹/₂%.

² Ta Gospodarska zveza je samo deloma isto podjetje kakor sedanja Gospodarska zveza v Ljubljani. Prvotno so bile pri njej včlanjene posojilnice, iz svojega osrednjega blagovnega skladišča je pa zalagala tudi gospodarske zadruga in posamezne trgovce in obrtnike. Krek ji je bil predsednik od 29. decembra 1902. (Nar. gospodar XXXI, 5.) Ko pa je l. 1903. stopil v veljavo zakon o revizijah pridobitnih in gospodarskih zadrug, se je Gospodarska zveza po sklepu občnega zbora dne 10. decembra 1903 razdelila v Zadružno zvezo, ki je imela nalogo, združevati vse zadruga in revidirati njih poslovanje, in v novo Gospodarsko zvezo, osrednjo zadruga za nakup in prodajo. Ta razdelitev se je izvršila 25. februarja 1904. (Nar. gosp. XXXI, 7.) Dne 7. aprila 1904 je bil Krek izvoljen za predsednika Zadružne zveze. (Prav tam.)

Gospodarske zveze in Zveze kranjskih hranilnic, dokler si ne ustanovita svojega lista. To se je zgodilo v januarju 1900.

V koliko je Krek tudi sam podrobno sodeloval pri ustanovitvi kake zadruga, bi mogla dostikrat ugotoviti pač le lokalna kronika, oziroma spomini sodobnikov. V javnost je prišla taka stvar samo tuintam. Tako n. pr. izvemo iz Slovenca 1898, šte. 38 v dopisu iz Selške doline z dne 14. februarja 1898, da »se je osnovala za vasi Rudno, Češnjica, Kališče itd. po prizadevanju neutrudnega državnega poslanca Kreka gospodarska ali prav za prav sodarska zadruga. Prebivalci imenovanih vasi dobivajo lepih novcev za sodčke, kakršne rabijo na Savi za žeblje ali pa ljubljanski zeljarji in lectarji za zelje in med. Slovito ljubljansko zelje se prevaža po svetu večinoma v sodčkih, napravljenih v Selcih.« V okviru delavske organizacije se je ustanovila v novembru 1898 posebna zavarovalnica za delavce in manj premožne sloje sploh. Tozadevni uvodnik Zavarovalnice v Glasniku IV, šte. 31 je nesporno Krekov, kar dokazuje že nekaj tistih stavkov, ki so priobčeni v naši knjigi. Iz Krekove delavske organizacije je izšlo leta 1900. tudi Podporno društvo delavcev in delavk v ljubljanski tobačni tvornici. Do leta 1912. je Krek govoril na shodih tega društva 36krat, kakor ugotavlja Spominska knjižica Podpornega društva delavcev in delavk v ljubljanski tobačni tvornici iz leta 1912. na str. 16, ki opisuje postanek in razvoj te organizacije. 25. marca 1899 je govoril Krek na javnem shodu v Cerkljah o gospodarski organizaciji, naslednji dan 26. marca pa v Tunjicah. Slovenec (1899, šte. 71) dostavlja: »V Cerkljah je bil ta dan začetek za delovanje novo ustanovljene posojilnice, v Tunjicah že lepo deluje gospodarsko zavarovalno društvo.« Meseca maja 1900 se je ustanovila na Krekovo pobudo prva krščansko socialna strokovna organizacija, in sicer Podporno društvo delavcev in delavk tobačne tovarne. (Erjavec, str. 118.) Krek je bil tudi v pripravljalnem odboru za ustanovitev Vzajemne zavarovalnice proti požarom in proti poškodovanju cerkvenih zvonov, ki se je ustanovila 26. oktobra 1899. (Moškerc v Nar. gospodarju XXI, str. 48.) — Ko je izšel leta 1925. v časopisju poziv, naj Krekovi znanci pošiljajo podatke za nameravano Krekovo številko Časa, je pisal župnik v Kresnicah J. Dolinar prof. dr. Debevcu:

»Leta 1900. sem bil kaplan v Št. Rupertu na Dolenjskem. Tam takrat ni bilo nobene posojilnice.

Pa mi dr. Krek piše z Dunaja nekako takole: Vsi večji kraji imajo že hranilnice in posojilnice. Št. Rupert je velik kraj, pa je nima. Daj, ustanovi jo!

Letos je obhajala hranilnica in posojilnica v Št. Rupertu svojo 25letnico.

Z dr. Krekom nisem imel nobene zveze. Poznala sva se pač, ker je bil on stolni vikar, jaz pa bogoslovec IV. leta.

Vidi se pa iz tega, da je dr. Krek vedno mislil, kako bi vsi večji kraji dobili tako potrebne posojilnice.«¹

Seveda je prišlo pri marsikaki zadrugi po krivdi lokalnih faktorjev do poloma. To Kreka ni odvrnilo od poti, ki jo je nastopil. Takole je govoril pisatelju Finžgarju: »Motijo se tisti, ki zaradi tega, če kak konsum propade, če kaka zadruga opeša, to gibanje obsojajo. Tudi otrôk umrje mnogo kmalu po rojstvu, toda zaradi tega ne bo nihče trdil, naj se zakon odpravi in človeški rod zatre.« (Dom in svet 1917, str. 308.) Da bi se pa taki polomi kar mogoče preprečili, za to naj bi skrbeli socialni tečajji. Tak socialni tečaj se je vršil od 27. do 30. decembra 1899 v Katoliškem domu v Ljubljani. Krek je na njem predaval o raiffeisenovkah.

Uspehi tega dela niso izostali in nekaj mesecev poprej, preden je potekel njegov državnozbornski mandat, je lahko rekel Krek na shodu v bohinjki Srednji vasi dne 29. aprila 1900: »Pri vseh težavah, ki jih imamo sedaj prestatí, me tolaži misel na procvitajoče posojilnice v naši deželi, katerim sem bil tudi jaz za botra pri njih rojstvu, ki se kakor trdni narodni stolpi postavljajo po naši domovini.« (Slovenec 1900, šte. 100.)

Seveda pa tako gibanje ni ostalo brez hudega nasprotovanja. Dvignili so se predvsem tisti, ki so bili po združništvu gmotno prizadeti. Saj je značilno, da se je misel na ustanovitev »prve« (dobrepoljske) raiffeisenovke sprožila baš ob priliki, ko je Jaklič pripovedoval Kreku o »tipičnem oderuhu«, »na kak način je prišel do premoženja in na kak oduren način skube svoje žrtve«. In Krek je tudi na ustanovnem občnem zboru »usekal po oderuhih, da je kar zbolelo tiste, ki so imeli slabo vest«. (II. Slovenec 1929, str. 277 in 280.) Konsumnim društvom so nasprotovali nekateri trgovci. Ker so tvorili po večini važen del Narodno napredne stranke, se je tudi Slov. Narod spustil v hud boj proti »konsumarjem«. V Slovencu je odgovarjal na napade Krek sam. (Moškerc v Nar. gospodarju XXI, str. 41.) Dne 6. aprila 1899 sta se vršila v Ljubljani dva velika shoda: na enem — v Narodnem domu — so trgovci protestirali proti zadrugam in pomagali so jim celó socialni demokratje, ki so pozneje sami pridno ustanavljali konsume, deloma celó že — prej,² na drugem — v Katoliškem domu — je pa na Krekov poziv 400

¹ O Kreku kot snovatelju hranilnic piše A. V(adnjal) v Slovencu 1923, šte. 11: »V zapišniku hranilnice in posojilnice na Krki (tam je bil Vadnjal kaplan; op. p.) berem, da je začela posloovati 26. junija 1904. Teden poprej 19. junija sta natanko pojasnila pomen posojilnice gospod dr. Krek in gospod Jaklič ter vsestransko opisala njeno korist. Takihle zapiskov bi lahko našli nič koliko.«

² Prvo socialistično delavsko konsumno društvo med Slovenci se je namreč ustanovilo v Zagorju ob Savi dne 12. aprila 1897. (Historicus, Doneski k zgodovini zadrúžnega gibanja med slovenskim delavstvom, str. 4. Izšlo v II. zvezku Zadrúžne knjižnice v Ljubljani 1924.)

mož manifestiralo za združništvo na velikem shodu slovenskih gospodarskih zadrug.¹ Oba shoda sta prav značilno kazala, kako je bilo takrat slovenstvo politično orientirano. Poleg drugih govornikov je nastopil Krek z govorom: O vzajemnem delovanju gospodarskih zadrug. Vsi trije glavni govori na tem zborovanju (Jakličev, Hauptmannov in Krekov) so izšli v posebni brošurici, v I. zvezku Knjižnice za ljudstvo, ki jo je uredil Krek. (Ljubljana 1899. Založilo Katoliško politično društvo.) Kar se tiče očitka, da hočejo zadruge uničiti trgovce, je zapisal Krek opravičeno v tej brošurici: »Zadružno gibanje noče nikogar uničiti. Če pa zamaši luknje, po katerih se je premoženje stekalo samo nekaterim v žepe, ni to nič hudega, marveč zelo koristno in naravnost potrebno. Kdor hoče delati, bo pošteno živel, če bi tudi vse gospodarsko življenje vzele zadruge v roke.«

Slovenec 1899, šte. 294 poroča, da se bo 15. januarja 1900 vršil v Mariboru protestni shod južnoštajerskih Nemcev in njih zaveznikov; na ta shod so vabljeni tudi nemški deželni in državni poslanci. »Vsa ta gonja nam kaže neovržno, da je južnoštajersko posilinemštvo z gospodarsko organizacijo slovenstva v živo zadeto.« Shod se je res vršil. Slovenec (1900, šte. 16) poroča v uvodniku, da je vodja Nemcev dr. Mravlag stopil v stik z zastopnikom »neklerikalnih« Slovencev dr. Tavčarjem in da mu je ta rekel, da se pridružuje že vnaprej vsem sklepom shoda v Mariboru.

Zaključim naj pa ta odstavek z besedami, s katerimi je označil pomen združništva škof Jeglič v Škofijskem listu ob prvi obletnici svojega prihoda v ljubljansko škofijo:

»Za pomoč so me prosili posebno trgovci, ker jim konsumna društva silno škodo napravljajo. Obljubil sem raznim prosilcem, da se bom o okolnostih dal točno poučiti. To sem storil deloma po zanesljivih možeh, deloma osebno. Videl sem, da so posojilnice, zadruge in konsumna društva sploh za ljudstvo navadno ne le koristna, ampak kar naravnost potrebna; saj se po njih dobiva ceneje posojilo, ceneje stvari, potrebne za delo in gospodarstvo, ceneje obleka in hrana; videl sem, da so na mnogih mestih nekateri trgovci popej ljudstvo kar odirali in neusmiljeno prodajali njegove domačije; videl sem, da se je na mnogih krajih prav od trgovcev, posebno gostilničarjev širil med ljudstvo duh, protiven Bogu in nramnosti. Sem se li mogel zavzeti za nekoliko deloma po pravici, deloma nedolžno trpečih trgovcev proti ogromni večini naroda?« (Slovenec 1899, šte. 115.)

Kreka samega sem pa slišal reči ob pritrjevanju navzočnih, da so povsod padle cene pri trgovcih, kjer se je ustanovilo konsumno društvo.

¹ Ta shod je deloma po Slovincu, deloma po spominu opisal Moškerc v Nar. gospodarju XXI, str. 44—48.

Vsi ti nešteti shodi in predavanja, seje in sestanki so napravili Kreka za osrednjo osebnost vsega krščansko socialnega političnega in nepolitičnega dela med Slovenci, osebnost, ki so jo deset tisoči poznali kot govornika, stotine in stotine pa tudi iz osebnega občevanja. Kar je bilo pri tem posebno čudno, je bilo to, da si je Krek zapomnil skoro vsako osebo, s katero je govoril, in tudi stvar, ki je bila predmet razgovora.

č) Slovensko delavsko stavbno društvo.¹

Lasten dom daje človeku samostojnost in svobodo.
Krek v Glasniku I, str. 18.

Po vsej pravici bi ta odstavek spadal k prejšnjemu; ker je pa odstavek o Krekovem organizacijskem delu v domovini že itak močno narasel in ker obravnavamo tu poglavje, ki se da lepo izločiti iz ostalega organizacijskega dela, nadaljujemo pod novim naslovom.

Krek je sam rekel, da mu nobena njegova organizacija ni prizadejala toliko skrbi kakor skrb za delavska stanovanja, oziroma Slovensko delavsko stavbno društvo. To društvo ga je stalo marsikako noč brez spanja in sam se je šalil, da bi ne bil prenesel teh težav, če bi ne bil iz tako trdne rodbine, da je njegov ded še s sedemdesetimi leti plesal. (O takih nočeh brez spanja poroča Trentar v Spominih na dr. Jan. Ev. Kreka v Mentorju XIV, 103.)

Če bi se vprašali, kdaj se je pričel Krek baviti z vprašanjem, kako bi se pomagalo delavcem do boljših stanovanj, bi morali reči, da pač takoj, ko je ustanovil svojo prvo delavsko organizacijo, Slovensko katoliško delavsko društvo (ustanovljeno 22. julija 1894). To društvo je začelo novembra 1894 izdajati svoje glasilo Glasnik in takoj v prvi številki, ki jo je skoro vso napisal Krek sam, imamo pol strani obsegajoč člančič z naslovom: Stanovanje. Krek (sicer nepodpisan) razmišlja o tem, kako velikega pomena je za zdravje telesa in duše primerno stanovanje, in zaključuje:

»Dobra in prijetna stanovanja delajo družine vesele in zadovoljne; vsak rad ostaja doma pri svojih. Kar je za posameznika obleka, to je za družino stanovanje.«

Prijetnega stanovanja si pa ne moremo misliti brez vrta. Zato zahteva Krek, da mora vsaka delavska hišica imeti tudi kos vrta, kajti: »Vrtovi pri hišah so smrt — krčmam.« (Glasnik I, šte. 6.) V tem Glasniku pripoveduje namreč Krek, da se je v Belgiji ustanovilo dobrodelno društvo, ki ima namen, delavcem dajati za užitek male vrtičke, kjer si morejo gojiti zelenjavo in cvetice. Preprost delavec je prosil predsednika tega društva,

¹ Prim. I. D.: Krekova skrb za delavska stanovanja. (Pravica 1927, šte. 44 in 45.)

naj se da tudi njemu tak vrt v najem, češ: »Dajte mi vrtič in rad se odpovem žganju.« Krek zaključuje: »To nas znova potrjuje, da moramo z vsemi dovoljenimi sredstvi delovati, da se izpolni navsvet sv. očeta v okrožnici o delavskem vprašanju, naj se namreč vsakemu delavcu da priložnost, da si pridobi kaj svojega.«

Stanovanjsko vprašanje je postalo v Ljubljani posebno pereče po velikonočnem potresu leta 1895. 25. avgusta 1895 je priredilo Slovensko katoliško delavsko društvo velik shod, ki se ga je po Glasnikovem poročilu (I, str. 163) udeležilo do 700 oseb. Na shodu se je razpravljalo o stanovanjskem vprašanju. Govoril je tudi Krek, ki je med drugim zahteval, da bi morala skrbeti država za poceni kredit delavskim stavbnim zadrugam, da bi si mogli delavci postaviti svoje lastne domove.

Tudi sicer je Krek neprestano navajal delavce k temu, da bi si zidali lastne hišice. Ko je bil n. pr. Moškerc v juniju 1896 drugikrat v Krekovi družbi, ga je vodil Krek v prostore Slovenskega katoliškega delavskega društva in tam je »priporočal... delavstvu, naj si ustanovi delavsko stavbno zadrugo, ki naj bo osnovana tako, da omogoči vsakemu delavcu, ki je dobre volje, lasten dom. Našteval je države in kraje, v katerih že obstajajo take delavske stavbne zadruge; opozarjal je na Anglijo, v kateri imajo delavske rodbine večinoma svoje lastne hiše.« (Narodni gospodar XXI, str. 39.)

Naslednje leto (1897) je imel 9. avgusta v Solnogradu predavanje o delavskih stanovanjih. Glasnik (III, 165) piše o tem: »O dr. Krekovem poročilu se je čula edina sodba, da je bilo najznamenitejše in najtemeljitejše med vsemi.«

Ni pa Krek o delavskih stanovanjih samo pisal in govoril, ampak skušal je skrb za stanovanja tudi organizirati. Že 15. maja 1896 je vlada potrdila pravila društva Dom delavskih stanov. (Glasnik II, str. 105.) Društvo je imelo trojno nalogo: a) zgraditi prostore za katoliška delavska, obrtna in kmetijska društva; b) zgraditi skladišča in združne prodajalne za obrtne zadruge; c) zgraditi skladišča in prodajalne za kmetijske zadruge.

O usodi tega društva mi sicer ni nič znanega; menda se pa ne motim, če sodim, da je iz namena tega društva zraslo poslopje za Gospodarsko in Zadružno zvezo, morebiti tudi ljubljanski Ljudski dom. Tu, ko govorimo o stanovanjskih hišah, nas predvsem zanima § 5 društvenih pravil, ki pravi, da se bo društvo trudilo, da po možnosti pripravi iz svojih dohodkov delavcem in obrtnikom tudi zdravih stanovanj.

Ni mi znano, ali je to društvo zgradilo kaj delavskih stanovanj ali ne. Sklepam, da ne, ker se je že čez pičli dve leti (25. aprila 1898) ustanovilo posebno Slovensko delavsko stavbno društvo, kjer je bil tudi Krek duša vsemu

(Soc. misel III, str. 116), dasi se to na zunaj ni vedno videlo. (Nekaj časa je bil društveni predsednik prof. dr. J. Janežič, ker Krek kot državni poslanec ni mogel prevzeti vodstva radi pogoste odsotnosti iz Ljubljane.)¹ O ogromnem delu, ki ga je izvršilo to društvo, nam poroča Alojzij Kocmur, sedaj ravnatelj I. ljubljanskega delavskega konsumnega društva, ki je od mladih nog zelo mnogo živel v Krekovi družbi, v jubilejni številki Naše moči (1919, str. 22):

»Dr. Krek je bil več let načelnik tega društva in baš v delovni dobi je nosil težo dela, truda in skrbi. Sezidati 103 hiše brez vinarja premoženja ni igraca. Dr. Krek je z lastnim kreditom zaslanjal vse zadružno delovanje, na svoje ime jemal na posodo denar, oziroma prevzemal poroštvo. Ko je en zavod terjal plačilo, je z velikim-trudom poiskal kredit drugje. Težave, s katerimi se je moral boriti, niso bile majhne. Prav Slovensko delavsko stavbno društvo je krivo, da denarni kredit našega rajnega dr. Kreka ni bil posebno velik. Vsi denarni zavodi so vedeli, da je dr. Krek preradodaren, da se ga denar ne drži, da razda vse, kar ima; če dobi danes celo premoženje, je jutri prav tako revež, kakor je bil.

Pod dr. Krekovim vodstvom je to društvo zgradilo 103 delavske hiše, in sicer v Novem Vodmatu pri Ljubljani 51, na Glincah — Rožni dolini 25, v Štefanji vasi 10, v Spodnji Šiški 7, v Trnovem na Opekarski cesti 5, na Dolenjski cesti, Karlovski cesti, pri D. M. v Polju in v Kokri pri Kranju po eno.«

Delovanje tega društva je po spominu opisal Fr. Ziller v Pravici III, šte. 22; njegovi podatki so tu deloma spopolnjeni z »Letnim poročilom Slovenskega delavskega stavbnega društva v Ljubljani« v Slovencu 1900, šte. 28. Delež je znašal 5 goldinarjev; mnogo delavcev ga je plačalo v tedenskih obrokih po 25 krajcarjev. V maju 1898 je izvedelo društvo, da ima neki kmet v Štefanji vasi njivo na prodaj. Šli so k njemu poleg drugih Krek, Gostinčar in Ziller in so se pogodili, da kupijo njivo takoj, ko bo žito požeto. Ziller je napravil načrte za devet hiš, geometer Zaffa je svet parceliral in zidarski mojster France Avšič je prevzel zidarska dela. V jeseni 1898 je bilo dovršenih prvih devet hiš in pozimi (po Slovencu ob novem letu 1899) so se vanje vselile stranke. Vse hiše s stavbišči vred so tu veljale 12.585 gld.

Nato je kupilo društvo veliko njivo v Novem Vodmatu tam, kjer je sedaj Društvena ulica. Vse hiše v tej ulici na obeh straneh stoje na tem stavbišču. Društvo je delalo vse v lastni režiji. Načrte je delal Ziller, podpisal jih je pokojni mojster

¹ Formalno je bil Krek prvotno šamo predsednik razsodišča (izvoljen na I. rednem občnem zboru dne 29. januarja 1898), predsedniško mesto je zavzemal šele po 3. marcu 1901. (Nar. gospodar XXI, str. 49.)

Jakob Hočevar iz Hrušice. Kamen so dobivali na up od Kneza, opeko od Trea, železje in cement pri Štupici, ob novem letu so vse plačali. Les so kupovali v okolici Polhovega Gradca, dobivali so ga celó iz Selške doline. Dan na dan je bilo zaposlenih povprečno 80 delavcev, ki so imeli po 90 kr. do 1 gld. 40 kr. plače na dan.

Tretja naselbina je nastala na Viču. Društvo je kupilo tu Bobenčkov travnik, kjer je bilo prostora za 40 hiš, in sezidalo na njem več hiš, ki tvorijo danes lep kos Rožne doline.

Kje pa je dobivalo društvo denar na posodo? Velika sreča za društvo je bila, da je dobilo posojilo pri Mestni hranilnici ljubljanski po $4\frac{3}{4}\%$. Tudi Ljudska posojilnica je dala nekaj posojila. Država je dala 1500 gld. podpore in je poslala društvu laskavo pohvalo. Deželni odbor kranjski je daroval 165 gld. Silen udarec pa je zadel društvo s tem, da je Mestna hranilnica povišala obrestno mero. To je bil tudi eden izmed vzrokov, zakaj je društvo prenehalo s svojim delom.

Vse 103 hiše skupaj so veljale 242.463,5 gld., torej je stala ena hiša povprečno 2354 gld.; to je bila cena s stavbiščem vred. Delavci so plačevali hiše z manjšimi mesečnimi obroki, kakor bi bili plačevali stanovanje. Prišli so do lastnega doma, da tako rekoč sami niso vedeli kdaj.

Od tega društva je imelo torej mnogo ljudi korist. Eden je pa imel vendar tudi škodo. To je bil Krek. »Marsikaka lepa vsotica, tisočak in deset tisočak je šel iz žepa dr. Kreka in njegovih prijateljev, oziroma naših prijateljskih organizacij in zadrug. Dr. Krek je bil preveč zaupljiv. Hiše, ki so se prepisale na člane, so nekateri člani obremenili z drugimi dolgovi. Stavbno društvo je pa odšlo praznih rok. Izguba samo pri enem članu je znašala nad 13.000 kron, skupna izguba pa približno 30.000 kron, vendar pa noben član ni plačal za to izgubo niti vinarja, četudi je bila neomejena zaveza.« (Kocmur.)

Za te hiše se je Krek silno zanimal. Ogledeval si je stavbišče, zanimal se je, ali je dovolj zračno, suho, kako je z vodo itd. Ko pa je leta 1904. njegova sestra Cilka gradila svojo hišo na takratni Martinovi cesti — hišo, v kateri bo stanoval tudi Krek sam — se ni Krek za hišo brigal popolnoma nič. Niti vedel ni, kje jo sestra gradi. Nikdar si ni ogle dal načrta. Šele ko je bila stavba pod streho, si jo je ogle dal in vesel ugotovil, da bo tukaj lepo.

Če bi o Krekovi bajni nesebičnosti ne vedeli drugega nego to, bi bilo dovolj, da bi ga smatrali za velikega moža!

Silne gmotne težave, v katere je zabredel Krek radi tega društva, so mu onemogočile, da bi bila prvi stotini hiš sledila morebiti še druga stotina. O vzrokih smo deloma že go-

vorili,¹ deloma naj jih pa pojasni še to, kar mi je pripovedoval Ziller, ki je bil dobra štiri leta v službi pri Slovenskem delavskem stavbnem društvu: da je namreč Krek izgubil pri društvu 7000 kron radi tega, ker so v bilanci med aktiva vpisali tudi ceste. Zgodilo se je to po nasvetu dr. Šusteršiča. Stvar bi se bila dala poravnati tako, da bi se bilo priznalo, da se je v bilanci napravila napaka, in da bi se bilo zahtevalo od vsakega prizadetega delavca nekaj desetakov doplačila. Tega pa Krek ni hotel storiti. Primanjkljaj je prevzel na svoje rame, delovanje društva je pa prenehalo.

Večkrat je pozneje nagovarjal Krek tega ali onega prijatelja, ki ga je smatral za sposobnega, naj se zopet loti dela in znova prične z zidanjem, a brez uspeha. Za takratne čase in takratne skušnje na tem polju je bil pač edino Krek sposoben za tako res junaško delo.

d) K r e k n a V e s t f a l s k e m .

V soboto 29. aprila 1899 je prinesel Slovenec vest, da je Krek »minuli teden«² odpotoval na Vestfalsko, kjer je po ondotnih rudnikih nad 400³ Slovencev in čez 1000 Čehov. Naši rojaki bi radi opravili velikonočno dolžnost pri domačem duhovniku; zato je prišla od tam prošnja za duhovnika, ki bi znal slovensko in češko.

Iz Krekovega XI. pisma izvemo, da se je prvi začel brigati za naše delavce vikar v Börnig-Sodingenu Anton Floren, ki je tudi prvi sprožil misel, naj pride slovenski duhovnik tja pastirovat. Pri tem vzklikne Krek, kažoč na našo staro rano, da se premalo brigamo za brate, ki jih ni doma: »Bože moj! Za Afriko, pravijo, se jih pripravlja izmed nas več v misijone. Za naše lastne ljudi pa je treba, da tujec prosi.« (XI. pismo.) »Bog daj vsem zamorcem milost spreobrnjenja, a prej nego zanje smo pa dolžni pomagati svojim rojakom. To zahteva red krščanske ljubezni.« (XVI. pismo.)

Da se je Krek odzval temu vabilu, se ne bomo čudili. Češko je dobro znal, pastirovanje je pa smatral za svoj pravi poklic in še v marcu 1899 je n. pr. vodil misijon v Sorici skupaj z župnikom Jamnikom in kanonikom Sušnikom. (Slovenec 1899,

¹ Moškerc navaja v Nar. gospodarju (XXI, str. 49 in 50) tudi ta vzrok, da je Ljudska posojilnica nenadoma odpovedala zadrugi na kratek rok kredit, dasi so knjige vodili zelo točno in je nadzorstvo natančno vršilo svojo dolžnost. »In takrat bi bil rajni dr. Krek malone obupal: cele noči ni spal.« Moškerc si razlaga to odpoved tako, da je Šusteršič kot predsednik Ljudske posojilnice hotel oslabiti Krekov ugled, da bi torej segalo nasprotje med obema že v to dobo nazaj. Meni ni mogoče tega presojati, ker nisem nikdar o stvari govoril z nikomer, ki bi bil razmere poznal prav od blizu.

² Iz že objavljenega pisma Jos. Abramumu vemo, da je bilo to 20. aprila.

³ V resnici jih je bilo znatno več, kakor je razvidno iz Krekovih pisem.

štev. 71.) Tudi mu ni bilo žal, da je šel na Vestfalsko; obratno: žel je tam kot dušni pastir uspehe, ki mu ostanejo »najlepši spomini mojega življenja«; noče jih navajati, ker »je papir premrzel, da bi smel to nositi«. (XIII. pismo.) »Dobro je naše ljudstvo! Solze veselja, a tudi domovinskega in verskega domotožja, ki so lile po tukajšnjih cerkvah, pričajo, da je to resnica.« (XV. pismo.)

Rheinisch - westfälische Zeitung ga je napadla — Krek sodi, da po zaslugi premogovnih baronov in protestantskih pastorjev — da hujska slovenske delavce proti njihovim gospodarjem in proti Nemcem in da mu je pastirovanje le puhla preteveza (XVI. pismo), da organizira Slovence, kakor so organizirani Poljaki, in da potuje okrog samo kot političen agitator. Oblast je poslala policijskega komisarja s tolmačem, ki je nadziral nad 14 dni Kreka v cerkvi in drugod, a ni mogel ničesar zaslediti, kar bi ne bilo prav. (XVI. pismo.) Kreka taki napadi niso niti najmanj vznemirjali. »Če bi bil ves oportan in ves zlat' samih pruskih redov, bi ne stopal tako vesele samozavesti kakor sedaj, ko mi je ljubi pruski liberallec pogladil pleča.« (XVII. pismo.) In s prešernim smehom je zaključil XVII. pismo — Bog ve, kje je pobral te čudne verze —:

Zakantajmo midva, zakantajmo midva
malo dobre volje!

Onim dvem na dišpet, onim dvem na dišpet,
ki od nas govore!

Krek je pisal Slovencu z Vestfalskega 19 pisem, eno pa »s pota« domov, tako da je vseh 20. Prebiral so jih ljudje s silnim zanimanjem. To ni bila samo informacija o bratih na Nemškem, to je bil tudi vpogled v nemške socialne in kulturne razmere, ki jih je pisec neprestano primerjal z našimi in dajal pobudo na vse strani: lep primer, kako je Krek povsod, koder je hodil, neprestano mislil na — dom, na »milo svoje ljudstvo« (XVIII. pismo). Westfalska pisma spadajo pač med tiste Krekove članke, ki se bodo najbolj brali in ki ga bodo najdlje preživeli. V njih si je sam postavil spomenik kot duhovnik, kot narodnjak in kot socialni delavec. Dvakrat naglaša tesno zvezo med narodnostjo in vero: »Tisti, ki izgubi svojo narodnost, zapravi tudi svojo vero« (III. pismo) in: »Komur se vzame narodnost, izgubi tudi vero.« (IX. pismo.) Nista mu združeni samo narodnost in vera, ampak tudi blagostanje in vera, kajti »kar se Bogu da, ni zavrženo niti za ta svet ne«. Izhajala so ta pisma v dobi med 1. majem in 2. junijem 1899.

S temi pismi je prebil Krek led brezbriznosti za usodo naših izseljencev na Vestfalskem in še isto leto sta jih skušala obiskati za božič p. Ananija Vračko iz Brežic in p. Konrad

Mesar iz Jaske, a policija jima je vsako pastirovanje prepovedala. Samo v Gladbecku je menda prišla prepoved prepozno, ko sta patra že dovršila svoje delo. (Slovenec 1900, šte. 2 in 84.) Več sreče je imel o veliki noči 1900 Ivan Knific, sedaj profesor v Št. Vidu, ki je po dolgem prizadevanju slednjič le dobil policijsko dovoljenje za pastirovanje in je delal skozi 5 tednov na 15 župnijah. Svoje doživljaje in vtiske je opisal v 30 pismih Slovencu (1900, med šte. 94 in 131). Konec leta 1900. sta šla med naše izseljence v Nemčiji Luka Arh in Anton Koritnik, sedaj oba profesorja na gimnaziji v Št. Vidu. Arh je napisal za Slovenca vrsto podlistkov z naslovom: Med Slovenci ob Renu, ki so izhajali s presledki od 28. decembra 1900 do 23. februarja 1901.

Po vojni je pa, kakor znano, nadaljeval Krekovo delo v Nemčiji Janez Kalan in je kakor Krek pisal od ondod Slovencu svoja Vestfalska pisma.

3. Slovstveno delo.

V enem oziru ima urednik tega zvezka lahko delo: Krek je v tej dobi napisal toliko podpisanih člankov, da bi obsegala knjiga brez uvoda nad 300 strani, četudi bi se ne ponatisnil noben nepodpisan spis. Samo v Katoliškem Obzorniku je napisal Krek v tej dobi sedem razprav, ki obsegajo v Obzorniku okroglo 170 strani, kar bi dalo kakih 200 strani naše izdaje — torej povsem dovolj za en snopič. Privzemite še dve podpisani povesti v Koledarju Mohorjeve družbe, vsako približno po eno polo naše izdaje, in 20 Vestfalskih pisem v obsegu kakih treh naših pol, pa še nekatere druge podpisane prispevke v Slovencu, Zori in drugod — in snovi za dva snopiča IV. zvezka bi bilo dovolj. Pri tem pa seveda niti ne govorimo o Krekovih Socialnih pomenkih, ki so izšli v tej dobi kakih šestdesetkrat v Domu in svetu deloma na platnicah, večinoma pa v listu samem, ker je Krek te pomenke sam predelal za svoj Socializem, ki je že izšel kot III. zvezek Izbranih spisov (kot III. radi tega, ker je Krek začel objavljati Socialne pomenke že l. 1896., torej pred dobo, ki jo obravnavamo v IV. zvezku).

Težava pa je v tej dobi z ugotavljanjem nepodpisanih člankov. Krek je bil tako izredno popularna in privlačna osebnost, da so ga zlasti mlajši njegovi sodelavci tudi nehote več ali manj posnemali v kretnjah, v govorjenju, v — slogu.¹ Tako n. pr. je — kolikor sem mogel jaz zasledovati — Krek izkonstruiral figuro Janeza Naprednika (Izbrani spisi I, 162—178) kot predstavnika liberalne stranke. Odslej sem srečaval tega Naprednika večkrat v Slovencu v listkih, o katerih se mi je reklo, da so Žitnikovi. Po vsebini bi bila lahko Krekova vrsta

¹ Tako sem se n. pr. živo spomnil Kreka, ko sem prvokrat slišal javno govoriti dr. E. Lampeta, Izidorja Cankarja, Josipa Gostinčarja i. dr.

člankov S socialnega kurza, ki so izhajali v Slovincu 1899 med številki 165 in 198. Pa me je osupnil izraz »obrtinja« v 184. številki, ki ga Krek, kolikor mi je znano, ni nikdar rabil — in res, proš Kalan se je spominjal, da je te članke pisal Žitnik. (Vse nepodpisane članke, ki jih tu objavljam, prisoja Kreku tudi g. stolni proš A. Kalan, ki je bil Slovenčev urednik v tej dobi.) Omenjal sem že, kako je težko določiti avtorja Slovenčevih poročil o parlamentarnem položaju na Dunaju, zlasti če pomislimo, da je redni dopisnik Slovenčev — Žitnik — zelo mnogo občeval s Krekom.

Tudi pri člankih o združništvu ni vedno lahko ugotoviti pisca. V tej dobi so se pač vsi zadruharji v Katoliško narodni stranki učili od Kreka, ki je o tem pisal, predaval, govoril po shodih in tako rekoč dan na dan tudi v zasebnem življenju. Zato je dostikrat znatno težje reči, kdo je kako stvar zapisal, nego to, kdo jo je prvi učil in sprožil.

Zato sem se to pot razmeroma malokrat odločil za objavo nepodpisanih člankov. Med prebiranjem Slovincu sem si bil sicer napravil seznam člankov, ki sem jih smatral za Krekove, a sem objavo opustil prav radi tega, ker so ne samo Krekove misli, ampak tudi njegovi izrazi postali v tej dobi pri Slovincu nekaka splošna last in je pri člankih, ki ne nosijo prav izrazitega pečata Krekove osebnosti, nevarno ugibati avtorja. Ponoven podroben studij posameznih člankov bi bil sicer morebiti določil še kako stvar nesporno — a odkrito povem, da nimam za posamezen zvezek samo omejenega prostora na razpolago, ampak tudi omejen čas, če hočem priti naprej s svojim delom.

Ozrmo se sedaj v podrobnostih na Krekovo slovstveno delo v teh letih!

Kar se tiče izvirnih leposlovnih spisov, je v tej izdaji priobčeno vse, kar sem mogel ugotoviti: dve pesmi in dve povesti. O obeh povestih nekaj pripomb!

1. Z a b r a t a. (Koledar Mohorjeve družbe za leto 1898.) Dvomil sem, ali naj spis sploh objavim; dandanes nismo več vajeni brati povesti, pisanih v takem »vzgojnem« slogu, kakor jih je podobno pisal Krištof Šmid za mladino in kakor je v naši povesti pisan zlasti drugi odstavek. Ker smo navajeni na čisto drug način pripovedovanja, se nam zdi marsikaj v Krekovi povesti — da povemo naravnost — že skoro kar smešno. Prizori, pisani čisto naturalistično (n. pr. prepir med Matevžem in Rokom), se menjavajo z nekakim kratkim poročanjem o dogodkih, pisanim v »požlahtnjenem« slogu. A pri izdaji Krekovih povesti se ne smemo preveč ozirati na obliko, ker ne iščemo v njih toliko Kreka kot pisatelja kakor Kreka kot človeka, kot veliko osebnost. Njegova veličina pa jasno odseva iz te povesti: brezprimerni heroizem žrtvovanja, ki je Kreka

napravit za to, kar je bil med nami. Ta heroizem je črpal svojo moč iz neomajne vere. Kopar Gašper je v naši povesti njegov glasnik, mož, ki bi se o njem tudi lahko reklo, da mu je geslo: Vse za druge, nič zase! (Besede Šukljetove o Kreku.) Ko vidi, da je hudo ranjen zločinec, ki mu je zažgal kopo in uničil sad dvamesečnega truda, ne izgublja o svoji nesreči nobene besede, ampak gleda s toplo skrbjo samo, kaj bo z ranjencem. Če bi bil kdo drugi napisal tako povest, bi se nam zdela hudo pretirana; Krek pa je bil upravičen, izklešati tako podobo svetniškega koparja, ker je sam v svojem življenju dostikrat storil kaj sličnega.

Sicer pa nosi povest vse znake Krekovega peresa. Stalni motiv vseh njegovih slovstvenih del od rane mladosti vidimo tudi tukaj; kako se človek spreminja — in sicer vedno s slabega na dobro! Krek je bil veren učenec tistega, ki je prišel iskat, kar je bilo izgubljenega. Tudi on je verjel s Prešernom, da nas je Bog v se ustvaril za nebesa.

Pokrajina, v kateri se dogaja povest, so Selca in njih okolica z Jelovico v ozadju. Štefanova trgovina, ki jo omenja Krek v I. odstavku, je bila svoj čas zelo znana po vsej Selški dolini. Koparji v Jelovici so bili posebni ljubljenci Krekovi. Ko je kot petošolec izdajal svoje Vaje, že srečamo v njih koparja Platnarjevega Luko (Mentor XVII, str. 96). Nameraval je napisati celo posebno dramo iz oglarskega življenja.

Poleg tega pa nosi ta spis še prav osebno noto Krekovo: Krek je imel namreč sam brata Ignacija, ki je prizadejal materi in njemu vse polno skrbi, dokler si ni končal sam življenja (18. avgusta 1900). Skrb »za brata« je tudi njemu kakor Gašperju bridko težila srce.

Krek je v svojem ogromnem delu in razmeroma kratkem življenju marsikaj samo naznačil, načrtal smer, kako se naj dela, podrobno izvršitev je pa prepustil drugim; zavedal se je, da je mož idej, ki naj ne trati časa in moči z delom v podrobnostih. Tudi v literaturi je bil tak: ni nam ustvaril velike »katoliške« povesti, v kateri bi nam bil v vseh podrobnostih podal sliko notranjega življenja pri človeku, živečem iz vere — saj se Krek nikdar ni prišteval med leposlovce! — pač pa je kratko naznačil silno snov, kateri se bo — upajmo — prej ali slej tudi v tehniškem oziru našel — mojster.

2. Božji blagoslov. (Koledar Mohorjeve družbe za leto 1900.) To povest bi lahko imenovali čudovito lep spomenik, ki ga je postavil Krek svoji takrat še živeči materi († 1903). »Moja mati je edini človek, ki mi imponira na svetu,« je rekel nekoč nekoliko pretiravaje. Nanjo je mislil že kot bogoslovec leta 1887., ko je pisal o novomašniku, ki je napil svoji stari materi, »da se ima vse, prav vse zahvaliti svoji stari materi, da

mu je bila ona angel varuh¹ vsega življenja.« (Izbr. spisi I, 132). Dve leti pozneje (1889) je kot gojenec Avguštineja podčrtal besede:

In ko je ni drugod rešitve,
rešile me materine bodo molitve.

(Izbrani spisi I, 86.)

Sedaj pa je napisal obširno in ganljivo označbo svoje matere, označbo, ki se povsem strinja s sliko Krekove matere, kakor sem jo spoznal iz pripovedovanja njegove sestre Cilke. (Slovenec z dne 30. marca 1918; v glavnem ponatisnjeno v Koledarju Mohorjeve družbe za 1919 in v Izbr. spisih I, 12.) Obe sliki Krekove matere (Krekova v Božjem blagoslovu in Cilkina, oz. moja v omenjenih publikacijah) sta deloma tako slični, da bi lahko kdo sodil, da sem pisal označbo Krekove matere na osnovi Božjega blagoslova. Toda med obema ni nikake zveze, ker se ob Krekovi smrti in tudi pozneje do leta 1930. nisem popolnoma nič spominjal na njegovo povest Božji blagoslov, tako da niti ne morem reči, ali sem jo bil sploh bral leta 1900., ko je izšla. Tudi v Božjem blagoslovu je Janezova (!) mati izredno pobožna žena, ki jo diči posebna ljubezen do revežev. »Moja mati so bili posebno dobrih rok. Revežev niso le radi podpirali, marveč naravnost iskali so jih. Ko smo bili še v rodni hiši, je bilo pri nas pravo shajališče vseh beračev. Pri nas so shranjevali svoje stvari, pri nas prenočevali, pri nas dobili postrežbo v boleznih in pri nas so umirali.« Točno prav tako je označila svojo mater tudi Cilka Krekova. In če pravi v povesti Janez (v tretjem odstavku) o svoji materi: »Njihov zgled je imel veliko moč name«, velja to v polni meri tudi o Kreku. Morebiti tudi to ni čisto brez zveze s Krekom kot gimnazijcem, če pravi Janez o sebi: »Moje versko prepričanje se je vedno bolj topilo; opustil sem molitev in cerkev; vedno bolj sem zagazil v razuzdano življenje — moj Bog, kako sem bil zašel!« Saj smo ugotovili že pri Krekovi izbiri poklica, kako so bili ljudje presenečeni, ko je šel Krek v semenišče, »ker Krek ni bil znan kot poseben prijatelj duhovnikov, in splošno so Selčani rekli, da je Kreku to milost izmolila mati«. (Izbr. spisi I, 24.) Tudi Krek tako sodi: »Mene spremlja božji blagoslov in materina dobra dela.² Jaz

¹ Po materini smrti je pisal Krek v Slovincu z dne 22. aprila 1905 pod naslovom Mati: »V moji duši živi samo en izraz za mojega angela. Lice nagubano, razorano čelo; dvoje živih, črnih oči, s srebrom pretkani lasje — tak je obraz mojega angela.« (Iz nadaljnega opisa je razvidno, da si Krek misli svojega angela varuha vedno v podobi svoje matere. — Odstavek o materi je ponatisnjen v Vigredi 1927, 230.)

² Slično pravi Abraam: »Mi pa recimo na splošno, da so šla, kakor nekdanj od starega Tobija za sinom Tobijem, tako tudi tu dobra dela Štokove matere za sinom Janezom, da ni zašel na kriva pota in je postal velik pred Bogom in ljudmi.« (Koledar Goriške Mohorjeve družbe za 1928, stran 111.)

sem srečen.« (Tretji odstavek.) Odkod njegova sreča? »Božji dar je to, drugega odgovora ne vem.« (Drugi odstavek, proti koncu.)

In vendar nam je v tem tretjem odstavku dal Krek tudi drug — oziroma bolje rečeno: obširnejši — odgovor na vprašanje, odkod njegova sreča. Sreča klije njemu iz bratov sreče, veselje ljudsko sije njemu v očesu in tuja solza mu meči srce. To je povedal v prelepi »priliki o možu, ki je bil vseh nesreč poln«. Ne bom je tu navajal, kakor tudi me to mika: prijatelj, če boš sploh bral kak spis iz tega zvezka, preberi to priliko, pa boš čutil, kako si se približal umevanju tega velikega čudesa, ki je živel med nami v Krekovi osebi. Umljiv nam je Krek pač samo iz svoje žive vere, ki gore prestavlja, iz otroškega zaupanja v Boga, ki je tako trdno kakor zaupanje otrokovo v dobroto materino, iz materinih molitev in iz tega, da ga je spremljal skozi življenje tisti angel, ki mu je ime: Ljubezen do bližnjega.¹

Iz teh razlogov bo moral zavzemati Božji blagoslov odlično mesto v vsaki izdaji Krekovih izbranih spisov, pa najsi se literarni okus še tako spremeni in tehnika pripovedništva še tako napreduje.

V uvodu II. zvezka (str. 15) sem omenil, da je po zatrdilu kanonika Stroja priredil Krek v dobi 1892—1897 tudi veseloigro *Občinski tepček*, ki je pa izšla šele leta 1908. v Zbirki ljudskih iger, 7. in 8. snopič, str. 77—152. Ni se mi pa posrečilo, da bi bil dobil v našem časopisju kak dokaz za trditev, da je bil *Občinski tepček* napisan pred dobo, ki jo obravnavam v IV. zvezku. Morebiti sem kako tozadevno notico prezrl, kajti zasledil sem Občinskega tepčka omenjenega šele v Slovincu 1898, šte. 39 in pozneje v Slovincu 1900, šte. 43. Tudi v XIV. Vestfalskem pismu (iz maja 1899) govori Krek o »srenjskem tepčku«. (V igri rabi Krek vedno izraz »srenjski norec«.) Zato naj navedem šele v tem zvezku kratko vsebino te igre — ponatisniti je ne kaže že radi tega ne, ker je še v knjigotrštvu na razpolago.

V vasi Golidi je bila voda odnesla most, enako v sosednji gorjanski občini. Gorjanci so bili svoj most že davno popravili, Golidarjem se pa ni nič mudilo, dasi jih je gosposka večkrat

¹ Bral sem v Lampetovih-Krekovih Zgodbah svetega pisma I, 810: »Lomi lačnemu svojega kruha, in siromake in popotnike pelji v svojo hišo; ko boš videl nagega, ogrni ga; in ne zaničuj svojega mesa (= bližnjega človeka). Tedaj se bo posvetila tvoja luč (= milost in ljubezen božja) kakor jutro in tvoje zdravje (= rešenje) bo hitreje prišlo, in pred tvojim obličjem bo šla tvoja pravičnost, in slava (= dobrotljivost) Gospodova te bo spremljala. Tedaj boš klical, in Gospod te bo uslišal, klical boš, in on poreče: Glej, tukaj sem... In Gospod ti bo dal mir vedno in bo napolnil s svetlobo tvojo dušo in bo rešil tvoje kosti, in boš kakor namočen vrt in kakor vodni studenec, čigar vode ne usahnejo.« (Iz. 58, 7—12.) Ali ni Božji blagoslov nenameravan komentar k temu mestu iz svetega pisma?

opominjala in jim končno celó zagrozila, da bo dala most popraviti na občinske stroške po mestnem stavbnem mojstru, če tega ne bo storila do določenega dne občina sama. Ta rok je minil, most pa še vedno ni bil popravljen. Kajti golidarski občinski odborniki Cefizelj, Štefuc, Kramar in Padar (tega bi pisali z ozirom na njegov poklic lahko tudi z malo začetnico) so imeli več zmisla za dobro jed in pijačo pa za tobak nego za upravljanje občinskih poslov. Bili so prava karikatura občinskega odbora z njegovim pisarjem in policajem vred. Tedaj pa dobi župan uradno obvestilo, da išče sodnija nekega sleparja Macafurja, ki se gosposko oblečen klati po svetu; občina naj ga pomaga ujeti. In res — že je Macafur, gosposko oblečen, v Golidi in baš pri županu v gostilni. Prestrašeni župan pa misli, da ima pred seboj okrajnega komisarja, ki je prišel gledat, ali je že napravljen zahtevani most čez Golidnico, in priredi dozdevnemu komisarju na čast veliko pojedino, da bi ga zadržal od njegove uradne poti. Medtem ko se zviti Macafur gosti pri županu v družbi občinskih odbornikov, pa pride v Golido pravi komisar in si hoče ogledati most. Jurca, ki ga imajo vsi občani za tepčka, dasi je bolj premeten nego ostali Golidarji, pokaže komisarju, ki se kot novinec v kraju ni nič spoznal, gorjanski most čez Golidnico, češ, da je to zahtevana poprava, in reši tako župana in občinski odbor brez sodelovanja vsaj začasno iz neprijetnega položaja; preden bo prišel komisar v drugič, bodo pa že most popravili. Medtem je pa ukrenil golidarski policaj, ki se je prej prav uslužno klanjal Macafurju, grdo nerodnost: mislil je, da je komisar tista sumljiva oseba, ki jo je treba prijeti, in ga je aretiral. Orožnik je pa spoznal pri županu v dozdevnem komisarju sleparja Macafurja in ga je dal pod ključ. Seveda se je zmeta s komisarjem kmalu pojasnila in veselo igra se konča s tem, da vse blagruje Jurco kot nekakega »rešitelja domovine«. Odslej ne bo več »srenjski norec«, ampak »srenjski Jurca« in bo opravljal važni posel srenjskega pastirja.

Zgodba je torej nekaka komedija zmešnjav; deloma spominja na Pravica se je izkazala (Izbr. spisi II, 15), morebiti nekoliko tudi na Gogoljevega Revizorja. Dejanje je burkasto, vse je preračunano na to, da gledalec ne pride iz smeha od začetka do konca — seveda je mišljen tu gledalec, ki ne išče v igri literarnih vrednot, ampak samo bolj ali manj utemeljene smešnosti in zabavnosti. Tak skromen gledalec pride ob dobro uprizorjeni igri obilno na svoj račun. Nekateri dovtipi so prav dobri. Po katerem izvorniku je Krek to igro »priredil«, kot stoji v Zbirki ljudskih iger, mi ni znano. Igra ima samo moške vloge.

O Krekovih člankih v tej dobi smo že govorili, enako tudi o njegovem govoru v parlamentu dne 30. aprila 1897. Znake, po katerih sem prisodil nepodpisane članke Krecku, sem

že navedel v uvodu v II. zvezku (str. 9 in 10).¹ Če vzamemo n. pr. najstarejši Krekov članek iz te dobe, objavljen v našem zvezku (»Parlamentarni obraz« — Krek je pisal: »Parlamentaren obraz«), sem ga spoznal za Krekovega najprej po vsebini: prijeten humor preveva ves spis; vidi se, da je pisec član parlamenta, a si prav nič ne domišlja na to čast, z rahlo ironijo ošine tiste poslance, ki so prišli v parlament, polni misli na svojo malenkostno osebnost; v svojem mišljenju se pisec odločno nagiblje »na levo«. Nič manj pa ne govore za Krekovo avtorstvo njemu priljubljeni izrazi kakor: p o k u k a l na Dunaj; b o r e revež; breznačelnost s e r o g a ; b l i z u (Selčani pravijo blez) v pomenu menda, baje i. dr.

R a z p r a v , ki jih je objavil Krek v tej dobi v Katoliškem Obzorniku, je sedem, in sicer: Stanovanja delavskega ljudstva (KO I [1897], 221—236), Zgodovina delavskega varstva in zavarovanja v Avstriji (KO II [1898], 1—29), Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu (KO II [1898], 161—173. 185—202, 273—294), Marksizem razpada (KO III [1899], 47—62, 121—134), Katoliška cerkev v Evropi in XIX. vek (KO IV [1900], 1—14), Anarhizem (KO IV [1900], 204—219), Katolištvo — naša edina rešitev (KO IV [1900], 295—319). Poleg tega je napisal nekrolog Viljemu Liebknechtu (KO IV [1900], 365). Iz teh razprav sem sprejel v Izbrane spise samo nekaj manjših ali večjih odlomkov. Ozirati sem se moral na obseg knjige; predvsem mi je pa izpuščanje celih odstavkov iz teh spisov ukazovalo dejstvo, da so te razprave po večini samo nekake priprave za Krekovo veliko delo: Socializem in da je Krek cele strani iz njih sprejel nespremenjene ali vsaj neznatno predelane v svojo knjigo. Tako so n. pr. iz Zgodovine delavskega varstva in zavarovanja v Avstriji str. 6—8 v KO II ponatisnjene v Socializmu str. 77—80 (v II. izdaji 76—79), samo da je nemški citat v KO str. 8 v Socializmu preveden v slovenščino. Misli o dolžnostih in pravicah, ki jih razlaga Krek v KO II, 169, srečavamo zopet v Socializmu str. 35 (v II. izd. 33 in 34). Iz razprave Marksizem razpada imate odstavke KO III, 49—52 dobesedno ponatisnjen v Socializmu 378 do 382 (II. izd. 383—386). Posebno pa je porabil Krek za Socializem razpravo o anarhizmu, in sicer se ujema KO IV, 204—206 s Socializmom 459—463 (v II. izd. 465—469), začetnike anarhistične teorije (KO IV, 206) obravnava Krek v Socializmu obširneje na str. 463—470 (v II. izd. 469—477), nato pa zopet sledi v Socializmu na str. 471—486 (v II. izd. 477—492) ponatisk iz KO 207—218, samo da so nemški citati poslovenjeni; tudi v nekaterih drugih malenkostih se ponatisk loči od izvornika. Zanimalo me je zlasti, da je konec razprave o anarhizmu (KO IV, 219) dobesedno porabljen v Sklepnih mislih v Socializmu str. 591 in 592 (v II. izd. 601 in 602). Tudi iz spisa Katolištvo —

¹ Tu naj popravim, da Selčani ne sklanjajo: tak, tačga, ampak tak, tačga.

naša edina rešitev je odstavek o humaniteti in papeštvu (KO IV, 297—299) izvzemši šest vrst ponatisnjen v Socializmu 29 do 32 (v II. izd. 28—31).

Za našo izdajo so torej prišla v poštev samo tista mesta iz teh razprav, ki so vsebinsko važnejša in jih Krek ni porabil v Socializmu. Takih mest je največ v razpravah Katoliška cerkev v Evropi in XIX. vek in Katolištvo — naša edina rešitev. V slednji razpravi se Krek obširno bavi s pangermanizmom, kar je menda vredno ponatiska že radi tega, ker je to izvrsten komentar za umevanje divjih bojov v avstrijskem parlamentu pod Badenijem in njegovimi nasledniki. Poznavanje pangermanistične miselnosti tudi danes ni brez pomena.

V celoti sem nameraval ponatisniti razpravo: Stanovanja delavskega ljudstva, ker nam kaže dvoje: prvič, kako se je Krek za vsako svoje praktično delo intenzivno pripravljaval s teoretičnim proučevanjem tistega vprašanja; drugič pa vidimo iz te razprave tisto notranjo silo, tisto čudotvorno moč, ki je Kreku omogočala, da je sadove svojega teoretičnega proučevanja uveljavljal tudi v življenju. Kakor Sokrat, je tudi Krek »iskal . . . z vročim srcem, s hladnim razumom. Ognjenik pod ledenikom.« (Platon-Sovrè, Sokratov zagovor, str. 29.) Toda obseg knjige bi bil s tem narasel za dobro polo. Tudi sodim, da bi se danes ta razprava niti od daleč ne prebiralala toliko kakor ob času, ko je bila akcija za združno graditev hiš nekaj čisto novega; in slednjič lahko smatramo Katoliški Obzornik za knjigo, ki je še na razpolago. (Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani ga ima v svojem antikvariatu še precej.) Zato sem ponatisnil samo uvod, nato sem kratko označil vsebino izpuščenih odstavkov in na koncu ponatisnil Krekov klic po gorkih srcih, s katerim je zaključil Krek svojo razpravo.

Zgodovina delavskega varstva in zavarovanja v Avstriji (Katoliški Obzornik II, 1—29) kaže na osnovi podrobnih studij, kako dolga in težavna je bila pot, preden je bilo premagano stališče: »Delavec mora pač nesanitarno živeti, če noče sanitarno umreti« (str. 19). V naši knjigi ni iz nje ničesar ponatisnjenega, ker je deloma nje vsebina porabljena v Socializmu, deloma je pa slika delavskega varstva in zavarovanja, ki je veljala pred več nego 30 leti, danes že močno spremenjena.

V celoti torej v našem zvezku ni ponatisnjena niti polovica tega, kar je napisal Krek v tej dobi (tudi če odštejemo vse tiste odstavke, ki jih je bil Krek sam že porabil v Socializmu), vendar mislim, da objavljena snov povsem zadošča, da spoznaš avtorju glavo in srce.

Izbrani spisi.

A. Pesmi.

Prolog

k vseslovenski delavski slavnosti dne
28. maja leta 1899.

Bog te sprejmi, kdor si prišel, prišel, da si naš med nami,
naša družba te pozdravlja z razprostrtimi rokami!
Najprej tebe, družo mili, z žuljavo desnico brate;
saj so žulji nam svetinje in nakit za naše svate.
Žuljavim desnicam s l a v o ! vneta naša četa peva;
žuljavim desnicam p r a v o ! gromko vre ji iz src zahteva.

Zdrav pa tudi vsak prijatelj, vsak tovariš v našem boji,
zdrav med nami, Bog te sprejmi! Ti si naš in mi smo Tvoji!
Danes smo se tukaj zbrali, da bi slavnost praznovali,
da bi pri z a s t a v i n o v i n o v i h si moči nabrali.
Kvišku dviga se zastava, danes Bogu posvečena,
kvišku tudi naša srca premlajena, prerojena.
S srci roka se dviguje, vije krepko se zastava
in ob nji prisega sveta nam v nebeške kraje plava.

Carju-delavcu, mučencu, njemu se glasi prisega,
da ga ljubi naša četa, da mu kri in život tvega.
Kvišku zro oči v nebesa, ko prisega, naši družbi,
kjer je temelj vsem oblastim in podlaga vsaki službi.
Kvišku tilnik! Ta ljubezen, ki nam v naših srcih zori,
tudi je doma le kvišku, tam pri Bogu v večnem dvori.
To vdanost, car naš, sprejmi, moška je, a je iskrena,
trdna je kot vera naša, kot na Boga up ognjena!

D o m o v i n a , zlata mati, naša četa Ti je vdana,
pri zastavi posvečeni Te pozdravlja, zate užgana.
Stalna je ljubezen naša, kot so naše gore stalne,
iskra kot so naši vrelci in kot reke srebrovalne.
Ko pa kdaj bi Tvoje skale, stari Triglav, se razdrle,
pa bi naše čete vstale, Tebe, Triglav, bi podprle.
Ko pa kdaj bi Tvoji vrelci, bistra Sava, usehnili,
pa bi srčno kri Ti v strugo naškropili, natočili.

Zla puščava je življenje in skušnjave so v puščavi,
 pa prihaja v nji skušnjavec, kamnje kaže, lažno pravi:
 »Vzemi kamen si sovraštva, kamen strasti otrovljene,
 vzemi kamen jeze ljute, kamen bede neukročene,
 pa razbij si vero sveto, do domu ljubezen steri
 in raztrupi si svobodo, moško silo si poderi!
 Spuli vzore si iz duše, srce shladi, nade ostavi,
 pa iz kamenja do sita vzraste kruha ti v puščavi.«

Ej skušnjavče grdogledi, marne¹ tvoje so besede,
 kruha ni v sovražnih strastih, kjer krivične so zajede,
 ni ga v jezi, ni v brezverstvu, kjer doni le krik osvete.
 Marno vabiš, marno lažeš svoje klete nam obete,
 kruha za nas je v obilju iz besede božje svete:

Vi, ki se trudite,
 ste obteženi,
 jaz poživim vas vse,
 pridite k meni!

Vdove, sirotice,
 vsi zapuščeni,
 jaz poživim vas vse,
 pridite k meni!

Vi, ki gladujete,
 v solzah utopljeni,
 jaz poživim vas vse,
 pridite k meni!

Jaz sem odkupil svet,
 svet pogubljeni,
 pojte se vsi otet,
 pridite k meni!

S križa ponujam vam
 mir zaželeni,
 s križa objemam vas,
 pridite k meni!

Križ vam je potni les,
 cilj, domačija;
 vanjo privede vas
 Mati Marija!

* * *

¹ Maren = ničev, zaman. — Op. izd.

Golobice, urne ptice, nosijo novice kobne,
 te novice so žalobne, tožne kot gredice grobne;
 da se rušijo prestoli, moč državam se razdeva;
 da poginjajo rodovi, da človeštvu cvet zveneვა;
 da strupena rosa pada, da mori nam rože mlade,
 da se kri v potokih lije, da za kratko vse propade.

Vsemorilne, vsepobojne, burne, strašne so novice,
 ene pa ne prinesejo nam novice golobice:
 te novice, da bi četa, ki o b k r i ž s e s v e t i o p i r a ,
 ki pod varstvom se Marijinim v boj za svoje vzore zbira,
 da Bogu vdana zveza, Materi nebeški zvesta,
 kdaj propadla, kdaj zastavi svoji bila bi nezvesta.

Četa naša! vriskaj žrtvam, plani v bitko bogoupna,
 ej, brez plaha, ej, brez straha, neprodajna, nepodkupna,
 zlatu glave ne upogibaj, podle se ne boj klevete,
 licemerem in zlogolkom brani drog zastave svete!
 Staro zemljo mraz pretresa, drob se krči ji in poka,
 na porodu n o v e d o b e v krutih bolečinah stoka;
 zora pa zori na vzhodu; da pozdravi mlado dete:
 dobo pravde, dobo sreče, dobo sprave in osvete.

Glasnik, 10. junija 1899. — Podpis: Dr. Jan. Ev. Krek. Brez šesterih kratkovrstičnih kitic tudi v Slovincu 1899, šte. 121 in na posebnem lističu, ki se je prodajal 28. maja 1899 ob razvitju zastave Slov. kršč. soc. zveze v korist društveni zastavi.

(Pesem o tajni rosi.)¹

Tiho, kot se noč prikrade,
 tajno, kot se cvet razcvete,
 toplo, kot je solnčni žarek,
 milo, kot je luna blede,
 se prikradla mi je v dušo,
 v srcu mi je razcvetela,
 zgrela me je, ožarila,
 osladila, omilila.
 Rosna kapljica na roži
 zjutraj, ko zazori zora!

Kaplja! Ti vsemir prehodiš,
 ti poznaš morja zaklade,
 burne vihre, grom in bliske,
 ti doma si v beli megli
 in v oblakih grozonosnih,
 ti poznaš življenja stiske,
 ko hladiš zveneli jezik
 smrtniku, ki svet zapušča,
 potniku, ki z doma hodi!
 Rosna kapljica na roži,

¹ Rokopis te pesmi je izročil Krek na Dunaju takratnemu uredniku Zore Antonu Vadnjalu s pripombo, da je pesmi odrezal glavo (naslov in morebiti še kak verz) in da jo Vadnjal lahko porabi za Zoro ali kakorkoli. Uredniku se pesem ni zdela božvekaj in jo je objavil v Zori 1899 z naslovom: »Pesem o tajni rosi ali poduk, kaj si lahko misli pameten človek, kadar vidi kakšno kapljico«, in s podpisom: Nadobuden pesnik. (Izvirnik ni bil podpisan.) Pesem je morebiti izraz sreče, ki jo je razlil nad Kreka duhovski poklic, nadaljevanje motiva: »razlila v srce se neznana je svetloba«, ki ga poznamo že iz I. zvezka (str. 92). — Op. izd.

ti umevaš srečno nado,
ko rosiš kot dežek drobni
žitno polje, cvetno trato,
ti umevaš ljubko radost,
ko osvežiš slavčku kljunček,
da drobi, žgoli, prepeva.

Rosna kapljica na roži
zjutraj, ko zazori zora!
Slika si mi tajne rose,
ki se v dušo mi je vkradla,
v srcu mi je razcvetela,
zgrela me in ožarila,
osladila, omilila.
Rosna kapljica na roži
zjutraj, ko zazori zora!
Bajke bajiš mladi roži
o morja neizmernih tajnah,
o viharjih gromovitih,
o življenja stiskah mučnih,

bajiš tudi jih o sreči
in o nadi zlatokrili
in o pisanih cvetovih
in o slastivih sadovih.
Bajiš jih o tičkah drobnih
in o petju sladkem, ljubkem.
Rosna kapljica na roži
zjutraj, ko zazori zora!
Slika si mi tajne rose,
ki mi v srcu bajke baji
o morja neizmernih tajnah,
o viharjih gromovitih,
o življenja stiskah mučnih,
bajke baji mi o sreči
in o nadi zlatokrili
in o pisanih cvetovih
in o slastivih sadovih.
Baji jih o tičkah drobnih
in o petju sladkem, ljubkem.

Zora 1899.

(Župniku Janezu Pibru za god.)¹

Bohinjskim drznim skalnim goram — s l a v a !
Gozdovja miru, slapov šumu — č a s t !
Savica srebropena, bodi zdrava!
Živela tvoje struge bajna slast!

Pozdravljeno mi, jezero pokojno,
le hladi skalne Triglavu noge!
Bog živi te, planino pestrobojno,
in tvoje črede, ki z vrhov zvone!

Ve kočje bele, vmes pa božji hrami,
oj, bodi z vami b o ž j i b l a g o s l o v !²

¹ Ta pesem ni bila še natisnjena in tudi ni bila namenjena za tisk. Krek jo je napisal — brez naslova — s svičnikom na pol pole in jo poslal prijatelju župniku Janezu Pibru za god na Bohinjsko Bistrico. Župnik Piber je bil namreč Krekov prijatelj še iz dijaških let. Krek je kot dijak rad zahajal k Pibrovim na Mlino pri Bledu (»pri Turku«); menda je bil šestosolec, ko je potoval s Pibrom čez Koren v Celovec na neko razstavo, in sicer tja in nazaj peš; na tej poti je prodal Krek v denarni stiski svoj dežnik — bogve, ali ni bil to poslednji dežnik, ki ga je imel Krek? Ko je bil Piber župnik na Bohinjski Bistrici, je Krek v počitnicah ostajal pri njem po nekaj tednov in se je čutil tam kakor doma. — Op. izd.

² Za Kreka je zelo značilno, da je podčrtal besedo »božji blagoslov«. Saj se ponavlja v njegovih spisih misel, da je za človeka najpotrebnejše božji blagoslov, tako pogosto, da je po tej misli včasih mogoče spoznati kak nepodpisan članek za Krekov. Prim. Izbr. spisi I, 80, II, 10 in v naši knjigi povest Božji blagoslov! — Op. izd.

Zajel bi rad ga s polnimi rokami
in zlival curkom pod vaš mirni krov.

Najprej pod Tvoj, pastir bohinjske črede,
s Teboj pa v sleherni bohinjski kraj.
In zraven bi pristavil še besede:
Ostani to Bohinju, kar si zdaj!

Kot siva čér možat in neizprosen,
kot cvet planinski nežen in mehák,
kot gorska jelka neupogljiv, ponosen
in svež in jasen kot bohinjski zrak.

Kot jezero, kjer gor nebroj se zrca,
ostani mirno vedno Ti srce!
Ko pa ves Bohinj nosiš sredi srca,
kotiček v njem ohrani še za — me!

16. V. 1900.

Janez.

B. Povesti.

Za brata.

I.

V Logu je bil misijon. Iz vse doline so hiteli dan za dnem pobožni verniki poslušat gorečo besedo vnetih misijonarjev in opravljat svojo pobožnost. Neka sveta resnost se je vsem vselila v srca. Vsakdanji šum je ponehal. Prazničen duh je vladal v dušah in na cesti. Božja milost je talila tudi najtrje ledene skorje, mečila tudi kremenita srca. Lepo je bilo v Logu tiste dni. Po posamnih hišah so se komaj zvrstili; noben ni hotel zamuditi lepih govorov in drugih cerkvenih pobožnosti.

Bilo je peti dan, kar se je vršil misijon. Ljudje so ravno z vseh strani hiteli v cerkev k zadnjemu govoru tistega dne. Sveta vnema se je videla vsakemu z lica in poznalo se je, da neko notranje hrepenenje navdaja ljudi in da vse drugače stopajo po kamenitih stopnicah proti božji hiši nego drugekrati.

Krog cerkve je pokopališče. Nad njim pa stoji na ozki rebri nizka koča pol zidana, pol lesena. Zanemarjena je v vseh stvareh. Slamna streha je že zelo oguljena in zmršena. Okna imajo le malo šip, umazane cunje so pomašene po njih. Drva pred hišo so zmetana brez vsakega reda.

Pri odprtem srednjem oknu stoji te kočice gospodar — Zalogarjev Rok — in gleda proti cerkvi. Umazan je po licu in po rokah, ki se mu kažejo do ramen skozi raztrgano, črno hodnično srajco. Na prvi pogled ti je oduren. Špičasti nos in drobne bodeče oči ne kažejo nič dobrega. Težko je razsoditi, če pogledaš njegovo prihuljeno postavo in zamazano kočico, kdo je bolj zanemarjen — on ali njegova kočica.

»Hej, Rok, kaj pa zijaš venomer skozi okno in mencaš s svojimi kremplji? Ali te že zopet po kom srbé? Gotovo si si sedajle koga izbral, da ga odereš,« se oglasi izza mize mlad mož zabuhlega žganjarskega lica in si izlije kozarček žganja v grlo. »Tu sem raje poglej in prinesi mi ga novo mero, da bo kaj zaleglo. Že dva fraklja sem ga menda polukal, pa ga še nič ne čutim.« —

Te besede so bile vidno zlagane. Pivcu se je že popolnoma zatikal jezik in oči so mu tako topo gledale predse, da se je le predobro poznalo, s čim se je pečal. Rok mu natoči žganja in stopi zopet k oknu.

»Vsa dolina je na nogah zavoljo tega misijona. Vse bodo zmešali ti ljubljanski škodljivci. Včeraj je bila nedelja in stočil sem toliko kot nič. Če pojde tako dalje, pridem na beraško palico. — Glej ga, glej! tudi župan nese svojo strupeno prevzetijo na misijon. Ob koliko me je že pripravil ta zlodej! Kakor se obrnem, me toži in mi dela sitnosti in stroške. Za njim pa kinka Adamovec, ki bi ga že pred štirinajstimi dnevi lahko tožil za dolžne obresti, pa Drenulja, Vrtovka in Razpotnica, vse moje znanke. Dedci so ga pili in pili, dokler jim ni zmanjkalo sape. Babnice pa menda mislijo, da bodo sedaj z misijonom plačale njihove dolgove. Le čakajte, jaz vam bom dal misijon! Vse pridige vsega sveta vam ne pomagajo, ko se vas jaz lotim. Gotov denar, to je misijon, pa kozarec slivovke, kaj ne, Matevž?«

Pijani Matevž se je na glas zakrohotal ob teh besedah. »Rok, povedati jo pa znaš. Junak si z jezikom. Sicer si res cela pokveka na duši in na telesu — najgrji človek in največji goljuf, kar jih premore naša dolina, toda zasoliš jo pa vsakemu.«

Rok se ni kar nič zmenil za te besede, ki jih je njegov gost težko stokajoč spravil čez zobe. Videlo se je, da je takih pohval že dobro vaje. »Matevž, kar za misijonarja pojdi, ko znaš tako vest izpraševati. Kaj ne, bi že šel, če bi ne bilo pri meni stokrat prijetneje nego pri vseh misijonih.«

»Kaj praviš? Pri tebi? Zate ne maram toliko, kot za gada. Samo eno dobro lastnost imaš, da mi še nikoli nisi odrekel žganja, kadarkoli sem te prosil. Iz misijona se pa le nikar ne norčuj! Dober bi bil zate in zame, samo midva nisva zanj. Ali si razumel?« — — Matevž se je razvnel in je jel zbijati pri teh besedah z vso silo po mizi. — — »Tako ti povem, da sva midva oba ničvredna, pa ti si še najmanj desetkrat slabši kot jaz. Jaz sem pijanec, to je vse res, in moja žena ima prav, ko me zmerja in mi očita, da bom vse zapravil, toda preslepil jih pa nisem na pol toliko, kot si jih ti. Sicer si bil pa vseh mojih grdobij ti kriv. Ti si me speljal, da sem naklestil Vrhunca in zato sedel dva meseca v zaprtiji; ti si bil kriv, da sem ti za frakelj žganja držal lestvo, ko si v Štefanovi štacuni — — —«

»Tiho, tiho, Matevž, lepo te prosim, molči! Če ne, te zadavim — —« je zakričal pri teh besedah Rok, skočil k njemu in mu jel tiščati usta. Matevž se mu je hudujoč se skušal izviti, pa ni šlo. Motovilila sta se, dokler nista prevrgla mize in se zvalila podnjo. Steklenica se je razbila in žganje je teklo po njih, ko sta se premetavala. Rohnenje in grde kletvine, s katerimi sta drug drugega obkladala, so se čule s tal. Tu se odpro vrata. Star mož v praznični obleki trdo vstopi v temačno, zadehlo sobo.

»Bog nas varuj! Kaj pa počenjata? Ali se mislita pobiti?« zakliče in ju prične trgati vsaksebi. »Sveti misijonski čas je in vidva popivata in se prepirata. Ali vaju ni sram?«

Rok je bil prvi pokonci. Odurno-zbadljivo je pogledal prišleca in namrdnil ustni.

»No, to je čast zame, da me pride tudi tak neumen jelovski medved obiskat, kot si ti, moj brat Gašper. Kaj pa želiš? Ali misliš zopet kje kaj stakniti pri meni, da boš potem v bratovski ljubezni hinavsko pričal proti svojemu bratu?«

»Ljubi moj Rok! Danes se nisem prišel pričkat s teboj. Prišel sem, da ti sežem v roko in da se zopet pobrativa. Danes je dan sprave. Težko sem se odločil, pa prišel sem vendarle k tebi. Zdajle kmalu zapoje zvon in takrat si moramo seči vsi, ki smo bili dosedaj sprti, prijateljsko v roke, kakor smo ravnokar obljubili Bogu v cerkvi. — Na torej — —«

»Ha, ha,« se zadere Rok in popravlja zvrnjeno mizo, »roko mi je prinesel moj bratec. I, kaj pa imaš vendarle v nji? Morda smolo, da bi se je kaj prijelo. Pa saj čujem, da sam nisi prazen. Seveda, s pričanjem se tudi nekaj zasluži — —«

»Rok, poslušaj me! Ene matere in enega očeta sinova sva. Pri smrtni postelji sem obljubil najini materi, ki si jih ti tako grdo žalil, da bom po svojih močeh skrbel za tvoje — — —«

»Kaj, ti boš skrbel, ti jelovska zver, neumna in hinavska, ti — —, pa zame? Brž se mi poberi od moje hiše, kar brez odloga ven, ven!« — Rok ga je pri tem skušal potisniti proti vratom. Toda Gašper je bil prekrepeke postave, da bi ga moglo tako zanikarno človeče premakniti. Mirno je prijel brata za prsi, ga z eno roko dvignil in ga posadil na klop.

»Vidiš, Rok, zmeljem ti lahko vse kosti. Prav za prav bi ti tudi drugega ne zaslužil. Toda nočem ti storiti nič zalega. Samo poslušati me moraš, dokler ti vsega ne povem, kar mi je na srcu. Komaj sem se mogel danes odtrgati od dela. Gorí mi kopa, pa vendar sem danes prišel, da se udeležim misijona. Bog bodi zahvaljen zanj! Ravno prihajam iz cerkve. Neizrekljivo lepo je bilo. Veliki oltar je bil ves v lučcah. Vsi domači in sosedni gospodje so klečali pred izpostavljenim sv. Rešnjim Telesom. Na prižnici so pa misijonar tako pretresljivo govorili, da se moramo spraviti z vsemi svojimi sovražniki in jim odpustiti, kakor je Jezus odpustil tistim, ki so ga križali. Jaz sem tedaj mislil nate in sem sklenil, da stopim k tebi, da se tudi midva spraviva. Deset let že nisva govorila; prijatelja si pa menda nisva bila nikoli. Vidiš, moj brat Rok, jaz te nisem nikdar sovražil in tu ti povem, da ga od materine smrti ni dne, da ne bi zate zmolil očenaša. Očitaš mi, da sem pričal proti tebi. Rok, prisega je več kot kri. Ne pičice nisem več povedal, kot kar so me vprašali in kar sem moral, ko sem Boga poklical za pričo, da bom govoril resnico.

Pozabi tisto in pojdiva sedajle skupaj v cerkev, pa na materin grob! Pomisli malo, da si že v letih, zgubančen in siv! Treba bo kmalu umreti. Ljudje pravijo, da že nisi bil od svoje

poroke pri spovedi. Kaj bo s teboj? In misijon je zdaj, ti pa žganjarje napajáš! Ta ni lepa!»

Matevž je pri teh besedah osorno zarenčal, Rok je pa zaničljivo zamrmral:

»Kaj meni mar misijon in ti? Spravi se mi s poti, da te ne vidim nikdar več!«

»Podiš me! Tvojega trdega srca se torej nič ne prime. Premisli vendar, kakšno je tvoje življenje. Staršem in meni si napravil lepo domačijo; očeta in mater si spravil v grob. Tri kmete in svojo ženo si že segnal od hiše s svojim grdim odedruštvom. Naši rodovini si vzel dobro ime. Vse kaže s prstom za teboj. Rok, spametuj se! Sedaj je čas. Udeleži se tudi ti misijona. Pojva skupaj k spovednici, kot brata sezíva si v roke!« Iznova mu je ponudil roko, toda Rok je vstal in zaklical:

»Matevž, kolikor hočeš, ti dam žganja, samo pomagaj mi, da spraviva to sitno kladó iz hiše. Jaz ne morem že več poslušati njegovega pridigovanja.«

»Sam grem,« odgovori Gašper, »samo to ti še rečem, da bi rad umrl, če bi ti vsaj malo izpregledal. Matevža nikar ne kliči na pomoč! Ta je sam dovolj potrebuje. Žena in otroci jokajo doma in molijo zanj. On pa žganjari ob misijonskem času. Sam peklenšček vaju je spravil skupaj. Drugod po vseh hišah danes angelci hodijo z nebes, vama pa dela hudobec tovarišijo. Še pomnila bosta moje besede.«

Počasnih korakov je odšel Gašper. V tem je zazvonil s stolpa zvon sprave. Skrivnostna sveta groza je prešinila vse, ko so ga začuli; tudi njihova srca so dihala mir in spravo, ustna so pa šepetala s prej neznano vnemo: »Oče naš, odpusti nam naše dolge, kakor tudi mi odpuščamo svojim dolžnikom!« — Samo Zalogarjevi koči je zastonj zvonil spravni zvon. Pijani in vsled Gašperjevih besedi razsrjeni Matevž je z Rokom govoril o maščevanju.

»Pol litra slivovke, če srečno izvršiš; samo oboje mora pasti — bajta in kopa,« tako so se glasile zadnje besede, ki jih je povedal Rok Matevžu, ko je ta jel za njegovo kočó s svetilnico v roki kolovratiti v grič po poti, ki vodi v Jelovico.

Gašper je šel v cerkev. Tja ga je klical notranji glas. K oltarju Matere božje je pokleknil. Okorna je bila sicer starega koparja postava, toda z lica mu je odseval vzvišen sijaj nedolžnega miru in gorečnosti. Počasí sta se mu pregibali ustni in le sempatja se je čula polglasna beseda: »Za brata!« — —

Na drugi strani je pa pri istem oltarju klečala mlada žena upalega, objokanega lica. Še med molitvijo ji je večkrat solza zdrsnila po licu. Zaupno je vpirala oči v Marijino podobo, iščoč tolažbe pri tolažnici žalostnih in pribežališču grešnikov. Molila je za svojega v strasteh izgubljenega moža Matevža. Poleg nje

je čepelo petletno dekletce in sklevalo ročici in se solzilo kot mati.

Potolažena je vstala Matevževa žena. Srce ji je velelo, da je Marija ne bo pozabila. Doma jo je čakalo še dvoje manjših otrok.

»Bog nas ne bo zapustil, otročiči!« S temi besedami jih je položila po klopi na ležišče in še nikdar jim ni tako upa polna prekrižala gladkega, nedolžnega čela. Skrbi in težave, lakota in trpljenje se ji je utopilo v trdnem zaupanju, da bo uslišana njena molitev.

II.

Log stoji v ozki dolinici, obdani z visokimi vrhovi. Leva gorska stran se imenuje Jelovica. Več ur dolžine in širine ni na nji drugega nego skala, gozd in nekaj planinskega sveta, kamor pošiljajo kmetje iz doline svojo goved poleti na pašo. Vasi ni nobene v vsej Jelovici; samo posamne kočice stoje, daleč ločene druga od druge. Drvarji in koparji prebivajo za časa svojega dela v njih. Preproste so, da ne morejo biti preprostejše. Drugega ne vidiš v njih nego kamenito ognjišče na sredi, za njim pa leseno klop, po kateri ponoči za nekaj ur zlekne trudni delavec svoje ude. Delavcev je v Jelovici poleti in pozimi lepo število. Nekateri drvarijo, drugi kuhajo oglje in je pozimi s sanmi vlačijo v dolino. Delo je težko, zaslužek primeroma majhen. Skromni in varčni delavci si pa vendar kaj malega privarčujejo. Ni čudal! Leto in dan ne uživa tak varčen Jelovičan pri svojem delu drugega nego koruzne žgance in salo; le kadar pride o večjih praznikih za par dni domov, si privošči kaj boljšega.

Med vsemi jeloviškimi delavci ni bilo pridnejšega in skromnejšega, nego je bil Brlinov Gašper. Petdeset let je že delal v Jelovici. Bil je tam v resnici doma. Saj ga njegovo kopersko delo niti vsako nedeljo ni pustilo iz gozda. Ko je zažgal kopo, je ni smel ostaviti ni ponoči ni podnevi; zato je moral večkrat v gozdu le v duhu biti pri sveti maši.

»Dobri Bog bo moral veliko odpustiti in spregledati nam grešnim koparjem,« je večkrat dejal sam pri sebi in pomajal z glavo. Za druge ljudi se ni zmenil. V cerkev je bila njegova edina pot v Logu in v prodajalnico, kjer si je nakupil živeža za prihodnji teden. Hitel je od ljudi, čim najprej je mogel, nazaj v svoj gozd, kjer ga ni nikdo motil in kjer je v sladkem miru izvrševal svoje delo.

Po navadni poti jo je zložno ubiral Gašper drugi dan v svojo ljubljeno Jelovico. Celo noč je bil prebedel v cerkvi in premolil. Greh se mu je bilo zdelo, da bi se bil sedaj dal premagati spancu, ko toliko noči prečuje zavoljo pozemskega kruha. Vkljub svojim 70 letom je krepko stopal z okornimi, težko kovanimi čevlji po strmini navzgor. Ni se bal hudega pota, dasi je imel dobro poltretjo uro do svoje kočice.

»Oj, kako vesel bi bil današnji dan zame, da bi mi brat ne bil tak trdovratnež,« tako je vzdihnil sam pri sebi. Postal je in se ozrl z griča po vasi. Tam doli je stala njegova rodna hiša, kjer je preživel mlada leta; tam doli so zakopani njegovi ljubi starši, tam doli prebiva njegov edini brat — — —. Zamislil se je v prošle čase in utopljen v spominih je korakal dalje.

Pred več nego pol stoletjem je bila v Logu najpremožnejša Brlinova hiša. Brlinov oče je bil brez ugovora najveljavnejši mož v vasi. Otrôk je imel dvoje: starejši je bil Gašper, deset let mlajši brat njegov pa Rok. Trije pa so mu bili pomrli. Oče in mati sta Roka kot najmlajšega posebno ljubila. Smel je, kar se mu je zazdelo. Kot otrok je rad skrivši od zad napadal druge otroke s kamenjem ali s palico, pri igri jih je vedno prevaril, po krivem jih je tožil; sam se je pa vedno znal hinavski izrezati in zvaliti krivico na druge. Če je bila pa njegova krivda očita, oprala ga je mati s tem, da je na tihem poravnala škodo, z dobro besedo in s kakim darom pa pomirila starše, ki so se hodili k nji pritoževat zaradi njenega Roka.

Slepa je bila njena ljubezen do sina tako, da se mu nobeden domačih ni upal ničesar reči. Vse posle je strahoval mladi Rok; vse je dosegel, kar si je vbil v glavo. Oče mu je dal lepega mladega konja, da se je vozil z njim ali da ga je jahal. Nekoč je drevil — desetleten dečko — svojega belca po cesti in do mrtvega povozil staro beračico, ki se mu ni mogla tako brž ogniti. Ljudje so dejali, da je to storil nalašč. Tedaj sta ga vendar dobro okarala oče in mati. A kaj so mu zalegle besede! V obraz se je jima smejal. To je neizrekljivo bolelo Gašperja, ki je bil priden in pošten mladenič. Hudo se mu je zdelo, da ne pokažejo starši hudobnemu bratu večjega strahu. On je sam videl s polja, kako je Rok, ne meneč se za gluho žensko, brez potrebe podil konja po cesti in kako zlobno se je zarežal, ko mu je prišla pod kolesa. Kar groza ga je prešla pred bratom morilcem. Često je že nagovarjal in prosil svoje starše, naj ga trje primejo in naj mu izbijejo njegovo hudo trmo in razposajenost, toda čim večkrat je to omenjal, tem več jih je moral preslišati.

»Tebe to nič ne briga. Ali boš ti naju z očetom učil, ti grdi nehvaležni sin? Če ti ni všeč, pa se poberi od hiše,« tako mu je dejala nekoč razjarjena mati, in te besede so mu segle kot oster nož v mlado srce. Zlobni Rok je zvito izrabljaj vsako priliko, da je počrnil Gašperja svojim staršem. Sam je jemal skrivaj denar očetu, prodajal žito; in če se je izvedelo, je lagal, da je vsega kriv Gašper. Ta je vse pretrpel in prepustil Bogu maščevanje. Le zadnje hudobije ni mogel pozabiti. Rok je bil kriv smrti uboge starke, ali on, ne da bi izpregledal svojo zlobnost, se še roga staršem, ko ga svare. To je Gašperja razvnelo. Čakal je, da dobi Roka samega. Kmalu se mu je ponudila prilika. Rok

je dremal sam pri peči; vsi drugi so bili odšli na polje; ko pride Gašper v sobo, jo zaklene in vzdrami brata.

»Rok! s teboj se imam nekaj pogovoriti,« tako je dejal in sedel poleg njega.

»Jaz pa s teboj ničesar, ti hinavski svetohlinec,« mu je odgovoril Rok in butil proti vratom. Ko je videl, da so zaprte, je jel kričati in kleti ter kot besneč rojiti po sobi. Naposled je zgrabil celo nož in ga nameril proti Gašperju, češ, da mu mora odpreti. Toda Gašper je bil pripravljen in mu je izbil nož iz rok, potem pa prijel Roka, ga položil na klop in ga s šibo pošteno naklestil.

»Dokler ne utihneš, ne odneham,« je ponavljal kričečemu bratu.

Ko je Rok videl, da ne opravi ničesar, je utihnil in samo krčevito ihtel predse. Gašper je odložil šibo, posadil razposajenega brata sebi nasproti, pogledal mu v oči in dejal:

»Rok, kaj bo iz tebe? Komaj si shodil in že si poln vse hudobije. Starše zaničuješ, vsem sosedom si v škodo in spotiko, in sedaj si postal še — morilec. Grji si kot zverina. Ali se nič ne bojiš Boga?« — —

S trdo, preprosto besedo mu je izpraševal vest in ga svaril. Rok je srpo gledal v tla in si grizel ustni. Gašper mu je dejal nazadnje:

»Obljubi mi, da se poboljšaš. Saj jaz ne želim drugega, nego da bi imel v tebi dobrega, poštenega brata. Nič te ne sovražim. Samo zato, ker te starši nočejo, sem te jaz kaznoval. In povem ti, da te bom še vedno, kadar boš potreben.«

»Če ne bom prej jaz tebe,« zarjove Rok, ves blede od jeze, in mu pljune v obraz.

»Trdosrčnež! Bog se te usmili,« zakliče Gašper in solze se mu udero po mladem licu. Bratova trdovratnost ga je potrla.

Rok je medtem odprl okno in skočil skozenj na prosto, ves žehteč sovraštva in jeze. Znositi se je hotel in ker se ni mogel nad drugim, se je lotil konja. Ubogo žival je gnal v bližnji gozd, tam jo privezal za smreko in z dolgim bičem mlatil po nji, kolikor je mogel. Konjič je odsakoval in se trudil izviti se brezsrčnemu dečku, dokler si ni srečno odtrgal vezi in tuleč in besneč zdirjal po gozdu. Drugi dan so ga dobili z razklano glavo ob vodi. V svoji razdraženosti je bil s tako silo butil ob skalni rob, da si je razbil črepinjo in je poginil.

Oče in mati sta bila silno žalostna zavoljo tega dogodka, toda niti sedaj se jima niso odprle oči. Gašper jima je natančno povedal, kaj sta imela z Rokom; zato mu je pa oče osorno rekel:

»Kaj se vtikaš v mojo oblast? Kaznovati imam jaz in ne ti. Ravno ti si s svojo sitnostjo in sovražnostjo spridil Roka. Sedaj dobro vidim, da oba ne moreta biti pri hiši. Zato je naj-

bolje, da si čim najprej pomagaš z doma. Jaz sem že sit vednih prepirov.«

»Teга nisem zaslužil,« je odvrnil Gašper; »veliko sem imel prestati doma, odkar dorašča ta razvajeni pobalin. Zato grem rad od hiše. Nisem vas mislil žaliti s tem, da sem strahoval Roka; hotel sem se nasprotno potegniti za vašo veljavo. Sedaj me vi podite z doma. Če pojde tako dalje, bo pa vas svoje dni Rok.«

Mrzlo se je obrnil oče od njega. Še tisti teden je dobil Gašper delo v Jelovici in v tihi gozdni samoti je našel drugi dom. Že prej je bil iz srca pobožen. Odslej se je pa tem bolj izročil božjemu varstvu. Boga si je izbral za očeta, Marijo za mater. V prijazni tihoti ga ni nobeden motil v njegovih mislih. Spomladi, ko so se zjutraj zgodaj jele oglašati mile ptice, se mu je zdelo, da ga vabijo, naj tudi on hvali Stvarnika; poleti ga je nevihta, ko je skozi črne oblake švigal blisk in ko je donel grom po veličastni gozdni planjavi, spominjala božje moči in človeške slabosti; jeseni je premišljal ob požoltelem listju opotečnost pozemske sreče, in pozimi, ko se je ob plapolajočem ognju zvečer grel in je zunaj brila ostra burja ali ko je s težko obloženimi sanmi tiral ogleje po nemem, v belosnežno odejo zavitem gozdu, je večkrat daroval Bogu svoje življenje in ga prosil, naj ga po srečno prestani zimi zemskega življenja sprejme v večno nebeško pomlad.

Staršev in tudi brata ni pozabil. Vsako soboto večer je brlela v njegovi borni kočici pred podobo Matere božje mala svetilka. Prižigal jo je za svoje domače, zlasti za svojega na duši ubogega Roka.

Sprva je šel večkrat obiskat svoj dom ob nedeljah in praznikih; čimdalje žalostnejše razmere so ga pa tako žalile, da je naposled vedno s težjim srcem prestopil prag svoje rodne hiše.

Z Rokom je šlo vedno bolj navzdol. Delati se mu ni ljubilo; pohajkujočemu pa so prišle vse mogoče hudobije na misel. Petnajstletnega dečka so ga prvič peljali uklenjenega v mesto zavoljo nekega nesramnega hudodelstva in žal to ni bilo zadnji pot. Njegove hudobije in zapori so zelo znatno zmanjševali očetovo premoženje. Oče in mati sta ga sicer sedaj mnogo bolj prijemala, a bilo je prepozno. Nobena beseda ni več zalegla pri njem in, ko ga je nekoč oče hotel udariti, se je zaletel vanj in ga podrl na tla.

V Zalogarjevi koči se je seznanil z neko leno, malovredno vdovo in gori je tičal skoro brez prestanka. Domov je prišel le, da je zopet kaj vzel in prodal. —

Staršem se je vendar še vedno smilil. »Zavreči ga ne smeja; najin je,« je dejala večkrat Brlinka svojemu možu. Z zvijačnostjo in hinavskim obnašanjem ju je res preslepil toliko, da sta privolila v njegov zakon z Zalogarico in mu izročila

domačijo. Oče je imel še precej denarja prihranjenega, zato si ni ničesar izgovoril; menil je, da bo dovolj zanj in Gašperju za doto. Toda prišlo je drugače.

Roka se je lotila poleg drugih strasti še grda lakomnost. Ker sam ni prijel skoro za nobeno delo, je hotel obogateti z goljufigo. Tožaril se je vse vprek in pri teh tožbah je spravil svoje lepo posestvo v grozne dolgove.

Zatekal se je v stiskah k očetu in ta mu je res parkrat rešil domačijo s svojim denarjem. Rok se pa ni izpremenil in ni ušel zasluženi usodi. Nekega soseda, ki si je bil še pri očetu izposodil večjo vsoto in jo potem njemu vrnil, je predrzno tožil za plačani dolg. Rok je prisegel; prič ni bilo in sosed mu je moral plačati, kar je zahteval. Toda stvar se je zasukala in celo lastni oče in brat sta morala pričati proti krivoprisežniku Roku. Obsojen je bil vsled tega na šest mesecev zapora in ob tej priliki je tudi njegovo posestvo šlo na boben. Domačijo so mu prodali in Brlin se je moral s svojo potrto ženo na stara leta seliti od rodne hiše. Dolgo ni prebolel tega udarca. Mesečni dni po selitvi so ga selili sosedje k farni cerkvi — na pokopališče.

Brlinka bi bila sedaj morala beračiti od hiše do hiše, če bi se je ne bil usmilit Gašper. Ničesar ni dobil od nekdanj tako bogate domače hiše in vendar je bil on najsrečnejši med vsemi. Nekaj krajcarjev si je bil prištedil; Bog ga je ohranil vedno zdravega in krepkega, a predvsem vdanega njegovim zapovedim. Preživo se je zavedal, kaj velewa četrta božja zapoved, da bi bil zapustil svojo revno mater. Preskrbel ji je prilično stanovanje, plačeval ji za hrano; duševno jo je pa tolažil in ji v nemal v upanju razbolelo srce. Brlinka je vse dni skoro le prejkala. Nesrečni Rok ji ni šel iz spomina in njena nespametna vzgoja jo je v živo bolela. Nebrojnikrat ji je moral Gašper ponoviti, da ni hud nanjo, podati ji roko v spravo in odpuščanje, za katero ga je ihtech prosila.

Ni bilo dolgo, da je tudi ona na smrt oslabela. Gašper je prihitel iz Jelovice in sedel k njeni postelji. Prijela ga je za roko, pogledala mu solznih oči v njegovo moško, začrnelo lice in dejala:

»Gašper, ti si moj angel. Bog gotovo ne bo pozabil, kaj si ti storil svoji nesrečni materi. On naj te blagoslovi! Nezaceljeno rano mojega srca poznaš! — Hudobni otrok, ki sem mu jaz kriva — —.« Solze so jo oblile pri teh besedah —. »Rada trpim, kar mi je Bog namenil kazni za moje velike grehe. Samo to te prosim: ne pozabi nanj! Moli, delaj, kar moreš, da rešiš njegovo dušo. — Tebe nedolžnega bo brez dvojbe uslišal Bog. — Kaj ne, da boš?«

Gašper je pokimal in ves ganjen dejal:

»Gotovo, mati, saj me vi prosite, in on je — moj brat!«

»Sedaj lahko umrjem,« je vzdihnila mati in par minut kesneje ji je že Gašper za vedno zatislil trudne oči.

Od tistega časa je že poteklo mnogo let. Zapuščena Rokova žena se je vdala med tem pijači in se v veliko pohujšanje ljudi klatila okrog. Ko so jo nekega mrzlega jesenskega jutra dobili mrtvo pred njeno kočo, se je čutila olajšano vsa fara. —

Roka več let ni bilo domov. Ko je prišel, so ljudje že nekoliko pozabili njegovo prošlost. Prinesel je s seboj nekaj denarja in je pričel točiti v svoji koči pred cerkvijo žganje. Najslabši ljudje so se zbirali pri njem. Nemarnim gospodarjem je posojal tudi denar za ogromne obresti. Polagoma jim je naraščal dolg. Rok je potisnil pri sodišču in — tako uničil že tri kmetije.

Vse ga zaničuje, a sodrga vendarle pri njem išče zavetja. V cerkvi ga pa nikdar nihče ne vidi. Med božjo službo napaja pijance s svojo strupeno pijačo.

»Kaj bo, kaj bo z njim? Oj, ljuba najina mati, pomagajte mi, da izvršim svoje delo! Vrgel me je iz svoje koče, a — obupam še ne. Bog je vsemoگوčen v svoji usmiljenosti.« Tako je vzdihnil Gašper, ko je v duhu bil premislil vso žalostno zgodbo, ki smo jo ravnokar opisali.

III.

Gašperjeva kočica je bila postavljena v majhni dolinici. Ko je prišel Gašper na grič nad njo, je videl, da se vali črn, gost dim proti nebu. Sluteč nesrečo, je naglo skočil po bregu. Ugleдавšemu svojo ljubo planico je zastala sapa.

Namestu koče je stalo le par ožganih tramov v zemlji, ki so še tleli. Kopa je bila razsuta; oglje se mu je užgalo. Delo dveh mesecev je bilo uničeno. Pri studencu, komaj 100 korakov oddaljenem, je pa videl pastirja z jeloviške planine, kako se pripogiblje in moči nekoga, ležečega na prašnih tleh.

»Za božjo voljo, kaj se je zgodilo?« zakliče Gašper, hiti bliže in vidi Hrastarjevega Matevža vsega okrvavljenega, zaprtih oči, bledega, nezavestnega v pastirjevih rokah.

»Sam Bog te je prinesel,« zakliče pastir, »jaz si že nisem vedel več pomagati. Vidiš, ta jo bo pomnil. Dovolj jo je staknil. Nič več ti ne bo zažigal koče.«

»Sedaj ni časa za take besede,« pravi Gašper in poravna nekoliko ranjenca, kateremu so se krvave slinice pokazale v ustih.

»Matevž, čuješ, ali me kaj poznaš?« zakliče Gašper in se nagne k tlom, a samo zamolklo grgranje je rohnelo iz ranjenčevih prsi.

»Kar tu nama bo umrl. Po gospoda bi bila pot zastonj, kaj misliš, Gašper,« pravi pastir, se usede na parobek in si obriše potno čelo. »Bog me varuj takega strahu; svoj živ dan še nisem skusil kaj takega.«

»Kesneje se o vsem pogovoriva,« pravi Gašper, »sedaj je drugo delo. Morda vendar dočaka. Skoči kar moreš v Log po duhovnika!«

»Pa bom,« odvrne pastir in kmalu potem so zveneli po širnem gozdu močni udarci njegovih nog. Poznalo se je, da hiti s pravo gorjansko urnostjo.

Gašper je pozabil na vse drugo; mislil je samo, kako bi vzdramil nesrečnega Matevža. Naposled se mu je vendar posrečilo. Mrzlo vodo mu je metal v lice in po dolgem trudu je odprl ranjenec svoje meglene, s krvjo podlite oči.

»Kje pa sem?« je zastokal.

»Matevž, jaz sem pri tebi, jaz Brlinov Gašper.«

Ranjenec ga je spoznal in zadrhtel po vsem životu, ko sta se srečala z očmi.

»Umiri se, Matevž; nič hudega ti nočem. Molila bova! Hudo si zdelan in morda te Bog prav kmalu pokliče k sebi.« —

»Oh, jaz nesrečnik — božja kazen me je zadela — kaj bo z Lenko in z otročiči,« je tiho zastokal in zopet so mu vkup padle trudne oči.

Gašper ga je srečno v drugič predramil in ga jel nagovarjati, naj moli za njim. Kot so misijonar v Logu opominjali in tolažili, tako je tolažil tudi on. Narekaval mu je prav počasi popolno kesanje in solze, ki so se udirale Matevžu po licih, so pričale, da je razumel in čutil pomen lepih besed.

»Kaj bo z mojo družino, kaj bo?« je vzdihnil, ko mu je Gašper po dokončani molitvi prekrizal čelo, usta in prsi.

»Bodi brez skrbi! Bog jih ne bo zapustil in jaz ti obljubim, da bom po svojih močeh poskrbel za tvoje,« je zašepnil Gašper in mu jel zopet praviti o usmiljenem Bogu, o neizrekljivi ljubezni našega Zveličarja in o njegovem groznem trpljenju. Kazal mu je križec na molku in ga mu pritiskal na blede ustni.

V tem se je Matevž zopet onesvestil in se ni več zavedel. Štiri ure po pastirjevem odhodu je že prišel z Loga duhovnik, ves spehan od dolge poti, in je brž mazilil s sv. oljem ranjenčeve noge za zadnjo, najtežjo pot. Med molitvami po svetem opravilu je izdihnil Matevž svojo dušo.

»Bog mu daj večni mir in pokoj!« je dejal duhovnik. — »In večna luč naj mu svetil!« sta pristavila pastir in Gašper.

Sedli so poleg mrliča in pastir je jel pripovedovati, kako se je vse zgodilo.

»Kakor sva se dogovorila z Gašperjem, sem bil včeraj ves čas pri kopii, kar je on odšel na misijon. Videl sem, da je vse v redu. Sinoči sem skočil za dve uri toliko na planino, da pogledam, kako je z živino. Ko sem se vračal, sem videl že iz dalje, da gori, Gašper, tvoja kočja in da tudi iz kope šviga plamen. Ko sem prišel semkaj, že ni bilo več mnogo rešiti. Brž potegnem ogorelo streho s kočje, da se ogenj ne razširi po gozdu, skočim

h kopi, da bi jo zamašil, kar začujem stokanje in hropenje od strani. Ves prestrašen začnem klicati, kdo je, a ne dobim nobenega odgovora. Z ogorelo desko v roki grem za glasom in dobim pod zvrnjeno skladanico drv — Matevža. Samo glava se mu je videla izpod kupa. Precej časa je preteklo, preden sem odmetal polena in krajce ter izvlekel ranjenca izpod njih. Klical sem ga, tresel, a se ni zmenil. Prav težko sem ga prenesel k studencu in ga jel močiti. Rad bi bil priklical kakega drvarja na pomoč. A bes vedi, da ni nikoder nobenega, kadar bi ga človek potreboval. Na vse gričke krog sem letal in vriskal ter kričal, pa od nikoder ni bilo žive duše. Samega ne smem pustiti, sem si mislil in ostal sem pri njem, dokler nisi prišel ti. Ta — — ne smem reči, ker ga je že Bog sodil. — — ta Matevž je že od nekdaj imel piko nate. Večkrat sem ga slišal, da je zabavljajl čez te. Časih si ga ti posvaril, te ga pa ni mogel slišati. Sedaj, ko te ni bilo doma, ti je pa zažgal kočo in pokvaril kopo. Cela vrsta vžigalic je potresena krog koče; pozna se tudi, da je zažigal s slamo. Skoro gotovo se je moje hoje tako prestrašil, da je butnil na stran in ob skladanico ter jo podrl nase. Dovolj pota in sitnosti mi je napravil ta nepripravnež.«

»Kdo bi sedaj govoril o tem?« spregovori duhovnik; »sitnosti imamo vsi dovolj, največ pa Gašper, ki je poleg vsega še ob kočo in kopo. Bogu prepustimo sodbo in molimo za reveža! Gašper, kar pozabi na vse in odpusti mu!«

»Saj smo kristjani,« reče mirno kopar in sklene roke. »Kaj hoče koča in kopa, da je le vsaj krščansko umrl.« Povedal je, kako ga je pripravljajl na smrt, in duhovniku so se zaiskrile oči notranjega veselja, ko je segel Gašperju v roke in dejal:

»Bog ti plačaj v njegovem imenu! Da bi bilo več takih fantov v naši dolini, bi imeli jaz in vsa župnija nebesa na zemlji.« —

Treba je bilo misliti, kako prenesti mrliča v Log. V okrepčilo je skuhal Gašper koruznih žgancev. Vsi so bili potrebni jedi. Duhovnik in pastir sta bila hvaležna svojemu pogoščevalcu. Po skromnem obedu so iz vejevja spletli nosilnico in nanjo naložili mrtvo truplo. Počasi se je pomikal sprevod. Duhovnik je šel spredaj in molil; za njim pa pastir in Gašper z nosilnico na ramenih.

Ko so prinesli mrliča k cerkvi, je bila kmalu vsa vas na nogah. Brž se je zvedelo, kako se je vse zgodilo. »Božja kazen, božja kazen,« tako se je čul glas iz vseh ust in žene so svojim možem, starši svojim otrokom kazali na mrtvega Matevža kot na svarilen zgled. Tudi Rok je prišel iz svoje koče proti mrtvašnici. A sredi pota se je ustavil in se vrnil. Ljudje so dejali, da se je ustrašil svojega brata.

Matevževo ženo je pripeljal Gašper sam na pokopališče. V naročju je nesel najmlajše dete. Solze so nesrečni vdovi sicer

obilno lile iz oči, toda Gašperjeve besede so ji čudovito lajšale notranjo žalost.

»Ta blagi starec pozablja na vse, kar mu je prizadel moj rajni; zase in za svojo škodo se še meni ne; odpustil mu je, pripravil ga na smrt, prinesel ga dolgo pot semkaj in sedaj misli le name in na mojo nesrečo.« Tako si je mislila in se polagoma umirila.

»Bog vé zame in za mojo nesrečo,« s temi besedami si je obrisala solzno lice in se zatopila v gorečo molitev ob moževem truplu. Poleg nje je molil Gašper.

Ko jo je spremljal domov, ji je stisnil nekaj v roko, rekoč: »To imejte za pogreb. Pa zdravi!« Odšel je še tisti večer s pastirjem v svoj gozdni dom s polno glavo misli, a z lahkim srcem.

Mati je pa s svojima starejšima otrokoma pokleknila pred podobo Žalostne Matere božje in skupno so molili za rajnega ata in za dobrega Gašperja. »Oče naš, zgodi se tvoja volja,« je donelo iz nedolžnih ustec proti nebu. Božji angelci so pa nevidno priplavali z nebes in so rosili sveto tolažbo v zapuščeno vdovino srce.

IV.

Štiri tedne po Matevževi smrti je klical loški birič pred cerkvijo, da se bo prihodnji dan prodajala na dražbi Matevževa hiša. Rok je tožil vdovo za 500 gld. Ker mu ni mogla plačati in tudi nikjer ni dobila na posodo, je imel zapeti boben.

Matevž je mnogokrat pil pri Roku in ta mu je včasih tudi posodil kak goldinar. Tako je rastel dolg od dne do dne, tembolj, ker je Rok zahteval oderuške obresti. Za vsak goldinar bi mu bil moral Matevž plačati vsak teden desetico. Po Rokovem računu je znašala vsota 500 gld. in v dokaz je imel tudi Matevževo dolžno pismo v rokah. Vsi Ložanje so milovali ubogo Matevževko, vendar se je nobeden ni usmilil. Njena hišica z vrtom in dvema njivicama sama ni bila mnogo vredna; poleg tega se je pa izvedelo po moževi smrti še za več drugih manjših kljuk.

Ni ga bilo pa človeka, ki bi ne bil obsojal lakomnega Roka, da hoče revni vdovi vzeti skromni domek in jo treščiti na cesto. Vsi vprek so govorili, da je njegova terjatev prigoljufana in prisleparjena.

Vdova je šla sama v nedeljo po nauku v drugič prosit trdosrčnega oderuha, naj se usmili vsaj nedolžnih otročičev in naj počaka. Toda Rok se ji je v obraz zarežal in jo spodil iz hiše.

»Jaz ne potrebujem solz, ljuba moja, marveč le denarja, umeješ, denarja. To mi odštej in plačaj mi troške, pa bo vse dobro. Brez denarja pa nikar ne hodi k meni, da veš,« tako je odgovoril njeni prošnji in zaluščil vrata zanjo.

Revici je pokalo srce v prsih. S povzdignjenimi rokami je bila kleče prosila Roka in že v drugič jo je odgnal. Kaj bo sedaj z njo? Ali ji je še vredno živeti? — — —

»O moj Bog, kako trdi so ljudje!« je vzdihnila in polna tožnih misli je odšla proti domu. Otročiči so ji gladni jokali v hiši.

»Jutri nas bodo spodili od doma, črvički moji,« je dejala, jih pritiskala k sebi in jim poljubljala solzna lica. »Berači smo; na svetu nimamo nikjer nobene pomoči več. Oj, da bi bili vsaj umrli takoj, ko ste zagledali luč tega nesrečnega sveta! — — Ne, ne pustim vas. Bog vas mi je dal in on bo skrbel, da vas preživim. Če imam tudi od hiše, do hiše prositi kruha za vas, ne bojim se.«

Misel na Boga in ljubezen do otrok ji je vrnila moči v ranjeno srce. V molitvi je iskala in našla tolažbe.

Ravno ob tistem času je klečal v cerkvi pred velikim oltarjem Gašper. Oči je imel vprte v tabernakelj in neka sveta iskrenost mu je odsevala iz njih. Posvetoval se je o važni stvari s svojim Odrešenikom. Vere polno mu je plulo srce.

»O, moj Zveličar — — pomagaj mi! — — Za brata, za njegovo nesrečno dušo,« je končno polglasno vzdihnil in krepkih korakov in jasnega lica odšel.

Pot ga je vodila k županu. Za malo časa sta župan in njegov sosed z Gašperjem stopala mimo pokopališča proti Založarju.

Samo enega pivca so dobili za mizo, ko so vstopili. Misijon je bil Roku odgnal do malega vse obiskovalce in zato je bil tem bolj razjarjen.

Srpo in čudeč se je pogledal Rok nenavadne prišlece. Zbal se je, misleč si, da mu gotovo kaj dobrega ne prinašajo. »Ka-aj pa ste vi prišli?« je vprašal s tihim, boječim glasom.

»Nič se nas ne straši, Rok, prišli smo ti plačat, kar ti je dolžna Matevževa vdova,« se oglasi Gašper in se usede na klop, izvleče iz žepa listnico in našteje denar nanjo. »Preštej, če je vse v redu, in potem se podpiši tamle na papir, ki ga ima župan v rokah.«

»Ti, Gašper — —« je nato zasopel Rok in povesel oči. Drhtečih rok je preštel bankovce in kot stena bled je podpisal, da je Matevževe vdove dolg popolnoma poravnal.

Kakor zmagovalec se je vzpel potem Gašper pokonci, stopil pred brata in mu dejal:

»Rok! Ti sam veš, koliko sem se moral truditi, preden sem si pristradal te krajcarje. Mislil sem jih imeti za priboljšek, ko mi opešajo moči in ko si ne bom mogel več prislužiti kruha. Do malega vse svoje premoženje sem sedajle odštél tebi, ki si zapravil sebi dom in meni upravičeno doto. Tega nisem storil toliko zavoljo nesrečne vdove, kolikor zate. Kakor sem obljubil

materi, sem doslej vedno molil zate. Danes sem obljubil svojemu Odrešeniku v tabernaklju, da storim še to, in rečem ti zopet naravnost, da dam rad tudi svoje življenje, samo da ti rešiš svojo izgubljeno dušo. Pridigovati ne znam, kot si mi zadnjič očital, toda rajna mati so mi za pričo, da te ljubim in da ti drugega ne želim kot poboljšanja. Z Bogom!»

Moža, ki sta spremljala Gašperja, sta si obrisala solze iz oči in polna spoštovanja sta korakala poleg njega k Matevževi vdovi. —

Lepo mora biti, ko se po prestanem boju zmagoviti vojskovodja vrača domov in ga z venci veselja in hvaležnosti kiti rešena domovina, a lepši je bil brez dvojbe v tistem času preprosti kopar, ki je v živi veri slavil zmagoslavje prave krščanske ljubezni. Na zemlji sicer ni mogel pričakovati nobene slave in časti za svoje delo, toda brez dvojbe je Bog pripravil zanj krono, ki presega vse pozemske, in angeli so mu obdajali dušo, odičeno z nadnatornimi, nebeškimi demanti.

Ko je izročil Matevževki pobotnico in ji je župan pojasnil, kaj pomenja, je prijela Gašperja za trdo, žuljavo roko in mu jo z iskreno hvaležnostjo poljubila.

»Saj sem vedela, da za vdove Bog skrbi,« je vzkliknila, »njemu bodi hvala vekomaj! Ti si naš rešnik! Kaj ti pa morem vrniti jaz, uboga vdova — —«

Gašper ji je smehljajočega se lica odtrgal svojo roko in mirno dejal: »Molite za brata, za rajne moje starše in — zame!»

* * *

Dražbe seveda ni bilo drugi dan. Matevževka se je lotila z veseljem dela pri svoji koči in sreča se je javljala s svojimi zlatimi perotmi v njenem srcu in v vsej družinici. Obilo bridkosti je prebila, toda zavest, da je Bog ni in ne bo zapustil, je bila močnejša, nego vsa druga čuvstva.

O Roku so si pa pripovedovali vaščanje čudne stvari. Od nedelje sem je bil vedno zaklenjen; nikoogar ni pustil k sebi. Ponoči so ga pa videli sosedje, da je vstajal in hodil po pokopališču. Glasen jok in vzdihovanje se je čulo večkrat odondod v tiho vas. Dejali so, da se mu je moralo zmešati.

Toda Roku se ni zmešalo; pač pa mu je ostal spomin na brata, ko je v nedeljo za svojega sovražnika njemu izročal svoj pristradani denar, tako živo v srcu, da se ga ni mogel znebiti. S tem spominom mu je pa tudi oživel spomin na prošla leta, na rajne starše, katere je spravil pod zemljo, na vse njegovo dolgo življenje, polno hudobij in pregreh. Bratova ljubezen mu je prebila srčni led in misel na Boga in na večnost se mu je vračala v zamrzlo dušo. Jel je moliti in z molitvijo je prišla vera in z njo — upanje — — —

Prihodnjo nedeljo so ga videli vaščanje po dolgem času zopet v cerkvi. V kotu je klečal in ni dvignil oči, ki so mu jih zalivali potoki solzá. Po opraviu je šel v župnišče in drugi in tretji dan zopet. Gospod župnik so poklicali mnogo mož iz fare in iz okolice k sebi in so jim izročali večje ali manjše vsote denarja; tudi na pošto ga je šlo precej kot Rokovo povračilo.

Prišla je zopet nedelja in pred mašo je klečal pri obhajilni mizi tudi Rok. Še v cerkvi se je preril k njemu Gašper in mu stisnil roko.

Rokova hišica je bila kmalu naprodaj, ker je na noben način ni hotel vzeti Gašper zase. Skupiček se je nato razdelil med farne reveže. Rok je bil prej ostavil faro, kjer je toliko let delal pohujšanje, in nastopil je pot pokore.

Šel je na Brezje, na Sv. Višarje in na Sv. Goro, po potu proseč si miloščine. Vsi, ki so ga videli, so se čudili njegovi ponižnosti in krotkosti. Takega berača še niso poznali.

»Nisem vreden tolike dobrote,« je zatrjeval za najmanjši dar in neprenehoma je molil.

Bolan se je vrnil s trimesečnega pota v Log in par tednov kesneje je vdan v božjo voljo pod Matevževim podstrešjem na tleh umrl. Niso ga mogli pripraviti, da bi ga bili prenesli v hišo ali da bi mu bili vsaj pripravili postelj.

»Prevelik grešnik sem; samo molite zame,« je navadno ponavljal.

Pokopali so ga poleg njegove matere. Gašper, ki ga je spremljal k zadnjemu počitku, je pri novem grobu veselih, jasnih oči pogledal proti nebu:

»Mati, izvršil sem svojo obljubo. Hvala Bogu!«

Tri leta kesneje so iz ravno tiste kočje prenesli starega koparja Gašperja truplo na groblje. Matevževka je oslabelega svojega dobrotnika sprejela pod streho in skrbela zanj kot za očeta. Sladke, mirne smrti je zaspal — brez bolečin in brez strahu. Nenavadno je bilo, da so se po pogrebu obrnili duhovnik k ljudem in jim v kratkem opisali lep zgled preprostega koparja.

»Bogastva ni imel — Bog je bil njegovo bogastvo; prijatelj do zadnjega ni poznal razen angelov in svetnikov v nebesih, toda bil je srečen, ker je živel v sveti veri in po veri. Z mirno vestjo lahko rečem, da je ob 73 letih čisto nedolžno dušo izročil svojemu Stvarniku, in prepričan sem, da ga sedaj v nebesih za svojega brata spoznava tisti, katerega je on spoznal pred ljudmi. Ne pozabimo njegovega zgleda!« —

S temi besedami so končali gospod svoj govor. Trdi ljudje se sicer štejejo Ložanje, toda vendar ga ni bilo med mnogobrojnimi pogrebci suhega očesa in vsi so si želeli takega življenja in take smrti, kakor jo je prestal kopar Gašper.

Božji blagoslov.

I.

»Zopet novi capinski stroški! Kdo bo to zmagoval? Be-račev imamo že sedaj preveč.« Tako se je hudoval kolški župan, ko je prebral ravno došli uradni list, in ves jezen ga je vrgel na mizo.

»Kaj pa rojiš? Tak boš kmalu kot oče,« se oglasi njegova žena, ki je ravno vstopila v sobo.

»Tudi ti bi ne bila mirna, če bi imela toliko skrbi, kot jih imam jaz. To neumno županstvo me bo zmešalo. Na, sedaj mi pišejo, da pride morda že danes nekov potepin — ime mu je Janez Kovač, kot pravi pismo — naj ga redi naša občina. Doma je menda v naši vasi, a zlomek vedi, da še nisem nikoli slišal o njem.«

»Kaj praviš, kako mu je ime?« se oglasi pri peči star mož, ki je doslej čmerno gledal predse in počasi pihal dim iz male pipice.

»Janez Kovač, rojen na Kolku leta 1812. in pristojen v kolško srenjo. Tako stoji zapisano. Ali vi, oče, morda kaj veste, kdo je ta človek?«

»Janez Kovač s Kolka,« ponovi polagoma stari mož, zravnna se pokonci in se prime za sivo glavo; »— morda vem zanj. Janez pride, praviš. On je, on; drug ne more biti. Uj, ta me bo mučil. Ti psi mi ne dajo miru ne ponoči ne podnevi. Saj ga vidim vedno pred očmi — njega in vso sodrgo. Vrag jih vzemi! — —« Pri tem so se možu čudno zaiskrile oči, vzdignil se je in preklinjaje odšel, zaloputnivši vrata za seboj.

»Bog pomagaj, kaj je zopet očetu? Popolnoma so že zmešani. Kar groza me je njihovega pogleda. In vedno preklinjajo!«

»Kaj jaz vem? Saj sem jih lepo vprašal in za odgovor so zagodrnjali in nazadnje zarohneli. Vse gre narobe pri nas,« zakriči župan in odide iz sobe, ženo pa oblijejo solze.

»Zakaj sem vendar prišla v to nesrečno hišo? Saj so mi pravili, da tu ne bo božjega blagoslova. In res ga ni,« je stokala.

Županova hiša je bila najlepša na Kolku. Pri Tomcu so ji rekali. Oče sedanjega gospodarja si je bil pridobil veliko premoženje. Pravijo, da je pričel popolnoma iz nič. Z gostilno in s štacuno in z drugimi kupčijami se je pečal, kmalu je bil najbogatejši daleč na okoli. Ljudje so se ga bali; spoštoval ga ni pa nihče. Splošno so govorili, da je brez srca, da ni pošten in da oslepari, kogar le more. Več gospodarjev je že pregnal z njihovih zemljišč; malo jih je bilo, da bi mu ne bili dolžni. Posojal je na visoke obresti in kdor mu je prišel enkrat v pest, se ga je težko odkrižal. Kar je prevzel posestvo njegov sin, ki se je bil nekaj let šolal v mestu, so se po malem pozabile razne take go-

vorice. Sinu niso mogli očitati nobene krivice. Samo bahač je bil in reveže je preziral. Vsak dar, ki ga je dobil berač v njegovi hiši, je pregrizel s kako psovko. Kdor ga je prosil na posodo, je bil gotovo ozmerjan, da je lenuh in postopač. Zato so se ljudje ogibali njegove hiše. Kar se je v vasi odprla druga gostilna in prodajalnica, je bilo vedno bolj prazno pri Tomcu, tembolj, ker je njegov oče postajal od dne do dne bolj čuden. V mladih letih — tako so pravili — je bila starega Tomca sama sladkost in prijaznost. Govoril je tako lepo, da ga je bilo veselje poslušati. Čim je pa ostarel, posebno odkar si je zlomil nogo in je v boleznih izročil premoženje sinu, je postal ves drugačen. Malo je govoril z ljudmi; najrajši je posedal sam kje v samoti in mrmral s seboj. Če je ogovoril koga, je bilo gotovo samo zmerjanje in kletvina. Ustreči mu ni mogel nihče. Snaha — iz poštene, premožne hiše v sosednji fari — mu je stregla, kar mu je mogla. A zato ni čula nikoli lepe besede od njega, pač pa jo je zbadal in se kregal nad njo pri vsaki priliki. Res ni bilo sreče pri Tomcu! Deset let je minulo pred pustom, kar je prišla nevesta k hiši. Koliko se je najokala med tem časom! Oče sirov, mož čmeren; posli vsak čas drugi. Blagrovala je dekle, ki so lahko odšle, kadar jim je bilo drago.

Vse to je rojilo po glavi županji. Kar se začuje jok pred hišo in kmalu nato prišepa majhen deček kričeč v sobo in se zaleti k nji.

»Mama, mama, pomagajte!« zakliče in se ji zavije v krilo.

»Kaj pa ti je, Tonček? Kdo ti pa kaj hoče?«

»Zunaj sem se igral na vrtu. Pa so prikrevsali stari oče, ki se jih tako bojim, in so me strašno oplazili po hrbtu. Oj, oj, kako me boli.«

»Kaj si jim pa naredil, da so te?«

»Nič, prav nič, samo spačil sem se jim, ker so tako grdo gledali; pa so zamahnili. Zbežal sem proti hlevu; tam so pa stali ata in so me cebnili. ‚Krevelj‘ so mi rekli. Oj, kako me boli. Kar zdrobil bom oba; vse bom premlatil.« Počasi in ihteč je lomil Tonček svoje pripovedovanje. Pri zadnjih besedah je pa še huje zakričal, se vrgel na tla in jel zbijati z nogami in rokami krog sebe.

Žalostno je bilo pogledati besnečega dečka. Ena noga je bila krajša od druge. Na hrbtu je imel veliko grbo; zato je bil majhen, da bi mu komaj prisodil štiri leta, dasi je izpolnil že osmo.

Mati ni vedela, kaj bi začela. Vzdigovala je dečka in jokaje vpila nad njim.

Tu vstopi oprt ob palico star mož bledih, upalih lic, a mirnega, veselega pogleda. Županja zardi nekoliko; dečko utihne za trenutje in se spravi pokonci k materi.

»Bog vas pozdravi! Ali sem prav prišel? Tukaj je menda pri županu. Kje pa imate očeta?« vpraša došlec tako prijazno, kot bi ne bil niti opazil, kaj se je ravnokar godilo.

»Nekje zunaj je; kmalu pride. Sedite in počakajte ga,« odgovori žena in si s predpasnikom briše oči.

»Bodite tako dobri in povejte mi, kako se piše gospod župan.«

»Peter Tomec.«

»In vi ste njegova hči?«

»O ne; jaz sem njegova žena. Vi gotovo mislite starega očeta. Ta so tudi Peter Tomec.«

»Ali še živé?«

»Še; samo bolje bi bilo, da bi ne. Le za pokoro so nam. Pa kaj bom tožila tujemu človeku.«

»In ta dečko je vaš sinček?«

»Da; moj je; samo tega imam in še njega sem žalostna, kadar ga pogledam. Ti moj ubogi Tonček in jaz s teboj,« je vzdihnila in pogladila dečku zmršene lase s čela.

»Nikar tako ne govorite, mati. Otroci so božji dar. Lepo telo še ni vse. Tudi jaz sem bil svoj čas krepak in zdrav, pa me zdaj pogledjte. Komaj, komaj sem prilezel v vas. Pa za v grob je vsako telo dovolj dobro. Samo da je duša lepa, kaj ni tako?«

Županja ni odgovorila nobene besede. Pogledala je moža v blede, a vedro lice in šele za nekaj trenutij je spregovorila:

»Ko bi mogel človek vedno na to misliti.«

Tudi Tonček je radovedno ogledoval gosta in videlo se mu je, da mu je všeč. Ko ga je prišlec prijazno poklical k sebi, ga je brž ubogal in se usedel poleg njega na klop.

»Ubogí Tonček ti pravijo mama, kaj ne? Jaz pa sem videl mnogo, mnogo dečkov, ki so tisočkrat ubožnejši kot ti. Ti imaš mamo in ata; veš kam iti spat; kadar si lačen, dobiš, kar želiš. A koliko je dečkov po svetu, ki nimajo nikogar, da bi zanje skrbel, da bi jim dal jesti, ki se potikajo krog kot izgubljena žival.«

»Mož, pri nas ostanite, pa mi boste pripovedovali o takih dečkih, kaj ne,« se je oglasil Tonček in zvedavo gledal v tujca.

»Rad, prav rad. Vidiš, Tonček, pa to še ni najhuje, da so taki dečki lačni in brez doma. Še mnogo huje je, da nimajo nikogar, ki bi jih kaj poučil. Mlada kri je poskočna, včasí tudi trmasta. Kaj ne, Tonček. In če se mlad dečko nič Boga ne boji, postane hudoben, vsem v nadlego. Ti pa imaš mamo, da te uče moliti in se bati Boga. Saj gotovo znaš lepo moliti.«

Tonček je povesil glavo. »Ej, to mu gre slabo. Pri nas nimamo časa za take reči. Potrebno bi bilo, pa — —; dokler je bila dekla Urša pri hiši, ga je nekaj učila; sedaj je gotovo vse pozabil. Za k spraševanju pa še ni, saj ga vidíte, kakšen revček je,« je odgovorila mati.

Res je bilo tako. Za Tončkovo vzgojo so se kaj malo brigali. Že od rojstva ga niso bili veseli. Oče se je vedno jezil nad njim. Mati se pa ni znala lotiti svojih dolžnosti in je tudi rajši videla, da ni imela opravka s sinčkom. Bolelo jo je, kadar ga je pogledala.

Tuji mož je udaril na pravo struno v njenem srcu. Čutila je, da bi bila morala drugače skrbeti za otroka, in sram jo je bilo. Ljubko ji je delo, ko je videla, kako prijazno se razgovarja prišlec s pokvečenim Tončkom in ga boža po licih; in kako prijazno gleda ta v njegov razorani obraz.

»Stric, jaz vas ne pustim od hiše; pri nas morate biti, da mi boste kaj lepega pravili,« je vzkliknil Tonček in naslonil svojo glavo ob njegove prsi.

»Moj ljubček, samo če bom smel. Saj tudi jaz nimam nobenega doma.«

Možu je pri teh besedah zablestela solza v očesu.

»Ali ste morda vi tisti Janez Kovač ali kako je že rekel moj mož, ki ima priti, da bo —«

»Živel na srenjske stroške, hočete reči,« ji je pomagal tujec, ko je videl, da ne ve, kako bi se izrazila. »Jaz sem tisti, toda bati se me ni treba. Nadleže ne bom delal. Moči so mi sicer opešale; za težko delo nisem, a toliko si vendar še upam zaslužiti, kolikor bom porabil. Saj nisem razvajen, pač pa skušen v vsem hudem. Stara leta bi rad preživel v domačem kraju in upam, da se dobi kak usmiljen človek, ki mi prepusti kotiček, kjer bom čakal, da me Bog pokliče s tega sveta. Dolgo tako ne bom več!«

Ženi je bila cela kopa vprašanj na jeziku, a premagala se je; šla je v kuhinjo in prinesla skledico gorke juhe.

»Náte, lačni ste gotovo.«

»Bog vam plačaj; k d o r r e v e ž u k a j d á , B o g u p o s o j a i n s i s l u ž i b o ž j i b l a g o s l o v ,« ji hvaležno odvrne stari Janez in s slastjo použije prineseni dar. Milo začudeno ga pogleda županja pri teh besedah in nehote se ji izvije vzdih iz prsi. Potem pa vstane in gre iskat moža. Zunaj za skednjem ga dobi, ko ravno kriči nad staro ženico, ki se je bližala hiši po poljski stezi.

»Tatica potepuška, med mojimi njivami se nimaš vlačiti. Brž se mi poberi!« tako je vpil, ko ga zagleda žena. Preden se obrne k njemu, zakliče ženici:

»Mati, le brez strahu pojdite k nam; nič se ne menite za njegovo vpitje; od kosila nam je še dosti ostalo za vas.«

»Kaj? Ti mi oporekaš in vlačiš berače v hišo? Potepuhov ne maram.«

»Taka stara žena, ki komaj hodi, je pri tebi potepuh. Nikar ne govori tako neumno! Mati, le pojdite in v veži počakajte, da pridem,« odgovori županja, prime moža za roko in ga odvede

s seboj po vrtu. Šel je brez ugovora. Pomenkovala sta se precej dolgo. Mož je bil videti izprva zelo razburjen, a žena se ni dala odgnati. Ko je zavil proti hiši, mu je zaklicala:

»Niti eno uro ne ostanem več pri tebi, če me ne ubogaš. Vsaj za poskušnjo!«

Beračica je že čakala v veži. Postregla ji je prijazno kot še nikoli nobeni. Zveneale so ji v ušesih besede: »Kdor revežu kaj dá, Bogu posoja in si služi božji blagoslov.« Mehko in toplo ji je bilo pri srcu, ko si je ponavljala: »Tudi jaz si ga hočem zaslužiti.«

Janez se je v hiši že do dobra sprijateljil s Tončkom, ko prigrmi župan v hišo.

»Kje je tisti capin, ki je zmešal moji stari glavo? Ali si ti? Pokaži pravice!« zakriči.

»Za nobenega capina ne vem tu blizu,« se nasmeje Janez, vstane in ponudi županu roko.

»Kaj? Še norčeval bi se rad iz mene. Iz hiše te bom vrgel!«

»S tem ne boste imeli kaj dela, gospod župan, saj vidite, kako sem suh. Zato vam ni treba tako pogumno nastopati. Tu so moji papirji.«

Tonček je nekaj časa srpo gledal očeta; potem pa se ga je prijel za koleno in jel jokati:

»Ata, pustite strica pri nas! Jaz jih imam tako rad. Kaj ne, ata, da jih boste?«

Tudi žena je prišla in podpirala Tončkovo prošnjo. Župan se je unesel in podal. Tuji stric je dobil kotiček, ki si ga je želel. Pri Tomčevem gruntu je bila bajta, kjer so imeli navadno kako gostaško družino, da je pomagala na polju. Sedaj je bila že leto dni prazna, ker nobeden ni maral poslušati vednega prepira. To kočjo je dovolil župan staremu Janezu v stanovanje. Žena je tako hotela in kdo bi se rval z njo, je dejal. Janez se je preselil takoj v svoj novi dom. Potrebno pohištvo mu je dala županja. Še Tonček mu je nesel par stvari. Ko je bil stari mož sam v sobi, je pokleknil k molitvi.

»Bog tako hoče; da bi le mogel kaj dobrega storiti v njegovo čast,« je vzkliknil, ko je vstal in mirnega srca pogledal skozi okno po njivah in travnikih, ki so mu obnavljali spomine zlate mladosti.

Župan je bil pomirjen. Tembolj je pa divjal njegov oče, ko je zvedel, kam so deli došlega Janeza. Preklinjal je njega in sina in ženo in sebe in ves svet in žugal, da bo podrl bajto in pobil njenega novega gosta.

II.

Janez se je brž udomačil v Tomčevi bajti. Ljudje so izprva malo zašumeli in natezali spomine, čigav bi bil. Iztuhtali so, da se je že zelo zdavnaj izselila njegova rodbina. Več niso

vedeli. Tonček je bil do mala vedno pri njem. Mlado otroško srce je bilo srečno, ker je dobilo koža, ki se je ljubeznivo pečal z njim. Koliko lepega je vedel povedati novi stric! Svete zgodbe, kako je Bog svet ustvaril, o Adamu in Evi, o Jezusu mu je pripovedoval, molila sta skupaj; pa tudi o velikih mestih mu je pravil in o čudnih lepih stvareh, ki so tam nakopičene. Tončku se je kar vse smejalo, ko je sedel pred bajto na klopici poleg starega Janeza ali ko je stopical zraven njega po zelenih travnikih in lokah. Največkrat sta šla proti potoku. Tu je bilo obema najbolj všeč. Janez je Tončku izrezal lepe stope in ko sta jih prvič postavila v vodo in so se jele dvigati in tleči ob prazna koritca, je dečko od veselja kar vriskal.

Na nasprotni strani potoka je tu med grmovjem nekaj zaropotalo in takoj potem je štrbonknil v potok mlad fantič ravno pred naša znanca.

»Miha, potepin!« zakliče Tonček ves prestrašen in skoči na breg. Janez hitro zgrabi dečka in ga potegne iz vode. Potok ni bil velik, a nekaj vode je bil Miha vendar požrl, opraskal se ob veji in s čelom butil ob kamen, da mu je precej močno krvavelo. Bled je bil in ves se je tresel, ko ga je položil Janez na trato. Mižal je, ko ga je preiskaval.

»Nič ne bo hudega. Skoči, Tonček, domov in prinesi platneno obvezo, da mu zaveževa rano.«

Tonček je molčal in stal nepremično nekaj korakov na strani. Miha pa je pri teh besedah počasi odprl svoje velike črne oči in boječe pogledal v prijazno Janezovo lice.

»Ali me res ne boste?« je počasi izrekel in se ozrl proti Tončku.

»Boš jih dobil, boš, da boš ves črn. Stric, morate ga nabiti; jaz ga bom tudi,« zakliče Tonček in res prišepa bliže, dvigaje drobne pesti. Poznalo se mu je, da bi ga rad zgrabil, a ni imel pravega poguma.

Janez je pazno ogledoval oba dečka. Obraz se mu je zmračil in resno je rekel:

»Tonček, stori, kar sem ti ukazal; pa brž!«

»Ne grem ne po obvezo za Miho. Vedno mi nagaja; 'kru-ljec' in 'pukelj' vpije nad menoj. Jaz naj bi tebi pomagal? Ti lopov! Sedaj si pa v mojih rokah. Kar s kamnom te bom.« Jokal je od togote in kričal, kar se je dalo.

Miha se je vzel pokonci in lahko dejal:

»Saj ti tudi mene vedno psuješ z beračem in moji materi se pačiš in vpiješ za njimi.«

»Ti pa našemu staremu očetu!«

»Tiho, otroka! Miha, ti si že toliko pri moči, da pojdeš lahko z nama. Za zdaj te obvežem z robcem. — Pojdimo!« pravi Janez in odvede dečka proti koči. Po poti je izvedel, kar je

želel. Miha je bil sin uboge vdove, ki je gostovala nekje v vasi. Kot je posnel iz pogovorov, je morala biti zadnji čas vdana žganju. Dečko se mu je zdel zelo odprtega uma, toda zanemarijen in prepuščen samemu sebi. Nikdo ni pazil nanj. Zato ga je bilo povsod dosti. Opazoval je bil, kako rezlja Janez stope, in mikalo ga je videti, kaj bo z njimi. Zato je bil splezal na drugi strani potoka na jelšo in gledal. Predaleč se je sklonil in pri tem je padel v vodo.

»Ukrasti si mislil moje stope; saj te poznam; ti capin grdi,« se je kregal Tonček, ko je Miha povedal svojo zgodbo. Ta je nemo povetil glavo.

Stari Janez je pa nejevoljno zmajal z glavo in resno pogledal Tončka:

»Ali res nimaš nič srca? Ali se ti ne smili ta ubogi deček, ki nima nikogar, da bi zanj skrbel in bi ga kaj poučil? Morda danes še ni nič gorkega jedel; sedaj se je revež še potolkel.«

Uganil je bil; Miha je pokimal z glavo in žalostno — na pol jokaje — zastokal: »Zjutraj so mi dali mati kos kruha; potem sem jim pa moral iti po špirit. In sedaj ležé. Južinal nisem še nič.«

»No, vidiš, Tonček, kakšen revež je Miha. Strašno grdo je, da si tako trd do njega. In še tepel bi ga bil rad. Ti, Miha, pa tudi nisi prav delal, ko si se norčeval iz našega Tončka. On ne more zato, če je tak ustvarjen. Boga zahvali, da imaš ravne ude. Kako je žalosten vajin angel varuh, ko vidi, da se sovražita! Bog hoče, da se morajo vsi ljudje radi med seboj imeti in da drug drugemu pomagajo. Vidva se pa zmerjata in si nagajata, kot bi bila divjaka. Tonček, skoči domov in prosí mamo, naj ti dajo, če je kaj ostalo opoldne, za Miho. Jaz pa med tem časom dobim obvezo.«

Prišli so ravno do koč. Tonček je to pot ubogal; še rad je šel, ker mu je bilo tako nekam vroče v glavo. Zardel je bil po vsem obrazu. Sram ga je bilo. Kmalu je prinesel skledico mleka in kos kruha.

Vpričo Janeza sta si morala podati dečka roki in obljubiti, da si bodeta prijatelja zanaprej. Tonček je moral tudi povabiti Miho, naj pride vsak dan v koč. Malo trda mu je šla, a ugovarjal ni.

Lepo življenje se je začelo. Janez je imel z dečkoma pravo šolo. Kolk je bil oddaljen dobre tri četrti ure od farne cerkve, ki je stala na strmem griču. Blížnji otroci so hodili pozimi in spomladi h gospodu župniku, kjer so se učili brati, pisati in računati. Oddaljenejši so pa navadno prihajali samo k nauku za birmo, spoved in sv. obhajilo. Tonček in Miha sta doslej le kdaj ob nedeljah šla k fari v cerkev. Tomec je mislil svojega sina dati v mesto v šolo, toda zdel se mu je še premajhen.

Mihova mati je bila pa od moževe smrti sem tako izgubljena, da je ves denar, kar ga je v dninah prisluzila, zapravila za žganje. Njen sin je bil brez vzgoje. Rajni njegov oče — priden in zelo izveden mož — je pred dvema letoma utonil. Vinjen se je vračal domov in na poti je zdrsnil v globok tolmun. Odtedaj se je vse spremenilo. Mati je kmalu zapravila prihranjeni denar, njena strast je bila od dne do dne hujša. Zabuhla in zmršena se je vlačila po vasi; pravili so, da ni nobena stvar varna pred njo.

Lahko si torej mislimo, kako zanemarjen je bil Miha. Janez se je lotil z veseljem mladih dečkov. Vsako dopoldne in vsako popoldne ju je učil brati in pisati. Vmes jima je pripovedoval razne zgodbe; predvsem ju je pa vadil v krščanskem nauku in v molitvi. Oba dečka sta bila nadarjena; posebno Mihec. Vse je brž zapomnil. Tudi vsako igračo, ki jo je izrezljal Janez, je sam posnel. Na potoku je bila kmalu cela vrsta mlinov in stop. Ladjice sta vozila dečka po končanem pouku po vodi; majhne splave sta spuščala, Janez ju je pa opazoval s kraja in od veselja so se mu iskrile oči.

Tomčevka je hvalila Boga, da je imela sinka v dobrem varstvu. Solze so jo oblile vsak večer, ko je videla, kako Tonček vse molitvice opravlja, kar se jih je naučil čez dan. »En očenaš za revne, nepoučene otroke« in eden »za vse sovražnike« je bil vedno med Tončkovimi molitvami. Še prvi teden se je naučil »popolnoma kes«. Ko ga je prvič molil, je prej dejal materi, ki je stala poleg njega: »Mama, ta molitev se mora vsak večer moliti, da nam Bog odpusti vse grehe, ki smo jih storili podnevu. Vi jo tudi znate, kaj ne? Stari oče je pa gotovo ne znajo, ker vedno tako grdo kolnejo.«

Mati ni ničesar odgovorila; pač pa je vzdignila svoje pokvečeno dete, ga pritisnila k sebi in ga ljubeznivo poljubila.

»Da, Tonček, pa jo ti opravi tudi za starega očeta in zame in za ata tudi. Sedaj te imam rada, da je le duša lepa.«

Lahko je bilo Janezu odslej. S Tončkom sta poskrbela, da sta nasitila še Mihca, ki največkrat doma ni dobil nobenega kosila. Županja je gledala, da je imel bajtin Janez, kakor so mu rekali vaščanje, ali stric, kot so mu dejali otroci, vsega dovolj.

Kmalu se je Janezova šola povečala. Nekaj dečkov sta spravila Tonček in Mihec v svojo družčino; nekaj so jih pripeljali starši sami. Ni bil še štirinajst dni v bajti in že so se shajali domala vsi otroci iz vasi in bližnje okolice pri njem. Župan je izprva rohnol in jih odganjal; ko se je pa sam prepričal, kako skrbno se trudi stari Janez zanje in kako lepo jih uči, je še sam pomagal. Kupil je potrebnih knjižic in drugih stvari na svoje stroške za vse. Za to ga je nagovorila žena; njo pa Tonček.

»Moj ubogi sin, ki sem ga imela samo za pokoro, me sedaj uči dobro delati. S tem si pa služim božji blagoslov,« je večkrat ponavljala.

Res se je vselilo k županu nekam prijaznejše in mirnejše življenje. Vse je šlo lepše izpod rok. Županji se je zdelo, da solnce vedno jasneje sije in da je že posijalo tudi v njeno zaprto, otožno srce. Tudi mož je bil od dne do dne veselejši in, ko je videl, kako z navdušenjem hite otroci proti bajti, ko je parkrat poslušal, kako vneti kriče iz abecednikov črke, ki so se jih naučili, in zlasti kako se lepo vadijo v molitvi, se mu je zdelo, da se mu taja nekaj trdega krog srca in da laže diha, laže živi.

Samo stari oče je bil vedno hujši. Janez je skušal kmalu priti z njim v dotiko, toda stari se ga je izogibal na vso moč. Nikdar ni šel mimo bajte; doma se je pa škrbno zapiral v svojo izbo. Zadnja leta se je sploh večkrat čez mero napil, dasi prej v svoji skoposti ni pil nobene opojne pijače; odkar je pa prišel Janez, je še znatno več pijančeval. Pijan je bil pa kakor ob-seden. Kričal in krel je mnogo grje nego sicer. Janezovo ime je vedno mešal v svoje zmedeno vpitje.

Tonček je povedal, kar je slišal v domači hiši, kjer si niso mogli razlagati, zakaj bi ravno zavoljo tega mirnega človeka stari oče tako divjal. Janezu je Tončkovo pripovedovanje zamračilo oko; solza mu je zablestela na licu.

»Moli za očeta, da bi se jih Bog usmilil,« je dejal.

Neko jutro je pazil Janez, kdaj zagleda starega Tomca. Na vsak način je hotel govoriti z njim. Ko ga je videl, da gre iz hiše in stopa proti vasi, se je podviral za njim.

»Peter, daj mi roko! Pozdravljen,« mu je zaklical, ko ga je došel.

Starec se obrne in, ko zagleda Janeza pred seboj, divje zareži nad njim:

»Vrag te nosi, beraški capin, kjer si se vlačil, tam bi bil ostal. Nimam ga miru pred teboj. Na, to je zate!«

Sirovo so mu žarele oči in ves besen je zavihтел palico in zamahnil. Janez je odskočil; a palica ga je zadela ob meča in zgrudil se je na tla. Stari je brž planil nadenj in iznova udaril. Janez mu je srečno prestregel udarec in obdržal palico v roki, da je starec pri tem omahnil in padel nadenj. S pestmi se ga je lotil.

»Še imam moči, da pobijem takega psa, kot si ti. Zopet si sedaj pod menojo. Vrat ti zavijem, berač ciganski,« je kričal nad njim.

Janez je imel dovolj posla, da je odbijal njegove udarce.

»Peter, bolan si. Bog se maščuje nad teboj. Tvoji bolezní se pa pravi — n e m í r n a v e s t,« mu je šepnil na uho, ko ga je bil prijel za roki in pritisnil k sebi.

»Nemirna vest, uh!« je zastokal starec in obmolknil. Med tem so prihiteli domači in raztrgali starca. Tomec se ni menil,

ko so kričali za njim — sin, sinaha in posli. Odkrevsal je, čim najhitreje je mogel, proti žganjariji. Janez ni mogel sam vstati. Bolela ga je noga; udarec ga je zadel na neko staro rano. Pomagali so mu in bolj so ga nesli nego vodili v njegovo bajto. Tonček je jokal poleg njega.

»Kaj sta pa imela z očetom?« je vpraševal župan.

»Jaz sem vse videla,« se je oglasila dekla. »Janez je očetu ponujal roko. Oče so pa zamahnili s palico, ga podrli na tla in planili nadenj. To je že več kot zverinsko.«

»Nikar se ne hudujte! Stari oče so velik revež. Za zdaj vas le prosim; potrpite z menoj, za očeta pa molite,« je rekel ranjenec. Nobeden ni več izpraševal o ti stvari.

Janez je moral v postelj. Šola pa zato ni nehala. Otroci so prišli prej nego po navadi, da obiščejo ljubega strica. Šlo je kot vselej. Stari učitelj je s postelje učil in opominjal. Lice mu je bilo veselo kot vedno. Otroci so pa kot sicer brali, molili in peli. Posebno lepo jim je pravil o križanem Jezusu, kako je visel ves krvav in zapljuvan, za smrt žejen in kako so rjuli nad njim njegovi sovražniki, ki jim je bil skazoval toliko dobrot. In kako je v najhujših bolečinah dvignil svoje oči proti nebesom in molil zanje: »Oče, odpusti jim, saj ne vedo, kaj delajo!«

Vse bolj od srca kot drugekrati jim je šel očenaš, ki so ga pred odhodom molili »za vse sovražnike«. Po molitvi so pa veselo z zvonkimi glasovi zapeli: »Kdorkoli pod milim nebom živi — vsakdo si srečen biti želi.« Na postelji je sedel blede, suhi mož. Smrt mu je gledala iz nagubane kože. Iz oči pa mu je seval veseli mir, ko je pel z otroki. Njegov glas je postajal čim dalje nežnejši in ko je izrekel besede:

»V srcu nedolžnem
je sreča doma«,

mu je lahko zardelo lice. Zdelo se je, da nad zemljo doni njegov glas in da z nebes angeli ponavljajo njegovo petje. Videlo se je otrokom, da slutijo po svoje, kaj pojó. Njemu se je pa poznalo, da popolnoma čuti globokost teh preprostih besedi, ki obsegajo v sebi rešitev vseh najtežjih vprašanj, kar jih tare človeka v solzni dolini.

Otroci so tiho odšli. Za njimi pa je vstopila županja solznih oči, prijela Janeza za roko in mu jo gorko stisnila:

»Poslušala sem zunaj že pol ure. Bog vam plačaj! A povejte mi vendar, kako morete biti tako veseli. Svetnik ste; ne morem reči drugače.«

»Svetnik pač nisem, draga moja. Bog bo sodil; da bi se le srečno izšlo! Pravite, zakaj sem vedno vesel. Božji dar je to, drugega odgovora ne vem. Morda vam pojasni marsikaj moje življenje. Pravico imate, da izveste, kako sem živel.«

»Kakšno pravico? Sam Bog vas je prinesel k nam. Vse nam gre zdaj po sreči. In moj ubogi Tonček, kako se je spremenil. Angel varuh naše hiše in vse vasi ste postali.«

»Lahko se pa vendar sodi, kako da nisem nič prihranil za stara leta. Sam sem videl prvo nedeljo pri cerkvi, da so me ljudje gledali po strani, in sem pa tja je padla beseda ‚mlad je zapravljaj‘, ‚zakaj ni varčeval‘, ‚dela naj‘,« ji je posegel v besedo.

»Za božjo voljo, nikar tako ne govorite. Ljudje so neumni in vas niso poznali. Sedaj čujem povsod samo hvalo. Če vam damo pol premoženja, vas ne moremo preplačati. Samo stari oče — — —«

»Pustimo to! Če utegnete, pridite zvečer z možem k meni, da se kaj pomenimo.«

Županja je obljubila in odšla, da prinese kosilo. Sklenila je, da poskrbi za bolnika, kar bo le mogoče. Držala je obljubo. Popoldne je poslala po zdravnika, ki je rano obvezal in povedal, kako naj jo čistijo. Janez se je pa zahvaljeval za vse dobre ne toliko županji kot Bogu v vneti molitvi.

III.

Župan je prišel z ženo v bajto proti mraku, kot je bilo dogovorjeno. Prinesel je steklenico pijače s seboj. Kozarec vina je Janezu dobro del. Sedel je na postelji in pričel svojo pripoved:

»Že dlje časa sem vama želel povedati, kako se mi je godilo v mojem življenju. Zame je prav in za vaju tudi, da se natančno spoznamo. Sprejela sta me v kočjo; hvaležen sem vama. Bog bodi plačnik!

Jaz sem tukajšnji rojak. Imeli smo lepo domačijo; po očetovi smrti nam je bila prodana. Kako in zakaj, povem morda ob drugi priliki. Pred dobro štiridesetimi leti smo se z materjo vdovo in s sestro — Bog jima daj večni mir — selili iz rodnega kraja. Sam sem silil na to; žalostni spomini me niso trpeli doma. Šli smo v Ljubljano. Jaz sem bil dvajsetleten mladenič, močan in zdrav kot riba. Delo sem lahko dobil. Sestra je služila. Jezen sem bil takrat na ves svet. Vse ljudi razen matere in sestre sem sovražil. Koliko se prestali zraven mene moja uboga mati! Vedno sem koval naklepe, kako bi se maščeval nad tistimi, ki so me spravili od domače hiše. Mati so me svarili in opominjali, a jeza je bila vedno hujša v meni.

Moja mati so bili posebno dobrih rok. Revežev niso le radi podpirali, marveč naravnost iskali so jih. Ko smo bili še v rodni hiši, je bilo pri nas pravo shajališče vseh beračev. Pri nas so shranjevali svoje stvari, pri nas prenočevali, pri nas dobili postrežbo v boleznih in pri nas so umirali. Večkrat so nam dejali mati: »Druge dote vama ne bom mogla zapustiti kot

tiste ‚Bog plačaj‘, ki sem jih dobila pri revežih.« — Tudi v mestu so vkljub majhnemu zaslužku vedno dobili dovolj prilike, da so komu kaj dobrega storili. Dve stari revici sta prenočevali v mali izbici, kjer sva stanovala. Vrh tega so imeli še po mestu svoje bolnike. Prestiljali so jim, opirali perilo in postregli, kolikor so mogli. Nekaj so sebi pritrkali, nekaj so pa izprosili zanje. Njihov zgled je imel veliko moč name. Revež mora revežu pomagati; tako so me vedno učili. Tudi jaz sem imel rad reveže, a ne s tisto čisto, nebeško ljubeznijo kot moja mati, marveč kadar sem videl reveža, sem mislil na premožne, bogate ljudi, ki se masté v vseh slasteh tega sveta, in te sem sovražil. Rad bi jih bil strl vse in vedno sem sanjal, kako bi dobil tako moč v roke, da bi jih mogel uničiti. Dobro poznam sedaj človeško srce in vem, da mi je manjkalo pravega krščanskega duha. Na Boga nisem mislil — —

Delal sem takrat pri železnici, ki se je ravno tedaj gradila do Trsta. Od vseh vetrov so se bili zbrali delavci. Med njimi je bil tudi eden, ki je mnogo hodil po svetu. Z njim sem se posebno sprijaznil. Pravil mi je svoje izkušnje. Bil je kot krojaški pomočnik po Nemškem in Francoskem. Zlasti rad mi je pripovedoval o velikem punktu, ki je bil menda leta 1830. v Parizu. Tudi on se ga je udeležil. Čim večkrat sem ga poslušal, kako se je takrat pobijalo in morilo, tem lepše se mi je zdelo in skoro zavidal sem ga. Posebno me je veselilo, ko je pravil, da so imeli delavci v Parizu tajne zveze, kjer so se razgovarjali, kako bi vrgli vse bogatine in si razdelili njihovo premoženje.

Naš podjetnik je bil silno skop človek. Grdo je delal z nami; delavcev se je ponujalo vedno več in zato nam je jel utrgovati. S svojim prijateljem sva se pomenkovala, kako bi se maščevala nad njim. On ni imel nobene vere, norčeval se je iz cerkve, božje službe in duhovnikov. To se me je kmalu tako oprijelo, da sem mu krepko pomagal. Mati so me kmalu spoznali, kako je z menoj, in lepo so me svarili. Toda nič ni izdalo. Moje versko prepričanje se je vedno bolj topilo; opustil sem molitev in cerkev; vedno bolj sem zažazil v razuzdano življenje — moj Bog, kako sem bil zašel! Vedno bolj sem bil tudi zavzet za vse druge naklepe svojega tovariša.

Na drobno vama ne morem vsega pripovedovati. Preveč mi je hudo, ko se spominjam teh žalostnih časov. Sklenila sva bila napasti podjetnika, pobrati mu denar in ubežati. Imel nas je blizu 200 delavcev pod seboj. Vsako soboto je izplačeval v leseni baraki v gozdu nad progo, kjer je imel svojo pisarno. Jaz sem hodil navadno le ob sobotah domov. Mesec dni sem pa sploh ostal tudi čez nedeljo pri delu. Mati so bili v silnih skrbeh zavoljo mene. Prišli so sami pogledat, kako in kaj je z menoj. A skrnil sem se jim; sram me je bilo.

Neke sobote popoldne sva pazila, kdaj bo podjetnik sam. Jaz sem imel čuvati zunaj. V bližnji okolici ni bilo nikogar. Tovariš je šel notri ošemljen in dobro oborožen. Nameraval je z nožem zabosti svojo žrtev. Komaj par trenotij postojim, zaslišim iz koč strel in grozen krik. Spoznal sem glas svojega zlodejskega druga. Neznani strah me je obšel in bežal sem proč. Pazil nisem, kam stopam, in pri tem sem prišel preblizu ravno skopanega nasipa. Udere se mi in za menoj se usuje ogromen usad prsti in kamenja. Padel sem k sreči tako, da je nad menoj molela velika, še ne odstreljena skala, in tako sem imel pol života prostega, samo na nogah me je tiščalo usedlo se breme. Ne da se popisati, kaj sem prestal. Skušal sem si pomagati, a ni šlo. Živ pokopan! Še zdaj me strese, ko mislim na to. Videl sem, da ne morem nikamor. Sape mi je zmanjkalo. Na nogah sem čutil neznosne bolečine. Poskušal sem kričati, kar sem mogel, a glas ni imel nobene moči. Videl sem smrt pred seboj — gotovo strašno smrt. Tu sem se spominjal svoje matere, njenih naukov in njenih del. »Bog je pravičen sodnik, ki dobro plačuje in hudo kaznuje.« Kolikokrat sem slišal od matere to resnico! Sedaj sem sam izkušal pravičnost božje sodbe. Bil sem potrpt, obupan in do smrti telesno in dušno utrujen. Tu pa se mi je na mah zabliskalo nekaj v duši; zdelo se mi je, da se nekdo pogovarja z menoj in da mi pravi: »Bog ne kaznuje samo, marveč tudi plačuje. Glej, koliko je tvoja mati storila dobrih del. ‚Bog plačaj‘ so ji voščili nebrojnokrat, Bog je njen dolžnik. Reveži so ji govorili to voščilo v njegovem imenu. Te ‚Bog plačaj‘ daruje tvoja mati zate. Bodi potolažen!«

Tako se spominjam teh besedi, kot bi jih bil ravno kar slišal. Jaz sem sveto uverjen, da je z nebes prišel sam angel varuh in mi to govoril. Brž mi je pri teh besedah legla neka mila uteha v srce. Zdelo se mi je, da ne čutim nobene bolečine več, in v nekakšnem polsnu sem jel moliti. V tem sem zgubil zavest — — — Ko sem se prebudil, sem ležal v baraki in poleg mene so sedeli moja mati. Izvedel sem, da so me šele v nedeljo zasledili. Našli so moj klobuk poleg usada, slutili so nesrečo in odkopali so me. Sam Bog me je rešil!

Materi je zaigral smeh okrog usten, ko sem vanjo uprl oči. »Bogu bodi hvala; saj sem vedela, da še ne umrješ,« so dejali. Ko sem se nekoliko okrepčal, se mi je kmalu vrnila moč. Vsega sem se takoj spominjal. Najbolj me je pekla misel, kaj je s podjetnikom. Mati so mi sami od sebe pripovedovali, da je bil napaden, da ga je neki delavec z nožem ranil v tilnik, da pa je napadeni brž zgrabil za samokres in ustrelil delavca, ki je kmalu potem umrl. »Vidi se, da premalo molite tukaj, ker se gode take strašne stvari in nesreče med vami,« so pristavili. Spoznal sem iz njihovega pripovedovanja, da name ne leti noben sum. Ni mi dalo, da bi bil materi kaj zamolčal. Povedal

sem jim vse ganjenega srca. Njihove solze so se družile z mojimi ob tej strašni povesti. Ko sem jim pravil, kako se mi je godilo pod usadom, so me prijeli za roko in rekli: »Janez, obljubi mi, da tudi ti odslej zanaprej ne boš sovražil nobenega človeka. Božji Sin je za vse ljudi umrl; tako jih je ljubil. Kdor torej živi v sovraštvu, kliče naravnost božje maščevanje nadse.« Stisnil sem jim roko in z mirno vestjo lahko rečem, da sem se prizadeval držati to obljubo. Par dni sem še moral ostati v postelji. Resne misli so mi polnile glavo. Čutil sem se vsega drugačnega in vse bolj sem umeval modrosti polne besede svoje matere. Žal, da jih nisem več dolgo poslušal. Kmalu, ko sem okreval, so se ulegli in niso več vstali. Več tednov so ležali, a nobene tožbe nisem slišal iz njihovih ust. Mirnega lica, vedrih oči so bili do zadnjega. Na glas smejati se jih v življenju nisem opazil nikoli, prijazne in vesele pa skoro brez izjeme vedno, zlasti kadar so govorili z reveži ali tolažili kakega nesrečnega človeka. Nikoli ne bom pozabil njihovih besed, ko so mi dan pred smrtjo odgovorili, kako so mogli ostati vedno tako mirnega srca. Takole so mi dejali:

»Človek nosi svojo srečo in svoj mir v srcu; če zna prav varovati svoje srce, dobro zanj. Ti sam veš, da je bilo moje življenje po človeški sodbi polno trpljenja. Proti volji svojih staršev sem se omožila s tvojim rajnim očetom. Od tedaj so se mi začeli križi. Koliko sem prestala z rajnim — Bog mu je gotovo že zdavnaj odpustil —, ko je začel popivati! Oče in mati sta mi kmalu umrla. Bratje in sestre so me zaničevali. Prišli smo ob vse; še ti si mi zašel. Udarec za udarcem je prihajal. Bog me pa ni zapustil! Za vsako nesrečo sem dobila tolažbe. Kakor črn oblak je legla neštevilnokrat težava na mojo dušo. Nisem se ji hotela vdati. Mislila sem vselej na druge še bolj nesrečne. Če nisem mogla pomagati komu v dejanju, sem pa molila za vse dušne in telesne reveže in, kadar mi je bilo najhujše, za duše v vicah, ki izmed vseh najbolj trpe. Vselej brez izjeme je prisijal skozi črni oblak svetli žarek božje milosti in zopet sem bila mirna. Slišala sem nekoč v pridigi lepo priliko o možu, ki je bil vseh nesreč poln. Nizal jih je na vrstico kot jagode. Komaj jih je še nosil. Vedno jih je prebiral: ta je o materi, ki so mi umrli še mlademu dečku; ta je o sestri, ki mi je zgorela; ta je o ženi, ki mi jo je ubil sovražnik; ta je o toči, ta o povodnji, ki mi je naredila toliko škode. Tako je ponavljal svoje nesreče in vedno žalostnejši je bil. Ko je nekdanj zopet pričel od začetka prebirati jagode svojih nesreč, se mu prikaže nebeška prikazen in pravi: ‚Mož, teci, tamle se utaplja v potoku otročiček; reši ga!‘ — Ubogal je in po poti je izgubil prvo jagodo. Usede se in prične iznova prebirati. Zopet se mu objavi prikazen in mu reče: ‚Revež je oslabeel na polju; teci in nesil mu kaj krepila!‘ Zopet uboga in druga jagoda se mu izgubi na

poti. Tako ga je opozorila prikazen pri vsaki jagodi na kako dobro delo in nesrečni mož je nazadnje izgubil vse. Vrvica njegovih nesreč je bila prazna. Star je bil že in slutil je, da bo treba umreti. Tu se mu prikaže zopet nebeška prikazen in mu pravi: 'Glej, pote prihajam. Sedaj bo vseh žalosti pravi konec. Blagor tebi, blagor vsakomur, kogar jaz spremljam skozi življenje! Angel božji sem in ime mi je: Ljubezen do bližnjega.' Pri teh besedah se je angel sklonil k starčku in ga poljubil na vela usta; starček se je sladko nasmehnil in angel je odnesel njegovo dušo v sveta nebesa.

Tega moža sem skušala posnemati: z dobrimi deli sem iskala tolažbe. Našla sem jo. Spoznavala sem vedno bolj, da je na svetu nemogoče biti brez trpljenja. Potreben je človek trpljenja in srečen je, če zna prav trpeti. S trpljenjem si čisti dušo in prav prestano trpljenje mu obdaja srce s trdnim oklepom, da ne more iz njega sveti mir. Predvsem sem mislila v svojih molitvah na dušo svojo in vas vseh. Bog me je uslišal! Mož je spokorjen umrl. Tebe vidim na pravem potu. Tudi hči mi dela veselje. Bolj srečna umiram, kot če bi vama mogla zapustiti največje bogastvo. Boga hvalim, da smo revni, ker sedaj tem bolj vemo, kaj je božji dar in božja milost.«

Ti nauki so mi mladeniču padali kot rodovitno seme v srce. Premišljal sem jih neštevilnokrat v svojem življenju. Vedno bolj sem sam skušal, kako so resnični. Veliko sem se naučil po svetu; toda vsa učenost vsega sveta se ne more meriti z učenostjo teh besedi. Revna, neuka žena, ki se je učila v šoli krščanske vere in Bogu vdanega življenja, je znala to učenost.«

Janez se je tu ozrl v svoja poslušalca. Žena je ihtela na glas; tudi župan si je brisal solze. Desnici sta imela prijateljsko sklenjeni. Zažarelo mu je oko, ko je nadaljeval:

»Ne bom vama nadalje pripovedoval, kaj sem vse skusil po svetu po materini smrti. Sestro sem izgubil kmalu za njimi. Poguma sem imel dovolj in kadar mi je zmanjkalo dela v enem kraju, sem šel v drugega. Sam sem skusil revščine veliko; še več sem je videl pri drugih. Delavec, posebno po tovarnah, je že sam na sebi revež. Nikjer ni doma, brez pravic, zadnji na svetu je. Kot kaplja na veji visi in ko pade na tla, se nihče ne zmeni zanj. Revščina ima pa rada greh za družbo. Tak revež, ki nima nobenega upanja, da bi se mu kdaj bolje godilo, posluša vsakega sleparja in tudi proti svojim strastem ima manj moči. Videl sem med delavci mnogo junakov, značajev kot jeklo. Našel sem pa med njimi tudi mnogo slabih, ki so se vdali ob vsaki priliki skušnjavi, ki so izgubili vero, spoštovanje do vsake oblasti in postali pripravljeni za vse. Kolikokrat sem ob pogledu takih ubožcev vzklikal: »Gorje tistim, ki so krivi, da se tako godi, ki mislijo samo nase in na svoj dobiček, ki te uboge ljudi samo izrabljajo — brez srca in jih na stara leta

mečejo na cesto! Star, obnemogel delavec — grozna beseda! Pred seboj imate takega. Mene spremlja božji blagoslov in materina dobra dela. Jaz sem srečen. A če se spominjam svojih tovarišev, se mi milo stori — — —»

Janez je nekoliko prenehal in si obrisal solze z oči. — »Ostal sem samec, da bi mogel več dobrega storiti. Ali sem storil kaj, bo Bog govoril. Le to pravim, da vsak ‚Bog plačaj‘, ki sem ga čul, mi je obnovil spomin na mojo mater in me napolnil s tolažbo. Ostarel sem; vrh tega sem se še v neki tržaški tvornici, kjer sem delal zadnjih deset let, hudo opekel. V delavnici, kjer je začelo goreti, je ostala stara žena. Omedlela je od strahu. Planil sem ponjo, rešil ji življenje; toda sam sem moral v bolnišnico. Za nobeno količkaj težavno delo nisem več. Par krajcarjev, ki sem jih imel prihranjenih, sem v boleznih izdal. V bolnišnici se me je lotila želja po domačem kraju. Tu sem sklenil poravnati še eno svojo dolžnost in umreti. Prišel sem in, Bogu bodi hvala, našel sem vajini dobri srci in toliko ljubih mladih prijateljev. Bog vama plačaj! Moja povest je pri kraju. Mati! Vi ste me vprašali danes, zakaj sem vedno tako vesel; sedaj veste, kako je z menoj, in odgovorite si sami.«

Ni bilo kaj razgovora po tem pripovedovanju. Župan in žena sta oba zamišljena šla proti domu in obema je zorel v srcu sklep, da se mora odslej pričeti drugačno, novo življenje.

IV.

Tri dni potem je bil bajtin Janez že pokonci. Popoldne, ko je odpravil otroke, je šel malo proti potoku. Tu začuje od bajte vpitje. Takoj spozna, da je stari Tomec; za bližnji kozolec stopi in vidi, kako meče starec kamenje skozi njegova okna in strahovito preklinja:

»Ti lopov ciganski, nemirno vest ti pokažem, preden bo vsega konec. Ubijem te, raztrgam te na drobne kosce.« Takih vzklikov, prepletenih z najostudnejšimi kletvinami, je slišal Janez celo vrsto. Slabo bi se mu bilo godilo, če bi bil v sobi.

Ko Tomec vidi, da ni nikogar doma, jo polglasno rohneč obrne proti gozdu. Janez gre zdaleč za njim.

»Prekleta nemirna vest, boš mirna. Vse bo vrag vzel, tudi tebe,« čuje zaporedoma iz starčevih ust. Huda slutnja ga obide. V gozdu se mu izgubi starec izpred oči. Kar mu da bolna noga, se podviza. Prav je slutil. Srce mu zatrepeče in lasje se mu zježe, ko vidi Tomca, ki je baš zavezal vrvico krog bukove veje, krog vratu jo je imel že zadrženo.

»Vrag vzemi vse. Uh! nemirna vest,« je Tomec začel in Janez je videl, da je starec dvignil noge kvišku in se zagugal.

Glas je zastal Janezu. Groza ga je obšla kot še nikoli v življenju. Skočil je s čudovito naglico in odrezal vrv, da je

siloma loputnilo truplo na tla. Ni imel toliko moči, da bi ga bil obdržal. Odvezal mu je brž vrvico z vratu in potipal na srce. Še je bilo. S kratkim vzdihljajem se je najprej obrnil k Bogu, potem pa je odpel obešencu obleko in ga jel z vso močjo drgniti po prsih. »Tako ne sme umreti. Bog mi pomagaj in Devica Marija!« je vzklikal. Polagoma se je zjasnila že modro zalita glava. Tomec je jel redno dihati in kmalu potem je odprl oči:

»Ali še ni konec? Hudobe so že skakale krog mene.« V tem šele opazi Janeza in zamiži:

»Ti me še mučiš, ti capin!« zaklel je še. Več pa ni spravil iz sebe. Mirno ga zavrne Janez:

»Peter! Za sveto božjo voljo te prosim: ne preklinjaj! Z menoj vred zahvali Boga, ki je pripustil, da sem te jaz rešil gotove smrti. Če bi bil par trenotij kasneje prišel, bi bilo morda prepozno!«

»Rešil?« — se je začudil starec; šele sedaj se je zavedal, kako je z njim; poleg sebe je zagledal odrezano vrvico. Hotel je vstati, toda ni šlo. Obrnil se je na drugo stran in se jel hudovati, zakaj ga ni pustil capin pri miru. »Hotel sem se končati in se bom še. Jaz ne morem več živeti, huje ni v peklu kot tukaj.«

»Ljubi Peter! Ne govori takih stvari! Veruj mi, da se vse lahko popravi in da tudi ti lahko dobiš mir v svojo dušo nazaj!«

»Ne, ni mogoče, jaz sem izgubljen,« je zaječal starec. —

»Nisi in ne smeš biti. Nisem zastoj domala štirideset let molil zate in Bogu posojal na tvoj račun.«

»Ti? — Zame —?«

»Da, jaz. Peter, bodi prepričan, da je tu ob tvoji strani tvoj najvernejši prijatelj, ki bi zate rad daroval vse, tudi življenje!«

»Ti? — — — Ali nisi ti Pavlov Janez? Ali me vse go-ljufa?« —

»Sem, kot praviš, pa zato niso nič manj resnične moje besede.«

Nekaj trenotij sta oba molčala. Starec je gledal srpo Janeza v lice, potem pa je zopet začel:

»Prišel si, da bi me mučil. Pa ne boš me, ne pustim se ti.« Znova je jel preklinjati.

Tresočega se glasu in solznih oči mu je odgovoril Janez: »Poglej me! Siv sem že in ves zdelan. Ti tudi. Kmalu bova stala oba pred božjo sodbo. Ali res misliš, da ti bom lagal? Kar je bilo med nama, je pozabljeno. Jaz sem prisegel svoji materi, da bom molil zate, da bom za tvojo dušo obračal dobra dela. Držal sem prisego, kolikor sem mogel, in sam neskončno dobri Bog mi je dal priliko, da sem ti rešil telo in tudi dušo. Peter, ti ne moreš biti tako črno nevhvaležen Bogu, ki te sedaj kliče k sebi, ki ti ponuja svojo ljubezen, svojo milost, svoje odpuščanje, da ne bi poslušal njegovega glasu.«

Starec je molčal. Poznalo se mu je pa, da nekaj vre v njem. Za nekoliko časa je šele rekel:

»Ko bi bilo to mogoče! Jaz sem največji hudobnež na svetu. Zame ni nobene pomoči. Uh! nemirna vest! kako me je opekla tvoja beseda. Od tistega dne še nisem nobene ure zaspal. Ponoči in podnevi mi je zvonila v ušesih. Pa sem se hotel končati. In ti, praviš, si mi rešil telo in — dušo, si rekel. Povej mi, ali je to mogoče?«

»Bogu je vse mogoče; samo če ti hočeš. Bog bo storil vse, samo ti moraš hoteti, pa bo dobro!«

»Odpustil si mi, praviš. Materi si prisegel, da boš molil zame,« je ponavljal starec in otožno so se mu nagubala lica. Zopet je obmolknil.

»Peter, vstani, če le moreš, greva domov. Name se boš opiral. Po poti se bova še kaj pomenila.«

Tomec je ubogal. Šlo je težko in le počasi sta se pomikala dalje. Velikokrat sta morala postati, da sta se odsopla. Janez je ljubeznivo prigovarjal starcu in temu se je poznalo, da mu že segajo njegove besede do srca.

Zelo so se pri Tomaževih čudili, ko so zagledali, da prihaja stari oče ob Janezu oprt proti hiši. Tako mirnega že dolgo niso videli starca. Nihče si ni upal vprašati, kako in kaj. Iznenadjen je stal pri vratih župan in podal očetu roko:

»Vas pa jaz popeljem v sobo. Ali ste kaj bolni?« je sočutno vprašal.

»Bolan, o zelo bolan sem bil, a sedaj mi je bolje. Janez pa mora tudi z menoj. On je moj — — —« Obmolknil je in povesil oči.

Spravili so ga v postelj. Jelo ga je mraziti. Janez se ni premaknil od njega. Na klopi so mu postlali, da je ostal tudi čez noč pri njem. Drugo jutro se je bolezen še poslabšala. Poslali so po zdravnika, ki je dejal, da je nevarna. Po zdravnikovem odhodu pa je napregel župan voz — po mašnika. Še nikoli ni vozil s takim veseljem kot sedaj. Oče mu je sam velel, naj gre. Prej se mu o cerkvi še opomniti ni smelo. Več let že ni bil pri sveti maši; za spoved pa sploh ni nihče vedel, kdaj jo je zadnjič opravil. Ni čuda, da je dobro dela sinu očetova sprememba.

Duhovnik je opravil in obljubil, da pride kmalu zopet obiskat bolnika. Ta je bil ves prerojen. Mir se mu je vselil na lice in vernost v oči. Poklical je sina in snaho k sebi in vpriči Janeza jima je dejal:

»Zdi se mi, da sem tako lahek kot otrok v zibelí. Upam, da mi je Bog odpustil moje grehe. Moja dolžnost je le, da popravim, kar morem. Vama sem dajal slabe zglede, odpustita mi!

To pa še ni najhujše! Kako dober je Bog, da mi je dal priložnost, spokoriti se. Vem, da imam za vse to zahvaliti Janeza, o katerem sem mislil, da je moj najhujši sovražnik. — Ta dom in to posestvo, kjer zdaj vidva gospodarita, bi moralo biti njegovo. Njegovega očeta je bilo. In tega sem jaz izvabil, da je jel pijančevati, s tem namenom, da bi prišel do njegove lasti. Kako grozno sem ga osleparil! Njegove dolgove sem sam pomnožil in on mi je podpisaval krivična dolžna pisma v pijanosti. Ko sem ga že bolj privezal nase, sem mu obetal, da vzamem njegovo hčer za ženo. Jaz sem kriv njegove prezgodnje smrti. A po njegovi smrti sem pognal vdovi posestvo na dražbo. Sam sem je kupil. Niti vinarja ni dobila iz hiše. Pred dražbo je njen sin, dobro deset let mlajši od mene, s sestro vred klečal pred menoj in me rotil in v solzah prosil, naj počakam, da on prevzame in reši svoje rodno zemljišče. Spodil sem oba kot psa od hiše. In ta sin — je Janez, ki sedi tu poleg, ki me je rešil včeraj časne in večne smrti. Očeta sem mu umoril, dom po krivici vzel, sestro osramotil. On pa je zame molil in trpel. Njemu sem dolžan sedaj samega sebe in vse, kar imam, in če mu prepustiš ti, moj sin, tudi vse, kar je tvojega, ne moreš poplačati njegovih dobrot.«

Starec je potem solzan pripovedoval, kaj se je zgodilo prejšnji dan.

Šele sedaj sta slišala sin in snaha iz očetovih ust ta dogodek. Ginjena sta stisnila Janezu roko. Besede nista mogla spregovoriti nobene.

Stari Tomec je imel še precej lastnega premoženja. Župniku ga je izročil veliko vsoto z naročilom, kam naj ga obrne. Bilo je na mnogo strani. Bolnik je hotel popraviti, kar je mogel. Kar je ostalo, je ponujal Janezu. Ta je ponudbo odločno odklonil, češ, da je reven živeti in da hoče tudi reven umreti. Po njegovem nasvetu je pa odkazal Tomec svojo hišo, ki jo je imel blizu cerkve, in zraven še večji del denarja zato, da se preskrbe onemogli reveži iz domače fare na stara leta. Ostalo vsoto je pa — tudi po Janezovem navodilu — namenil, da se bo z njo šolal Mihec.

Ko je bolnik vedno ponavljal, da mu je nemogoče vsem tistim povrniti, ki jih je kdaj oškodoval, mu je Janez odgovarjal: »Glej, stari reveži bodo vedno zate molili; Mihec bo pa maševal za tvojo dušo, ko se izšla. Ni reč, da bi ti to ne izbrisalo vsakega madeža.« S tem ga je potolažil. V mirnem smrtnem boju je skesan izdihnil stari Tomec svojo dušo.

»Sedaj pridí pome, Gospod, kadarkoli hočeš. Moja naloga je izvršena,« je vzkliknil Janez, ko mu je prijateljsko zatisnil oči.

Pri Tomcu se je res začelo novo življenje. Reveži so dobili odslej pri županu in pri njegovi ženi največjo oporo. Božji blagoslov in z njim mir in sreča se je vselil v hišo. Janezova šola, ki je nepopisno dobrega storila, je trajala še tri leta. Učitelj je šel namreč k večnemu počitku, od vseh ljubljén, od vseh spoštovan. Ni bilo na pokopališču groba, ki bi imel toliko obiskovalcev kot njegov. Otroci, starši in reveži so se spominjali ubogega delavca, ki je v njem čakal angelske trombe. Prva pot prvega mašnika iz fare — nekdanjega razposajenega Mihca —, ko se je vračal novoposvečenec domov, je bila tudi k temu grobu. Tedaj se je že marsikaj izpremenilo v fari. Tonček je že ležal na pokopališču poleg svojega očeta. Mati njegova je živela samo dobrim delom in si z njimi služila božjega blagoslova za zadnjo uro. Prodala je bila svoje posestvo in se preselila k onemoglim revežem v zavetišče, kjer se vsak dan ponavlja molitev za rajnega Tomca in za bajtinega Janeza.

(Koledar Družbe sv. Mohorja 1900.)

C. Članki in govori.

I. Iz Slovenca 1897.

Parlamentarni obraz.

Z Dunaja, 29. marca.

Semenj v grški¹ hiši se je pričel. Političnih mešetarjev kroži vse polno sem in tja. Komaj se enega otreseš, je že drugi nad teboj. Vsak ti govori na dolgo in na široko, a jasnega ti vendar nobeden nič ne pove. Vsak se ti sklicuje na svoje račune in po teh računih končno dokazuje, da moraš iti z njim, če hočeš sploh še kaj trave tlačiti po političnih livadah. Najhujši so pri tem tako zvani »stari parlamentarci«, med katere se šteje vsakdo, ki je bil že prej poslanec, čeprav je bil tudi le izredka pokukal na Dunaj. Ti vse vedo in njihovi sveti so nepobitni.

Novi starejšine² se ne morejo pritoževati, da bi ne imeli nikogar, ki bi jim hotel seči pod pazduho in jih spremljati po parlamentarnem potu. Sicer pa bodi resnici na čast povedano, da bo njihova zanimivost prav kmalu pri kraju. Židovski časnikarji, med njimi v prvi vrsti Šeps, so razsodili, da ni med vsemi nobenega zanimivega obraza. Takih obrazov, kot je bil naš Toman, Smolka, Sapilka itd., ni po njegovi sodbi nič več. Same vsakdanje glave — in tako globoko je padla zbornica, da je sedaj v njej najzanimivejši — dr. Lueger. To boli Šepsa.

Novi poslanci se zlasti po tem spoznavajo, ker se tako radi predstavljajo. Pri vsaki priliki in nepriliki ti razodeva kak mož skrivnosti svojega političnega rojstva. Privoščimo mu to! Ko ga srečamo, se nam nehote izvije iz prsi vzdih: »Bore revež; kmalu padeš tudi ti.«

Sapa političnega kramarstva in z njim zvezane nedoslednosti že vleče. Mehove goni Badeni in število tistih, ki prisluškujejo, kakšno smer ima njegova sapa, je — legija.

¹ Dunajski parlament nudi po svoji zunanosti sliko grškega templja. — Op. izd.

² Izraz za poslanca, vzet ali iz življenja starih Slovanov ali pa od rimskih senatorjev. — Op. izd.

Breznačelnost se roga nad tem semnjem in kaže svoje ostre zobe; vse hoče ogristi, vse brez izjeme. Ali se ji bo posrečilo?

Badeni je zvit mož. Z nekim zadovoljnim smehljajem je otvoril sobotno¹ sejo, vsem namigaval, a svoje ljubezni ni izdal. Kje so njegovi izvoljenci, ki mu bodo vozili državni voz?

Modri možje trdijo, da bodo med temi sami — zmerni ljudje. In kdo je zmeren, kdo nezmeren? To je tisto vprašanje, na katero se lahko vse odgovarja. Za liberalca so katoličani, za konservativca krščanski socialisti, za laške in nemške nacionalce Slovenci — nezmerni in narobe. Vendar kakor se sedaj kaže, bodo vladi le liberalci — zmerni. V vladni večini se bojda snidejo mladočehi in nemški liberalci. Ti bodo glavni vozniki, s samokolnicami bodo pa tudi druge manjše stranke in strančice vozarile za njim. Badeni računa menda tudi na južne Slovane. V tej družini — v obnovljeni koaliciji — bi daljšali le liberalstvu življenje.² Tako sodimo.

To je ena izmed ovir za tesnejšo jugoslovansko zbornično skupino v podobi kluba.³ Načelno bi se zavezala usta, dosegli bi pa vendar ničesar ne, ker liberalen Nemeč pač ne bo nikdar za nas.

Sicer pa še ne vemo, kako se bo vse razvilo. Nekateri trdijo, da se morda ustanovi nekakšna konservativna večina. A to je naravnost nemogoče, ker tistih konservativcev, ki so bili zadovoljni s splošno poudarjanim krščanskim načelom, je le še malo, odločni katoličani so pa po sedanjih razmerah poleg socialnih demokratov brez dvojbe najbolj nezmerni. Badeni je blizu naravnost izjavil nemškimi liberalcem, da liberalne pridobitve, osobito šole, ostanejo neizpremenjene.

Članek v Slovincu 1897, šte. 71. — Brez podpisa.

¹ Parlamentarno zasedanje se je otvorilo v soboto 27. marca 1897. — Op. izd.

² Poslanec Šuklje je obiskal po volitvah novoizvoljene poslance v Ljubljani in se je z njimi dogovarjal glede ustanovitve skupnega kluba vseh jugoslovanskih poslancev, ki bi štel 29 članov (16 Slovencev, 11 Hrvatov in 2 Srba). Šuklje sodi, da bi bil tako močan klub večkrat odločilen faktor in bi dosegel pri vladi razne uspehe. (Slov. Narod 1897, šte. 69.) Slovenec (1897, šte. 70) ugovarja, da se kljub temu, da so Slovenci v zadnjih letih podpirali vlado, nadaljujejo krivice proti njim zlasti na Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Radi tega je treba jugoslovanskim poslancem predvsem neodvisnosti nasproti vladi, katero naj podpirajo le tedaj, ako se bo res v dejanju skazala pravično Jugoslovanom. — Op. izd.

³ Dne 29. marca se je vršilo posvetovanje 22 jugoslovanskih poslancev glede ustanovitve skupnega kluba. Tedaj je izjavil Krek (po poročilu Slov. Naroda 1897, šte. 72), da bi klerikalni poslanci dali pohujšanje svojim volilcem, ako bi se po viharini volilni borbi zbrali v enem klubu s svojimi protivniki. — Op. izd.

(Prvi govor v dunajskem parlamentu.)¹

Stvar, ki se z njo danes bavimo, se tiče vprašanja, ali naj obravnavamo predlog dr. Verkaufa in tovarišev kot nujen ali ne. Gospodje! Gotovo je zanimivo, če primerjamo govornike, in sicer zlasti prvega pro-govornika² in mene, drugega contra-govornika. Prvi pro-govornik ni železničar, jaz tudi ne. On je odvetnik, jaz duhovnik, on je — da posežem še dalje in rabim običajni izraz — član judovske veroizpovedi in jaz sem — »pop«. Ti dve nasprotji, ki se javljata že pri določitvi govornikov za in proti, kažeta na to, da ima naša današnja debata mnogo večji pomen nego samo tega, da govorimo o razpustu strokovne organizacije. To je namreč boj na čel,³ in že pri seznamu govornikov se kaže, kako povsem različni elementi posegajo v gibanje, ki o njem govorimo danes. Gospod poslanec dr. Verkauf se je sicer po besedilu svojega govora bavil s svojim predlogom. Jaz prav rad smatram njegova izvajanja za utemeljevanje nujnosti, da se je treba brigati za položaj železniških uslužbencev, povsem pa pogrešam razlogov za predlog, ki ga je stavil.⁴

Dokazoval je čisto pravilno, da je brezpogojno potrebno, poseči v to gnezdo korupcije in pomagati ubogim delavcem; če bi se stavil tak predlog, bi bilo popolnoma v soglasju z mojimi načeli in načeli mojih prijateljev, da je obravnavanje takega vprašanja tu v zbornici res nujno. Glede nujnosti v tem zmislu je navedel dr. Verkauf zelo mnogo zgledov. Jaz bi jih lahko še pomnožil za znatno število. K njegovim izvajanjem hočem dostaviti samo to, da temelji svobodna delavska pogodba, o ka-

¹ Prevod iz stenografskega zapisnika. Krek je pričel govoriti v slovenskem jeziku; ta del govora ni prišel v stenografski zapisnik. Slovenec (1897, štev. 98) poroča o tem: »Govornik prične svoj govor v slovenskem jeziku, da označi v prvi vrsti slovensko stališče, zlasti kot zastopnik delavskih stanov, ki nimajo priložnosti, da bi se učili več jezikov in se torej, če ne znajo nemški, ne morejo udeleževati posvetov v tej zbornici, v drugi vrsti pa stališče nasproti mednarodnim socialnim demokratom, ki so dali povod današnji debati.« — Oklepaj pomeni, da naslov ni Krekov, ampak da ga je dodal izdajatelj. — Op. izd.

² Dr. Verkaufa. O stvari sami sem že poročal v uvodu. — Op. izd.

³ Da bo bralec lažje sledil govoru, sem nekatere izraze, oz. stavke podčrtal, ki mislim o njih, da jih je govornik izrekel s poudarkom. Stenografski zapisnik podčrtavanja ne pozna. — Op. izd.

⁴ Dr. Verkauf je govoril zelo obširno — njegov govor obsega v stenografskem zapisniku 12 in pol strani, medtem ko zavzema Krekov govor le 4 in pol strani — o položaju železničarjev, o njihovi plači, čezurnem delu itd., malo pa o nujnosti predloga, da mora namreč zbornica razpravljati o razpustu organizacij. Podpredsednik David vitez Abrahamowicz je opominjal govornika štirikrat, naj se drži predmeta. Sicer se je pa to zgodilo v avstrijskem parlamentu — in brez dvoma tudi drugod — neštetokrat, da so govorniki, ki bi imeli utemeljevati le nujnost, govorili obširno o stvari sami, češ, če bo nujnost odklonjena, bomo vendar že poprej povedali, kar hočemo. — Op. izd.

teri je govoril, popolnoma na našem kapitalističnem družabnem redu; v taki družbi je prosta delavska pogodba, ki bi bila pravična, kratkomalo nemogoča, in sicer iz tega razloga, ker se pri tej pogodbi ne podrejajo ljudje ljudem, ampak se mora človek, ki sklepa pri našem kapitalističnem družabnem redu pogodbo, ukloniti kapitalu kot suženj in skleniti pogodbo s kapitalom, ne s človekom. (*Zelo resnično!*)

Zato se mi zdi čisto upravičena zahteva, da je treba delovne razmere pri železnicah temeljito ozdraviti in temeljito reformirati, in dostavljam le to, da je to po mojem mnenju tako dolgo nemogoče, dokler se delo ne osvobodi jarma kapitalizma. (*Odobrovanje.*)

A žal danes ni predmet razprave to vprašanje, vprašanje nujnosti, da se delavcem pomaga, in jaz sem moral te misli razvijati na kratko samo radi tega, da utemeljim svoje nazore glede izvajanj dr. Verkaufovih. Sedaj gre za vprašanje, ali je nujno, da se tu kaj stori zoper razpust strokovnih društev, ali je nujno, da se izvoli odsek, ki naj bi stvar preiskal. Pri tem vprašanju imamo dva momenta, namreč objekt: razpust strokovnih društev, in subjekt, ki je ta društva razpustil, namreč vlado. Kar se tiče najprej objekta, namreč razpusta samega, izjavljam naravnost, da bom navajal prav iste razloge, ki jih je navedel g. dr. Verkauf za nujnost, proti nujnosti. (*Čujte! Čujte!*) Razpust je bil nujen v interesu železničarjev (*Oho! Oho!*), je bil nujen v interesu javnosti (*Klici: Da, v interesu vlade!*), je bil nujen v interesu države (*Oho! — Čujte! Čujte!*) in nujen v interesu vere. (*Ugovori. — Čujte! Čujte!*)

(1. Razpust nujen.)¹

Ta razpust se mora imenovati potreben razpust s t a l i š č a ž e l e z n i č a r j e v, ker so železničarji pri tej organizaciji trpeli samo škodo (*Tako je! na desni. — Ugovor pri socialnih demokratih*) in morali trpeti škodo. (*Poslanec Berner: Kako morete to dokazati? O tem imajo odločati železničarji sami!*) Dobro, železničarji naj o stvari odločajo sami, a izvolili so za svoje zagovornike, za svoje branitelje in vódnike ljudi, ki nikakor niso vzeti iz železniških uslužbencev, iz železniškega osebja. (*Živahen ugovor pri socialnih demokratih in klici: Ali ste vi morebiti železničar?*) Železničarji so zbrali za svoje zastopnike v Ljubljani kakor v vsej Avstriji iste prav dobro znane ljudi, ki se zbirajo okrog zastave dr. Adlerjeve (*Tako je! na desni*); izvolili so si dalje za voditelje krojače, da, celó ženske, ki nikakor niso kakor si bodi v zvezi z železniško upravo. (*Poslanec Berner: In ne duhovnikov! To je škoda, to je žalost!*)

¹ Naslednjih pet naslovov ni v stenografskem zapisniku, pač pa so v Slovencu 1897, šte. 104 in v Glasniku III, šte. 13, kjer je bil govor objavljen. — Op. izd.

(2. Zastopnik železničarjev.)

Govorim tu tudi v imenu železniških uslužbencev (*Ugovor pri socialnih demokratih*), kajti tudi železniški uslužbenci so me volili, in obljubil sem jim sedaj o veliki noči in celó včeraj, da bom tukaj razložil njihove nazore glede strokovne organizacije (*Pritrjevanje in ploskanje na desni*), in imam pravico govoriti prav tako kot vsak socialni demokrat. (*Pritrjevanje na desni.* — *Poslanec Berner: Prav gotovo!*)

Mislite, da boste nas terorizirali, če terorizirate uboge neuke delavce? (*Pritrjevanje in ploskanje na desni.*) Nismo zato tukaj, da bi se umaknili zmerjanju.

G. poslanec dr. Verkauf je rekel: Zmagalci moramo biti mi! Jaz pa trdim: Premažani morate biti vi! Dr. Verkauf je govoril dalje o strahovladi, ki sedaj pesti delavce, in jaz pravim: Najprej se mora zlomiti strahovlada socialnih demokratov nad delavci (*Živahno odobravanje na desni.* — *Poslanec Berner: Zakaj se pa plašite?*), potem šele si bodo delavci mogli zboljšati svoj položaj. (*Ugovor pri socialnih demokratih.*)

Te opazke sem napravil le radi tega, da me pustite odslej v miru. Če ne, govorite, kar hočete, jaz bom mirno nadaljeval svoj govor.

(3. Kaj so imeli železničarji od organizacije.)

Železniški uslužbenci so imeli od strokovnih organizacij mnogo škode (*Čujte! Čujte! na desni*) in sicer gmotno in duševno. (*Smeh pri socialnih demokratih.*) Gmotno so bili oškodovani s tem, da so morali plačevati razmeroma velike prispevke za strokovno organizacijo, od katere niso imeli ničesar drugega kakor nekaj hujskajočih listov. Socialni demokrati so morali s svojim denarjem drago plačevati te hujskajoče liste in trume izkoriščevalcev,¹ ki se zbirajo okrog teh listov. (*Pritrjevanje na desni.*)

Železničarji so imeli dalje v duševnem oziru veliko škodo in to radi tega, ker so jim sicer obljubljali izboljšanje za prihodnost, niso pa dali pozitivnega programa za izboljšanje njihovega položaja, na čigar podlagi bi potem mogli pričakovati izpolnitev svojih želj. (*Poslanec Berner: Kaj pa je s skrajšanjem delovne dobe?*) Vse te zahteve, ki naj bi tvorile pozitiven program, so bile samo agitacijsko sredstvo, da bi privedlo socialni demokraciji novih čet.²

¹ »Freibeuter.« »Slovenec« ima v svojem prevodu izraz »gusarjev«, — Op. izd.

² V poznejših letih je bil Krek tu drugega mišljenja. Rekel je: »Z Masarykom sva midva oba tega mnenja, da kavalir ne vpraša po tem, iz kakega namena si kaj storil, ampak samo, ali je bilo tvoje delo dobro ali slabo. Namene sodi Bog!« — Op. izd.

Če stoji socialna demokracija na Marxovem stališču — in na njem stoji (*Klici: Gotovo!*) — mora prav gotovo držati svoje delavce v nezadovoljnosti, dokler ni po komunističnih načelih urejena ne samo ena država, ampak ves svet. (*Klici: Popolnoma prav!*)

In ta cilj, gospodje, ki je postavljen tako daleč in ki se po mojem mnenju ne da doseči, to komunistično načelo zahteva nujno, da se ohrani v delavcih želo nezadovoljnosti ostro in skeleče, to načelo mora delati delavca bolj in bolj revolucionarnega.

Program socialno demokratične stranke gre za tem, da najdejo notri prostora vsi nezadovoljni elementi, da pa ni prostora notri za nikako pozitivno socialnopolitično delo. (*Odobranje in ugovor.*) Da je temu tako, bom tudi dokazal.

Železničarji — da nadaljujem — so bili po tej organizaciji oškodovani tudi radi tega, ker niso mogli v teh društvih izražati svobodno svojega mnenja. (*Ugovor.*) To je bila strokovna organizacija, a stroka, v kateri so bili železničarji organizirani, je bila stroka nevere, je bila stroka sovražnosti proti avtoriteti, je bila stroka terorizma, je bila stroka izkoriščanja. (*Čisto res!*) Kaka druga stroka se v tej organizaciji ni gojila.

(4. Pravi nameni železničarskega društva.)

Stroka nevere se je gojila v tej strokovni organizaciji. Večkrat sem bil pri zborovanjih teh organizacij in pri neki ustanovni slavnosti teh organizacij sem slišal sam na lastna ušesa, kako je rekel javno zastopnik z Dunaja, ki je bil prišel v Ljubljano: Delavci, sedaj morate skrbeti za svoj blagor, ker s smrtjo je itak vse končano! (*Veselost in klici: Saj je imel popolnoma prav!*) Na teh zborovanjih sem slišal, kako so socialno demokratični agitatorji razlagali razvoj človekov po evolucionističnih načelih. (*Medklici. — Nemir.*)

Predsednik: Prosim, da gospoda govornika ne prekinjate. Priliko imate, da pozneje reagirate na to, sedaj pa prosim, da ste mirni.

Poslanec dr. **Krek** (*nadaljuje*): V kaki zvezi je darvinizem, v kaki zvezi je sovražnost proti veri s strokovno organizacijo? (*Pritrjevanje.*) Listi, ki so služili tej strokovni organizaciji, so od A do Ž polni nevere in operirajo s sovraštvom proti Bogu, da bi dosegli svoje cilje. V teh listih — mi Slovenci imamo tudi dva, ki jih je vzdrževala baš ta strokovna organizacija železničarjev — je stalo javno in ni bilo konfiscirano, da je geologija danes zavrgla bivanje božje in dokazala, da Boga ni. Spada li to v strokovno organizacijo? In ali nisem imel prav, če sem rekel, da gre danes za večja vprašanja nego samo za vprašanje o razpustu strokovnega društva?

Rekel sem dalje: Stroka sovražnosti proti oblasti se je gojila v tej strokovni organizaciji. Prav gotovo je dolžnost vsakega moža kristjana, da se ne boji nikogar razen Boga in božje zapovedi in da nima nikakega strahu pred človeško gosposko, če velja braniti pravico, zakon božji. Potrebno je pa tudi, da naglašamo vedno in vedno iznova, da izvajajo oblast tisti, ki jo imajo na zemlji, v imenu božjem (*Prav res! Dobro!*), in družba brez oblasti je nemogoča, ker je organizem nemogoč brez duše.¹ (*Tako je!*)

Sovražnost proti oblasti v teh strokovnih organizacijah je imela za posledico, da so postali ubogi ljudje s svojimi rodbinami žrtve, ker so bili odpuščeni iz službe (*Čujte! Čujte! — Klic na levi: Baš po oblasti!*), ne radi oblasti, ampak radi tega, ker niso hoteli poznati nujnega razmerja med predstojniki in podrejenimi.

Rekel sem dalje, da je bila to stroka izkoriščanja in terorizma. Teroristična stroka je dosegla svoj vrhunec v tem, da so pobijali z volkodlaško besnostjo² vsako mnenje, ki se je izražalo izven teh strokovnih organizacij.

Ena izmed prvih zahtev železničarjev je ta, da se stalno nastavijo na vseh železnicah vsi delavci v skladiščih, prožni delavci, zavirači, svetilničarji. Ta stalna namestitvev in starostna preskrba kot tudi preskrba vdov in sirot, ki je s tem v zvezi, je prvi korak k izboljšanju razmer pri železniških delavcih. In ne morebiti kako strokovno društvo, ampak prosti železniški uslužbenci, prosti krščanski možje tu na Dunaju so sprožili misel, naj se prične akcija v tem zmislu.

Lansko leto so bili tu na Dunaju uslužbenci južne železnice, ki niso nastavljeni, sklicani za dan 3. februarja k zborovanju v Rosensäle.³ Tam naj bi se razgovarjali o tem, kaj morajo ukreniti železniški uslužbenci, da pridejo do svoje pravice.

In tega zborovanja so se polastili socialni demokrati, organizirani v strokovni organizaciji, in niso pustili krščanskih mož govoriti, (*Čujte! Čujte!*) niso pustili, da bi se razpravljalo o najvitalnejših vprašanih železniških uslužbencev. (*Čujte!*)

Dne 19. januarja je bil posvet pred tem zborovanjem in ta dan so prišli socialno demokratični delavci s svojimi ženami k temu posvetu ter so pljuvali na delavce, ki niso bili socialni

¹ »Kakor udje človeškega telesa ne tvorijo organizma, če jih ne oživlja duša, tako tudi ne more biti družbe brez oblasti. Duša družbi je oblast ali avtoriteta.« Krek v »Socializmu« stran 16 (v II. izdaji stran 15). — Op. izd.

² Govornik je rabil izraz »Berserkerwut«. Bérserker (nastalo iz staronordičnega berr = medved in serkr = obleka, torej »ljudje v medvedji obleki«) so v pripovedkah severnih narodov divji vojaki, ki baje dobijo nadčloveško moč in so nepremagljivi, kadar jih zgrabi besnost. — Op. izd.

³ Velika dvorana na Dunaju. — Op. izd.

demokrati (*Čujte! Čujte!*), in so tudi sicer nastopali proti njim nasilno, iz edinega vzroka, ker niso njih sodruži. (*Čujte! Čujte!*)

Vprašam, ali ni strokovna organizacija pokazala s tem, da je delavcem sovražna? (*Prav res!*) Ali ni pokazala, da je pri teh ljudeh sovražnost proti delavcem večja nego njih skrb za lastno stranko?

Dalje bi rad razložil še to, da je bilo v korist ljudstva, in sicer ne samo potujočega občinstva,¹ da so se te strokovne organizacije odpravile, in sicer iz tega razloga, ker je strokovna organizacija odtujila železničarje drugemu občinstvu, ki ni bilo uslužbeno pri železnici.

Ta organizacija je črnila in napadala vse sloje prebivalstva. Napadala je rokodelski stan, trgovski stan, duhovski stan in ljudstvo ni maralo imeti s temi ljudmi nikakega stika. Vez mirnega sožitja železničarjev z ostalimi državljani se je pretrgala; to gotovo ni bilo v prid železniškim uslužbencem. (*Tako je!*) Iz lastne skušnje poznam strašne posledice teh organizacij. K meni so prihajali večkrat s tožbami svojci delavcev, ki pripadajo tem strokovnim organizacijam, in so me prosili, naj storim kaj proti temu. Tožili so, da so možje prišli prvikrat pijani domov, ko so se ustanovljale te strokovne organizacije (*Čujte! Čujte! — Ugovori.*), da mož, ki je prej opravljal svojo večerno molitev v krogu družine in skrbel za otroke, od tedaj ni kazal niti ljubezni do otrok niti do žene. (*Tako je! na desni.*) To je dejstvo, ki ga ne morete spraviti s sveta. (*Živahni ugovori. — Nemirno.*) Očita se mi laž; iz tega medklica se razvidi, s kakšnimi sredstvi agitirajo socialni demokrati in s kakšnimi sredstvi hočejo pobiti razloge nasprotnikov. Kadar nimajo drugega dokaza, pa pravijo: To je laž!

S tem, da so bile te strokovne organizacije razpuščene, je bila šele dana možnost, da se ustvari delavcem strokovna organizacija, ki jim bo res pomagala (*Tako je!*), kajti vsi delavci ne bodo nikdar socialni demokrati in dokler nima večina, dokler nimajo vsi delavci priložnosti, vstopiti v organizacijo, toliko časa je taka organizacija samo v škodo. (*Poslanec Berner: Dobro, torej tudi katoliška, kajti socialni demokrati ne pojdejo v vašo!*) Katoliške organizacije železniških uslužbencev sedaj še ni, a jaz bi jo želel. (*Poslanec Cingr: Vi bi jo morali že davno ustanoviti!*) Prav, morebiti jo ustanovimo.

Razpust železničarskih organizacij je sicer proti svobodi združevanja, ki jo delavci smejo in morajo zahtevati; ta razpust je — recimo — žaljenje pravice združevanja. A više nego pravica združevanja stoji delavcem osebna svoboda, da se lahko organizirajo. (*Tako je! na desni.*) Ta socialno demokratična

¹ Dr. Verkauf je bil rekel, da je z razpustom organizacije železničarjev oškodovano tudi potujoče občinstvo, ker se s preobloženostjo železničarjev zmanjšuje varnost potovanja. — Op. izd.

organizacija je pa delavcem jemala svobodo, delati za svoje koristi na podlagi prostega izražanja mnenja. Če je to kršitev svobode, da je posegla vlada vmes in razpustila socialno demokratična društva, če je to kršitev delavskih pravic, je še tisočkrat večja kršitev delavskih pravic socialno demokratična teroristična agitacija med delavci samimi.¹ (*Pritrjevanje na desni.*)

Pomena strokovne organizacije se je dotaknil dr. Verkauf takoj v začetku govora, pri tem je pokazal celó kmetom prijazen obraz,² kar je pri socialnem demokratu res čudno. (*Veselost.*)

Ta mož je rekel čisto pravilno, da se morajo ustvariti strokovne organizacije. Res je dolžnost državne uprave, res je dolžnost vseh plemenito mislečih ljudi, da pripomorejo delavcem do organizacije in delajo na to, da doseže ta organizacija tudi zakonite pravice. Samo od tega, da se razvijejo strokovne organizacije, je pričakovati uspešne rešitve delavskega vprašanja, ker sedanjemu družabnemu redu pridemo v okoliščini po pravi, zakoniti in pravični poti samo tedaj, če postavimo načelo, da je delavec solastnik produkta svojega dela. (*Poslanec Jos. Steiner: No, vidite!*)

Čisto gotovo je potrebno, da ne uživa delavec samo delavskega varstva, ampak da ima besedo tudi pri vodstvu poslov, kjer dela, če nočemo, da je le suženj. (*Klici: Tako je! pri socialnih demokratih.*) V tem zmislu je potrebna strokovna organizacija ne samo železniškimi uslužbencem, ampak vsem delavcem. (*Prav dobro! pri socialnih demokratih.*) Za izpopolnitev strokovnih organizacij se v naši domovini še ni toliko storilo, kakor bi bilo potrebno za to, da se prično v posameznostih reševati ta vprašanja.

Gospod dr. Verkauf je opozarjal na Anglijo in Ameriko. Jaz pa dostavljam, da so baš angleške in posebno še ameriške strokovne organizacije nasprotne socialni demokraciji (*Živahen ugovor pri socialnih demokratih. — Poslanec Berner: Saj pošiljajo zastopnike na naše kongrese.*) in da baš sklicevanje nanje ne more braniti socialno demokratičnih strokovnih organizacij.

Če bi se bila socialno demokratična strokovna organizacija res bavila s strokovnim organiziranjem in s koristmi želez-

¹ V tem odstavku odgovarja Krek na dr. Verkaufove besede: »Za kaj gre? Gre za temeljno pravico delavstva, za nekaj, kar mu niti meščanski politiki in ekonomski ne odrekajo, za pravico združevanja... Ne pustite, da se jemlje zatiranim in izkoriščanim njihovo edino orožje, pravica združevanja!«

² Dr. Verkauf je rekel: »Mi hudobni socialni demokrati smo že dolgo časa mnenja, da gre rokodelcem, kmetom slabo. Danes se strinjajo z nami tudi meščanske stranke. Kako hočete, gospodje iz meščanskih strank, pomagati malim obrtnikom, kmetom?... V deželnih zborih ste se trudili, ustanoviti kmetom proste organizacije, sedaj se pripravljate, ustanoviti prisilno organizacijo za avstrijski kmetijski stan.«

niških uslužbencev, bi bila brezdvomno večina Avstrijcev sedaj na strani predlagateljev.

Ker pa služi samo socialno demokratični internacionali, samo materialističnemu svetovnemu nazoru — grem še dalje — samo voditeljem, ki skrbе za svoje udobno življenje, je prav, da je bila razpuščena. (*Živahno odobravanje na desni. — Ugovori in tej-klici pri socialnih demokratih.*)

Menim, da je dokazano, kako prav je bilo za železničarje, za občinstvo, za splošne državne koristi in za vero, da se je razpustila ta strokovna organizacija, in samo za židovske voditelje (*Pritrjevanje in ploskanje na desni*) in njihovo gardo je bilo nujno, predlagati nujnost, kajti s tem, da se je razpustilo to društvo, pričinja razpadati tudi socialno demokratična organizacija v Avstriji.

Tajniki, nastavljeni pri teh društvih, niso imeli druge dolžnosti, kakor samo agitirati. Na Kranjskem imamo n. pr. dva taka agitatorja. Enega izmed njiju je plačevala železničarska organizacija v Ljubljani, a njegovo politično delovanje je imelo prav malo zveze s potrebami železničarjev. Imeli pa so te vrste tajniki priliko, da so oznanjali materialistični svetovni nazor, sovraštvo proti veri in sovraštvo proti oblasti. (*Poslanec Berner: In štolnina! Živahen ugovor na desnici in pri antisemitih. Klici: Kaj veste vi o štolnini! Poslanec dr. Šusteršič: Kaj govori žid vedno o štolnini! Poslanec Berner: Ker vi ne govorite o tem, moramo mi govoriti. Poslanec dr. Šusteršič: Mi ne nadlegujemo rabincev, pustite torej v miru naše duhovnike! Pohvala na desnici in pri antisemitih.*)¹

Kar se tiče torej objekta: razpusta samega, je čisto odločno treba predlog odklanjati. Nujno je bilo, da so se strokovna društva razpustila, nujno je pa tudi, da se predlog odkloni.

(5. Vlada in socialni demokrati.)

Kar se tiče subjekta: vlade, ki je razpustila strokovna društva, bi rad napravil nekaj opazk, ki se morebiti ne strinjajo popolnoma z enim izmed predgovornikov. Slišal sem sicer iz ust ministrskega predsednika, da se je izjavil načelno proti socialnim demokratom; mislim, da je to prvikrat, da smo čuli iz ust vlade načelno izjavo v tem zmislu. A čeprav se je postavilo to načelo, vendar nimam posebnega zaupanja, iz tega vzroka ne, ker je vlada že do sedaj pokazala večkrat, da se socialnih demokratov boji ali jih celó rešpektira in da dela našim organizacijam mnogo težkoč iz same nepristranosti. V Ljubljani n. pr. — da bodo socialni demokrati videli, kako krepkega zaščitnika

¹ Vse, kar je tukaj v oklepaju, je vzeto iz Slovenca 1897, št. 104, kjer je ta govor preveden. V stenografskem zapisniku pa ti medklici niso zabeleženi. Iz izkušnje vem, da je ob splošnem hrupu, ko se poslanci prerekajo med seboj, stenografu često nemogoče razumeti posamezne stavke. — Op. izd.

so dobili v vladi — so bili meni nič tebi nič zaplenjeni lepaki, ki so nosili napis: »Proč s socialno demokracijo!« Prav tako je bila zaplenjena zahvala volilcem, ki so glasovali proti socialnim demokratom, v kateri je bilo rečeno: »Zahvaljujemo se vsem volilcem, ki so vrgli ob tla¹ socialno demokracijo.« (*Čujte! Čujte!*) Prav pogosto se je pa pustilo, da se je nalepljalo: »Proč s klerikalizmom!« ali: »Proč s krščanskim socializmom!« ali da se je to pisalo in širilo v letakih.

Tudi pri volitvah v Gradcu se je videlo, da se vlada boji socialnih demokratov. Socialni demokrati so uživali med volitvami v Gradcu popolno svobodo, brez števila krščansko socialnih in katoliških volilcev so ne samo ozmerjali, ampak tudi javno opljuvali. (*Čujte! Čujte!*) Dogodila so se nasilstva, iz katerih ne moremo sklepati, da bi bila vlada načelno proti socialnim demokratom. Pri nas je bil tožen duhovnik, ki je rekel v šali proti svojim znancem, ki so baš govorili o socialno demokratičnem shodu, ki se je vršil v bližini: »Pojdite tja in dobro se držite!« Obsojen je bil — mislim, radi motenja javnega miru ali radi hujskanja — na 20 gld. kazni. (*Poslanec Berner: In vendar kličete policijo na pomoč!*) Ne kličem policije na pomoč, govorim le o tem, da se socialna demokracija (*Poslanec Cingr: naj odpravi!*) v mnogih slučajih protežira. (*Medklic: Tu se je postavil državni pravniki na stran socialnih demokratov!*) Da naj se odpravi, nisem rekel, ampak govoril sem le o tem, da se vlada ne drži načela, ki ga je pravkar postavila. Jaz sem samo objektivno poročal in nič drugega.

Pri postopanju vlade vidimo v mnogih primerih staro policijsko kito. Živ dokaz za to smo doživeli pri nas doma v zadnjem času. Pri nas imamo znanstveno društvo, slovensko Leonovo družbo. To društvo je izdajalo revijo, ki je izhajala štirikrat na leto. V tej reviji sta bili posvečeni dve ali tri strani političnemu pregledu. Takoj, ko je izšla prva številka lista, je bilo nadaljnje izdajanje prepovedano, ker se znanstveno društvo nima baviti s politiko.

Predsednik (prekine): Smem prositi gospoda govornika, da se izrazi malo krače. (*Klici pri socialnih demokratih: Naj le govori dalje. Ta govor damo natisniti!*)²

Poslanec **Krek (nadaljuje):** Trdilo se je namreč, da se društvo bavi s politiko in da je s tem prekoračilo svoj delokrog. Iz tega razloga se je napravil proti listu, ki aktivno v politiko niti ne more posegati, omenjeni korak, ki je po mojem mnenju krivičen. Zato pravim: prav malo zaupanja imam do policijskega postopanja vlade in bojim se, da utegne pri tem tudi naša organizacija trpeti škodo.

¹ Podčrtano v prevodu v Slovincu. — Op. izd.

² Poslednji stavek ima samo Slovenčev prevod. — Op. izd.

Zato je opravičena naša želja, da naj se umakne policijska kita vlade moderni frizuri.¹ Že prej sem trdil, da se more govoriti v našem primeru o kršitvi svobode združevanja, in iz tega razloga bi bilo umestno parlamentarno preiskovati to stvar. V ta namen pa zadošča, če se stvar obravnava po poslovniku,² in ker se mora najprej varovati večja in važnejša svoboda delavcev, namreč svoboda posameznih delavcev proti socialno demokratičnemu terorizmu, glasujem proti nujnosti.³ (*Živahno odobravanje in ploskanje.*)

Dekadencia.

Carja Aleksandra III. so nekoč vprašali, zakaj ne da svojemu ljudstvu ustavnih pravic. Na to je odgovoril car: »Kaj pa je ustavno življenje? Ljudstvo je po ustavnih evropskih državah izročeno šarlatanom in preveč ljubim svoje podložnike, da bi jih prepuščal takemu samosilju.«

Ob času, ko nam zbornična poročila dan za dnem prinašajo o novih sirovostih, se samo po sebi tudi nam vriva vprašanje: kaj pa je ustavno življenje? To, kar se nam sedaj kaže v parlamentarnem življenju, je prava pravcata *u s t a v n a d e k a d e n c a*, *p o l i t i k a* — *f i n d e s i è c l e*.

Sedaj vidimo, komu je bila izročena naša država pod ustavno pretvezo. Napis se je glasil: Svoboda in napredek, a v resnici je vladal le kapitalizem in liberalno nemštvo. V gospodarskem in v političnem oziru je bilo vse ustavno življenje slepilna igrača, s katero je zvita in brezvestna manjšina liberalnih sleparjev terorizirala, izsesavala in pohujševala večino avstrijskega ljudstva.

Sedaj umevamo, da je moglo ustavno življenje le dotlej »*c v e s t i*«, dokler je ljudstvo spalo, in da so zmagovali le tisti, ki so s predrznostjo spajali nenravno breznačajnost. V gospodarskem oziru se je mastila trohica ljudi na škodo delovnih stanov in se tudi omastila ter se sedaj s prestola prisluzenih milijonov smeje skupni žalosti propadajočega kmetiča, breznadejni trpkosti obrtnikovi, gladu in solzam utrujenega delavca.

¹ Ali po Slovencu: »naj si vlada nekoliko moderneje prireže svojo policijsko frizuro.« — Op. izd.

² To se pravi: Ne kot nujna. Predlog naj se obravnava tako, kot se obravnava vsak drug nenujen predlog. — Op. izd.

³ Mislim, da je tu tisto nasprotje s protigovornikom, ki ga je omenil Krek že poprej, a ni prišel do njega, ker se je spustil obširno v opisovanje nastopanja policije ob raznih prilikah. Pred Krekom je namreč govoril krščanski socialc Axmann, ki je končal takole: »Izjavljam še enkrat, da bomo mi glasovali za nujnost predloga in sicer — da povem še enkrat — edino iz tega razloga, ker nastopamo proti vsakemu nasilju, pa naj pride od države ali kake politične stranke.« Nasprotje med Krekovim in tem stališčem je jasno, čeprav je samo navidezno, ker o stvari sami bi bili glasovali tudi krščanski socialci za to, da je bil razpust opravičen. — Op. izd.

V političnem oziru se je vršil boj proti vsem vzorom ljudske duše. V tla so se poteptale rodbinske pravice, uničila so se cerkvena prava, narodnemu življenju so se stavljale največje ovire. Pravico v grob so devali — —

Ljudstvo se vzbuja in dosedaj vladajoče gospode se loteva strah. Liberalizem je v nevarnosti in z njim kapitalistična klika. To je ozadje sedanjemu boju. Jezikovni naredbi sta samo zunanji povod. Krščanskih načel in zdravega slovanskega mišljenja se boje tisti, v katerih imenu kriče v tuleče derviše se našemivši poslanci. Proti Badeniju, proti vladi rjové, a sami najbolje vedo, da je vlada njim mnogo mnogo bliže nego krščansko socialnim nazorom. Badeni ne mara sedanje večine in še vedno hodi k liberalcem v vas. Nadute Lahe brani proti zatiranim istrskim in goriškim Slovanom, proti katoliški ljudski stranki išče za svoje namene liberalnih kričačev.

Največjo krivico dela sedanji večini, kdor jo imenuje vladno. Vedno bolj se vidi, da z vlado večina nima zveze. Badeni molči, če pa je treba govoriti, se postavlja v nasprotje z večino. Tako se je zgodilo javno ob dr. Laginje in dr. Gregorčiča nujnem predlogu in v adresnem odseku; tajno, za hrbtom se pa to godi vsak dan.

Tistim, ki ne poznajo razmer, se to zdi čudno. Vsaj Poljaki so Badeniju brezpogojno zvesti, pravijo. A v resnici ima Badeni v poljskem Kolu močno protivno stranko. Vprav voditelji Jaworski, Dzieduszycki. Sapieha so mu gorki:

Krščansko in slovansko mišljenje plaši liberalce. S tem pa seveda še ne trdimo, da sedanja večina najbolje zastopa to mišljenje. Večini manjka mnogo mnogo lastnosti, predvsem neupogljive doslednosti in živega zmisla za ljudstvo. Saj je baš izjava viteza Jaworskega v zadnji zbornični seji, da v sedanjih razmerah večina ne silí na to, da bi se vršila adresna razprava, najboljši dokaz za to. Večina se ne čuti dovolj močno, saj ní niti toliko zmogla, da bi prišla na vrsto razprava o primorskih razmerah, katere nujnost je sklenila v s a zbornica, katero so tudi levičarji zahtevali.

Sedaj je šla zbornica vsaksebi. Tudi večina se je razkropila na vse strani. Vlada hoče dobiti časa, da si dobi drugo večino, in bo sedaj lovila, kjer bo mogla dobiti kakega pajdaša med nemškimi liberalci. Znamenja, da je to mogoče, so raznovrstna. Tako je n. pr. odličen član nemške narodne stranke ponujal svoj in svojih tovarišev vstop v v l a d n o večino grofu Dzieduszyckemu, če se s tem prepreči jezikovna naredba za dežele, kjer prebivajo Slovenci. Nemški liberalci tudi kar koprne po vladnih jaslih; isto tako Lahi, vsi seveda na našo škodo.

Za nas je torej položaj opasen. Slaba večina — načelno nasprotna ali vsaj breznačelna vlada in

priliznjeni liberalci in nacionalci! A tolaži nas vendar, da se je načelo samostojnosti manjših družabnih organizmov oživilo in našlo svoj, dasi zelo slab izraz v sedanji večini. S tem so druga vodilna načela v ozki zvezi.

Vendar seme je položeno in Bog daj, da vzkali!

Pri tem razmotrivanju se nam vzbuja cela kopa misli, tičočih se prošlih dni, kako žilav se še vsaj navidezno kaže centralistični liberalizem! Kako močni so še njegovi predsodki! Par nemških uradnikov se mora naučiti češčine; ob tem malenkostnem povodu — pa taka buka in vika! Svoje dni je šlo za najširje blagre človeštva; odtrgala se je šola rodbini in cerkvi, odpravil se je konkordat in s tem so se obnovile vezi, s katerimi oklepa država katoliška načela, a katoličani so — skoro molče trpeli. Koliko več energije kažejo zastopniki slabe stvari!

Ali nas bo to zmodrilo? Popravimo, kar se je zagrešilo. Politično zrelo, zavedno ljudstvo bo drugače nastopalo; medlega veterijaštva ne pozna.

Kdor ga bo imel na svoji strani, njegova bo zmagala!

Uvodnik v Slovencu 1897, šte. 126. — Brez podpisa.

Nova doba.

Le peuple est le Louis XIV. des
temps nouveaux et répète après
lui: L'Etat c'est moi. Piou.

V listu *Revue des Deux Mondes* je v zadnji številki francoski poslanec Piou objavil znamenit članek, v katerem pojasnjuje, zakaj francoski konservativci zadnjih dvajset let niso nič napredovali, dasi jim je vpliv, duhovitost in denar na razpolago. Četrto stoletje je minulo in na svetu se je mnogo bistvenega spremenilo: poprej aristokratičen, je sedaj svet postal demokratičen. In tok je tako močan, da ga ni jezu — nobenega, tudi še tako umetnega in modernega! — da bi ga mogel ustaviti. In vprav za francoske konservativce je minulo zadnje četrto stoletje, ne da bi bili kaj pozabili, ne da bi se bili kaj naučili. Čas je tekel dalje, oni so pa ostali na istem mestu, čas jih je prehitel in sedaj ga ne poznajo.

Zato so pa temu toku popolnoma nasprotni in mu nič ne zaupajo. Vzrok nepopularnosti konservativcev, piše Piou, je v preziranju, združenem z bojznijo, ki jo jim navdihuje demokracija. Konservativci namreč mislijo, da so ogoljufani za svojo oblast, ki je njih prednost, in nejevoljni čakajo, da pride demokracija se jim pokloniti ter jim zopet izročiti oblastvo. Konservativci žive, hvaleč preteklost in prezirajoč sedanost. To je njih usodna napaka. Demokracija jih prezira zato, ker jo tudi oni prezirajo. Konservativci ne zaupajo ljudstvu in narod se obrača nezaupen od njih. In vendar je ljudstvo, ki bo govorilo

v dvajsetem stoletju: »Narod je Ludovik XIV. sedanjih časov in ponavlja za njim: Država, to sem jaz.« — Konservativci pa ne marajo za ta tok, ker menijo, da so oni najboljši prijatelji ljudstva, in zato so tako osamljeni.

Novim strankam se pač povsod tako godi, kakor je zvedel o sebi Napoleon I. Vprašal je namreč pri priliki odlično tujo damo, kako Evropa sodi o njem. Odgovorila mu je: »Starejši dvori vas ljubijo, kakor stare ženske ljubijo svoje mlajše vrstnice.« — Nato imenovani francoski pisatelj opisuje lepe lastnosti, ki jih imajo konservativci, tako voditelji kakor tudi drugi njih somišljeniki. Hvali jih kot velike domoljube, ki so vsak dan pripravljeni z orožjem v roki in z navdušenjem v srcu braniti domovino pred zunanji sovražniki, proslavlja jih kot ljudomile dobrotnike trpečega človeštva, ki ustanavljajo dobrodelne zavode itd.; vse to je hvale vredno, toda napačno je, ker mislijo, da vse krivične razmere morajo trajati tudi zanaprej, zato da tudi oni lahko vztrajajo pri svojih dobrih delih. Ne morejo se sprijazniti z mislijo, da bi bile mogoče kake načelne, bistvene spremembe v osnovi človeške družbe, dasi so sami pri tem mnogo sodelovali, ko so osnovali francosko republiko, a jo po svoji malomarnosti prepustili framazonom na velik kvar francoskega naroda. To treba sedaj odvzeti brezvercem s pomočjo naroda in v prilog naroda. Zato je treba nastopiti pot, po kateri hodi ljudstvo, ker države se bodo vedno bolj snovale na podlagi demokratičnih načel. Pot, katero hodi socialna demokracija, se sedaj še ne da odločiti, gre torej za to, ali bo demokracija materialistična ali krščanska, socialistična ali bratovska. To je problem sedanjih dni, katerega je rešiti tudi konservativcem.

Tako francoski poslanec Píou v *Revue des Deux Mondes*. V pojasnilo tega treba omeniti, da je na Francoskem med katoličani radi vplivanja Leona XIII. močna katoliška demokratična stranka, ki se odločno postavlja na stališče republike ter skuša na ustavnem potu potom volitev v republiko zopet pridobiti veri potrebno veljavo. Glasilo katoliških demokratov *L'Univers* popisuje, kakor da se kaže v tem oziru dvoje tokov pri katoličanih. Nekateri njegovi somišljeniki se nagibljejo bolj na demokratično stran in pravijo: res imajo socialisti nekako revolucionarno stališče, brez dvoma so protikrščanski, zlasti ako gledamo na njih voditelje, vendar jih kar splošno ne smemo obsoditi, ker imajo v svojem programu marsikaj dobrega, četudi izposojenega od krščanstva. Zato treba skušati, da se to dobro reši in z njim od socialistov tudi oni, katere zadržuje pri tej stranki to dobro.

Druge vrste somišljeniki pa, piše *L'Univers*, očitajo tako zvanim demokratičnim katoličanom, da so prav za prav socia-

listi, kakor kaže: več ali manj krščanski,¹ ki bodo več zla storili nego dobrega, ki le kriče in razkrivajo rane, katerih zaceliti ni mogoče, da delajo za revolucijo, ker s svojimi utopijami le pot pripravljajo — socialni demokraciji.

Na to dvojno očitavanje odgovarja L'Univers, da je oboje pretirano. Prvim nasproti treba poudarjati, da se morajo katoličani brez razlike boriti proti brezverskim in zato revolucionarnim elementom socialne demokracije, kajti med zastopniki brezverstva in med zavednimi katoličani ne more biti drugega nego boj. — Drugim nasproti pa je izjaviti, da na ljubo razdraženim čutnicam² in sanjarjenju nekaterih tako zvanih konservativcev nikakor ne gre katoličanom prezirati socialne naloge, ki je dandanes za katoličane najnujnejša dolžnost. Vprav zaradi tega je Leon XIII. opetovano naročal francoskim katoličanom, naj se sprijaznijo s sedanjo demokratično državno obliko, da se tako dobi podlaga za nadaljnje delovanje v blagor naroda in cerkve.

Glasilo demokratičnih katoličanov nato spodbuja Francoze, naj se krepko ustavljajo nakanam socialne demokracije, toda ne s tem, da bi jo mogočno prezirali, ker s tem ji le v roke delajo, marveč s tem, da se krepko in razumno poprimejo praktičnega krščansko socialnega dela ter ljudstvu s svojim nesebičnim, požrtvovalnim delovanjem dokažejo, kje so prijatelji njegovi in kje so njegovi hinavski, a najhujši sovražniki. Narod se bo potem lahko odločil ter se pridružil svojim krščansko socialnim prijateljem ter bo z njimi vred z vsemi silami pobijal kvarno socialno demokracijo.

V tem oziru so kakor na Francoskem razmere tudi drugod med katoličani povsod enake. Zato navedenih besedi ni težko uporabiti tudi za naše razmere. Posebej pa zahteva še naš sedanji položaj v Avstriji, da se narodi urno, krepko organizirajo, ker v pravo korist ljudstva se bodo boji izbojevali le tedaj, ako bo ljudstvo samo po svojih zanesljivih zastopnikih odločilno nastopalo v tej borbi. In le tedaj je pričakovati nove dobe, srečnejše dobe, ko si bo ljudstvo samo brez židovsko liberalnega jerobstva dajalo zakone ter v dejanju izvrševalo geslo: L'État c' est moi.

Uvodnik v Slovincu 1897, šte. 143. (26. junija 1897.) — Brez podpisa.

Osnujmo Leonini socialni odsek!

Naša Leonina me je poverila, naj ji organiziram socialni odsek. Treba ga nam je kot ribi vode. Praktično delo ne more

¹ Zmislil razumem takole: demokratičnim katoličanom se očita, da so bolj ali manj krščanski, kakor jim pač kaže, to se pravi, da niso načelni. Žal nisem imel na razpolago izvirnika (Revue des Deux Mondes). Dvopičje za »kakor kaže« sem jaz dodal. — Op. izd.

² Ta izraz je rabil za živce Krek tudi še ob času, ko ga sicer nisem nikjer več zasledil. — Op. izd.

uspevati, če mu ni znanstveno razglabljanje trdni temelj. Posamnik ne more biti vsemu kos; zato si torej organizirajmo četo akademično izobraženih mož, ki po jasnem načrtu proučavajmo družboslovna vprašanja. O vsem tem nam pa treba najprej skupnega pomenka. Zato vabim slovenske razborite može, katerim je sveta krščanska veda in na srcu razglabljanje družabnih nalog, naj se mi v ta namen čim najprej prijavijo. Sodim, da bi bil 9. ali 16.¹ dan v kimavcu najprimernejši. Pomenek bi imeli v Ljubljani v Rokodelskem domu. Posebej ne bom vabil nikogar. Kdor pride, četudi neoglašen, ga sprejmemo z veseljem. Če bi kaj hasnilo, bi še posebej poudarjal, da zlasti pravoslovje po svoji modroslovski, zgodovinski in primerjajoči strani zadeva v sociologijo. In zato so gotovo slovenski pravniki, da jih le ne bôde Leoninino ime, najbolj primerni za njen socialni odsek. Ko dobim kaj prijav, razglasim brž, kdaj in kako se snidemo. Leonini prijazne časopise prosim: ponatisnite moje vabilo.

V Ljubljani, dne 27. vel. srpana 1897.

Dr. Krek.

Slovenec 1897, šte. 196.

»Slovenec« v spomenico.

Dobo jubilejev lahko imenujemo čas, v katerem živimo. Obletnic, petletnic, desetletnic itd. je toliko, da se človeštvu meša od njih. Čim več jih je, tem manjši je njihov pomen. In vendar se vsak jubilej štuli v prvo vrsto. Kje je merilo, kje zlasti merilo, ki nam javlja, kakšne vrednosti so časniški jubileji? Tega ne najdeš nikjer zapisanega in če »Slovenec« danes sodi, da je eden prvih slovenskih, če ne svetovnih dogodkov njegova petindvajsetletnica, kdo mu more do živega?

Veliko papirja se je pomazalo zanj tega četrstoletja; brez dvojbe mnogo tudi brez potrebe. Zdi se mi, da je prav, če se prej spominjamo grehov nego zaslug. Marsikaka prenačelnost, zmota, prevelika občutljivost, nedoslednost se nam oglašajo iz ogromne, s tiskarskim črnilom počrnjene skladačnice papirja, ki ga tvori pet in dvajset letnikov »Slovenca«.

Časnikarji gotovo ne smejo imeti svojih posebnih nraavnih zakonov, dasi se navadno vedó, kot bi jih imeli. Zato tudi njihovi časnikarski grehi spadajo k tistemu nepotrebnemu, malo častnemu, a v človeški naravi utemeljenemu premoženju, ki si ga prillaščamo z besedami: »mea culpa«.

Že ta grozna sila najraznovrstnejših časnikov je sama na sebi greh. Greši se z njimi proti času, žepu in pravilnemu razvoju človeške pameti. Srednji vek imenujejo razni možički dobo teme; tedanje šole so jim mračnjaške; in tudi v sedanosti jim

¹ Osnoval se je socialni odsek Leonine dne 15. septembra 1897. (Slovenec 1897, šte. 209.) — Op. izd.

je vse, kar se strogo drži cerkvenih načel, tezalnica za človeškega duha. Meni se zdi, da bi se z vsemi temi in enakimi besedami najlaže označile naše — kavarne. Staro publico bi ponavljal, če bi zatrjeval, da se dandanes preveč bere in premalo prebavlja. Ta stavek je sicer resničen, toda ker ga rabijo tudi tisti, ki sami niti tega stavka niso prebavili, se ne bavim z njim dalje. Piše se preveč in s tem je že tudi rečeno, da se piše mnogokrat ne zato, ker to potrebujejo bralci, marveč ker je to treba v gmotnem ali kakem drugem oziru pisalcu. Zlasti časopisi spadajo večinoma v to vrsto. Nimajo še bralcev, marveč tvorijo si jih šele, vzgajajo si jih. Večkrat nimajo pri tem drugega namena nego koristiti podjetnikovemu žepu. S tem namenom združujejo mnogi tudi višje namene, da služijo kaki ideji.

»Slovenec« v tem oziru lahko mirno gleda v svojo prošlost. Dobička ni služil, pač pa se je posvetil najlepši, najpotrebnejši in najsvetejši ideji. Skromno, včasih morda tudi preveč, je izvrševal svoj posel; a če je grešil, svoje vladarice, katoliške ideje ni nikoli zatajil.

Med njegove posebne zasluge štejem:

1. Sebi je pridobival vedno večjo veljavo in s tem je utrjeval tudi katoliško gibanje. V zlih dneh je zagledal beli dan; ozračje, v katerem se je rodil, je bilo napolnjeno z miazmi zanj in za njegove namene. Epidemsko so bile razširjene kužne bolezni protikatoliškega mišljenja v družbi, kjer je jel delovati. A vendar je šlo. Ni še toliko temu, kar je vsak pribeglik zmajeval z rameni in se samozavestno smehljaj, ko se je izpregovorilo ime »Slovenca«. Če so mu rojenice količkaj prerahljale možgane, je poleg smeha spravil v življenje tudi kak dovtip ob taki priliki. Časi so se spremenili. Sedaj stoji za načeli, ki jih zastopa »Slovenec«, velikanska večina slovenskega naroda in »Slovenec« si je priboril častno mesto v slovenski družbi. Mnogo bi se res še lahko zgodilo, a pozabiti ne smemo, da je duševni boji bijejo dalje in težje nego telesni, da je vobče njih popolna zmağa na tem svetu nemogoča.

2. Bil je list za slovensko ljudstvo. Zdravega demokratstva značaj mu je globoko vtisnjen v njegovo delo. Koliko koristnih misli se je po njem oživilo med Slovenci! Kako krepko je posegal v organizacijo naših delovnih stanov! Ponošen je lahko na to in slovenski narod mu bodi hvaležen. Podrobnosti naštevati ne kaže, kdor jih ne ve, jih tudi potem ne bo verjel. Očitano se mu je in se mu še očita, da je duhovski list. Vedno manj je to očitanje resnično, dasi so mu tudi še sedaj duhovniki najboljši podporniki. Ni čuda. Kdor hoče umevati ljudsko dušo, njene lastnosti, njene sile; kdor hoče v nji proučavati vpliv tujih moči, mora živeti z ljudstvom, med ljudstvom, za ljudstvo. Bog daj, da bi ostali sotrudniki Slovenčevi

vedno zvesti temu načelu! Hitro živimo; človeški naravi tuje, sovražne ideje so v modi po svetu; tudi pri nas silijo med ljudstvo. Z jasnim umom, osvetljenim po katoliški resnici in vednostnih uspehah naše dobe, z gorkim srcem za ljudstvo naj govednostni našega ljudstva vse, kar je zdravega.¹ »Slovenec« bodi središče temu delovanju. Komur je všeč, pomagaj, da mu ostane! Komur ni všeč, pomagaj, da se popravi! Potreben je, ker je potrebno katoliško gibanje in z njim in po njem socialno delo v ohranitev in prospeh našega naroda!

Članek v Slovencu 1897, šte. 235. — Podpis: Dr. Krek.

(Maledictus, qui confidit in homine!)

(Slov. kršč. soc. delavska zveza je priredila na sv. Štefana večer 1897 društveno zabavo, ki je imela predvsem namen, proslaviti predvečer Krekovega godu na dan sv. Janeza Evangelista. Dvorana novega Katoliškega doma je bila prenapolnjena, najmanj polovica ljudi je morala oditi, ker niso dobili prostora. Pisatelj Matija Prelesnik je zložil za ta večer poseben prolog, ki ga je občinstvo sprejelo z navdušenjem. »Gledali smo ves čas proti vratom,« poroča Slovenec, »kod in kdaj se prikaže slavljenec, toda njega ni, njega od nikoder ni! — Šele po 9. uri pride. Navdušeno pozdravljen! Prolog se še enkrat govori, godba zaigra, štirje čvrsti možje dvignejo godovnjaka kvišku. Bilo je res srčno veselo!« Nato nadaljuje Slovenec:)

Evangelist pa je povedal, da njega slavlje čisto nič ne dirne in da mu je vseeno, če mu vpijejo Živio ali pa če bi pljuvali nanj — on hodi svojo pot dalje! Le na osebe ne zaupati: Maledictus, qui confidit in homine!² — marveč zaupati načelom, ki so nespremenljiva.

Slovenec 1897, šte. 298.

II. Iz Slovenca 1898.

Protestantizem in slovenstvo.

Rado se ponavlja v Slovencih, da je rodišče naši literaturi protestantizem. To je samo ob sebi res, a navadno se s tem tudi rači namigavati, da od katoličanstva naš narod nima mnogo. Zato je ta fraza posebno ljuba njim, ki jim sploh katoliška cer-

¹ Tiskarski skrat je napravil tu usodno napako: goje naj to, kar je »zlega«. Po zmislu sem popravil v »zdravega«, dasi mi ni jasno, kako bi bil mogel stavec to besedo tako napačno brati. Menda se vendar ni hotel stavec nalašč pošaliti s tekstom? — Op. izd.

² Te besede je izrekel Krek tudi na prvem sestanku slov. in hrv. kat. dijaštva v Zagrebu v začetku avgusta 1907. Ob njegovem vstopu v dvorano ni hotelo biti navdušenega ploskanja in vzklikanja ne konca ne kraja. Krek pa je udaril med to navdušenje z nekako ostro besedo: Maledictus, qui confidit in homine, et sit ille homo etiam dr. Krek! (Preklet, kdor zaupa v človeka — in naj je ta človek tudi dr. Krek! — Tako sem si njegove besede jaz zapomnil.) Kako silno so te besede zaprepastile nekatere navdušene mladce, ki so jih razumeli, sta opisala od navzočnih P. Rogulja v brošuri: Dr. Janez E. Krek (Zagreb 1916, str. 3) in A. Komlanec v knjigi: Ob 50letnici dr. J. E. Kreka (str. 51). — Op. izd.

kev ni posebno mila. Zadnji čas pa je bilo več pojavov, ki nam pričajo, da se močno moti, če kdo misli, da moramo Slovenci biti protestantizmu hvaležni. Kar je storil, je storil nehote. Ko bi bil zavladal med nami, bi bil učinek popolnoma drugi. Slovenstva bi najbrže sploh ne bilo več. Zares se je v zadnjem boju pokazalo, da prav tisti, ki rujejo zoper slovanstvo, rujejo tudi zoper cerkev. Najhujši sovražniki slovanstva so tudi najhujši sovražniki — Rima. »Rim, ta je naš sovražnik!« je vpila nemško nacionalna drhal, »protestantizem, to je naša rešitev!« Tako sodi drhal in tako sodi tudi veliki zgodovinar, slovanstvu sovražni — Mommsen. Iz pisma profesorju Jagiću¹ je razvidno, kaj on misli o protestantizmu. Mommsen je uverjen, da se je Avstrija postavila proti germanizaciji, ko se je postavila proti protestantizmu. »Daß eine Germanisierung Österreichs möglich gewesen wäre, wenn die Habsburger zur Zeit der Gegenreformation einen entgegengesetzten Weg eingeschlagen hätten, ist ebenso gewiß, wie daß sie schon damals endgiltig aufgegeben ward.«

Isto prepričanje se je pokazalo posebno tudi na zadnjem shodu starokatoličanov na Dunaju. Protestantizem se je hvalil kot princip vsenemštva, katolicizem kot sovražnik. — Starokatoliški župnik Wolf je očital katoliški cerkvi, da brani tudi nenemške narode. — Arhitekt Benesch je dokazoval, da je Rim zavrl edinstvo vsenemštva. »Proč od Rima!« je klical pangerman, »to mora biti naša parola, to tudi naše dejanje!« Ko je dijak Nepostil hotel ometati, da je tudi katoličan lahko Nemeč, so zbrani glasno ugovarjali. Pot od Rima jim je pot v pangermansko Avstrijo!

Tako torej misli drhal, tako starokatoliški teologi in laiki, tako tudi — Mommsen.

To si zapomnimo! Oni že vedo, kaj je protestantizem, če tako teže za njim, da bi germanizirali Avstrijo!

Ko bomo imeli kdaj kulturno zgodovino slovenskega naroda, se bo še jasneje pokazalo, kaj bi bil za slovenski narod protestantizem! — Mi ne dvomimo, da pogibel v vsakem ozir!

¹ Slov. Narod z dne 5. I. 1898, šte. 3 prinaša uvodnik: Jagić proti Mommsenu, kjer je objavljeno Jagićevo pismo Mommsenu glede Mommsenovega mnenja o Slovanih v Avstriji kakor tudi odlomek iz Mommsenovega odgovora Jagiću. V tem odgovoru stoji tudi stavek: »Da je bila germanizacija Avstrije mogoča, ako bi bili Habsburžani za časa protireformacije krenili na drugo pot, je prav tako gotovo kakor to, da so se ji že takrat za vselej odrekli.« Krek citira izvornik (Deutsche Revue, Berlin); zdi se mi pa verjetno, da je bil na stvar opozorjen po Slov. Narodu, katerega je v tem času pač moral brati kot član odseka za pripravo sloge med obema slovenskima strankama v deželnem zboru. To se mi zdi potrebno pripomniti radi tega, ker sicer Krek ni bral Slov. Naroda, radi tega tudi ne z njim polemiziral in je torej vobče smatrati, da člankov v Slovincu, ki vsebujejo odgovor Slov. Narodu, ni pisal Krek. Izjeme so seveda vedno mogoče, če ga je n. pr. uredništvo naprosilo, naj odgovori v kaki stvari, ki jo je pač najlaže pojasnil Krek. — Op. izd.

Katoliška cerkev uči pravico in ljubezen in le pravica in ljubezen moreta rešiti naš narod. Če splošno zavlada načelo protestantovskega individualizma, to smo mi Slovenci tisti narod, ki mu je pisano, da ga najprej potepta — t u j č e v a p e t a !

Uvodnik v Slovincu 1898, šte. 5. — Brez podpisa.

Rahla dotika.

— — — — s prstom kazati na deželne poslance narodne stranke, kateri so — — — — prisiljeni bili, da so — — — — stopili v rahlo dotiko z nemškimi poslanci. Slov. Narod šte. 9 1. 1898.

Teden, ki pravkar mineva,¹ nam je torej prinesel razodetje.

V začetku je bil liberalizem. In liberalizem je bil nemški in je bil tudi slovenski. In sta se zvezala in sta prebivala med nami. In ta zveza se je imenovala . . . rahla dotika.

Tako se torej imenuje ta stvar sedaj. Ime že imamo, in kako nežno ime! Rahla dotika! Kako blaga čutila morajo napajati dotikajoči se stranki! Nehote se vseli človeku v dušo podoba miru.

V duhu zremo, kako v copatah okoli hodijo poslanci dotikajočih se strank, da ne bi zbudili spečega — slovenskega naroda. Saj čim dalje spi, tem bolje zanj, tem bolje pa tudi za tiste poslance.

Nikar torej siloma trgati te rahle dotike, da se ne zbudi slovenski narod in da se morda — ne dotakne s trdo pestjo tudi on svojih sinov, nahajajočih se v rahli dotiki z nemškimi liberalci. Ti so na Dunaju z obstrukcijo pokazali, da jim ni za svobodo. »Narod« imenuje v 9. letošnji številki svojo stranko, primerjajoč z našo, »svobodoumnejšo slovensko stranko.«² Ako je napredna stranka svobodoumnejša od nas, potem sledi logično, da smo mi svobodoumni. Narodno napredna stranka se je torej zvezala s stranko, ki je svobodi sovražna, proti svobodoumni stranki.

Toda bodi že kakorkoli, to dobro je rodila ta rahla dotika, da ima prvo besedo v deželi dolgo časa v stran potiskani deželan Schwegel.

Tako se nobenemu deželanu pri nas na Kranjskem ne godi krivica, razen če je slučajno klerikalec. To je tudi ena zaslug rahle dotike.

¹ Listek je izšel v soboto 15. januarja 1898. — Op. izd.

² Pri pisavi tega listka Krek očitno ni imel Slov. Naroda pri sebi, ampak je citiral po spominu; kajti v uvodniku v Slov. Narodu 1898, šte. 9 govori »glas z Gorenjskega« o pristaših »svobodoljubnejše slovenske stranke«. — Op. izd.

Klerikalcem pa se godi prav, ako jih potisnejo malo ob zid. Tako sta vsaj dokazovala tista dva »meščana«, ki sta v Narodu tako strašno ropotala proti slogi na Kranjskem.¹

Ljubljanski »meščan« tako iskreno ljubi svojega mojstra Schwegla, da bi tiste, ki ga hočejo oteti Schweglovega objema, kar raztrgal. Hvaležni potomci naj mu svoje dni postavijo spomenik, kjer bo sedel, učenček, pred svojim strogim šolmoštrom Schweglom ter se boječe oziral vanj. Zadaj pa bo strah črne suknje, na katerega bo kazal Schwegel. Napis bo: »Bodi priden, Janezek!« — »Sei brav, Hans!« rahli dotiki primerno torej v obeh deželnih jeziki.

Dočim torej ta ljubljanski »meščan« smatra stvar bolj osebno, se povzdigne njegov dolenski stanovski tovariš v višine kulturne zgodovine in iz teh pošilja doli na nas uboge klerikalce svoje strele. Ker so pa te višine, ki so drugim jasne, temu dolenskem meščanu povsem meglene, ne zadene s svojimi strelami nas, marveč letijo strele nazaj nanj ter mu palijo nos, katerega vtika sicer v vsako stvar.

Ena teh strel je trditev, da katoliška hierarhija ni rešila ne enega Slovence potujčenja.² Ni še dolgo, odkar je Mommsen, ki skoro toliko pozna zgodovino kot dolenski »meščan« Narodov, trdil, da bi bila Avstrija že davno ponemčena, da se ji ni ohranilo katoličanstvo.³

Mož je torej z zgodovino v malo prerahli dotiki. Svetovali bi mu, da bodi njegova dotika z zgodovino vsaj toliko rahla, kot je njegovega ljubljanskega tovariša s Schweglom.

Ako bi mož tako poznal zgodovino, kakor je ne pozna, bi bil velik učenjak. Potem bi njegove članke prevajali v tuje jezike in povsod bi se govorilo in pisalo o njem. Tako pa se bavi z njim samo naš listek, kjer se sicer, kakor mož trdi, popisujejo samo stare klepetulje.

Listek v Slovencu 1898, šte. 11. — Brez podpisa.

Ob smrti uri državne zbornice.

Državna zbornica je bolna, hudo bolna. Vsi, ki ji prihajajo v obližje, zmigavajo z rameni, veleč: »Ne bo dolgo.« Vsi — brez izjeme: ne samo tisti ki hrepene po njenem zadnjem dihljaju, marveč tudi njeni prijatelji. Jezikovnih naredeb vročnici se je pridružila zadnje dni še graška bolezen. Spravilo jo bo; ni ji pomagati. Kmalu poleže v grob.

¹ V Slov. Narodu 1898, šte. 5 in 8, je pisal proti spravi »glas iz meščanstva«. Krek pripisuje drugi članek meščanu iz Ljubljane, prvega pa njegovemu »dolenjskemu stanovskemu tovarišu«. — Op. izd.

² »Katoliška hierarhija ni v srednjem veku ne enega Slovence rešila potujčenja.« Slov. Narod 1898, šte. 5. — Op. izd.

³ Prim. članek Protestantizem in slovenstvo! — Op. izd.

Nam Slovencem ni žalovati za njo. Ni nam ne v peto, ne v šesto, kam li teta ali mati. — Najlaže bi ji rekli državna reva, ki jo morajo rediti vsi avstrijski narodi, tudi mi. Nam ni več in s Schoppenhauerjem ji lahko pripravljamo nagrobnik: Obit anus; abit onus.¹ Za takim se ne joka.

Mlada je sicer po letih, v istini pa brez moči — zgrbana, shuljena starka. Zato ne more premagati bolezní. Njena oslabela narava je vzrok bližnjemu koncu.

Ta oslabeledost ima žalostno zgodovino, — nepretrgano vrsto grehov političnega življenja. In žal, da smo pri njih tudi sami prizadeti. Ko razmišljamo te grehe, pač ne nameravamo metati kamenja na može, ki so svoj čas stali v ospredju. Iz učinkov nam je lahko razbirati vzroke. Njim, ki so uprizarjali vzroke, pa je bilo to težko in brez dvojbe niso nameravali sedanjih učinkov. — Da segamo v prošlost, nas sili le nejasna bodočnost. Iz prošlih grehov naj se učimo, česa ne smemo in kaj moramo.

Od leta 1879. je bila večina državnega zbora protiliberalna. Dejali so ji konservativna, načeloval ji je grof Hohenwart. Tedaj bi se bila imela pričeti bitka med nemškim centralizmom in narodno, stanovsko in deželno avtonomijo. Pa se ni.

Do danes bi se bila že zmagoslavno končala. Sedaj smo pa na slabšem, nego smo bili tedaj; kar se tiče ustavnega življenja, na slabšem nego sploh kdaj. Taaffe je vladal, ne pa večina. Njena načela so dejansko spala in breznačelno hlapčevanje se je pričelo in z vso vnemo nadaljevalo do konca.

Taka večina, ki se ne zaveda svojih načelnih dolžnosti, trosi kalí ustavnega razpada. In ni se jih zavedala imenovana večina. Z veselím, brzim korakom je stopicala za nemško liberalnimi predniki. Nemški centralizem se je nadaljeval do pičice kopiran po prejšnjih liberalnih večinah. Koder se je hotela kje ustaviti noga, pa je padla drobtina z vladine mize in šlo je. V tem oziru ne zadeva glavni očitek pepeluške sirote Jerice vseh većin in vseh vlad — nas južnih Slovanov, pač pa staročeh in Poljake. Zato so padli in prav je, da so. V kolikor so njihovi nasledniki na tisti poti, jih čaka tudi ta usoda. Vlada je imela »luogo di traffico« in za službo centralizma se je plačevalo z raznimi imenovanji, odloki, naredbami. Od slučaja do slučaja se je umetno tešil politični glad, a le na videz. Vlada in večina sta bili dejansko brez načel: vlada, ker ni hotela, večina, ker menda ni znala.

Kako bi se bile lahko strle liberalne centralistične vezi s telesa katoliške cerkve! Namesto tega se je pa s tako zvano uredbo kongrue pritisnil nov pečat na stare krivice, saj se je

¹ Stara baba umrje: znebiš se nadloge. — Op. izd.

s tem le potrdilo načelo, da ne pozna naša država samostojnega, v bistvu in upravi določenega cerkvenega organizma. — Kako blizu je bila že rešitev šolskega vprašanja! — kako lahko bi se bila tedaj ugnala laška nestrpnost, udušilo nemško samosilje, sploh ozdravile narodne rane slovanskih rodov! S koliko večjo silo, nego sedaj, bi se bila mogla ovirati madžarska nadutost! Koliko več bi se bilo dalo storiti v socialno političnem oziru v korist delovnih stanov!

Treba bi bilo samo vladati — proti nemško centralističnemu in v krščanskem duhu, kar je bilo popolnoma mogoče in, kakor se nam sedaj zdi, skoro neizogibno. Pa se ni! *Es wär' zu schön gewesen, es hatt' nicht sollen sein.*

Večina se ni oddaljevala od nemškega liberalstva in centralizma, marveč se mu je bližala in končno mu je padla v naročje. To so bili žalostni časi. Taaffe je videl, da ga pokoplje njegova in večine breznačelnost. Poskusil je zadnje sredstvo: predložil je svojo volilno preosnovo. Z njo bi bil dosegel to, česar večina ni znala: uničil bi bil do dobra nemški liberalni centralizem. A takrat je bilo že predeleč zašlo. Strah pred ljudstvom, pred demokratičnimi silami je zvezal — koalicio. Taaffe je padel. Vstala pa ni niti konservativna ideja niti zbornica niti država, pač pa nemški narodni in brezverski socialni radikalizem. Sile, ki bi se bile mogle in morale utrjevati v krepkem vodilnem delu, so v breznačelnem mešetarstvu oslabele, so se okrnile in lani se je rodila pokveka — ta državna zbornica, ki sedaj umira.

Nemški centralizem, ki bi bil že lahko prekopan, pa stopa na površje z vsemi svojimi zahtevami, med katerimi je prva in najznačilnejša: nemški državni jezik. In v tem času se čuje v zbornici s slovenske strani glas, ki govori o prvenstvu tega jezika.¹ *Fin de siècle!*

Že ko se je osnovala večina sedanji državni zbornici, se je jasno videlo, da ne pride nikamor nego v najugodnejšem slučaju za vladno deklo. Močnejše stranke so si zašepetale na uho: »avtonomija dežel« — tako tiho, da jih Badeni še slišal ni, podale so si roko in južni Slovenci z rusinskimi brati v zvezi so morali z njimi. O narodni avtonomiji, o kakem demokratičnem načelu ni bilo niti besede, o tem, kako bi se dobila vlada v roke, ki bi uveljavila vsaj to, kar se je nameravalo, še manj. Južni Slovenci in Rusini še na vrsto niso prišli, da bi razkrili vso neznosno revščino svojih rodov.

Ko so se ogledovali možje v večini med seboj, ko so videli, kako med Poljaki Madeyski—Rutowski—Lewickijeva liberalna skupina, zametajoč vsako slovansko mišljenje, vedno sili k

¹ To je bil pred kratkim storil v avstrijskem parlamentu baron Schwegel. — Op. izd.

nemškim liberalcem, kako nemške konservativce hujskanje vedno bolj vleče v »deutsche Gemeinbürgschaft«, ko se je uvidevalo, kolik prepad je med zahtevalci deželne avtonomije in med južnimi Slovenci in Rusini, ki bi bili po večini izročeni svojim sovražnikom na milost in nemilost, se je kmalu spoznalo, da lep sedanje večine ni trden. Zdelo se je, da se je vsem posamnim strankam bral z lica skrivni dvom: V tej zvezi naj bi prišli do svojih zahtev?

Tudi to slabost so zakrivali prejšnji grehi.

Kaj naj pa sedaj zahtevamo od svojih poslancev? Mi sodimo, da nič. Skupaj so in to je dobro, storiti ne morejo ničesar, škodovati tudi ne. A za bodočnost, ko se ozovejo nove volitve, dajmo svojim zastopnikom na pot tista načela, h katerim nas s silo naganja čas, v katerem živimo, in propad, ki nam žuga.

Treba se bo oprijeti dveh idej, ki sta doslej nekako dremali v našem osrčju. Glasita se: politična zveza Slovencev s Hrvati na temelju katoliške vere in demokracija. Sicer nam ni rešitve! Ljudstvu — politično moč! v tem načelu je tudi Avstriji edini spas, kakor ji je tudi edino v uresničenju zvezi Slovencev s Hrvati zagotovljen jug in upravičen nujno potreben razvoj na Balkanu.

Hic Rhodus za skupno delo vsem Slovincem! Pripravljajmo vsi doma ljudstvo politično in gospodarsko! Naši zastopniki pa naj v zakonodajnih zborih z odkritim vizirjem prično ustavni boj za ti dve edino rešilni ideji! Ob mrtvaški postelji sedanje zbornice, ko se ji že oglašja smrtni zvonček, naj nam zazori v teh velikih idejah novo življenje!

Če se v vzajemni ljubezni oživimo ob njih in složno krenemo na delo, zmagamo v njih, bodi ali ne bodi državna zbornica!

Uvodnik v Slovencu 1898, šte. 125. (4. junija 1898.) — Podpis: Dr. Krek.

(Poročilo o Krekovem govoru na zborovanju Hrvatske stranke prava na Sušaku dne 12. oktobra 1898.)¹

Poslanec dr. Krek izjavlja, da popolnoma pritrjuje besedam svojega predgovornika kanonika Kalana, da se moramo Slovenci združiti s Hrvati na temelju hrvaškega državnega prava. Potrebo tega skupnega dela dokazujejo zlasti zadnji dogodki v državnem zboru na Dunaju. Zastopniki slovenski in hrvaški, zlasti oni, kar jih pripada stranki prava, se trudijo, da bi izposlovali najnujnejših, za obstoj slovanskih narodov na jugu neobhodno potrebnih pravic, a njih trud je zaman

¹ Slovenci so bili to pot prvokrat povabljeni na zborovanje stranke prava. Udeležili so se ga dr. Krek, deželni poslanec Andrej Kalan, dr. Janko Brejc, deželni poslanec Jenko in odvetnik dr. Janežič iz Voloske. — Op. izd.

in prepričanje vedno trdnejše, da imajo za nas na Dunaju gluha ušesa. Ločeni smo preslabi, da bi nas upoštevali, zato treba, da se združimo, in sicer na temelju velike ideje, katero zastopa stranka prava, stoječ na stališču hrvaškega državnega prava. — Mi se zavedamo, da je važen in usoden ta korak, katerega storimo Slovenci izjavljajoč, da i mi pristajemo na idejo hrvaškega državnega prava. Vendar pa vprav zato izjavljamo, da izjave, katere ste čuli od naše strani, niso fraze, marveč da se hočemo za to, kar smo tukaj izjavili, tudi truditi med svojimi rojaki, da ta ideja prešine ves slovenski narod, tembolj, ker ima ta ideja tudi za nas Slovence trdno zgodovinsko podlago. Posebej izjavljam kot zastopnik delovnih stanov, da sem na shodih zastopal letos že opetovano to idejo in da so jo moji volilci glasno odobraval. Prepričan sem sicer, da bo treba v ta namen mnogo delati, mnogo trpeti, a zagotavljam vam, da vsekakor, pridi kar rado, ostanemo zvesti svojim izjavam, katere ste danes od nas slišali.¹

Slovenec 1898, šte. 236. — »Izvirno poročilo« brez podpisa.

Iz uvodnika: Vodilna ideja.

Skupnih idealov imamo (Slovenci iz različnih kronovin, op. izd.) vedno manj, vedno bolj se ločimo med seboj. Tu je naša rak-rana.

In ta rana se da ozdraviti samo s tem, da se poprimemo velike politične ideje, ki nam jo priporoča zgodovina, ki nam jo vsiljujejo razmere naših dni, ideje — politične zveze s Hrvati.

Majhni smo in od dne do dne manjši. Ob tej ideji bi vzrastli in se okrepili, kakor so se ob starem ilirstvu vzgajili možje, ki so jeli potem vzgajati nas.

Vedeti moramo, kje smo doma. Sedaj ne vemo in odtod vsa zmeda, pa tudi vsi naši neuspehi. Čas, v katerem živimo, nosi v svojem telesu mnogo viharjev. Če nas ti najdejo nepripravljene, gorje nam! Leto 1848., leto 1867. sta minuli brez nas in naravnost proti nam. Med modrimi najmodrejših mož sodbo izrekamo, ko pravimo, da tako ne more iti več. Pripravljajo se gotovo velike spremembe. Storimo torej svojo dolžnost, da nas ne zalotijo brez priprav! — V tem zmislu pozdravljamo izjavo slovenskih katoliških zastopnikov na Trsatu. V njej nam sveti zvezda vodnica našega političnega življenja — rešilna ideja, ki more združiti krog sebe vse dobro misleče, a hkrati neustrašene Slovence.

Slovenec 1898, šte. 238. — Brez podpisa.

¹ O uspehu tega govora poroča Slovenec: »Glasno ploskanje, šumno odobravanje je sledilo tem besedam. Zborovalci so kar obsuli govornika ter mu čestitali.« — Op. izd.

Kristus — »oriens ex alto«¹

Devetnajsto stoletje gre v zaton. Še dve leti — kaj je to v enem stoletju? Kakor pol ure solnčnega dne! Zatonilo bo devetnajsto stoletje in vstalo bo novo, dvajseto stoletje. Mračno zahaja naše stoletje, in marsikdo se boji prihodnjega.

Mnogo je prineslo XIX. stoletje, mnogo vede, mnogo bogastva, mnogo svobode.

Fizika in zgodovina, geologija in astronomija so obhajale prave triumpfe. Koliko predsodkov je razpršila zgodovina! Kako globoko je prodrla geologija! V fiziki se spomnimo le elektrike, ki nam daje luč, prenaša govor, goni stroje. A astronomija? Dala nam bo skoraj fotografijo neba in na njem okrog 40 milijonov zvezd! Prenesla bo torej nebo na zemljo na pult učenjakov!

Kaj bogastva je nagromadil XIX. vek! Uporabil je prirodne sile v življenju, v obrti in prometu in odprl nove vire bogastvu.

In svoboda? Želja po svobodi je bila gonilna sila našemu stoletju!

In vendar! Mračno zahaja devetnajsto stoletje! Iz dalje mnogi slišijo grom. Temu in onemu se zdi, da vidi že skozi oblake prebijajoče se krvave bliske. Mnogih se je polotil pesimizem.

Toliko vede — in vendar umski bankrot! Vsa moderna veda ni mogla dati le količkaj zadovoljujočega svetovnega naziranja; razdejala in razjedla je vse: vero in moralo, a na mesto vere in morale ni mogla dati ničesar! Toliko bogastva — in vendar beda! Množice propadajo, kmet v dolgeh, obrtnik na koncu, delavec trpin, v izobilju jih živi le višjih sto. Toliko svobode — in vendar tiranija! Mogočnejši narod tlači slabejšega, država stiska državo. Nihilizem, socializem, anarhizem — to so usodne sile, ki jih je z vso vedo in vsem bogastvom in vso svobodo zbudil XIX. vek! Zato ni čuda, da se je mnogih polotil pesimizem. Ni čuda, da si mnogi skoraj žele katastrofe, ki naj bi očistila ozračje, da bi potem vstala človeštvu nova doba.

Pesimizem se je jel lotevati tudi nekaterih katoličanov. Skoraj najrajši bi položili roke v naročje. Čemu boji, čemu trudi? Človeštvo noče resnice, naj torej okusi grenki sad zmot in laži, naj izpije kupo gorja do dna! Tudi to ni čudno! Saj so vprav katoličani prejimali za ves trud, za vse človekoljubje le

¹ Ta uvodnik smatram za Krekov po slogu, po vsebini (— kolikokrat je on naglašal potrebo »pravice in ljubezni« —), dalje pa tudi radi tega, ker je izšel baš pred božičem (24. decembra 1898) in — ker obsega v Slovencu nekaj več kakor tri kolone, kar se dostikrat ponavlja v tem času baš pri Krekovih člankih! Po vsebini in posameznih izrazih se krije s Krekovim podpisanim člankom: Katoliška cerkev v Evropi in XIX. vek (Katol. Obzornik 1900). — Op. izd.

sovraštvo in zasmeh. Kdor ni imel v XIX. stoletju drugega dela, je zabavljajal zoper cerkev, duhovnike in klerikalce!

Razložiti je pesimizem lahko, vprašanje je le, ali je tudi — opravičen? In odgovoriti moramo, da ni!

Katoličani se ne smemo vdati pesimizmu.

Morda res pride na človeštvo katastrofa. Morda res božja previdnost pripusti, da se človeštvo okoplje v krvi, da šele na razvalinah in na pepelu dosedanje družbe in kulture pride do spoznanja; do spoznanja, kako zlo je zapustiti Boga. Morda! Toda četudi je to mogoče, katoličani ne smemo deti križem rok. Naša dolžnost je, da delamo, da se trudimo, da se žrtvuemo za človeštvo, kakor je delal, se trudil in se žrtvoval naš božji Vzornik in Zveličar od Betlehema do Golgote. Naša dolžnost je, da zabranimo, če mogoče, katastrofo. Ne smemo bežati ozlovoljeni proč kakor Jona, ampak hiteti moramo v Ninive in klicati, naj tudi Ninivljani ne slušajo našega glasu. Morda nam ne bo dosti moči, previdnosti, poguma, uspeha, a dobro voljo vsaj moramo imeti in storiti moramo, kar moremo, naj potem pride, kar pride!

Sicer pa ni, da bi zdvojili o človeštvu. Res, kljub vsej vedi, vsemu bogastvu, vsej svobodi je XIX. stoletje prineslo človeštvu le malo sreče, a mnogo gorja, in v svojem zatonu napoveduje le še večje gorje. A prav to je morda rešilno za človeštvo. Trpljenje ima v e l e v z g o j e n p o m e n. Trpljenje navaja človeka, da začne misliti, kaj je pač vzrok, da ne more doseči prave zadovoljnosti in sreče. Če pa človeštvo začne misliti, kaj je vzrok gorja in bede, bo kmalu prišlo spoznanje. Saj kaj je bolj očitvidno kakor to, da je na človeštvo prišlo toliko gorja, ker je zapustilo Boga? Veda XIX. veka je hotela rešiti svetovno uganke brez Boga, zato ni čuda, da se je sama razdejala. Iztrgati je hotela človeštvu iz srca krščanstvo, vero, najživejšo potrebo človeške duše, zato ni čuda, da je pustila v človeški duši praznoto in obup. Devetnajsto stoletje je hlepelo po bogastvu, a zavrglo veliko idejo krščanske ljubezni, zato ni čuda, da je vse prevzel egoizem, krut, brezsrčen, podel egoizem, ki divja dalje in dalje, naj se tudi pod železnim kopitom v smrtnem boju previjajo in premetavajo milijoni! Naša doba je proglasila princip absolutne svobode brez božje večne in nespremenljive postave, zato zopet ni čuda, da so svobodni mogočni nasilniki, a za slabejše, ki nimajo sile, tudi ni pravice!

Kristus, krščanstvo, krščanska pravica in ljubezen — to so ideje, ki jih je devetnajsto stoletje hotelo zatajiti, zatreti, iztrebiti in odtod je prišlo največ trpljenja in gorja! Zato pa, če človeštvo začne razmišljati o svoji bedi, bo zopet našlo pot tja, odkoder je lahkomišelnost šlo v prazno in mračno tujino, našlo bo zopet pot h k r š č a n s t v u !

In zdi se res, da se kažejo znamenja velikega povrata h krščanstvu! Vseповsod, v Ameriki in na Angleškem, v Norvegiji in na Danskem, v koptskem Egiptu se vzbujajo krščanska zavest in začenja krščanski prepoved, krščanska renesansa!

Zato z zaupanjem glejmo v bodočnost! Kristus — »oriens ex alto«! Krščanstvo je večno mlado. Tista luč, ki je zasijala v temine malone pred dva tisoč leti, še vedno sije. Naj le prežene trpljenje mrakove napuha in egoizma in narodi bodo zopet gledali luč. Tista moč, ki je prerodila in premladila poganstvo, je še vedno živa. Naj le pereče trpljenje otaja led človeških src in človeštvu bo prišla nova pomlad. In angeli božji vsako božično noč zopet kličejo narodom: Slava Bogu na višavah in mir ljudem na zemlji! Človeštvo naj dá slavo Bogu in Bog bo dal mir človeštvu!

Zato torej, ko se zataplja naše stoletje in bliža nova doba, povzdignimo glave! »Jezus Kristus včeraj in danes in na veke!« Kristus, »oriens ex alto« — on je luč in mir. A kaj si želi človeški duh bolj nego luči, in človeško srce bolj nego miru? Kažimo torej na Kristusa! Če človeštvo noče spoznati svojega rešenja, krivda ne bo naša, nam ostane tolažilna zavest, da smo bili v najtežjih urah apostoli blagovesti! Če pa človeštvo spozna svojega Odrešenika, — in upanje nas navdaja, da ga spozna! — tedaj bo v sreči in veselju človeštva dvojno naše veselje in dvojna naša sreča!

Uvodnik v Slovincu 1898, šteв. 294. (24. decembra 1898.) — Brez podpisa.

III. Iz Slovence 1899.

(Prva izjava Krekova o protialkoholnem gibanju.)¹

Dr. Krek je toplo pozdravil to gibanje s socialnega stališča, povedal svoje mnenje o družbah treznosti, o popolni in delni abstinenči. Dasi se večina ljudstva ne bo dala pridobiti za popolno zdržnost, kar tudi treba ni, ker je Bog ustvaril pijačo za krepilo in vedrilo duha, je vendar za splošni uspeh nujno potrebno neko krdelo popolnih abstinentov, ki vlečejo s svojim zgledom za seboj druge, kažoč jim, koliko se je človeku mogoče zdržati, ako resno hoče. Zato naj bi napravili dve vrsti zdržnikov: popolnih, ki se odpovedo vsaki alkoholni pijači, in takih, ki se varujejo vseh žganih pijač, vino in pivo pa zmerno uživajo.² Družbe treznosti po njegovem mnenju zato

¹ Janez Kalan, takrat kaplan v Kamniku, je predaval na prijateljskem večeru v Ljubljani dne 11. januarja 1899 o alkoholizmu. K debati se je oglasil tudi Krek. — Op. izd.

² K temu nazoru naj takoj pripomnimo, da je Krek pozneje v tem oziru postal radikalnejši in da je l. 1905. ustanovil društvo Abstinents, čigar člani so mogli postati samo popolni abstinentje. — Op. izd.

nimajo velikih uspehov, ker niso živi organizmi. Največ bi utegnile v tej zadevi storiti marijanske kongregacije, ki naj bi to sprejele tudi v svoja pravila.

Poročilo v Slovencu 1899, šte. 10. — Brez podpisa.

Konsumna društva v zvezi s kmečkimi zadruţgami.

Pri nas je na vseh koncih grozno zabavljanje proti konsumnim druţtvom. Podtikajo se jim postranski, posebno politični nameni in tako se zanosi razgovor o njih na pota, ki nimajo z njimi nič opravka. Tudi prijatelji zadruţne organizacije se dajo čisto izvabiti nasprotnikom in v mislih, da hočejo zagovarjati dobro stvar, ji samo škodujejo. Med take prijatelje štejemo člankarja, ki je v Slovencu meseca decembra napisal članek o konsumnih druţtvih.¹ Ta članek navaja dva vzroka ustanavljanju takih druţtev: 1. trgovci so v nekaterih krajih ljudi preveč odirali; 2. ker so imeli ljudi v svoji oblasti, so jih politično izrabljali.

To stališče se nam zdi malenkostno in naravnost napačno. Naš list stoji na stališču krščansko socialnih načel in brez hvale lahko rečemo, da je upravičen soditi v vseh vprašanjih, ki se tičejo teh načel. To bo tudi izvrševal, in sicer edino zato, da se razjasnijo pojmi. Danes hočemo ob kratkem pojasniti vprašanje o konsumnih druţtvih, zlasti v kolikor so zdruţena s kmečkimi zadruţgami.

1. Konsumna društva so zakonito ustanovljene zadruge. Vsak državljan ima pravico, da se posluţuje pravic, ki

¹ V Slovencu z dne 10. decembra 1898, šte. 282 je izšel nepodpisan članek: Pravice konsumnih druţtev. Članek govori najprej o vzrokih, zakaj so se ustanovljala konsumna druţta, nato pa o ovirah, ki jih stavi delovanju konsumnih druţtev upravna oblast, ki v tem oziru ne postopa povsod enako. Tako n. pr. je kranjska deţelna vlada dovolila l. ljubljanskemu delavskemu konsumnemu druţtvu točenje alkoholnih pijač članom (z odokom z dne 28. decembra 1896, šte. 10.478), ponekod pa zahteva politična oblast od konsumnih druţtev v ta namen še posebne gostilniške koncesije. Sporno je tudi vprašanje, ali smejo konsumna druţta izvrševati v svojem delokrogu tudi posle, ki spadajo v mesarsko obrt. Najbolj je pa morebiti Krika spodbodel, da je napisal ta odgovor, sklepní stavek omenjenega članka: »Nova konsumna druţta naj se pa najboljše ne snujejo, dokler se vsa ta sporna pravna vprašanja definitivno ne doţenejo.« (Podčrtano v izvorniku.) Krekov članek je izšel 10. januarja 1899 v Glasniku, 14. januarja 1899 pa v Slovencu, in sicer v Glasniku brez podpisa, v Slovencu pa s podpisom: Dr. Krek. V drugem odstavku je v Slovencu izpuščen stavek: »Naš list stoji na stališču krščansko-socialnih načel in brez hvale lahko rečemo, da je upravičen soditi v vseh vprašanjih, ki se tičejo teh načel.« — Omiljen je v Slovencu tudi stavek: »To stališče se nam zdi malenkostno in naravnost napačno« s tem, da se je takole prestiliziral: »To stališče se nam zdi malenkostno in v toliko tudi naravnost napačno, ker pojmuje konsumna druţta samo s stališča gospodarskega boja.« Mi smo objavili članek v njegovi prvotni obliki, kakor je izšel v Glasniku. — Op. izd.

mu jih daje državni zakon, v svojo korist in v svoj napredek. Stvarnik je položil v srce vsakega človeka željo po spolnitvi, po zboljšanju v dušnem in telesnem oziru. Ta želja vodi prav za prav vse človeško življenje. Zato je popolnoma prav in dobro, da se človek loti vseh poštenih sredstev, ki so zmožna zboljšati mu duševno in tudi njegovo telesno stanje.

2. Vse gospodarsko življenje je osnovano po liberalnem načelu svobodne konkurence. Ljudstvo ni odobravalo tega načela; proti njegovi volji se je uveljavilo. Doslej se je vedno izrabljalo to načelo v škodo delovnih stanov. Če torej ljudstvo v svojo korist uporabi tisto orožje, s katerim je bilo tolikokrat tepeno, se temu ne more nikdo čuditi. Drugače ni mogoče ustvariti rednih gospodarskih razmer, nego da se gospodarska moč vrne tistemu, ki je npravno še najbolj zdrav. Po načelu svobodne konkurence se odira ljudstvo; zato se ima pa tudi pravico braniti po prav tem načelu.

3. Boj proti konsumnim društvom je umljiv brez ozira na politične stranke. Saj je prav za prav baš liberalna stranka svoj čas najbolj ne govala konsumna društva. Nemški liberalec državni poslanec Vrabc stoji še sedaj na čelu zvezi nemških konsumnih društev. Nasprotstvo proti tem društvom ima najpreprostejši vzrok, ki je star, kolikor je staro človeštvo. Ta vzrok se glasi: Vsak kupec skuša čim najceneje kupovati in vsak prodajalec skuša čim najdražje prodajati. Te resnice ne prevrže nobeden in zato tudi nobeden ne odstrani naravnega nasprotja med kupcem in prodajalcem. Ko bi se ljudje strogo držali npravnih načel, bi se to nasprotje znatno zmanjšalo, toda ne drže se jih.

4. Konsumna društva, ki imajo samo namen, svojim udom preskrbovati cenejše in boljše blago, imajo samo gospodarski pomen in so samo zakonite oblike v gospodarskem življenju. Popolne niso; drže se jih hibe kot vsakega drugega človeškega podjetja. Svoboden je pristop vanje. Komur niso všeč, pa naj jih pusti; če mu drago, naj se tudi bojuje proti njim, toda s poštenimi sredstvi in pravično; torej samo na gospodarskem polju. Tu naj dokazuje njihove napake, če jih kaj najde. Nikar pa naj ne vlači tega boja drugam, kamor ne spada.

5. Konsumna društva ne smejo imeti namena škodovati kakemu človeku, marveč samo koristiti svojim članom. S tem je res po sedanjih gospodarskih načelih združen gospodarski konkurenčni boj, a prezreti ne smemo, da je ta boj združen z vsakim gospodarskim podjetjem in pa da ta boj ne sme biti vodilo, marveč samo neodstranljiva posledica.

6. Nam, ki stojimo na socialnem stališču, pa ni v prvi vrsti merodajen strogo gospodarski pomen konsumnih društev in naravnost izjavljamo, da se ni nikdar gospodarski boj vlačil v ospredje, v kolikor se je bodisi v spisih

ali v govorih po krščansko socialnih načelih, ki jih zastopamo, delalo za konsumna društva. Prelistajte ves Glasnik, oglejte si vse naše govore o tej stvari in tega, kar ponižuje to gibanje v navadno konkurenčno borbo, ne boste našli v njih. Ako bi bili kdaj stali samo na tem stališču, potem brez ovinkov spravimo očitane, da smo samo »diletantski šušmarji«. Ko bi si nasprotniki hoteli ogledati naš sestav, bi bili spoznali, da je njegova teorija globlja in višja, in povzpeli bi se bili morda do višine, da bi se nam bilo zdelo vredno znanstveno polemizirati z njimi.

7. Nam je pri vsem združnem gibanju in tudi pri konsumnih društvih merodajen socialno izobrazevalni pomen. Prav na kratko zapišemo tu dve glavni stvari,¹ ki sta v tem zmislu spojeni s konsumnimi društvi:

a) Po konsumnih društvih, kot se vodijo pri nas, se ljudstvo navaja na gospodarsko knjigovodstvo. Naš čas zahteva nujno, da se nauče tudi delovni stanovi gospodarsko živeti s svinčnikom v roki. Vsi agrarci brez izjeme štejejo med vzroke, zakaj propada kmečki stan, tudi ta vzrok, da kmetje ne vodijo točnih računov v svojem gospodarstvu. Pri naših konsumnih društvih se vsako skupilo vsakemu članu zapisuje v posebno knjžico. Koncem leta ima pred seboj točno sliko, koliko izda za razne življenske potrebe. Ta slika govori boljše nego sto opominov k varčnemu gospodarstvu. Po nji šele spozna, kje mu je mogoče kaj privarčevati, spozna pa tudi, da mu je varčnosti treba. Ta uspeh se je pri mnogih gospodarjih in gospodinjah že zdaj pokazal. Ob tem dejstvu se sesede v nič očitane, da se v konsumnih društvih, ki načelno redno ne dajejo drugače razen proti gotovemu plačilu, goji zapravljanje. V tem oziru se očita zlasti popivanje v konsumnih društvih. Vprašanje, kaže li v konsumnih društvih imeti lastne pivnice, je samo zase. Mi tukaj naravnost izjavljamo, da se nam zde vzroki, ki temu ugovarjajo, zelo tehtni in s svojega stališča bi ne točili solzá, če se v tem konsumna društva spremene, dasi na drugi strani ne preziramo socialnega pomena, če se daje priložnost ljudem enega mišljenja, da se ob nedeljah kaj pogovore pri čašici vina.

b) Socialni pomen konsumnih društev je prva stvar. Po njih se zanaša misel združevanja med ljudstvo. Ta misel pa je po naši sodbi edino rešilna. V načelnem boju med liberalnim individualizmom, t. j. načelom, da bodi v gospodarskem oziru vsak sam zase, in med socializmom stojimo — kot svedoči naše ime — na strani socializma. Socialisti smo: produkcijo in kroženje blaga morajo po naši sodbi imeti v rokah gospodarski organizmi, zadruge. Združno gibanje mora postati edina pravna

¹ V Slovencu je to umestno popravljeno v »nekaj glavnih stvari«. — Op. izd.

oblika proizvodnje in kroženju blaga, v kolikor to ne nasprotuje pravicam zasebne lasti. Zasebna last mora imeti v zadrukah svoje meje, pa tudi svojo oporo.

c) Organiziranje nižjega ljudstva je pa nemogoče, če ne vidijo ljudje brž vidnih uspehov združevanja. Denimo semkaj zgled! Kmetijske družbe store gotovo mnogo dobrega. A oprijemljejo se jih le nekateri — izobraženejši, gospodarsko trdnejši kmetje. Zboljšanje zemljišč z umetnimi gnojili, obdelovanje s stroji, povzdiga sadjarstva in živinoreje je pa manjšim in srednjim kmetičem menda pač tako potrebna kot večjim. Po konsumnega društva ugodnostih privabljeni, se nauče tudi najmanjši skupnega duha in s tem upanja boljših časov in želje po napredku. V tem tiči zasutek nove boljše dobe za vse delovne stanovce. Gotovo je s tem združena tudi vedno večja politična izobrazba, vedno krepkejša samozavest, ki pa ne sme imeti samo strankarskega značaja, marveč (njen namen je¹) splošno politično okrepljenje ljudstva v boju za njegove narodne, politične in gospodarske pravice. Tako se pripravlja, da se sedanje žalostne politične razmere kdaj preustrojé, da na mestu centralnega parlamenta nastopi po avtonomističnem načelu urejeno zastopstvo narodov, stanov in upravnih skupin. Druge poti ne poznamo.

č) Zato, pa ne smejo ostati konsumna društva samo pri prodaji kave in sladkorja, marveč morajo biti embrionalen pričetek zadružnega gibanja. V zvezi s kmečkimi zadrugami so se pričele pri nas konsumne organizacije, da se s tem dobi širša podlaga, da se privabijo vsi, zlasti tisti, ki skupne pomoči najbolj potrebujejo in ki bi zanjo ostali topi, če bi se bavila samo z večjimi stvarmi. Poleg konsumnih opravil pa opravljajo naše zadruge že sedaj višje posle: skupno se kupujejo umetna gnojila, skupno se naročajo stroji, skupno se prodajajo razni izdelki. Iz tega se bo pa sama po sebi razvila tudi zadružna produkcija, povzdiga obstoječih obrtov, ustanovitve novih, sčasoma tudi večjih obrtnih podjetij. Kdor hoče nepristransko opazovati delovanje naših zadrug, bo videl, da so bile spočete s temi velikimi smermi in da se jim tudi dosledno bližajo.

d) Ta misel, ki se je pri nas prestavila iz teorije, ki so jo proučevali nekateri naši možje, v živo prakso, ni samo naša. Tako se organizirajo zlasti švicarski in francoski kmetje. V svobodni Švici je nad 80 kmečkih zadrug v zvezi s konsumnimi društvi. Na Francoskem je 1700 kmečkih strokovnih društev, ki imajo deset velikih zvez (Coopératives Agricoles). Skupno kupujejo gnojila, zboljšujejo zemljo, imajo skupne mlekarnice, pekarnice, mlince, tvornice za konzerve in skupno prodajajo svoje izdelke. Pri svojem shodu leta 1896. so v Parizu sklenila ta

¹ Te tri besede sem dodal radi jasnosti. Ni jih ne v Glasniku in ne v Slovencu. — Op. izd.

društva, da morajo gojiti tudi namene konsumnih društev. Vzroki so jim prav tisti, ki smo jih mi navedli.¹ Ta sklep je rodil že mnogo sadov n. pr. v La Rochelleu, Lyonu, Dijonu, Avignonu, Torelleu itd.

Francosko kmečko gibanje goji vrh imenovanih stvari tudi tele: 1. skupno produkcijo blaga, ki ga kmet potrebuje; 2. uvaja nove obrti med ljudstvo; 3. snuje posojilnice; 4. snuje zavarovalnice za živino, proti nezgodam, proti toči in ognju in za življenje; 5. ustanavlja mirovna sodišča in ljudske pisarne; 6. posreduje delavce in posle; 7. skrbi za dobro berilo in za pošteno zabavo. — *M i g r e m o z a i s t i m i c i l j i*.

S tem završujemo svoj članek. Pojasnili smo na kratko, kar smo se namenili, in sodimo, da smo pripomogli k pravemu umevanju našega gospodarskega združevanja.

Uvodnik v Glasniku V, šte. 1. — Brez podpisa. Z neznatnimi spremembami ponatisnjen v Slovencu 1899, šte. 11. — Podpis: Dr. Krek.

Vestfalska pisma.

I.

(Silen razvoj premogovne industrije na Westfalskem. — Dobički delničarjev in delavske plače.)²

»Wer uns'res Landes Sitte ehrt
Und auch dem seinen hält die Treue,
Hier ist der Sitz an unserm Herd,
Hier uns'res Bruderkusses Weihe!
Wer fremden Volkes Herzen stellt
Gleich seinem in gerechter Wage,
Hier uns're Hand, daß er das Zelt
Sich auch bei unsern Zelten schlage.«

Prav je zapela največja pesnica vestfalske zemlje Anneta Droste Hülshoff o svoji domovini. Tudi Slovenci izkušajo resnico njenih besedi. Žalostne razmere v naših slovenskih deželah, ki ne morejo dajati dovolj kruha svojim sinovom, kažejo mnogim izmed naših pot na tuje. Vestfalski južnozpadni kot jih šteje na tisoče. Ne bo jih kaj manj od 10.000. Obrtno življenje se je v tem kraju zadnji čas čudovito razvilo. Premogokopi rastejo kakor gobe po dežju. Železni obrt napreduje tudi naravnost čudovito. Nikjer na svetu ne dobiš toliko železnic na tako majhnem prostoru kot tukaj. Dortmund, obrtno središče, šteje že 140.000 prebivalcev; nedavno je bilo še prime-

¹ Prim. govor duševnega voditelja francoskih kmečkih društev grofa de Rocquigny: Le mouvement syndical dans l'Agriculture (Paris, Guillaumin et Cie, 1897).

² Kratke označbe vsebine sem pi posameznih pismih dodal jaz, da se olajša morebitno iskanje kakega mesta. — Op. izd.

roma neznatno mesto. Leto za letom mu prirašča nad deset tisoč ljudi. Kraji, kjer je še pred par leti živel nekaj kmetičev, so se razširili v velika mesta, tako n. pr. Herne, Kastrop, Bottrop. V Börnig-Sodingenu, kjer baš prebivam, je bilo pred desetimi leti komaj par sto ljudi. Danes jih šteje ta kraj nad 5000, med njimi 3000 katoličanov.

Razvoj še ni dosegel vrhunca. Delavcev še vedno primanjkuje. Naši ljudje delajo v premogovnikih. Večinoma so taki, ki so si že prej doma — v Zagorju, Trbovljah, Hrastniku ali pa na gornjem Štajerskem — s težkim rudarskim delom služili kruha. Delo je brez izjeme akordno. Šihtje so osemurne. Slovenski delavci se odlikujejo po svoji pridnosti; zato jih radi sprejemajo. Zasluzek je v primeri z beraškimi plačami v domovini zelo dober. Navadno zasluži rudar tu po 150 do 180 mark na mesec. Doma ne pride rudar niti na 1 gld. na dan. Poznam tudi take, ki redno pridejo celó na 200 mark. Za čuda! Premog je tu mnogo boljši — tako imenovani smolni premog — in vendar mnogo cenejši nego pri nas, delavci pa mnogo več zaslužijo. Vendar vlečejo tukajšnje premogarske družbe ogromne dobičke. Delnice b ö r n i š k e družbe imenske vrednosti 1000 mark stanejo sedaj 11.000 do 12.000 mark. H a r p e n s k a rudarska delniška družba je imela meseca marca 1899 v 28 dneh 765.000 mark dobička. Leta 1897/98 ga je štela 7,787.223 mark, 1896/97 6,928.000 mark, leta 1895/96 5,013.400 mark. — H i b e r n i a je imela letos meseca marca 611.380 mark (februarja 560.906 mark, meseca marca 1898 — 461.445 mark; vse leto 1898 — 6,086.402 mark) dobička. Rudarska družba »Kralj Ljudevit« je na dveh šahtih meseca marca v 25 dneh spravila na dan 46.334 ton premoğa; čistega dobička je štela 93.046 mark.

Potemtakem je umevno, da vlečejo delničarji dividende po 20 in še več odstotkov. Sem pridi, kdor hočeš videti veliko obrtno gibanje! Država pospešuje to gibanje čim najživahneje. Železnice so skoraj brez izjeme v njenih rokah; vozne cene so primeroma majhne. Po nekaterih progah gre vsak dan do 200 vlakov. Kakor na velikí cesti vozovi, drdra vlak za vlakom. Država je lani in letos skopala od severnega morja do H e r n e j a in D o r t m u n d a prekop, kjer izlahka vozijo največji parniki. Ta prekop se kmalu spoji z Renom in tako se pripravi nova vodna pot, ki bo donášala milijone. Prekop je stal okrog 35 milijonov mark. Čudovito je dvigališče pri Henrichenburgu, kjer se prekop deli v dve strugi — v H e r n e in v D o r t m u n d — prvo svoje vrste na svetu.

Dortmunška proga je 16 metrov višja nego herneška. Ladja 600 ton se za pol ure dvigne iz enega prekopa v drugega. Rad bi bil od blizu ogledal vso pripravo, toda pruski uradniki so skrajno neprijazni. Z dvema tovarišema sem hodil od enega

do drugega, a vsak nas je pošiljal še dalje. Končno naj bi bili prosili še stavbnega svetnika Kocha, ki se pa ni dal najti. Pomnil bom te ohole birokrate, katerim se bere na licu, da jim je najslajše trenutje, če jih kdo kaj prosi in če mu morejo prošnjo odbiti.

Življenje je precej drago v teh krajih. Stanovanje (dve sobi in kuhinja, vsa k a r o d b i n a m o r a i m e t i v s a j d v e s o b i) so po 12 do 20 mark na mesec. Meso stane naših 90 kr. kilo, liter mleka 12 kr. Delavci žive mnogo bolje nego pri nas. Na vsem Vestfalskem dobiš težko hišo, kjer bi se ne jedlo vsak dan meso. Pri kavi jedó vsepovsod kruh s sirovim maslom, gnjatjo in klobasami. Piva in žganja se ogromne množine popije. Žganje pijo zlasti Poljaki, katerih je v Porenju in na Vestfalskem nad 150.000, večinoma iz pruskih pokrajin. Med delavci je tudi mnogo Čehov, galiških Rusov, Slovakov in nekaj Lahov. Vseh Avstrijcev — z Nemci vred — je okrog 70.000.

Vsa ta ogromna množica išče zaslužka. Kapitalisti jih izrabljajo, kolikor morejo, v svoj dobiček. Boj na vseh straneh! Gmotne koristi so mu vodilo. V tem velikanskem vrvenju in bojevanju se stoprav jasno vidi, kako revno, zapuščeno in propadlo bi bilo ljudstvo, ko bi ne bilo mož, katerih služba ima izključno idealno smer, ki to sirovo življenje dvigajo na višjo stopnjo, ki iz gmotne gonje rešujejo duše: ko bi ne bilo — katoliških duhovnikov.

II.

(Prva slovenska pridiga in prvi shod. — Organizacija rudarjev. — Primere bogate napredne Nemčije z avstrijskim siromaštvom.)

Na Pruskem slovenska pridiga! Bila je in še jih bo! V Börnigu med Kastropom in Hernejem sem pričel svoje delo. Dne 23. aprila ob 4. uri popoldne sem stopil na prižnico v prostorni zasilni cerkvi, kjer se je zbralo nad 200 Slovencev, nekaj Čehov in Poljakov. Milo mi je bilo pri srcu, ko sem videl pred seboj naše trpine, njihove žene in otroke. Delo pod zemljo se jim bere z obličja, a iskreni, odkriti slovenski izraz jim je ostal. Kot doma! . . .

Tam doli v domovini, kjer nam jamči zakon enakopravnost na papirju, na tisoče slovenskih delavcev v Gradcu, Köflachu in Leobnu ne sliši nikoli božje besede v domačem jeziku in nikogar ni, da bi se brigał za to. Na Dunaju vzdržujejo Čehi z največjo težavo svojo božjo službo. Na Pruskem se je pa brez ovire propovedovalo en dan — slovenski, češki in poljski.

Zvečer smo pa imeli shod. Sklicalo ga je slovensko katoliško delavsko društvo sv. Jožefa, ki se baš ustanavlja. Veselje je vsakomur sijalo iz oči. Pomenili smo se marsikaj. Upam, da postavimo tu v Börnigu trden temelj organizaciji naših delavcev.

Ker smo vabili tudi Čehe, bi bili kmalu i tu na Vestfalskem izgubljali dragoceni čas s socialno demokrasko modrostjo. Tukaj bivajoči Čehi — brez izjeme lahkoživci in socialni demokrati — so si najeli iz Gelsekirchna svojega »Kristana«. Suh možic s kodeljo, ki mu je segala preko rame, na glavi je sedel med njimi. Govor je bil tudi v češčini, toda vestfalski »Kristan« ni čutil poguma, da bi se bil oglasil k besedi. Zasebno je potem razlagal, da je on hud nasprotnik krščanstva, češ, da se je radi njega poslabšal človeški rod. Kazal je pri tem nase. V modroslovju se drži Nietzscheja, oholo-bedastega kričača, ki loči ljudi v gospodo in sužnje in zahteva drugačne npravne zakone za prve nego za druge. Socialni demokrat, ki more biti Nietzschejev pristaš, je že toliko zanimiv, da ga smem posebej omenjati.

Pri naših tukajšnja socialna demokracija ne vleče. Tujcem so kljub svoji mednarodnosti strastno nasprotni. Sploh imajo tu socialni demokrati ubogo malo vpliva. Pri državnozbornskih volitvah niso spravili nikogar izmed svojih med poslance, dasi je delavcev blizu 80 odstotkov vseh prebivalcev. V Dortmundu izdajajo dnevnik Rheinisch-westfälische Arbeiterzeitung, ki je grozno slabo urejevan. Vodil jih je dr. Fr. Lütgenau do lanskega leta. Ko je pa ob umoru naše cesarice Lucchenijevo dejanje živahno obsojal in pri tej priliki pravil, da sirovost in podivjanost preveč sili med ljudstvo, so ga odstavili. Na splošno nimajo vpliva, temu je vzrok vzorna katoliška organizacija.

V drugih protestantskih pokrajinah imajo socialni demokrati celó na kmetih mnogo pristašev, n. pr. na Saksonskem, v Meklenburgu, v Pomorju itd.; v katoliških pa tudi med velikobrotnimi delavci le malo.

Rudarske koristi uspešno zastopa Društvo krščanski h r u d a r j e v n a N e m š k e m , kjer so poleg katoličanov tudi verni protestantje združeni v skupnem boju. In tega je treba. Dobički bogatih podjetnikov so toliki, da bi morali za delavce več storiti. Napredek jim je za dolgo zagotovljen. Niti enega odstotka premoga še niso izrabili. Čim najhitreje in najbolje gre, spravljajo premog na dan in vendar ga ne morejo niti toliko dobiti, kolikor se ga sproti potrebuje, kljub čudovito razvitemu prometu. Premogarski kapitalisti imajo velike obrtnike — svoje kupce — v rokah. Zato bi tudi stavka le malo pomagala. Sedaj stavkajo rudarji v Belgiji. Težko bodo kaj uspešnega dosegli. Ko bi bili kapitalisti tudi na drugo stran — glede na kupce — v stiski, potem pač, a v sedanjih razmerah so lastniki premogokopov gospodarji vsega velikega obrta in — delavcev.

Gotovo je to zelo nezdravo, a ljudsko premoženje vendarle krepko raste, dasi v zelo krivičnem razmerju. Tu se vse dviga:

kmet, ki lahko vsako stvar dobro in brž proda; rokodelec, ki ima dovolj dela in dosti zaslužka; gostilničar in mali trgovec, ki imata obilo gostov v svojih prostorih. In država! Na milijone ji vsako leto ostaja prebitka in finančnemu ministru ni treba razmišljati kot pri nas, kje bi staknil kak predmet za nove davke.

Hudo se je odpravljati
na tuje;
na tujem dom pozdravljati
še huje!¹

Dom! ta zanemarjeni južnoslovenski dom. Topa, za ljudstvo in njegov gospodarski napredek brezbrizna birokracija je izbirala in menda še izbira politični fižol, in sicer tako, da spravlja smeti, fižol pa meče na gnojišče. Ljudstvo pa gine! — E na sama železniška zveza — v rokah sebične zasebne družbe — z enim državnim pristanom! Zanemarjeno Primorje! Dalmacija brez železniške zveze z državo! Strokovno, da, celó ljudsko šolstvo na vsem jugu — pod ničlo! — Samo Hamburg je zadnjih deset let 100krat več napredoval nego Trst. — Ubogi naš dom! Ni čuda, če spravi vse gospodarsko življenje par kil kave, ki jih manj proda kak vaški trgovec zaradi kakega konsumnega društva, iz ravnotežja. Majhni smo, zaostali smo. Zato se nam pa poda, če častna policija razganja ljudi, ki žele zasaditi kaj kali za gospodarski napredek. Seveda se poda. Javni red je rešen; javne revščine smo pa vajeni. In poda se nam, če se moramo še sedaj rokaviti z liberalstvom.

Zborovali smo v Börniĝu; vabili smo s plakati; naznanjali pa nismo shoda nikomur. Policaja ni bilo. Semkaj pač ne sega očetovska skrb naših manjših in večjih »oči postave«. V temno noč so donele naše lepe pesmi!

III.

(Požrtvovalna nemška duhovščina, ki se uči radi naših izseljencev slovenščine. — Zapuščенost izseljencev v verskem oziru. — Zanikarnost avstrijskih birokratov.)

»Dober dan! Kdaj pridete k nam?«

Spogledal sem se. Mladi kaplan, ki me je tako nagovoril, se nasmehne in mi potoži, da je slovenščina prebito težka. Učil se je je po Plečnikovi slovnici. V Herneju, kjer je nastavljen, je bil pred dvema letoma zadel v bolnišnici na Slovence, ki že več let ni bil pri spovedi, ker ni imel prilike opraviti svoje dolžnosti v domačem jeziku. Zato se je kljub ogromnim sta-

¹ Krek citira — nekoliko netočno — svojo pesem Vrbica (Izbr. spisi I, 87). — Op. izd.

novskim poslom jel učiti našega jezika. Za silo mu gre. Svojevoljno si je bil že prej izprosil dopusta 8 mesecev, da se je na Gdanskem učil poljščine. — Dr. B i t t e r, bivši germanik, je ta vrlji duhovnik.

Pa ni edini! V Altendorfu se bavita župnik in kaplan s slovenščino. Poljščine se jih več uči; v paderbornškem semenišču poučuje dvanajstorico poljski frančiškan v svojem materinem jeziku. To je divni značaj katoliškega duhovništva! Ne smemo pozabiti, da ima vestfalska zemlja brez dvojbe najbolj nemešani nemški rod in da ni imela do najnovejših časov nobenega stika z drugimi narodi razen s Holandci. V pokrajini, kjer je Herman posekal Varove legije v Tevtoburškem lesu, okuša sedaj Sloven milo gostoljubnost dobrega ljudstva, očetno skrb vnetih duhovnikov. Ta pokrajina je pa tudi »med črnimi najbolj črna«, kakor ji pravijo liberalci in protestantje. Katoliška je po svojem mišljenju in življenju. Brž se čutiš domačega. Trezno in pametno sodbo čuješ o vsem. Nisem dobil tu človeka, ki bi ne obsojal pruskega nasilstva proti Poljakom. Iz ust nemških duhovnikov čujem dan za dnem, da tisti, ki izgubi svojo narodnost, zapravi tudi svojo vero.

I n t e l i g e n t n i s o — res vsestransko izobraženi; zato nimajo omejenih nazorov in se ne oprijemljejo javnih public, ki marsikje drugod tako strašno gospodarijo. Gorko srce za vse vzvišeno — sad neomadeževanega duhovskega življenja — jim rodi ljubezen tudi do sinov tujih narodov, dasi so jim često po svojem obnašanju v veliko pokoro.

Mnogo — zlasti Čehov — jih pride že sem brez vere. Pridige ne razumejo; zato se le preradi vdajo skušnjavi in opuščajo nedeljsko božjo službo. Leta in leta žive brez sv. zakramentov. Vrh tega primeroma dobra plača vabi v pijančevanje. Mladenci so sami sebi prepuščeni. V rodbinah, kjer stanujejo, so priložnosti za nerodno življenje. Vse gre navzdol! Reveži! Vse izgublajo: domovino, mlade moči, zdravje, življenje — vero.

Koliko se jih ponesreči! Evo nekaj zgledov: v K a i s e r s t u h l u jih je umoril plin leta 1893. — 64, leta 1897. — 16; v jami P r i n z v. P r e u ß e n se jih je leta 1894. do smrti ponesrečilo v enem slučaju 32, v J o l b r i n u l. 1897. — 45, v C a r o l i n a G l ü c k u leta 1898 — 118. Manjših nesreč niti ne sporočajo časniki. Ni ga dne, da bi koga v jamah ne ubilo. Kdo se meni zanje, delodajalec je kapital — brez srca. Hladnokrvno sprejema delavce, hladnokrvno jih odslavlja, četudi na groblje.

Mnogo nesreč je kriva strast. Poboji so tu na dnevnem redu; z noži in krepelci, pa tudi s samokresi se pobijajo usmiljenja vredni delavci. Pijača, igre, ženske — jih spravljajo v napast.¹

¹ Srbskohrvatski izraz za skušnjavo. Prim. zgoraj »groblje« (= pokopališče)! — Op. izd.

Verskemu življenju napovedujejo boj socialni demokrati in liberalci; npravnemu pa materialistično mišljenje, ki polni ozračje. Protestantje, ki so se v velikem številu že namešali v te kraje, tudi silo kaze ljudstvo. Žalostno je, da se je n. pr. že več Slovencev oženilo s protestantkami; nekaj celó samo pred protestantskim pastorjem, da bodo torej otroci protestantski vzgojevani, če se ne posreči popraviti tega groznega verskega odpada.

Na Pruskem vlada obvezni civilni zakon. Poroka mora biti najprej pri gosposki. Več jih je, ki po poroki ne pridejo v cerkev in žive torej pred Bogom v grešni zvezi. Nevednost in verska otopelost sta temu vzrok.

Še nekaj! Avstrijci, ki se tu žele poročiti, imajo nešteto sitnosti. Navadno traja tri četrti leta, preden dobe vse papirje, kar jim jih je treba. Vzrok temu je edino avstrijska birokracija. Rad bi, da bi vsaj našim prišle te vrste pred oči in, če je sploh mogoče, kaj pomagale. Slučaji, ki sem jih tu natančno izvedel, dokazujejo naravnost, da uradniki sami ne vedo, kaj morajo zahtevati od Avstrijca v tujini, da mu potem lahko napišejo spričevalo sposobnosti za ženitev. Vedno kaj manjka pri papirjih, ki jih pošilja ženin domov, dasi se ravna po navodilih, prejetih pri domačem uradu. Koliko nesreč, greha in pohujšanja bi se odvrnilo, če bi bili naši uradniki v tem oziru bolj postrežljivi! Vrh tega je pa še druga nevarnost! S takim cincanjem in mečkanjem se silijo naši ljudje, da se odreko avstrijskemu državljanstvu in postanejo tuji podaniki. Stvar je važna in bo morala javno priti v razgovor, ker izkušnja uči, da zasebne prošnje nič ne izdajo.

Če še omenimo, da se delavci zelo pogosto selijo iz kraja v kraj (zlasti v začetku maja in oktobra), tako da n. pr. po večjih farah po 500 ljudi hkrati zapusti faro in gre drugam, od drugod pa prihajajo novi; dalje to, da se silovito množi prebivalstvo, potem je pač jasno, kako težka je v takih razmerah duhovska služba. S polnim prepričanjem pa pravim, da ji je tukajšnja duhovščina večinoma kos. Stik z ljudstvom si mora iskati sama, ker so — matice v državnih rokah in cerkev nima javnopravnega značaja. Dobi ga v cerkvi, po dobrih katoliških učiteljih in v bujno razvitem društvenem življenju. Saj so ustanovili duhovniki Slovincem že dve katoliški društvi — v Börnigu in v Altendorfu. Če pojde tako dalje, jih bo kmalu več nego v domovini, če smo prav »pod Prajzom«.

IV.

(Učiteljstvo in šola na Vestfalskem.)

Cerkovnik v Börnigu mi je imponiral: krepak mož pri petdesetih, obrit in inteligentnega izraza, lepo črno oblečen. Izprva sem mislil, da je duhovnik. A prižgal je sveče, spremljal

domačega duhovnega pastirja pri vpeljevanju — — Drugi dan mi ga predstavi moj ljubi gostitelj: »N a d u č i t e l j Z . . . «

»N a d u č i t e l j — i n — c e r k o v n i k , « sem zastokal.

»Da! Sam se je oglasil, ko nam je šla trda za dobrega cerkovnika. Izredno sem zadovoljen z njim. Vse ima v najlepšem redu.«

»In šolska gosposka dopušča to?«

»Zakaj ne bi dopuščala? Take stvari je ne brigajo. Sploh pa katoliškemu učitelju pač ne more biti v sramoto, če streže pri božji službi.«

Tako je govoril gospod Anton, ne jaz. Bilo je pa to na Pruskem leta 1899. in ne v katoliški Avstriji; na tistem Pruskem, kjer delujejo tisti znani »učitelji«, ki so nas pri Kraljičinem gradu premagali, kot pravijo.

Premagali bi nas še danes s svojim iskrenim verskim pričanjem, s svojim strogo cerkvenim mišljenjem in življenjem.

Šola je na Pruskem državna. Država vzgaja in nastavlja učitelje, plačujejo jih občine. V tem oziru torej ni verska, ker se n a č e l o m a cerkvi ne dajejo tiste svete pravice, ki ji pristajajo pri vzgoji; dejansko je pa tako verska, da si mi niti v sanjah ne moremo predstavljati take v naši domovini.

Učiteljski pripravniki so ločeni po veroizpovedi. Katoliški imajo svoja učilišča in semenišča — vzgajajo se izključno v semeniščih; evangelijski — svoja.

Zakon pozna na pripravnicah samo veroučitelja duhovnika. Vendar pa mnoga semenišča vodijo duhovniki. Pri zrelostnem izpitu je navzočen škofov komisar. Na temelju njegovega poročila daje škof posameznim mladeničem, ko nastopajo učiteljske službe — k a n o n i č n o p r a v i c o (missio canonica) poučevati v k r š č a n s k e m n a u k u .

Učitelji poučujejo namreč z malimi izjemami krščanski nauk pod nadzorstvom domačega župnika. Župnik ima pravico tudi sam poučevati krščanski nauk, oziroma pooblastiti svojega duhovnega pomočnika za ta posel. A to mora naznaniti gosposki. Redni veroučitelj je učitelj sam. Š o l e s o s t r o g o l o č e n e p o v e r o i z p o v e d i h . Tako imenovana simultanske šole so samo tam, kjer je število katoličanov, oziroma evangélikov tako majhno, da ni mogoče vzdrževati dveh šol.

Veronauka ima učitelj po 5 ur — r e c i p e t u r n a t e d e n p o v s e h r a z r e d i h . V teh urah poučuje katekizem, svetopisemske zgodbe in c e r k v e n o p e t j e ; v višjih razredih tudi razlago nedeljskih in prazniških evangelijev. Vrh tega sme duhovni pastir še po dve uri na teden poučevati otroke za prvo spoved in prav tako po dve uri za prvo sveto obhajilo. Navadno se vrši ta pouk v cerkvi ob času šolskih ur, in sicer sme duhovnik zbrati učence iz raznih razredov in jih skupno poučevati.

Ali je potem čuda, če so v takih šolah vzgojeni ljudje natančno poučeni v krščanskem nauku? Katoliško mišljenje jim navdaja kri in mozeg. Slepilne liberalne puhlice nimajo moči do njih. Nravne moči, ki koreninijo v temeljitem verskem prepričanju, se tem uspešneje razvijajo.

In omika? Ne vem, je-li sploh možno ljudsko omiko spraviti na višjo stopnjo, nego je tu na Vestfalskem in v Porenju. Zatrjevalo se mi je že večkrat, da ne doboš hiše v teh krajih, ki bi ne imela svojega — dnevnika. Časopisje je radi tega za čuda razvito. Vsak večji kraj ima svoj katoliški dnevnik, kakor n. pr. Herne, Recklinghausen, Münster, Paderborn itd. Na prostoru, ki ni večji nego Sorško polje, izhaja deset dnevnikov, ki izhajajo povprek v več nego 10.000 izvodih. In po kakšni ceni! Za 60 beličev na mesec (36 kr.) prinaša list poseben sel vsak dan v hišo. Nedeljske leposlovne in znanstvene priloge prinaša vsak list še posebej. V mnogih kmečkih hišah imajo poleg domačega dnevnika še večji svetovni katoliški list — Köln. Volkszeitung ali berlinsko Germania. Za dobre knjige skrbi Boromejsko društvo, ki ima po vseh farah svoje knjižnice in vrh tega še vsako leto razdaje celo vrsto dobrih knjig med ljudstvo. Analfabetov ni na Vestfalskem in v Porenju niti en odstotek. Omika ljudstva se kaže tudi v stavbah, v hišni opravi in last not least — v kuhinji. Napredek v kmetijstvu in obrti je silovit. Gospodarska organizacija, katero imajo v čislih tudi naši liberalci, odkar je izdal Ertl svojo knjigo o nemškem poljedelskem združništvu, je imela svoje korenine v tem enotno v katoliškem duhu vzgojenem ljudstvu. Westfäl. Bauernverein deluje v tem zmislu že skoraj 30 let.

Šolski otroci gredo vsak dan skupno pod vodstvom svojih učiteljev k sveti maši. Na desko, ki visi v cerkvi, napiše glavni učitelj številke, ki pomenjajo pesmi, ki se bodo pele pri sveti maši. Vsak učenec ima svojo zbirko cerkvenih pesmi. Po dvakrat, sempatja tudi po trikrat na teden je peta maša. Otroci pojejo latinsko mašo — vso, tudi introit in gradual — da je veselje. Vsak mesec prejemajo svete zakramente. Lepo jih je videti, kako se obnašajo v cerkvi in na ulici. Duhovnika in učitelja pozdravljajo kot »veliki«. Prijazno se približajo in mu dajo svojo malo ročico — srečo.

Katoliški učitelji imajo mnogo katoliških učiteljskih društev in listov, kjer se skupno urijo v vzgojeslovnih stvareh in navdušujejo za Boga in dom. Sami dajejo večinoma najlepši zgled otrokom in staršem. V raznih katoliških društvih so prvi pomočniki duhovniku.

Krajno šolsko nadzorstvo imajo večinoma — župniki. Vlada jih nastavlja. Pri tem poslu imajo mnogo več pravic nego naši; tudi v pedagoškem oziru velja njihova beseda. Nikjer pa nisem videl, da bi moral kak učitelj župniku snažiti škornje ali

kuharicam poljubljati roke, česar se po pravici boje pri nas. Jaz bi se tudi bal kaj takega. Morda bi se dalo vendar pri nas tudi v šolskem vprašanju kam priti, ne da bi se uresničil ta hudi strah — ali kali.

Milo mi je delo, ko sem v šolskih berilih čital sestavke o našem Zveličarju in o ljubi Materi božji, in tedaj sem si želel, naj bi bilo pri nas vsaj na pol tako, kot je na Pruskem.

V.

(Henrichenburški pastor. — Rektoratske šole. — Kulturni boj.)

Henrichenburg! Da si mi zdravo, ljubko selo, ki si ob periferiji velikoobrtne vestfalske »marke« ohranilo še svoj prvotni značaj, svoje domače lice! Dolgo ne bo, pa ti zazidajo tvoje zelene loke in posekajo tvoje senčne loge, tvoje hrastove gozde in prepode iz njih slavčka in kosa in vse druge pevce, ki sedaj tako glasno žvrgole v njih.

Idilčno lep je Henrichenburg. Oko si počije, srce pomiri v njem, ne bodejo te v oči velikanski dimniki in njihov zadehli sopar, ne moti ti ušesa smrčeči stroj in dolgočasno kladivo. Samo umazana Enšer ti priča, kaj je v bližini. — Stari kmečki dvorci v starem vestfalskem slogu ti rde nasproti. Simetrično sestavljeni leseni obodi slone na nizkem zidanem postavcu; zazidani so z opeko. Od daleč se ti zdi, kot bi bile stene pobarvane s črnimi progami. Stavbe so lične in prostorne. Bele zavese vise nad vsakim oknom; ne samo snažnost, marveč nekako gospôstvo je tu doma. Lepo opravljena stanovanja vežejo moža na dom, na rodbinsko življenje. Manj se obiskujejo tod gostilne nego pri nas. Domača prijazna hiša pridržuje rodbino s svojo ljubkostjo v svojih prostorih. Na Holandskem je v tem oziru še mnogo bolje. Tam obiskuje gostilno samo, kdor jo mora. Zabave si redno nobeden ondi ne išče.

Če bi se ne moral bati, da ne izzovem kakega slovečega shoda v obrambo malega obrta, bi skoraj rekel, naj bi tudi pri nas gostilna malo manj važnosti imela v družabnem življenju. In pristavil bi, da bi dobri vzgoji, poštenemu rodbinskemu življenju, omiki in napredku to nikakor ne škodovalo. Da ne bo pohujšanja, pa izjavljam, da v tem oziru tudi konsumnih društev ne izvzemam.

A kaj bi modroval! Tebi, moj zlati henrichenburški pastor, sem nameraval napisati te vrstice v spomin. Zato proč z vsem drugim!

Bilo je dela od zore do noči v zasilni cerkvi. Mali gotiški cerkveci je župnik dal predreti eno steno in obnjo je prizidal prostorno zasilno stavbo. Tudi tu se je v našem ljubem domačem jeziku glasila božja beseda in donela naša slovenska pesem.

Vse se je srečno izvršilo. V pastoratu — župnišču — stoječem sredi cvetočega vrta, sva v prijazni sobici sedela s pa-

storjem. Fridolin Bayer mu je ime. Steklenica rujne renščine nama je svetila na mizi; iz dolgih pip sva puhala blagodišeči dim. Blagor vam, vestfalski pastorej! Smotka in pipa je na razpolago vsakemu gostu vaših prijaznih domov. Kranjec! kaj hočeš še več!

Bilo je prijetno v petek zvečer, tako prijetno kakor vselej, ko v bratovski prijaznosti kramljajo duhovniki — sobratje med seboj; prijetno kakor po naših domačih župniščih, pri naših ljubeznivih slovenskih »gospodih«.

S henrichenburškim pastorjem sva bajila mlade in stare bajke. Pravil mi je, kako je v njegovi župniji, kako misli zidati novo cerkev, in vedno je vesel ponavljal, kako hvaležen je, da so tudi Slovenci opravili velikonočno dolžnost.

»Ali imate drugih tujcev veliko?« sem ga vprašal med pogovorom.

»Tujcev? Jaz ne poznam nobenega tujca v svoji župniji; vsi katoličani so moji farani in moja dolžnost je za vse enako skrbeti.«

Zaslужil sem jo. — Pastor Fridolin je vrlo izobražen mož. Prvih enajst let duhovske službe je bil rektor v rektoratski šoli v Bueru.

Rektoratska šola! Te v Avstriji ne poznamo. Katoliški duhovniki so ustanovili po raznih večjih krajih, kjer ni srednjih šol, take šole. V njih se poučujejo predmeti nižjih gimnazij, sempatja tudi nižjih realk. Škof izbere za rektorje nadarjene mlade duhovnike, brž ko dovrše semenišče. Preden nastopijo službo, morajo napraviti izpit pri posebni državni komisiji. Šolo vodi navadno kuratorij več oseb, ki skrbе za pripravne prostore, za potrebne šolske pripomočke, ki določajo šolnino in iz nje plačujejo rektorja in vse druge stroške. Moj pastor je učil izprva tri razrede — najmanj po 32 ur na teden. Ko se je šola razširila za četrti in peti razred, je dobil pomočnika sobrata. Tako dobi tudi tam, kjer ni srednjih šol, mladina priložnost, učiti se srednješolskih predmetov. Šolarji stanujejo doma, rektor jih vse dobro pozna; po številu jih je malo; nadzorstvo je natančno. Zato ni čuda, da imajo te šole čudovito lepe uspehe. Navadno jih ena tretjina vstopi v gimnazije ali realkе. Profesorji so lepo vzgojenih, dobro poučenih in marljivih mladeničev iz rektoratskih šol zelo veseli. Izmed Fridolinovih učencev ni nobeden p a d e l pri sprejemnem izpitu. V raznovrstnih službah so nastavljeni; vsi, razen enega, vneti katoliški možje. Iz teh rektoratskih šol se novačijo duhovniki; iz njih izhajajo katoliški akademiki, katerih je nad 2000 po vsej Nemčiji.

Seveda je za take šole treba najprej dovolj duhovnikov; potem pa tudi nekakega priznavanja njihove potrebe pri vladi in pri gimnazijskih učiteljskih zborih.

Henrichenburški župnik je pričel svoje delovanje prav ob času, ko je butil kulturni boj na dan. Leta 1873. je bil posvečen; — že potem, ko je majski zakon škofom prepovedoval mašnike posvečevati brez vladnega dovoljenja. Bil je torej mašnik proti državni volji, ker njegov škof — Janez Bernard — kot noben drugi škof ni prosil dovoljenja, da bi smel izvrševati svojo službo. — Tako posvečeni mašniki niso smeli v javnih cerkvah maševati, ne deliti svetih zakramentov. Kdor se je pregrešil proti temu, so ga zaprli in pregnali. Fridolinovi sošolci so bili vsi v zaporu; on sam ne, dasi je poleg rektoratskih opravil vedno pomagal v dušnem pastirstvu. Ko so izmed štirih dušnih pastirjev — župnika in treh kaplanov — tri zaprli, ga je pastirska služba v vsem mestu zadela še mnogo izdatneje. A vpliv, ki ga je imel zaradi svoje šole, ga je rešil.

VI.

(Kulturni boj in njega dobre posledice za katoliško cerkev v Nemčiji. — Škof Janez Bernard. — »Bog se nas usmili z našo kruto previsoko obrestno mero!«)

Kmalu, ko se je razglasil majski zakon leta 1873., je sklical monastirski škof Janez Bernard svoje moške vernike k skupnemu romanju na grob s v. L u d g e r a, prvega škofa njegove škofije. Bilo jih je nad 80.000. Pri čudotvornem studentu jih je ogovoril in jim pojasnil, kaj čaka katoliško cerkev na Pruskem. Ob koncu svojega govora je obnovil z vso do solz ginjeno množico — krstno obljubo in prisegel zase, da hoče rajši umreti nego odstopiti pičico svetih pravic svojega zvanja.

Vihar se je kmalu pričel. Za vsakega brez vladnega dovoljenja posvečenega duhovnika, ki ga je nastavil, je bil kaznovan z občutnimi denarnimi globami. Vse novce so mu vzeli. Kazni pa ni bilo konec. Zarubili so mu njegovo pohoštvo in je prodali na dražbi. V vsej škofiji pa niso dobili človeka, ki bi se bil hotel dotakniti škofove oprave in jo odnesti na lice javne dražbe. Morali so najeti protestantske tujce. Monastirski meščani so kupili opravo in jo škofu — p o s o d i l i. Ljudstvo se je tu zganilo. Četrť leta so hodile deputacije katoliških vernikov v monastirsko mesto poklanjat se škofu, prisegat mu svojo zvestobo. Mnogobrojne čete so dan za dnem prihajale krepit se za tožne prihodnje čase.

Škofa so nato z a p r l i, uradno o d s t a v i l i in ko je predsedel v ječi svojo kazen, i z g n a l i preko meje. Naselil se je na Holandskem, kjer so že pred njim katoliški redovi — jezuitje, redemptoristi, uršulinke itd. — dobili gostoljuben sprejem.

Škof je živel skrit, nepoznan v neki vili, ki so mu jo kupili premožni katoličani. Nosil se ni duhovski; imel je brado. Ljudje so ga poznali pod imenom »s t a r e g a l a d i j s k e g a k a p i-

t a n a«. Pruska policija ga ni zasledila; razen njegovih najožjih prijateljev ni nihče vedel, kje je. Monastirski kupci so prenašali pisma iz škofije k njemu in njegove odloke nazaj. Vladal je tako več let. Kako se je znal skriti, pričata tele dve dogodbi.

Ljudje so ga v kraju, kjer je živel, zelo spoštovali, ker je bil usmiljen z reveži in silo prijazen. Samo nekaj jim ni bilo všeč; pri maši so ga videli vsako nedeljo, pri sv. obhajilu pa niti o veliki noči ne. — Maševal je doma. — Šli so k svojemu pastoru in ga prosili, naj ga pregovori, da se bo še v tem oziru popravil. Pastor jim je obljubil; prihodnjo nedeljo, ko baš škofa ni bilo v cerkvi, je molil za »dobrega starega kapitana«, naj bi tudi on opravil svojo velikonočno dolžnost.

To je pomagalo; odslej so ga češče videli pri božji mizi.

Škofov namestnik — pobožni, še zdaj živeči Vilje m K r a m e r — je imel nekoč važen posel, ki se ni dal izlahka pismeno opraviti. Pisal je torej škofu, da pride k njemu, in mu točno naznanil čas. Sešla naj bi se bila ali na kolodvoru ali pa v bližnji gostilni. Kramer pride, kot je napovedal, a škofa, svojega sošolca — ni našel na kolodvoru. Gre v gostilno, pa tudi tam ga ni. Naroči si kozarček konjaka, gleda na uro in mrmra: »Hm, ga ni, pa sem mu pisal; kaj bo to?« Izpije, zopet gleda na uro in še huje mrmra. Naroči si drugi kozarček. Vedno mrkeje gleda in neprenehoma se krega. Tudi drugič izpije. Naroči si v tretje. Tu se oglasi izza kota bradat mož: »Wille, i klop, te drenkst teo e süfza« (»Vilko, mislim, da ga dobiš pod kapo«). Bil je škof. Njegov najboljši prijatelj ga ni poznal.

Tako je Janez Bernard živel ob pruski meji v Hantenu¹ celo vrsto let, dokler ni leta 1884. Bismarck moral odnehati, da se je spremenil majski zakon. Z največjo slovesnostjo ga je sprejela njegova škofija, ko se je vračal v svoje prestolno mesto. Katoliško ljudstvo je v njem častilo mučenika za božjo cerkev. Vse je bilo vneto zanj. Od veselja je jokalo ljudstvo, ko je blagoslavljal prijazni, v pregnanstvu oslabei višji pastir.

Zveza med cerkvijo in med ljudstvom je slavila zlato poroko. Bili so lepi, a trdo zasluženi časi.

Na Nemškem je do leta 1870. vel marsikje čuden duh. Zlasti učeni bogoslovci so često radi mahalj po Rimu. Ob času vatikanskega cerkvenega zbora je pretila velika nevarnost. Vrelo je. A isti dan, ko se je proglasila papeževa nezmotljivost, se je napovedal boj Francozom. Ta vojska je potlačila med ljudstvom vse drugo v ozadje. Nekaj plev je odletelo in — mirna Bosna! Starokatoliško gibanje je ostalo malenkostna sleparija.

Kar pa ni storila francoska vojska, je dovršil 11letni kulturni boj. Še mene je milo zadelo, ko sem čital listino s podpisom: »Ex loco nostri exilii die 20. ian. 1883.

† Ioannes Bernardus.«

¹ Ali ni to tiskovna pomota mesto: v Xantenu? — Op. izd.

Vse, kar je bilo s takimi dogodki v zvezi, je pomagalo, da je katoliško mišljenje in življenje tem krepkeje zavladalo po pruski zemlji. V ognju je preskušena. Zato drži.

To in še mnogo drugega sva se menila s henrichenburškim pastorjem. Pozabiti ne smem, da je brž po svojem prihodu v faro ustanovil reiffeisenovko, ki ima okrog 80.000 mark prometa na leto. Vloge obrestuje — pomni: na periferiji in industrijskega okraja — po $3\frac{1}{3}\%$; posoja po 4%. Kmetorej, ki je bolj izobražen nego naš, ki lahko vse drago proda, ima vrh tega še poceni kredit. Bog se nas usmili z našo kruto previsoko obrestno mero! Organizirajmo in preprezimo vse slovenske fare z reiffeisenovkami in gospodarskim zadrugami! Splošni gospodarski napredek je namreč edina moč, ki nam zniža obresti. Raiffeisenovca sva si imela dosti povedati.

Pri tem sva pila slastno rensko kapljico vsem dobrim in vsemu svetu na zdravje. Bog te živi, pastor Fridolin!

VII.

(Silna razširjenost tiska po Nemčiji. — Vloga »zaupnih mož« pri katoliški organizaciji. — Demokratičnost pri naslovih duhovščine.)

Bilinski je za svojega ministrovanja rekel nekoč zelo resnično besedo, da ni noben davek simpatičen. A razloček je vendar pri davkih. Nekateri niso samo nesimpatični, marveč naravnost nenravni. Med te štejemo avstrijsko malo loterijo — te umazane limanice za najnižje ljudstvo. Drugi so škodljivi omiki — nazadnjaški. Tak davek so brez dvojbe naše mitnice na državnih cestah, v prvi vrsti pa časniški kolek. Kdor si od blizu ogleda, kako se širi berilo tam, kjer ni tega kolka, šele more umevati njegovo škodljivost.

Ali se ne zdi nam neumljivo, da ima n. pr. obilno slovenskih delavcev na Vestfalskem naročen svoj dnevnik? Pri nas dnevno časopisje izlepa ne zaide med delavce; saj sploh le malo bero. Tukajšnje ozračje pa dvigne vsakega, ki ima količkaj bistrega duha, tako kvišku, da sam ne ve, kako in kdaj. Zelo mnogokrat se mi je primerilo, da sem na vprašanje, je-li vedo ljudje, da imajo slovenskega duhovnika na razpolago, dobil odgovor: »Saj smo to brali v časopisu.« Ni čuda; če za mesečnih 60 beličev dobi list v hišo in če zna nemški, pač lahko seže po njem.

Časopisi so tukaj trezni in jedrnati. Dolgih litanij v uvodnih člankih ne poznajo. Polemika je redka in vedno silo kratka. Oblika je vedno — tudi pri socialno demokraških listih — dostojna. Samo berlinski židovsko liberalni listi so v tem oziru podobni našim. Popolnoma jasno sem se prepričal, da je razdivjanost in podlost časopisja pri nas — sad židovskega vpliva. Židu ni nič svetega; vse gleda skozi mešetarske očali in zato je njegovo časopisje na tako nizki stopnji. V Avstriji pa je žid

v časopisju še vedno gospod. Njegovega duha se nalezejo drugi. Katoliški listi so na Vestfalskem in v Porenju na vrhu. Po gostilnah jih dobiš povsod; na postajah se jih največ proda. Pri nas pa imajo katoliški listi še vedno svoj skoro edini dom — v farovžih.

Poleg časopisja se pa bere tod tudi mnogo knjig. Imenoval sem že Boromejsko društvo (Verein vom hl. Carl Borromäus) v Bonn u, ki vrlo dobro deluje v tem oziru. Udje društva, katerih je bilo leta 1897. — 21.617, plačujejo po 6 mark na leto. Poleg njih so še deležniki po 3 marke (leta 1897. — 14.242) in po $1\frac{1}{2}$ marke (30.133). Vsak ud in deležnik ima vsako leto pravico, izbrati si iz društvenega zapisnika po eno knjigo, ki je razmeroma po eno tretjino več vredna, nego je vplačal. Leta 1898. je bilo na izbiro 1329 knjig, ki so vse res skrbno izbrane. Vsak ud in deležnik ima tudi pravico, po društvenem posredovanju kupiti si drugih knjig po znatno znižani ceni. Zapisnik teh knjig je brojl leta 1898. — 10.164 številok.

V tem oziru se ne moremo mi Slovenci kaj učiti od tega društva. Naša Mohorjeva družba je za razširjanje dobrih knjig vzorneje urejena nego to. Pač pa je pomembna druga stran boromejskega društvenega delovanja.

Kar preostane vsako leto denarja in se ne potrebuje za razne investicije, se izda za nakup dobrih knjig. Iz teh se sestavijo knjižnice, ki se zastoj pošiljajo društvenim podružnicam, če štejejo vsaj pet rednih članov. Vsako leto se tako izda 24.000 do 25.000 zvezkov. Take knjižnice smejo rabiti samo udje in deležniki. Nočem biti banalen, da bi dokazoval potrebo dobrih knjižnic tudi pri nas. O tem se je že mnogo govorilo; tudi katoliški shod jih je toplo priporočal. A gre za to, da se njihovo ustanavljanje organizira. Na Moravskem se posvečujejo temu delu bogoslovci. Tudi pri nas bi bogoslovci in visokošolci sploh imeli na tem polju dovolj lepega posla; treba je pa predvsem enotnega načrta.

Boromejsko društvo teži še dalje. Vprav sedaj se resno peča z vprašanjem, kako bi se po mestih in večjih krajih ustanovile javne knjižnice inbralnice z dobrim berilom. Šlo bo, o tem ne dvomimo. Podlaga vsemu takemu delovanju je namreč postavljena v krepki politični organizaciji. V porenjskem mestu München-Gladbachu je sedež — Ljudskemu društvu za katoliško Nemčijo (Volksverein für das katholische Deutschland). Vodi je bistroumni in vneti gospod dr. Pieper. To društvo se razteza po vsej Nemčiji, najbolj pa med katoličani v pruskih pokrajinah. Ni ga sela, da bi ne imelo svojih zaupnih mož. To besedo poznamo sicer tudi pri nas, toda — urednik naj mi ne črta nastopnih besedi — pojma ne. Vsi naši izvrševalni odbori in strankarska vodstva itd. so malo več nego nedolžne igrače dolgočasne in brez-

plodne — gostilniške politike. Kljub ogromnemu delu se mi zdi, da tu sladko počivam, ker sem rešen vsaj vseh raznih odborovih in klubovih sej.

Torej: zaupni možje! Njihova naloga je, da v osebni dotiki vse, kar zahteva katoliška politika v posameznih slučajih, zaneso med katoliško misleče može. Zato morajo biti poleg duhovnov laiki, ki so seveda v zvezi z duhovnimi pastirji. Kar sklene politično središče, to se ustno v osebni občevarju razširja po teh zaupnikih. Če pristavim, da ima Katoliško ljudsko društvo po par vestfalskih krajih celó slovenske delavce med zaupnimi možmi, sem pač dokazal, da bi šlo tudi pri nas. Seveda bi moral najprej pasti tisti duh, ki je piscu teh vrstic naložil jarem državnega poslanstva. Naša gospoda — jara in kmečka — bi morala katoliško misleče, za javno življenje sposobne može — spoštovati, če so magari tudi samo predilniški delavci.

Sicer pa — hvala Bogu — naša Kurja vas napreduje v tem oziru in, če vsi dobro primemo, bo kmalu rešena otroških bolezní.

Ej, dobro dene demokratu vestfalska zemlja! Pravo ljudsko mišljenje se javlja povsod, tudi v naslovih. S kakšno skrbnostjo mora premišljevatí ubogi listopisec pri nas ali celó na Hrvatskem, Češkem, v Galiciji itd., ko mu je treba nasloviti pismo na kako višje stoječo osebo. Več truda ga stane nego vse pismo, preden pretuhta, ali naj zapiše »častni« ali »prečastni«, ali »veleučeni« in da ne pozabi kakega dostojanstva. Tod so naslovi: An das kath. Pfarramt. — An Pfarrer, Kaplan itd. V pogovoru se enostavno nagovarja »Pastor«, »Kaplan«; »duhovnih svetnikov« ne pozna monastirska škofija.¹ Tisti — za katoliško stvar tako imenitni — ovratnik pri talarju ima tu vsak kaplan nad roketom. Včeraj sem krščeval, ker baš ni noben domačih gospodov utegnîl. Samo se mi je namuznilo, ko mi je cerkovnik obvezal s črnim ovratnikom vrat in ramena, in laskal sem si, da se nosi tod ta važni del duhovske obleke brez dekreta, brez naslova in brez naivnih, morda celó sentimentalnih čuvstev. Skozi velika gotiška okna nove cerkve v Bruchu je pa hrumelo bujno življenje. Tak kraj, kot je ta, kjer je leta 1871. z vso okolico vred živelo dobro 300 ljudi, kjer je pa leta 1894. bilo že nad 8000 stanovnikov in kjer je sedaj veliko mesto s 17.000 prebivalci (12.000 katoličanov), iz vseh kotov in vsake baže, zahteva dela. In kjer je dela dovolj, ni časa za igrače.

¹ Krek pisem, namenjenih svojim ožjim znancem, ni skoro nikdar opremiljal z naslovom »gospod« ali celó še s kakim pridevnikom spredaj, ampak je napisal samo ime. Nekoč sem med številnimi naslovi, ki jih je napisal, samo pred naslovom nekega delavca zapazil »g.«. — Op. izd.

VIII.

(Kako važen je za izseljenca stik s cerkvijo in z duhovščino. — Bog dai slovenskemu narodu dobrih duhovnikov!)

Lani sem bral začetkom meseca decembra v enem najvplivnejših ruskih listov »Moskovskijih Vjedomostih« pomemben članek proti nekaterim poizkusom ruskega liberalstva. Liberalcem gre tudi na Ruskem za to, da bi cerkveni vpliv čim najbolj oslabili in krščansko religijo postavili iz javnega življenja popolnoma v kot. To pobijajo, kar se pri nas izraža z lepo besedo »klerikalizem«. — Ta »klerikalizem« je pa na Ruskem močan in tako živo združen z narodovim življenjem, da se mu težko pride do živega. Rusija ima krepke farne organizacije z javnopravno veljavo. — Fara je središče omiki in dobrodelstvu. Šole in dobrodelni zavodi: bolnišnice, hiralnice, sirotišnice, skrb za reveže itd. so ozko združene s faro in s tem seveda tudi z duhovništvom in cerkvenim življenjem sploh. — Liberalcem je to trn v peti. Zato stikajo po raznih napakah in iz posamnih slučajev sklepajo splošno sodbo, prav kot pri nas. Namesto farnih organizacij hočejo imeti nove liberalne. »Inteligenca« mora dobiti v svoje roke šolo in dobrodelne zavode. Tako trdijo; poudarjanje »inteligence« se pri njih tolikokrat ponavlja, da se zdi, kot bi se bili učili pri naših liberalnih možeh. Puhlice, s katerimi napadajo dosedanji lepi red, so do pičice tiste, kot jih mi slišimo doma za vsakim voglom. Po vrsti jo korakajo: prosveta, napredek, svoboda in z njimi vred se pojavlja boj proti »nazadnjaštvu«, »neumnosti ljudstva« in kar je še drugih ljubih znancev naših z domače bojne poljane, ki jih znamo vsi že zdavnaj na pamet.

Item: »Moskovskija Vjedomosti« so dale liberalcem po grbi. In sicer tako, da bi tak članek, obrnjen na naše razmere, podpisal malokateri »klerikalce«. Tako nam tiči v kosteh liberalna vzgoja, da se za žive in mrtve trudimo, da bi se nam popolnoma ne izgubila. Ruski člankar je namreč dokazoval, da je najprimernejša, najnaravnejša in najboljša zveza vzgoje in dobrodelnosti s cerkvijo, ki je po svojem bistvu središče vsega idealnega stremljenja, in pristavil je, da je moč ruske države v tej organizaciji, da torej ruje proti temeljem ruske države, kdor jo hoče razdreti. V umljivi slovenščini lahko rečem, da še nisem zalotil takega »borniranega zelota«, tako preklicanega »klerikalca« med časnikarji, da bi si bil upal v katoliški Avstriji ziniti kaj podobnega.

Take misli mi silijo v glavo, ko razmišljam tu na temelju realnih dejstev, ki jih dan za dnem izkušam, moč katoliške cerkve in njene organizacije. Morda bi se nikjer ne dalo to tako proučevati kot vprav v vestfalskih in porenskih veliko-obrtnih okrajih: z vseh strani dohajajo semkaj najrazličnejši ljudje, v velikanski množini, raznih narodov, raznih veroizpo-

vedanj. Splošno se lahko reče, da ob takih selitvah ne h o d i j o n a j b o l j i n a t u j e. Mnogo smeti si išče tod prostora. Veliko jih je brez vsake vere in zato tudi brez nrvnosti. Pravi tohu-vabóhu — zmes brez reda, brez stalnosti. Novi način življenja, boljši zaslužek, boljša hrana, pijača, mnogo spridenega ženstva, trdo delo, slaba družba niso posebno koristne stvari za ohranitev nrvnih sil. Materialistično mišljenje in življenje se tako rekoč samo po sebi ponuja. Iz tega žuga nastati še večji nered, še hujša zmeda. Nrvne sile se nimajo priseljenca nikjer oprijeti. Domovino je zapustil in z njo vse tradicije domačega življenja. Ne bodre ga več stoletne ustaljene navade domačega rodbinskega, cerkvenega in sploh družabnega življenja, katerim se doma niti najslabši človek ne more ustavljati, ki že otroka napoje s svojo blago vsebino in stoje človeku ob strani do groba. Tujec — strašna beseda. Skupina tujcev — tem hujši!

Tako je tu! Edina moč, ki nadomešča ubogemu trpinu dom, ki mu ohranja vse kali njegovega nrvnega življenja, ki mu vzdržuje in celó izpopolnjuje vso idealno plat njegovega bitja, je katoliška cerkev s svojo faro in s svojim farnim dušnim pastirstvom. Tudi brezverec, ki vidi v cerkvi samo človeški tvor, mora to priznavati, če hoče biti pravičen, ko gleda njeno organizujočo silo v takih razmerah, kot so sedaj v tukajšnjih krajih. Ob farno organizacijo se nasloni vse, kar je nrvnega in idealnega v človeku. Čim čuti, da ima župnika, ki tudi zanj skrbi, pa je rešen svoje osamelosti. Kolika globokost najraznovrstnejših vzvišenih sil, kolik pomen zveni iz besedi: »N a š župnik«, »n a š tehant«, ki sem jih tu slišal že često iz ust naših Slovencev. Vedo, zakaj pravijo »naš«! Rodbinsko življenje s svojimi nežnimi tajnostnimi vezmi dobi v fari in v farnem cerkvenem življenju svojo trdnost in si ohrani svoj posvečeni značaj; mladenič si nasrče v tem življenju poguma za boj, da mu vihar ne iztrga vseh idealov iz mladega srca; dekliska nedolžnost je tu doma; otročjih let brezskrbno veselje ima tu svojo oporo. Splošno lahko rečemo: kar se jih nasloni ob farno organizacijo in se udeležuje farnega cerkvenega življenja, se ohranijo Bogu in domu, poštenju in značajnosti. Vsi, ki propadajo, so najprej razrušili zvezo s središčem vsega idealnega in nrvnega življenja, s cerkvijo. Ej, človek ni samo materialno bitje! Kdor ima priliko gledati v tajne gube človeškega srca, zlasti v takih razmerah, kot so tukaj, vidi ogromno nadvlado duha nad stvarjo in zahvalja Boga, da je tako.

Nič več nego golo resnico izrekam, če pravim, da vprav radi tega, ker duševna nadsila bolj stopa na dan v takih razmerah, tudi splošno lahko rečemo, da so tu priseljenci, ki se udeležujejo cerkvenega življenja, razmeroma dokaj boljši, nego so bili doma.

Oj, da bi hoteli umevati povsod vzgojno, vzvišeno, »konservativno« moč katoliških cerkvenih organizmov! Kako kmalu bi neizčrpni zakladi njihovih нравnih sil uredili zamotane javne razmere. A vrag javnega življenja nas je menda obdal s slepoto; v praksi največkrat pozabljamo na duševne moči! Naša avstrijska zmedena politika — in katoliška država s katoliškim ljudstvom, ki res ljubi svojega vladarja! Neumljivo! Naše katoliško ljudstvo — in gospostvo zanesenih liberalnih fraz! Kdo nam to razloži? Zgledi našega veka, imenujmo samo Napoleona in Bismarcka, nam odgovarjajo: Kdor se zanaša v prvi vrsti na materialne, mehanične sile, zmaguje morda nekaj časa, toda kmalu podleže in se kesa, da je premalo cenil — moč нравnih in idealnih sil, ki se pa črpajo edino le iz religije in religijskih organizmov.

Ob tej priliki se spominjam, koliko so naši slovenski duhovniki s svojim delovanjem našemu ljudstvu. Če si predočujem otroka, ki leti za »gospodom«, da mu poljubi roko, in si analiziram njegovo duševno razpoloženje v tem trenutju; če si mislim mladeniča, moža, ženo, ko občujejo s svojim dobrim duhovnim pastirjem v najraznovrstnejših slučajih; ob bolezni, v nesreči, v cerkvi, v društvu, na smrtni postelji, in če si še predstavljam, koliko veselja, utehe daje vse cerkveno življenje vsem, ki se ga udeležujejo, potem ne morem drugega nego iskreno zaklicati, naj dobri Bog uravna in idealne zaklade ohrani našemu ljudstvu, naj mu da moč, da se bo ustavljalo po besedi narodnost poudarjajočemu, v resnici pa tujemu, kozmopolitičnemu, breznarodnostnemu, brezdomovinskemu liberalstvu in naj mu ohrani tudi — dobrih, v sveti vedi temeljitih, v ljubezni do ljudstva nepremakljivih, v življenju nedotakljivih — duhovnih pastirjev.

IX.

(Moralna in znanstvena višina duhovščine v teh krajih. — Boj liberalcev v Sloveniji je koristen duhovščini! — Organizacija katol. učiteljstva v Nemčiji.)

Vestfalski in porenski duhovni pastirji! Ne bom vas pozabil! Ne vaše vneme za sveto stvar, ne vaše ljubeznive prijaznosti, ne vaše odkritosrčne preprostosti. Oblik vam ne daje hinavska šablona kislih poklonov, zoprne priliznjenosti in dolgočasni brezdusni »šimel« pustih pravil »dobrega tona«. Daje vam jih edinole vaše prepričanje. Zato se čutim domačega v vaših skromnih zavičajih, Slovenca sans phrase v vaši mili družbi. Narodnost nas ne razdružuje. Slovenstva pomen in mlado moč sem čul velikokrat poudarjeno v vaši sredi; vaše rezke sodbe nad neumnimi in malenkostnimi germanizacijskimi poizkusi pruske in avstrijske birokracije mi bodo vedno ostale v spominu in z njimi tudi idealni temelj, ki daje sposobnost za nepristrano besedo. »K o m u r s e v z a m e n a r o d n o s t, i z -

gubi tudi vero.« To resnico sem čul često tu — sredi najpristnejših Nemcev krepkega, značajnega saškega plemena.

Mnogo se jih zanima za rusko in poljsko slovstvo. Turgenjeva, Tolstega, Dostojevskega poznajo do dobra; prav tako Mickiewicza, Kraszewskega, Sienkiewicza. O nas ne vedo kaj; a po naših dobrih delavcih, po njihovih skrbnih ženah in nadarjenih, ubogljivih otrocih sklepajo, da biva doli na jugu — pošten katoliški slovenski narod.

Brez dvojbe je veliko pomenil kulturni boj za vzgojo tukajšnjega duhovništva. Malo jih je iz tiste dobe, ki bi ne bili vsaj z denarnimi kaznimi kaznovani; mnogo jih je bilo zaprtih, mnogo pregnanih. Nikogar pa nisem opazil med temi mučeniki, da bi bil ohranil kako ost sovraštva ali žalosti. Blagodejen humor so si ohranili med bojem in ga imajo tudi sedaj; saj niso nikoli izgubili prepričanja, da bo njihova stvar gotovo zmagala.

Mnogo pregnanih župnikov je pod drugim imenom živelo v obližju svojih far; ponoči so hodili previdovat bolnike in sploh opravljat dušno pastirstvo. Gosposka izve nekoč to o nekem župniku in izvoha tudi kmeta, kjer je stanoval. Zvečer, — ko je pri ognjišču sedela vsa rodbina, prideta dva orožnika in vprašata po župniku.

»Kaj vem jaz zanj? Če je pri meni, poiščite ga in storite z njim, kar vam drago; meni ni nič mar. Jokelj, prižgi svetilnico in posveti gospodoma!«

Šli so po vseh shrambah, a nič niso staknili. Jokelj — za hlapca preoblečeni župnik — se še sedaj z velikim veseljem rad spominja tega dogodka.

Drugega župnika so iskali brez uspeha, ker je imel stalno pripravljeno skrivališče v kleti sredi skladovnice drv. Krogi in krogi so bila naložena drva in od zunaj se ni nič poznalo, da bi bilo vmes kaj praznega prostora. Nekoč je moral tri ure čepeti v svojem zadehlem zatišju, ko so se pridušali krogi njega orožniki in zatrjevali, da ga gotovo dobodo.

Takih smešnih dogodkov je vse polno. Pričajo nam to, kar dokazujejo tudi naši »gospodje«, ki jih napadajo liberalci, da liberalni napadi ne morejo vzeti človeku dobre volje. Mnogokrat sem se veselil ljubega naravnega humorja, s katerim so sprejemali mnogobrojne udarce in otresali tisoč sitnosti, ki so se jim stavljale na pot.

Bivši kulturni boj je važen činitelj pri vzgoji katoliškega duhovništva pod pruskim kraljem. A ni sam! Mnogo pomaga tudi široka podlaga, ki je združena vsaj z delnim vseučiliškim življenjem. Reci kdo, kar hoče; meni se zdi neovržno, da učiteljsko osebo na vseučiliščih z velikimi knjižnicami, s splošno razvitim znanstvenim življenjem pri istih sposobnostih mnogo več vpliva nego v pokrajinskem zatišju — zapuščeno, oziroma

prepuščeno v vseh ozirih lastni individualnosti in izredno slabim dohodkom.

Tri leta obiskujejo bogoslovci na Pruskem vseučilišču, seveda tudi tu skupno živeči; zadnje leto so v semenišču. Redno ostajajo po svojem posvečenju še nekaj časa notri, — včasih še celo leto, kar je tudi velikega pomena. Vprav po posvečenju potrebuje mladi duhovnik potrdila v svojih sklepih in v vnemi do svojega svetega zvanja.

Zelo važni so tudi izpiti »pro cura animarum«, ki se ponavljajo vsaki dve leti ali na tri leta. Ob tem izpitu morajo mladi duhovni pomočniki pokazati, da se redno bavijo s sveto vedo. Konference služijo baš temu namenu. Po nekaterih dekanijah imajo kaplani svoje svobodne konference vsak mesec; pri njih se na temelju kakega poročila razgovarjajo o važnih perečih vprašanjih. V Kastropu je n. pr. zadnjič izredno zanimivo poročal neki kaplan o Schellovih spisih in o modroslovni zmotni podlagi, na kateri je sezidal ta mož svojo bogoslovsko stavbo.

Pastirstvo daje obilno dela. Vendar pa dobivajo gospodje še časa dovolj, da pomagajo pri raznih društvih. V vsem industrijskem okraju ne vem, je-li dobiš župnika ali kaplana, ki bi ne imel vsaj po enega društva. Navadno jih pa ima vsak po več; tako n. pr. v Wanne vsak po tri: rokodelska, delavska, posojilnice, Marijine družbe, Boromejsko, ljudsko, Vincencijevo društvo¹ itd., ki so vsa v domala vsakem kraju. Z vsakim katoliškim delavskim društvom je združena tudi podpora v boleznih in ob smrti. Vrh tega imajo še povsod prostovoljne hranilnice. Duhovniku nosijo delavci prihranjene novce, da jih vlaga v javno hranilnico. Kako široko obzorje imajo duhovniki v društvenem oziru, priča to, da so ustanovili v skoraj vsakem kraju poljsko delavsko društvo (v Dortmundu celó dve) in da imajo tudi naši delavci že dve.

Stara resnica se tu pojavlja: med delom, ki ga človek rad opravlja, raste tudi sposobnost za delo. Ne smemo pa prezreti, da je duhovnikov tod razmeroma dovolj in da imajo pri šoli le malo posla, a zato tem več v osebнем občevanju. Katoličane obiskujejo na domu in se skušajo seznaniti z njimi, da jih pridobe za versko življenje. Henrichenburški župnik obišče n. pr. dvakrat na leto vse farane. Zato tudi ni čuda, da razmere tudi ob taki nestalnosti dobro poznajo in da velika večina faranov prejema sv. zakramente.

Še nekaj! Pruska protestantska vlada prisoja župnikom sploh po 3200 mark. Če ima človek kaj v roke vzeti, se da tudi kaj storiti. Iz nič pa ni nič. Pri nas pa velika večina duhovnikov srednje izhaja, in sicer pri zelo skromnih potrebah. Če drugod nočejo videti liberalci idealizma pri duhovnikih, bi ga morali videti vsaj pri revnih dohodkih in pri njihovem obnašanju do

¹ Dortmund n. pr. ima s pevskimi zbori 27 katoliških društev.

dohodkov ob času, ko vse stanove preveva strastna nezadovoljnost in nervozno teženje po boljših plačah.

Tudi naši slovenski duhovniki so sposobni za vse naloge naše dobe. Saj v naših skromnih razmerah delajo čuda. Vsaka ideja, ki pomaža ljudstvu in mu ohranja pogoje za versko in nravno mišljenje in življenje, ima med njimi goreče pomočnike. Bog vas živi, ljubi bratje v domovini, ki v sveti ljubezni brez strahu služite ljudstvu in z ljudstvom Bogu! Vas mi kliče vse v spomin, kar opazujem tu. Kulturnega boja nimamo sicer pri nas, pač pa imamo drug boj, ki nam tudi v ničemer ne prizanaša — liberalno gonjo proti sebi. Jaz sodim, da je koristna. Bonum mihi, quia humiliasti me, ostaja za vsakoogar neovržna resnica. Beda mu, kdor nima nikoli prilike, da bi tako vzklikal! Globok pomen napadov se umeva; zato pa ne zdrobe srca. Dobre volje, vedrega duha ne stro! Plesnivemu sentimentalstvu in vlogam žalostnih hipohondrov ni prostora v naših vrstah. Ej, uhnem!¹

Sedaj pa še pièce de resistance — katoliških laikov — te tolikokrat omenjene vrste zemljanov na naši okrogli zemlji — je tu v resnici mnogo. — V prvi vrsti so učitelji. Naj navedem tu iz zadnjega (leta 1898.) letopisa nekaj števil!

Zveza katoliških učiteljskih društev na Nemškem:

podružnice:	krajevnih društev število:	članov:
Porenje	40	1440
Vestfalsko	64	1410
veliki okraj Wiesbaden	27	440
škofija Fulda	19	370
pokrajina Saško	18	304
škofija Hildesheim	2	136
škofija Osnabrück	15	320
Brandenburško	—	45
Zapadno Prusko	44	765
škofija Ermland	5	110
Poznanj	35	503
Bavarsko	5	276
Porenska Pfalca	12	445
kraljevina Saško	5	147
Alzacija, Lotaringija	11	540
	302	7251

Vsaka podružnica ima svoje shode; zveza tudi. Časopise imajo tele: Kath. Lehrerzeitung v Belmu pri Osnabrücku, Westdeutsche Lehrerzeitung v Kolinu, Kath. Zeitschrift für Erziehung und Unterricht v Ratingenu, Pädagogische Monatshefte v Rheythu, Erziehung und Unterricht v Bochumu, Katholische Schulzeitung für Mitteldeutschland v Fuldi, Katholische Schul-

¹ Refren v ruski narodni pesmi. — Op. izd.

kunde v Tannu, Katholische Schulzeitung für Norddeutschland v Vratislavi, Pädagogische Blätter v Monakovem, Katholisches Schulblatt für die Rheinpfalz v Dahnu, Kath. Schulzeitung für Elsaß-Lothringen v Straßburgu, Hessische Schulblätter v Mogunciji, Kath. Schulzeitung v Donauwörthu, Magazin für Pädagogik v Schw. Gmündu. — Vsako leto pa izide Jahrbuch des kath. Lehrerverbandes v Kolinu.¹ — In pri nas?

Poročila pričajo, kako živahno in splošno znanstveno življenje se goji v teh društvih. Posebno mi je ugajalo poročilo o ermlandskem društvu, kjer je pri letnem shodu (letnik str. 124) nadučitelj Knobloch govoril o krščanskih naukih in o katoliških učiteljskih društvih v razmerju do časovnega duha in razvijal tele točke:

»1. Glavni vzrok velikega zla naše dobe, materializma in socializma, je vedno bolj šireča se nevera.

2. Najimenoitnejše sredstvo, da se to zlo odpravi, je krščanska resnica, ki edina uči človeka pravi, večni in časni namen spoznati in doseči.

3. Praktično udejstvovanje krščanske resnice se zelo pospešuje s krščanskimi društvi. V tem zmislu (deluje?) tudi učiteljsko društvo, ki si je postavilo za glavno nalogo vzgojo in pouk mladine po načelih katoliške vere.«

X.

(Bismarck in gibanje Los von Rom.)

Z nobenim izobraženim Vestfalcem še nisem govoril, da bi me ne bil vprašal, kako je z gibanjem »Los von Rom«. Menijo, da bo to gibanje utrdilo katoliško zavest, splošno mu prisojajo preveč pomena. Katoliški časopisi imajo tu iz Avstrije skoraj edinole poročilo o tej prismojeni glumi sirovih nemških kričачev, ki škilijo na Prusko. Zato se tu ljudje skoraj bolj zanimajo za to stvar nego pri nas.

Ob takih prilikah se pomenimo tudi o Bismarcku, ki ga štejem za duševnega povzročitelja te gonje. Lahka je tu odkrita beseda; saj je znano o centru, da se ni hotel udeležiti slavja železnemu kanclerju v čast; lahka tudi o vseh drugih stvareh, ki so v zvezi z njim: o trozvezi, o nemški trgovinski politiki itd.

Te dni mi je prišla v roko knjiga Die Damenpolitik am Berlinerhof 1850—1890. (Ein Beitrag zur Geschichte der Entstehung des deutschen Reiches.)² Po nji sem dobil nove dokaze za svoje že zdavnaj pridobljeno prepričanje o Bismarcku in njegovem delu. Takole bi v velikih potezah označil tega moža:

¹ Dobiva se pri zvezi (Kath. Lehrerverband). Lanski letnik je vrlo zanimiv.

² Berlin. Verlag von Hermann Walther 1897.

1. Glavna misel njegovega življenja je bila — pod prusko nadvlado združena Nemčija.

2. Ta misel je bila zanj najmenitnejša in hotel je tudi, da bi bila za vse Nemce prva in najvišja. Pri tem je prezrl, da so v ljudstvu še druge idealne moči, ki se ne morejo upogniti pod nobeno drugo misel. Godilo se mu je seveda v večji meri kot n. pr. liberalcem, ki premalo cenijo moč katoliškega cerkvenega organizma in vpliv katoliških idej. Bismarck je sicer vedel, da je katoliško načelo močno in da ne pozna polovičarstva, toda menil je, da bo s silo materialnih sredstev zmagal katoličanstvo. Dobro je vedel, da se samo po sebi ne bo podvrglo nobeni drugi ideji in da tudi zedinjene Nemčije misel ne more biti najvišja za katoličane. On je pa hotel imeti nemško državo za najvišje bitje, kateremu se mora vse klanjati. V tem zmislu je bil absolutist. Iz tega njegovega prepričanja se tolmačijo njegovi izjemni zakoni proti katoliški cerkvi, proti socialistom, proti Poljakom, Dancem in Francozom.

Leta 1872. je govoril v državni zbornici tele besede:

»Ich habe es als eine der ungeheuerlichsten Erscheinungen auf dem politischen Gebiete betrachtet, daß sich eine konfessionelle Fraktion in einer politischen Versammlung bildete.«¹

Iz njih vidimo, da mu je država vse. — Njegovi najožji privrženci, ki se pa ni zdaleč ne morejo meriti z njegovo nadarjenostjo, še sedaj rogovilijo vedno z »državno avtoriteto« tako, da se jim smeje ves svet. Še sedaj se drzneta baron Stumm in njegov oproda Kardorff zahtevati izjemne zakone proti socialistom, kot smo jih čuli ravno prošle dni ob priliki Hitzejevega predloga o delavskih zbornicah v državnem zboru. Bismarckov duh vodi še vedno v tem zmislu prusko vlado. »Sic volo, sic iubeo«; to je vrhunec državniške modrosti. Po pravici lahko rečemo, da preti še sedaj nemški državi absolutizem. Katoliška stranka mu je edini resni nasprotnik. Čim bi začela razpadati, kar Bog obvaruj in česar tudi nikakor ni pričakovati, bi se kmalu razrušila ena ljudska pravica za drugo; najprej seveda — splošno volilno pravo. — Zato pa tudi iz tega vzroka nima socialna demokracija v katoliških pokrajinah nobene moči. Katoliško načelo samo po sebi varuje ljudsko svobodo in brani absolutizmu vstop v državno zakonodajstvo. Da protestanti tega ne zmorejo, dokazuje najbolj znani brzojav cesarja Viljema II. dne 28. II. 1896, v katerem je tajnemu svetniku Hinzpetru naznanil, da je Stöcker, krščansko socialni dvorni pridigar, moral zapustiti svoje mesto. Takole se glasi:

»Stöcker hat geündigt, wie ich es vor Jahren vorausgesagt habe. Politische Pastoren sind ein Unding. Der Christ ist, der ist auch sozial, christlich-sozial ist Unsinn und führt zur Selbstüberhebung und Unduldsamkeit, beides dem Christen-

¹ Damenpolitik, str. 183.

tum schnurstraks zuwiderlaufend. Die Herren Pastoren sollen sich um die Seelen ihrer Gemeinde kümmern, die Nächstenliebe pflegen, aber die Politik aus dem Spiele lassen, dieweil sie das gar nichts angeht. Wilhelm II. R.«

Tako se lahko predpisuje protestantskim pastorm, a ne katoliškim duhovnikom. Izvrševali bi svojo dolžnost, naj jim jo preroka posvetna oblast ali naj jim v zmislu te Viljemove brzojavke liberalci v vseh možnih modulacijah igrajo svoj: »dieweil sie das gar nichts angeht«.

3. Tretja izrazita lastnost Bismarckovega delovanja je bilo njegovo nasprotstvo, da ne rečemo sovraštvo do Avstrije. Čujmo nemško sodbo o njem:

»Ein Gedanke war bei ihm zum herrschenden geworden, er war der Ausgangspunkt aller seiner Reflexionen, Pläne und Handlungen: ‚Los von Österreich‘. In seinen Berichten streifte er alle denkbaren politischen Kombinationen, aber immer und überall ging er vom Gegensatz zu Österreich aus und kehrte auf ihn zurück. Mühsam versuchte er es in Frankfurt den Widerstand gegen die österreichische Politik zu organisieren; glaubte er in dieser Beziehung irgend etwas erreicht zu haben, so war sicher schon von Berlin aus die Nachricht von einer neuen ‚Verständigung‘ mit Österreich unterwegs. ‚Meine hauptsächliche Besorgnis‘, schrieb er an den Minister von Manteuffel (18. Dez. 1854) (!), ‚ist, daß wir allmählich durch den Strom der Ereignisse zu einem Krieg mit Russland im österreichischen Interesse geführt werden könnten. — — Mir schwebt nur der Gedanke als Schreckbild vor, daß wir die Anstrengungen und Gefahren im Dienste Österreichs übernehmen könnten.«¹

»Los von Österreich.« Prav to mišljenje nahajamo pri Lassalleu, kot je dokazal pisec teh vrstic na temelju spisov tega socialističnega narodno šovinističnega »gigerla« — v Domu in svetu; deloma tudi pri Marxu (iz njegovih člankov v New York Herald 1849; pr. Kautsky: Revolution und Contrerevolution). Edina Nemčija ni mogoča, preden se ne oslabi Avstrija. Čudno sorodstvo: Bismarck in Lassalle! Oba sta tudi teh misli, da se mora avstrijsko težišče prenesti z Dunaja v Pešto. — Vzrok temu nasprotstvu, oziroma sovraštvu ni samo v tem, da se je Bismarck bal močne države, kjer bi imeli Slovani večino. Slovani, ki so se ravno krepko probujali, ko je stopil na politično pozorišče, mu seveda niso bili všeč, a ne samo zaradi slovanstva, marveč zlasti zaradi katoliške vere. Katoliška država sredi Evrope mu je bila strah in groza. Konkordat ga je bodel; cerkvenega vpliva se je bal. Da prav sodimo, imamo klasične dokaze iz njegovega delovanja. Znano je,

¹ Damenpolitik, str. 41, 42.

kako se je vrgel proti Poljakom, hoteč jih pogoltniti. A pri tem je podpiral protestante Mazure. Popolnoma v zmislu njegovih izročil je ustanovila pruska vlada v Wanne, kjer baš bivam, luteransko faro za Mazure in jim plačuje poljskega pastora. Katoliške duhovnike iz Poznanja pa ovira vlada, če hočejo priti pastirovat med svoje rojake v te kraje. Le frančiškanom, ki imajo tod par samostanov, pusti to delovanje. In v Berlinu skrbi za protestantske Poljake v verskem oziru. To govori dovolj jasno.

Bismarck pa ni samo akademično nasprotoval Avstriji, marveč je imel tudi mnogo za nas usodnih uspehov. Proti Schleswig-Holsteinu so se še naši in pruski vojaki skupno bojevali. Leta 1866. so stali Prusi proti nam. O katoliških Vestfalcih in Porenjcih čujem često, da so se z največjo nejevoljo udeležili te vojske. Tepeni smo bili. Avstrija je bila oslABLJENA, kot je želel Bismarck. Liberalstvo je prišlo na vrh. Dunaj je izgubil pol veljave. Dualizem je nastal in ostal kot trajen dokaz naše slabosti. Vse po njegovem. V eni polovici nemški liberalci, v drugi Madžari — v velikem delu kalvini — na konju. In zadnji uspehi: oslABLJENA AVSTRIJA V TROZVEZI.

Politični boji, liberalstvo, nove razmere so nas ovirale v napredku. Gospodarsko smo zaostali. Nemčija, ki je še pred 30 leti ni bilo, deli sedaj že z največjimi državami svet; mi propadamo. Kolonije ima. Veliki obrt se je čudovito razvil. Hamburg je stokrat nad Trstom. In ni edini pristan kot naš Trst. Pri trgovskih pogodbah in sploh na svetovnem trgu smo spodaj. — Ali ne sledi iz vsega tega, da smo kot Avstrijci dolžni izviti svojo državo iz načrta, ki ga ji je odkazal Bismarck? Ko bi to umevala naša birokracija, bi tudi spoznala, da je za avstrijski jug, za Avstrijo rešilna ideja — južnoslovanski državno-pravni program. Sedaj pa zini kaj o tem in zapisali te bodo v črne bukve. Nič ne dene. Kdor hoče sodelovati, da ostane sredi Evrope krepka katoliška avstrijska država, se ne sme meniti za ljudi, ki nočejo spoznati jasnih dejstev, da namreč tičimo v blatu radi Bismarckove politike.

»Los von Österreich!« Kako lepo se krije to z »Los von Rom«. Ljudje, ki sedaj krošnjarijo s pozivom »Los von Rom«, so — avstrijski Bismarckovci. Tisto politiko, ki jo — recimo nevede — tira avstrijska vlada — recimo nezavestno — stoječ na stališču, katero je Bismarck iz nasprotstva proti Avstriji z geslom »Los von Österreich« z ženialnimi spletkami podstavil naši državi, tisto politiko izražajo vedé in zavestno Schönerer in njegovi, pa tudi mnogi drugi nemški politiki, ki stoje pod nemško nacionalnim praporom, naj se zovejo liberalec ali nacionalec. »Los von Rom« ni nič drugega nego po razmerah prirojeno Bismarckovo geslo »Los von Österreich«. To se javno ne more tako lahko izražati, toda pomen

je do pičice ravno tisti. Zunanje znamenje je služabnikom velikonemške Bismarckove ideje, kateri služi — tudi naša državna politika.

Ob spoznanju tega dejstva visi ključ, ki nam odpira vse na videz tajne spletke in zmede našega političnega življenja.

Po mladem cvetju in nežnem zelenju pastorjevega vrta se igrajo žarki pomladnega poldanjšega solnca. Pozdravljam jih, po njih sporočam pozdrave domov, kjer se tudi v nebrojnih srcih poraja novo življenje. Moč gorkote je velika, moč pravice še večja, da, večja nego Bismarck in njegovo delo. In mladi, nepokvarjeni narodi so sposobni za pomladne solnčne žarke! Bit će dana.

XI.

(Za splošno in tajno volilno pravico. — Načrt za organizacijo naših izseljencev v Nemčiji.)

Pred mano se razteza Kruppovo kraljestvo. Essen in okolica je po večjem njegova. Saj ima do 35.000 delavcev v svojih podjetjih. Splošno se mora reči, da se briga zanje. Vse ima poskrbljeno v njihovo korist in — v svojo: hiše za stanovanja, prodajalnice, kjer dobivajo vse, kar potrebujejo, po nižjih cenah in koncem leta navadno po 7 odstotkov dividende od skupilne cene, lastne tvornice za konsumno blago in celó za tobak in smotke; za prekomorsko blago ima svoje lastne trgovske ladje.

Včeraj je bilo nekaj porok. Kruppovi delavci — ženini v svetlih cilindrih, lepi črni opravi, belih rokavicah, ženske oblečene kot pri nas gospoda; vozili so se v kočijah s parom konj. Naše ženske so se prilagodile tukajšnji šegi; z ruto na glavi jih je sram v cerkev, češ, da se jim svet smeje. Dame so — za vsako družčino comme il faut. Krupp pa ima kljub temu 7 milijonov mark čistega dobička na leto.

V tej okolici je postavil centrum delavca proti Kruppu, ki jo je prej zastopal v državnem zboru. Delavec je zmagal. Splošna in tajna volilna pravica ga je podrla. To dejstvo govori v živo tistim našim gospodom, ki so zmajevali z glavami zaradi tajne volilne pravice! Stranke, ki so res ljudske in ki hočejo resno zastopati ljudske koristi, morajo biti za svobodne, torej za tajne volitve. Nemški konservativci (protestantje) in liberalci se jih po pravici boje, ker se potem razkrije, kdo ima kaj vpliva med ljudstvom. Zato žele s tako ihto, naj se spremeni volilni red vsaj v toliko, da bodo volitve očite. V pruski deželni zbor se voli javno in tam je izid marsikje drugačen. Odvisni volilci morajo plesati, kot jim gode njihov gospodar. Zato pridejo iz več krajev, kjer za državni zbor zmaguje centrum, v deželni zbor — drugi ljudje.

Seveda je treba za tajne volitve politične vzgoje, treba takega prepričanja v ljudstvu, kakor ga je ravno essenski volilni okraj pokazal pri zadnjih volitvah. Ta okraj nas tudi uči, da ob živem katoliškem cerkvenem življenju ne morejo priti socialni demokrati nikamor. Nekaj drobcev odleti v rdečo stran, a komaj toliko, da štejejo. Dejansko so brez pomena.

Katoliško življenje pa je tod živo. Altendorf, kjer sedaj bivam, ima novo, krasno gotiško cerkev. Do 5000 ljudi ima v njej prostora. Fara šteje 19.000 duš. Večina katoliškega ljudstva se udeležuje cerkvenega življenja. Od zjutraj do večera je danes — v nedeljo — cerkev natlačeno polna. Vsako uro je nova pobožnost.

»Pri nas pravijo, da gremo med luterance in med ljudi brez vere. In vendar so tu mnogo bolj pobožni nego pri nas.« Tako mi je rekel naš delavec. Skoraj, da je res tako.

Slovencev je v fari 600 do 700, v okolici nad 1000. Dela dovolj in — hvala Bogu — potrebnega in zato veselega dela. Tukajšnje katoliško slovensko delavsko društvo lepo uspeva. Udje dobivajo podporo v bolezni in z društvom je tudi zvezana hranilnica.

Vkljub nepopisno utrudljivemu delu si odtrgajo tukajšnji duhovniki še vedno toliko časa, da poskrbe tudi za naše uboge ljudi. Župnik Lennarz in kaplan Hennes sta zelo vneta zanje. Poleg teh dveh organizovalcev slovenskih delavcev naj imenujem tu še dragega mi Antona Florena, vikarja v Börnig-Sodingenu, ki je prvi začel pri naših in ki je tudi prvi sprožil misel, naj slovenski duhovnik pride semkaj pastirovat.

Bože moj! Za Afriko, pravijo, se jih napravlja izmed nas več v misijone. Za naše lastne ljudi pa je treba, da tujec prosi. V tem oziru se mora predružačiti. Nadejam se, da se mi posreči nekoliko organizirati naše delavce, da se ne izgube veri in domačim vzorom. Po temle načrtu menda pojde:

V vsakem kraju, kjer biva več Slovencev, se mora dobiti par značajnih, za svoje rojake vnetih, nesebičnih mož, ki naj se redno shajajo vsak mesec na nekem določenem kraju. Izprva bo najprimernejši Börnig-Sodingen, kjer jim bo blagi vikar v vseh stvareh v podporo. Ti možje se morajo dogovarjati o vseh zadevah, tičočih se Slovencev.

1. Skrbeti bodo morali za dobro berilo. Mašne knjižice bo treba skupno naročati iz domovine. Dobri časopisi se bodo po tej poti razširili. Družba sv. Mohorja bo dobila mnogo novih udov. Že sedaj se jih je oglasilo po teh krajih, kjer sem dozdam bil, veliko število.

2. Ti zaupniki bodo povsod, kjer bo kazalo, ustanovili svoje društvo, ki bodi seveda v zvezi s farno duhovščino. Posredovati bodo morali sploh med duhovniki in našimi ljudmi. Po vseh krajih pa, brez izjeme, morajo zbirati prostovoljne do-

neske v posebno blagajno. Ob času kake bolezni, nesreče itd. so naši ljudje veliki reveži. Treba jim je pomoči. Če bodo imeli kako skupno blagajno, pojde brez težave.

3. Brigati se bodo morali za versko in нравno življenje naših ljudi. Nikdar mi ne gresta iz glave reveža — odpadnika, ki sta sklenila poroki pri luteranskem pastorju in katerih otroci bodo protestantsko vzgojevani, če se dotlej bistveno ne spremenene njune razmere. Za dva taka vem dozdej; morda jih je še več. S protestantskimi ženami jih že zdaj več poznam. — Če se bo izvedelo, da se kaj podobnega pripravlja, bodo naši zaupniki vse storili, da se to prepreči. O pravem času bo to izvedel duhovni pastir, po potrebi tudi župnik domačega kraja in sorodniki tistega reveža in tako se bo mnogo slabega zabranilo. Skupna zveza bo tudi naše ljudi vnela, da bodo sicer dobri in da bodo rajši spolnjevali verske dolžnosti.

4. Vsako leto mora najmanj enkrat slovenski duhovnik, ki pa bodi na vsak način več tudi češčine, poljščine in italijanščine, priti v te kraje. Dela bo imel vedno do pet tednov, in sicer obilnega dela. Ko bi se pa dobil kak duhovnik, ki bi hotel stalno ostati dalje časa tukaj kot — *missionarius regionarius*, bi bilo seveda najbolje. O tej zadevi se bo treba pogovoriti z našimi nadpastirji. Paderbornski škof nastavi v kratkem poljskega duhovnika za industrijski okraj. Škofje in duhovniki bi bili tu pristrčno veseli, če bi se kaj takega moglo storiti tudi za Slovence.

Zaupniki bi vrlo mnogo pomagali duhovniku. Sedaj se je treba loviti iz kraja v kraj brez pravega načrta, ne da bi se poznalo število naših ljudi ali njihove razmere. Če se uresniči opisana organizacija — in upam, da se — bo to brž drugače.

Z eno prošnjo pa že zdaj stopam pred slovenski svet! Knjig je treba, da ustanovimo knjižnice. V prvi vrsti bi morala vsaka rodbina imeti poleg molitvenikov, časopisa in Družbe sv. Mohorja še *katekizem*, *razlago nedeljskih evangelijev* (Goffine) in *Tomaza Kempčana*, da bi si mogla z berilom nadomestiti pridige. Vrh tega naj bi bile v društvi tudi knjižnice. Za to je pa treba skupne pomoči. Kdor ima kaj takega, da lahko utрпи, naj pošlje. Slovenčevo uredništvo bo gotovo drage volje posredovalo.

Včeraj je umrl v Kolinu kardinal—nadškof Filip Kremenz, v čigar škofijo spada Altendorf. Ta apostolsko goreči mož je imel za svoje geslo: *Caritas urget*. To geslo nam je vsem potrebno in rad bi, ko bi to geslo mnoge vnelo tudi za naše zapuščene delavce na Vestfalskem in v Porenjščini. *Caritas urgeat!*

XII.

(Versko življenje v Nemčiji in — na Dunaju! Kje je vzrok?! — O »kaplanih«.)

Povsod nove cerkve! In veličastno krasne. Dozdej sem videl le gotiške, a reklo se mi je, da se sempatja zida tudi v

romanskem slogu. V Altendorfu je stala sama orjaška stavba nad 400.000 mark. Jako blagodejno vpliva na gledalca. Gotika je strogo pravilno izvršena v vseh podrobnostih. Posebno prikljupnost — vsaj za naš okus — ima cerkvena slikarija. Pozitivne barve so krasno izbrane, da stopajo stavbinske oblike živo v oko. Zdelo se mi je, da je v barvnem razboru marsikaj sorodnosti z vzorno prenovljeno radovljiško cerkvijo.

Vnema za cerkev je gorka, denarja je dovolj med ljudmi; zato se že kaj napravi. Mnogo vzpodbudnih stvari sem slišal. Neredko se oglasi pri župniku kak delavec, ki mu prinese privarčevane novce. Večji bogatini se ne oglašajo tako kot — nižje ljudstvo. Večino tukajšnjih veličastnih novih božjih hramov je sezidal vdovin vinar. Blagoslov božji veje nad tem dobrim ljudstvom.

Nehote sem se spominjal Dunaja in njegovih cerkvenih razmer. Tudi Dunaj je naglo rasel. Predmestja so se v kratkem času zelo pomnožila. Cerkvice so pa ostale, kot so bile. Fare s 60.000 dušami imajo cerkve za komaj 500 ljudi. Niti šolskih otrok ne morejo spraviti vanje. Vendar je bil pa dunajski razvoj mnogo počasnejši nego tukajšnji. A tod zmaguje duhovstvo svojo nalogo. S prebivalstvom se množe tudi cerkve in fare, da dušno pastirstvo ne zastaja. Položaj ne obvladuje duhovnikov, marveč narobe. Kje je vzrok? — Komu pride na Dunaju na misel, da bi klical za razne narode duhovnike tja? V tem oziru naletiš češče na vseh krajih na ovire nego na podporo. Saj vemo, kako je s Čehi. In slovenskih delavcev je tudi obilno.

Zameri, kdor hoče: dejansko ostaja vendarle res, da zadeva krivda duhovnike. Sedaj stoji Dunaj in z njim mnoga druga, v zadnjem času narasla mesta pred vprašanjem: odkod dobimo potrebne cerkve? Delo se je nakopičilo naenkrat, ker se ni zmagovalo sproti. In vrhu vseh drugih prijetnosti meče še razsodba upravnega sodišča polena pod noge. Upravno sodišče, ki menda sodi, da je leta 1782. meso bilo po isti ceni kot sedaj, menda tudi misli, da so cerkvene razmere take, kot so bile takrat. Od tedaj je minulo 100 let, katere smo pa v Avstriji v mnogih ozirih prespali.

Altendorfska cerkev mi ostane v vednem spominu tudi zaradi neizbrisnega vtisa ob slovenski božji službi v nedeljo dne 7. t. m.¹

Tisoč naših se je zbralo. Društvo izvrstno deluje; organizacija se je pokazala tudi v cerkvi. Prišli so vsi; matere so prinesle svoje dojenčke, ki jih niso imele komu pustiti, s seboj. Med petjem in govorom so se oglašali mladi Slovenčki, da tudi njih ne pozabimo. Zdelo se mi je, da tudi oni jokajo po domu. — Grmelo je po cerkvi, ko smo peli: »Marija, k tebi uboge reve...«

¹ 7. maja 1899. — Op. izd.

Doma mi je stisnil župnik roko in solza se mu je lesketala v očesu.

»Ganilo me je. Ne, to ni šala; tako daleč od doma — v tujini med ljudmi, ki govorijo nepoznan jezik. Smilijo se mi; zlasti uboge stare mamice, ki prihajajo sem za svojimi otroki. Učil se bom slovenščine. Ne zapustim jih. — Ko sem čul vaše petje — tako pretresljivo otožno, za nas popolnoma tuje, mi je prišel na um psalm: 'Ob babilonskih vodah smo sedeli in jokali. — Kako naj pojemo v tuji deželi?'«

Usedel se je h klavirju in jel igrati melodijo: »Marija, k tebi uboge reve...«

Po opravi v cerkvi sem imel shod v društvu, spremila sta me dva kaplana. Po shodu pa sem šel z njima v Windthorstbund. Pozno sem prišel domov; iz spodnje sobe so pa še doneli ljubki akordi: »Marija, k tebi uboge reve...« Pastor je še, preden se je ulegel k počitku, ponavljal pesem, ki mu je tako globoko segla v dušo.

Glasbenik je, v kolinski nadškofiji je prenovil petje; lepšega korala ne čuješ, nego je tod. Najlepsi cerkveni pevski zbor pa ima Altendorf sam. A več nego glasbenik je; vzorno požrtvovalen, za vse dobro gorak in mehak duhovni pastir.

Windthorstbund! Precejšnja soba, polna mladih mož in mladeničev po večini delavskega stanu. Par učiteljev, nekaj trgovcev je tudi vmes. Bogat knjigar načeluje. Zveza ima namen, vzgajati politično zrele može — agitatorje v zmislu katoliške stranke. Pri svojih shodih predava en član o domačih, drugi o inodržavnih političnih dogodkih. Vrh tega je navadno še tretje predavanje o kaki poljubni tvarini. Neki delavec iz Kruppovih tvornic je predaval o pomenu strokovnega združevanja. O vsaki točki se razgovarjajo člani. Uče se še posebej govornišva. V zvezi imajo duhovnega svetovalca — domačega kaplana.

Dobro mi je delo, ko sem videl, s kakšno prisrčno spoštljivostjo so občevali ti možje z duhovniki, ali da rečem jasneje: s kaplani. Spominjal sem se pri tem naših krajev: ljudje, ki se dajo voditi po liberalnem časopisju, se čutijo nekam zadete, ko slišijo besedo »kaplan«. Težko si je misliti kaj tako nizkega, tako malopomembnega in vendar tako oholega, kot kar tiči v liberalnem pojmu »kaplana«. Kolikokrat sem že videl kakega liberalnega gostilničarja ali drugega vaškega »magnata«, kako zviška si ogleduje ubogo bitje preprostega kaplana. Brez omike, top v umstvenem obsegu, brez vsake duševne prožnosti, pa govori venomer in razlaga in dokazuje in se krega. Glavno vlogo igrajo železni stavki. Pričenjajo se navadno z »naj«. O se b e k jim je pa brez izjeme tisti preklicani »se«, ki bi ga morali že zdavnaj obesiti, če bi mu smeli v krivdo šteti vse nebrojne dobre ukazane mu stvari, ki jih je opustil. »To naj se naredi«, »naj se spremeni«. In pri vsem govorjenju vedno povračanje k

lastnemu »jaz«. Ti možje, ki so razumnemu človeku v veliko zabavo prve pol ure, ko jih poslušajo, ki so mu nestrpni, skrajno dolgočasni, če jih sliši drugi ali tretji, imajo pa najbolj klasične sodbe, ko pridejo na kaplane. Predmet svojim razpravam ob takih prilikah bi lahko označili: »Ja z veleum, vzor na svetu, in — k a p l a n.« Takih magnatje imajo sploh vsakogar za neumnjšega, nego so sami, a kaplan — ubogo bitje! Takih modrijanov se dobi tudi mnogo med tako zvanimi izobraženejšimi stanovni. Vsi ti spadajo v to vrsto, ki so že dalje časa opustili vsako tvorno intelektualno delovanje in so se počasi izličili v navadne »obrtnike« svoje stroke. Takih obrtnikov je temà; dnevno časopisje s svojo krompirjevo hrano jim je edini vir mislim in nazorom. Če jim rečeš, da vendar ni prav govoriti tako splošno, in jim imenuješ tega ali onega, ti brz presedlajo: »Saj temu nič ne rečem, a Peter in Pavel in Tomaž — — —.«

Kaplan je mlad katoliški duhovnik; pri tem ko opravlja svojo duhovsko službo, ne more uničiti svoje mladosti in kar je z njo v zvezi. Katoliško ljudstvo in katoliško misleči izobraženci vedo, da dobe tudi pri kaplanu verskega pouka, verskih pojasnil in verske tolažbe. — Kdor nima katoliškega prepričanja, pa seveda ne ve, kam bi spravil »kaplana«.

Windhorstovci so peli, dovršivši dnevni red, razne pesmi političnega značaja. Od ene mi je ostalo tole v spominu:

Die Fahne hoch! Für Thron und Altar,
für alles, was frei und recht und wahr!

Od druge pa:

Wir halten fest und treu zusammen,
hipp, hipp, hurrah! Hipp, hipp, hurrah!

Utrujen sem bil, a vendar sem rad poslušal navdušeno družbo. Kar nič mi ni prišlo na misel, da sem tujec, daleč, daleč od doma.

XIII.

(Kje povsod so Slovenci? — »Slaba šola v Avstriji.« — Tuji delavci se morajo naučiti nemščine!)

Polagoma sem dobil nekaj razgleda, kje stanujejo Slovenci v tukajšnjem okraju. Na Vestfalskem so tile kraji: Börnig-Sodingen, Rannel - Henrichenburg, Bruch, Wanne, Gladbeck, Herten in Dortmund. V Porenjščini pa jih je mnogo v Altendorfu, Essenu - Horstu, Duisburgu in Hambornu. Zlasti v tem poslednjem kraju jih je veliko število; gotovo precej nad 1000. Da se jih je mnogo odtujilo cerkvi in verskemu življenju, je žalostna, a um-

ljiva resnica. Ob prvi poti se pač ne bo dalo vse tako popraviti, kot bi se moralo. *N e v e d n o s t* — naši ljudje ne slišijo božje besede in zelo malo bero — in *s l a b e d r u Ź b e*, kjer se zadržuje proti veri, ne ostanejo brez uspeha. Če se nam posreči — kot nameravam — dobro berilo spraviti mednje, se bo marsikaj spremenilo. Škoda, da nimamo nobenega tako zvanega *n e d e l j s k e g a l i s t a*, ki bi prinašal vsak teden v prvi vrsti nabožne sestavke — razlago nedeljskih listov in evangelijev in pouk v posameznih krščanskih resnicah; v zvezi s tem pa dobre povestice in nekaj novic. Ti preklicani kolek! Knjigam, ki sem jih že omenjal, naj bi jih imela vsaka rodbina, imam še dostaviti Življenje svetnikov.

Vedno bolj se tudi prepričujem, kako krvavo potrebna nam je pripravna apologetika. Tujina steza po vsem roke, kar prinese dobrega naši rojaki s seboj; jemlje jim telesne moči, zasluzku ima nastavljenih tisoč pasti v gostilnah, igrah in v splošno predobrem življenju; pobira jim zdravje in življenje, uničuje jim nrvnost in narodnost. Vrh tega pa mnogim vzame tudi najdražje imetje — njihovo vero.

Brez izjeme je resnično, da le tisti, ki žive krščansko, tudi kaj privarčujejo. Hvala Bogu! mnogo vrlih mož in žen se je pa vkljub vsem nevarnostim še ohranilo. S kakšnim hrepenenjem so pričakovali slovenskega duhovnika, se ne da opisati. Ob slovenskih pridigah in govorih se jih vname mnogo že ugaslih. Lahko bi navedel obilico lepih primerov, toda zdi se mi, da je papir premrzal, da bi smel to nositi. Svete tajne mi ostanejo, ki jih nočem vlačiti po predalih političnega lista. Počivajo naj v srcu — najlepši spomini mojega življenja.

Kako bi se radi skazali hvaležne! Ko mi v slovo podajajo roko, mi hoče marsikateri kaj stisniti vanjo. Večkrat pride kdo boječe v župnišče, pokliče me venkaj, ogleda se okrog sebe in s prisrčno naivnim izrazom pomoli kak denar: »Nate, gospod, tole spravite!« Težko si dadé¹ dopovedati, da to ne more biti. Kjer mi preostaja le kaj časa, jih grem obiskat v njihove kolonije. Vedra so taka trentja.

Tod žive vsesploh pod imenom »Österreicher« — Avstrijci. Kako nanagloma izginjajo meje naših dežel! Tujina združuje, česar domača zemlja ne more. S posebnim veseljem poudarjam pri tej priliki, da duhovniki brez izjeme silo hvalijo naše otroke. Uče se lahko in pridni so. Šola izredno dobro vpliva. Brez izjeme pa tolmačijo duhovniki nekam lahko življenje naših odraslih ljudi s tem, da imamo v Avstriji slabo šolo. Pisal sem že v tem, a zopet in zopet mi sili v pero: *š o l a s e m o r a p r i n a s t e s n e j e o k l e n i t i c e r k v e n e g a ž i v l j e n j a*.

¹ To obliko je rabil Krek dosledno v teh časih namesto: dajo. — Op. izd.

Ne upamo povedati javno resnice. Toda naša dolžnost nas naganja, da se zavedamo žalostnih razmer tudi v svoji domovini. Ko se govori o šoli in učiteljstvu, pa radi vsi z medom mažemo usta in hvalimo in delamo izjeme in se klanjamo na levo in desno. Ta taktika nič ne pomaga: neumna je in ima še to hibo, da ni odkritosrčna. To ne velja. Katoliško misleči Slovenci — možje in žene, duhovniki in posvetniki, gospodje in kmetje moramo zopet obnoviti dejansko teženje po verski šoli in si moramo z žalostjo, a brez ovinkov priznavati, da je šola, katere učiteljstvo stoji odkrito pod vodstvom naših velmož in v okrilju liberalnega časopisja, daleč, daleč, oddaljena od — šole, ki jo moramo mi zahtevati. Če naj je učitelj rojeni nasprotnik duhovnikov, potem se vse neha. Vsaka verska vzgoja je nemogoča. Poglejmo na Češko in na Koroško! S frazami in s sladkimi, boječimi pokloni ne dobimo ni muhe na svojo stran. Odkrita in moška bodi naša pot. Naše šolstvo nam ne more dopasti; najmanj pa nam more biti vseč liberalstvo naših učiteljev. To je trdno za nas. Če ni komu vseč ta izjava, naj si pomaga, kakor hoče, jaz mu ne morem. S kako smešno, publicasto polemiko o zavrtnih napadih, o klerikalnem zmaju, o katoliškem mišljenju tega in onega nas ne sme nobeden, niti g. Dimnik spraviti iz konteksta.

A seveda ne smemo pisati šolskih napak splošno učiteljem na rovaš. Poglavitni delež ima plačani branitelj in izvrševatelj naših zakonov — naša neprecenljiva, delavna, za vse dobro vneta, za ljudstvo goreča, verskemu življenju vdana, zlata birokracija. Bog ne zadeni, da bi se kdaj duhovniku pri vzgoji mladine metala polena pod noge, da bi se prepiri gojili glede na šolstvo, da bi se kdaj duhovni pastir v obsegu svojega delokroga ne poslušal! Naši ljubeznivi upravni uradniki — — — bodi dovolj!

Pruski rudarski uradi so nedavno izdali naredbo, ki je velike važnosti za naše delavce. Za šest mesecev se mora vsak rudarski delavec na Pruskem izkazati, da razume nemški, kdor ima kako boljšo službo, mora znati tudi pisati in govoriti. Povod tej naredbi je — tako pravijo — nevarnost, da ne bi delavci umevali svojih predstojnikov ali nabitih predpisov. Prepričan sem pa, da bi se ta naredba, ko bi tako zelo ne primanjkovalo delavcev, izvrševala tudi iz drugih namenov strogo in brezozirno. Prav je, da vedo naši ljudje o tej naredbi, preden se sem podajo. Po nekaterih cehah že sedaj nočejo sprejemati delavcev, ki ne znajo nemški. Taka dejstva živo pričajo, da smo tod vendarle — na tujem. Poskusiti bo treba pri naši osrednji vladi, da morda posreduje in izposluje pametno izvrševanje omenjene naredbe.

XIV.

(Splošna volilna pravica bi poživila tudi naše gospodarsko življenje! — Bavimo se z industrijo! — Ne bodimo otročji pri svojih proslavah!)

Zgledom, ki sem jih že navedel o čudovitem napredovanju tukajšnjih krajev, naj dodam še H a m b o r n. Iz stare premonstratske opatije (leta 1806. razpuščene) nastala fara je imela leta 1860. do 1800 katoličanov. Na tistem prostoru so sedaj tri fare; Hamborn z 20.000, Laar in Mederich, vsaka z 10.000 katoličani. Če prištejemo še protestante, ki so se vsi kesneje naselili, imamo v 39 letih na mestu 1800 nad 50.000 ljudi.

Kadar se zmislím na ta ogromni pokret, se me vselej poloti žalost in nejevolja zaradi naših krajev. Naš jug je zanemarjen; zato tudi Trst nikamor ne more. Trideset let je že staro vprašanje druge železniške zveze s Trstom, a danes — je bolj zamešano, nego je bilo kedaj prej. Eden glavnih vzrokov je gospodarska zanemarjenost sosednjih dežel naše domovine. Ko bi v tem oziru kaj premenjali, bi bil že zdavnej vpliv južnoželezniških kapitalistov razbit in ne igrali bi se slepe muhe z ljudskim blagostanjem. Tu v industrijskem okraju kmalu ne bo ni najmanjšega kraja, da bi ne imel železniške zveze; če ne z železnico, bo pa vsaj z električnim tramvajem tako rekoč od svojega prağa lahko šel po svojih potih.¹

Železnice so izredno postrežne. Kar je mogoče, vse se stori. Dovolj voz in dovolj vlakov! Sedaj pa še prekop. Omenjal sem že v enem pismu, da se od Herneja podaljša do R e n a. Ta del bo v državnem zboru gotovo dobil večino, dasi se mu zastopniki poljedelstva iz vzhodnih pokrajin zelo ustavljajo. Drugi del — do L a b e — ima pri vladi najtoplejše zagovornike in ne bo se mu mogoče kaj časa ustavljati. Severno morje bo torej imelo od dveh velikih porečij — Labe in Rena — novo, krasno dovozno vodno cesto. Ali bo to brez pomena za nas? Ker smo toliko časa čakali in se noben čuk ni resno zganił, da bi pri nas dalmatinske zemlje prirodne prometne zaklade vzdignil, ker je — in recimo naravnost; edino radi nemške kratkovidne oholosti — zastal ves slovenski jug s Trstom vred, nam bo druga železniška zveza s Trstom prišla že prepozno. Skozi Nemčijo se bo vozilo češko in, ko se skoplje dunavsko-odrski-labski prekop, tudi dolenjeavstrijsko itd. blago. Trgovina bo imela na Nemškem svoja središča. Brez trgovskih primorskih središč pa mora Avstrija ob sedanjih razmerah še globlje pasti, nego je že padla s svojim dualizmom. Z železnico čez Ture ne bomo niti južnonemškega blaga prevažali; tudi to bo potegnil prekop v mnogih ozirih nase. Za drag denar bomo vozili svojo revščino po njej. V naših razmerah bi bilo najbolje, da bi se povrnili nazaj v čase častitljivih trebušnih poštnih škatelj, ki so se kot rumene race

¹ V tem stavku manjka osebek, po vsej priliki »človek«, ali pa navedem »bo« z »boš«. — Op. izd.

gugale po cestah, in v dobo vedno veselih, glasnih in žejnih vozačev. Za naš razvoj se še ne prilegajo železnice. Prezgodaj smo zastrupili z njihovim dimom naše ozračje. Splošno nam niso mnogo pomagale, pač pa so zmanjšale ljudsko premoženje. Žalostna bodočnost! Država brez kolonij, brez zdatnih prometnih sredstev, brez zanesljivega in podjetnega trgovskega brodogoja — naš Lloyd je »srenjski tepček« med brodogoji — brez industrije v obmorskih deželah, s pristani, kjer je svetovna kupčija komaj s pomarančami mogoča, in — last not least — z divjo konkurenco v obeh polovicah, v svojem osrčju — med Avstrijo in Ogrsko! — Kakšnega pomena more biti taka država pri sklepanju trgovskih pogodb? Saj nima ničesar pokazati, z ničimer žugati, če je treba. Enketa češke industrije 1898 meseca sušca v Pragi je razkrila, kako nazaduje. Razen železne industrije, ki je pa s svojim kartelom velikih podjetnikov uničila vse male — tudi v kranjski deželi smo to čutili — in nenaravno visoko ceno železu vzdrževala, vrh tega pa prav po roparskem načinu centralizirala svoja podjetja, ne meneč se za žalostne socialne posledice, je vsa druga industrija v Avstriji — komaj na nogah.

Ob takih razmerah mora trpeti ljudstvo. Državnozborski zastopniki velike industrije javkajo in — se kregajo proti zakonu o delavskem varstvu in zavarovanju. Ob vsaki priliki vstajajo Mauthner, Menger itd. in udarjajo ob to struno. Delavsko ljudstvo pa zasluži pri sedanjih razmerah komaj za krompir in žgance in o kaki preskrbi za stara leta ni nobenega govora. Temeljno zmotno in podlo krivično je ohranjati industriji življenje s tem, da se končava človeško življenje pri milijonih delavskega stanu, da se branijo industriji pravice s tem, da se teptajo človeške pravice. Korenina zlu je drugod: v razorganiziranem, po nebrojnih spletkah oslavljenem javnem življenju, ki nima nobene moči, ki hira za naduho malenkostnih idej, za jetiko na vse strani razvite sebičnosti. Ne more biti bolje, dokler se ne strnejo mali boji v boj med velikimi vseobsegajočimi idejami. Zato je treba spremeniti volilno pravico — splošno volilno pravo je po moji sodbi tudi za gospodarski napredek nujno potrebno. Žraven je pa treba organizirati povsod katoliške politične stranke in jih združiti. Z veselim upanjem bi gledal v bodočnost, če bi tudi n. pr. socialni demokratje dobili pri prvih volitvah večino. Bolje bi bilo, nego je sedaj; zdravljenje bi se takoj pričelo in ob marljivem delu tudi popolnoma izvršilo. Svoj čas, ko so se kuhale volitve za državni zbor, je pisec teh vrstic dokazoval, da bo prihodnji zbor brez vsakega pomena — govoril je gluhim ušesom. Puhlice o pomenu našega parlamentarstva itd. sede tudi dobrim možem pregloboko v možganih.

Zopet in zopet pa prihajam ob takem premišljevanju k tako dragi mi ideji južnoslovenskega združenja. Le južni Sloveni — kulturno in gospodarsko dvignjeni iz teme in zapuščenosti — in politično združeni — morejo dati Avstriji trdne temelje za razvoj, kakršen je potreben veliki državi. Ko bi se nam ne bilo treba rokaviti z liberalstvom, bi bilo pač mogoče, da bi tudi v naših krajih po malem skrbeli za povzdigo industrije. O tej stvari smo že večkrat javno govorili; zadnjič ob združnem shodu. Ljudstvo bo kmalu pripravljeno. Saj vidimo pri svojih denarnih zavodih, da imamo denarja mnogo več, nego ga potrebuje naše sedanje gospodarsko življenje. Na tujem in pri tujcih ga je mnogo. V industriji se ljudje še boje nalagati denar; to je res. A to je bilo povsod, tudi tu. V posamnih starejših tukajšnjih cehah sem se poučil, da je šla začetkom zelo trda za vsako izboljšanje; preden se je izdal kak belič v nove investicije, je trebalo grozno časa. Manjkalo je denarja. Sedaj je denarja preveč.

Z industrijskim delom pride med nas tudi več r e s n o s t i in v a r č n o s t i. Ne bomo tako malenkostni. V svoji mali narodni kočici smo sedaj silo otročji. Vsaka reč je takoj slavna. Da dobi človek ime po vsem Slovenskem, zadošča, če izda pratiko. Teh slavnih mož in tega neumnega kadila, ki ga zažigamo povsod, bi moralo biti precej manj! Narod gine, mi pa uganjamo burke in slavimo tu »očeta krščanskega socializma«,¹ tam prvega slovenskega novodobnega »leposlovca«, tu »kristalizirano pamet«,² tam »največji politični genij« brez vsakega vzroka. Resnosti nam manjka. Konjiček, ki zadaj piska, nam velja za »najbolj iskregega arabca«, »abecedniki« — za slovstvo, »V Ljubljano jo dajmo« v kakem selu — za »dramatiko«, kaka pusta veselica brez namena in brez pomena — za narodni napredek. Tako ne žive narodi, tako — umirajo!

XV.

(Še o zapuščenosti naših izseljencev v verskem in gospodarskem oziru. Cerkev naj pomaga!)

Ich weiß nicht, was soll es bedeuten,
daß ich so traurig bin.

Svoj čas na Dunaju in sedaj zopet tu — sem se sestal z žrtvami madžarskega nasilstva. Mlajši Slovaki skoraj brez izjeme ne znajo v svojem materinem jeziku spovednih molitev, marveč le v madžarščini. To je dejstvo, katerega se drži cela vrsta krivic in trpljenja. Tiha otožnost se loti človeka ob takih izkušnjah. Vzdihi umirajočega naroda so ganljivi. Koliko uspeš-

¹ Tako so seveda slavili Kreka. — Op. izd.

² »Kristalizirano slovensko pamet« je imenoval dr. Janez Bleiweis Luko Svetca. (Časopis za slovenski jezik V, 30.) — Op. izd.

neje se branijo Poljaki! Prusi jim ne dovoljujejo niti zasebnih poljskih šol; siloma naseljujejo Nemce v njihovi domovini; nikjer se ne ozirajo na poljske narodne pravice, vendar žive in se krepko ohranjajo. Cerkev jim je varno zavetje. Njihova globoka vernost, njihovo živo cerkveno življenje jim je edina opora doma in v tujini. Tudi tod se ne izgublajo. Svoj list imajo za tukajšnje kraje; vrh tega v vsakem večjem kraju po eno ali po več društev. Svoje prusko državljanstvo dobro izrabljajo; ne dajo pometati s seboj in zato so precej odločni v svojem nastopu. Ob volitvah volijo tukaj s centromom in s tem krepko pomagajo katoliški stranki proti protestantom, liberalcem in socialnim demokratom.

Pisal sem že v enem svojih pisem,¹ da je tudi za Slovence edina rešitev, če se tesno združijo s cerkveno farno organizacijo. Zato skušam pridobiti može in mladeniče, da bi v posamnih farah osnovali svoje Marijine družbe; žene pa naj bi vstopile v družbe krščanskih mater, ki so uvedene povsod. S tem dobe nekaj svojega: svoj prostor v cerkvi, svoje mesto pri cerkvenih procesijah, svoje določene čase za prejemanje svetih zakramentov. V vsaki fari se bo, oziroma se je že našel duhovnik, ki bo skušal vsaj toliko priučiti se slovenščine, da bo za silo lahko spovedoval. Cerkvene Marijine družbe² so tudi zato zelo koristne, ker bodo omogočile večkrat kako skupno pobožnost v domačem jeziku. Ob nedeljah popoldne se bodo Slovenci potem češče lahko zbirali molit skupno rožni venec, litanije in druge molitve. Domači duhovnik — voditelj družbi — bo rad postregel in jim podelil blagoslov s sv. Rešnjim Telesom. A tudi sicer se bo mnogo plodnih misli rodilo v teh družbah; varčnost, skrb za dobre knjige, duh medsebojne ljubezni in krščanske vzajemnosti. Upam, da se mi posreči po dogovoru z župniki in zaupnimi možmi, o katerih sem že pisal, tudi taki organizaciji pomagati na noge.

A odmev, ki od dne do dne silneje odmeva po teh krajih med našim ljudstvom, ostaja — želja po domačem duhovniku, ki naj je vsako leto enkrat obišče in poskrbi za njihove dušne potrebe. Dobre štiri tedne precej nadnormalnega socialnega delavnika, ki ga morem v sedanjih razmerah opraviti, ne bo nikakor zadoščalo. Preveč jih je in za zelo važno stvar ostaja premalo časa; za osebni stik z ljudmi. Mogoče je samo s posamezniki osebno se dogovarjati, dasi bi zlasti zanemarjeni režeji potrebovali takega občevarja.

Dobro je naše ljudstvo! Solze veselja, a tudi domovinskega in verskega domotožja, ki so lile po tukajšnjih cerkvah, pričajo, da je to resnica. Biseri naše krščanske rodbinske vzgoje, naših

¹ V VIII. pismu. — Op. izd.

² Tukajšnje Marijine družbe nimajo obvezne mesečne spovedi v svojih pravilih, marveč daljše obroke. Zdi se mi, da je to v mnogih ozirih dobro.

svetih domačih tradicij se često res na tujem na debelo pokrijejo s prahom in blatom, a ob takih prilikah zaleskečejo iznova z vsem bogastvom notranje tolažbe, нравnih sil, dobrih sklepov v spodbudo vsem drugim.

»Ko sem videl Avstrijce v cerkvi, sem spremenil svojo sodbo o njih. Moramo se bolj brigati zanje.« — Tako sem čul obilnokrat. Vesel sem bil, ko sem slišal duhovnike opominjati svoje nemške farane, naj bratski ljubijo naše ljudi, naj jim pomagajo v vseh stvareh, naj jim skazujejo svoje sočutje. Potrebni so ga. Že zadnjič sem omenjal, kako nevarno določbo je izdal rudarski urad. Vrh tega jih — zlasti socialno demokratiški delavci — grdo gledajo. Državljskih pravic nimajo in zato jim je nemogoče dobiti kaj posestva, kako hišico v last. To je sicer sploh zelo težavno, ker je zemljišče grozno drago. Ena ruta ($14\frac{1}{2}$ m²) stane 200 do 500 mark. A časih ima kdo vendarle srečo! Sedaj, ko so tako razbiti na vse strani, nimajo tudi nobene vzpodbude k varčnosti. Mnogo jih je, ki poženejo vse po grlu ali pa zaigrajo svoj težko prisluženi denar. Organizacija bi v tem oziru mnogo pomagala. Vzornih, nesebičnih podpornikov bo imela v tukajšnjih duhovnikih dovolj. Sodim pa tudi, da se je na Slovenskem marsikje vzbudilo zanimanje za našo nasebino na Pruskem. Saj gre za 10.000 slovenskih mladeničev, mož in žen — domala vseh v najkrepkejših letih. Če sem s svojimi pismi dosegel to, mi ni žal za ure, ki sem jih utrgal svojemu počitku zanje. Bil je res skrajni čas, da smo se zgani. Bog daj blagoslov skupnemu delu! Da voskresnet i slava i volja!

XVI.

(Še: Kako naj pomagamo izseljencem? — Napad na Kreka v nemškem listu.)

Oj, hyba ž' tobí
Čužaja storona
Od svoje milijša,
Od svoje dragijša.

Ruska nar. pes.

Za naše izseljence bi bilo treba bolj skrbeti, nego se dozda skrbi. Na tisoče rojakov imamo v tujini; velike množice se vedno izseljavajo in nam še ni prišlo na misel, da bi kaj storili zanje. Najbolje bi bilo seveda, ko bi jih doma obdržali, a to ne pojde. Izseljevanje se ne da ustaviti, dokler ne moremo dati ljudem doma primernega zaslužka. Ljubezen do domače zemlje je našemu ljudstvu zelo živo utrjena v srcih, a če manjka kruha — treba za njim.

Naši izseljenci se morajo deliti v dve vrsti:

a) Tisti, ki samo nekaj mesecev v letu gredo na delo izven domovine; tu sem štejemo rojake, ki mnogobrojno hodijo vsako

leto zlasti iz tolminskega okraja in sosednjih kranjskih vasi v Galicijo, Romunijo, Sedmograško v tamošnje gozde delat; dalje rojake z Notranjskega in Dolenjskega, ki hodijo na Hrvaško gozdarit; krošnjarje iz kočevskega in črnomeljskega okraja, ženjice, ki hodijo od nas na Koroško. Vsem tem je treba v marsičem pomoči v verskem in socialnem oziru. Zelo dobro bi bilo, ko bi imeli lepo sestavljeno molitveno knjižico, ki bi se ozirala na razmere teh revežev s poukom, nasveti in primernimi molitvami.

V socialnem oziru bi pa morali čim najprej pomagati tem rojakom, da bi jih posredovalni agentje ne goljufali. Sedaj služijo agentje, ki jih nabirajo, lepe denarce. Za pot jim dajo nekaj na roke, kar si morajo kesneje drago prislužiti. Pisec teh vrstic je že večkrat opozarjal na te in še razne druge nedostatke naših delavcev — zlasti Hrvatov — a pri nas se govori taka beseda navadno gluhim ušesom. Če se pa, kolikor se z majhnimi močmi more, kaj stori, pa prihajajo liberalni satiri, migajo s kozjim repom, mlaskajo¹ z jezikom in zbijajo s kopitom po tleh, češ — diletantstvo, zmedenost, nezrelost! Hudirja, pa se ganite in pomagajte, saj je moralo dolgo časa preminuti, preden smo vam izbili iz glave stalno frazo, da med Slovenci ni treba socialnega dela. Reveži smo, da se nas Bog usmili. Kdor se lotuje socialnega dela, mora žrtvovati vse: premoženje, vsako zločnost,² svoj čas, svoje zdravje, svoje dobro ime. In zato je delavcev malo, satirov nizkega čela, širokih ust in dolgega jezika pa nebrojno.

b) Druga vrsta izseljencev je trajna. Malokdo sicer zapušča domovino, da ne bi mislil vrniti se vanjo, a ta želja ne spreminja značaja stalne izselitve. Takih izseljencev je največ v Ameriki, nekoliko tudi v Bosni, pa tudi po Gorenjem Štajerskem, po Ogrskem in zadnji čas tudi v tukajšnjem industrijskem okraju. Večina izmed njih je rudarjev. Za zaslužkom gredo. Najprej pričenejajo v Zagorju, Trbovljah ali Hrastniku; odondod se podajajo na Gorenje Štajersko v Ljubno ali Fojšberg; nekateri tudi v ogrske rudnike in odondod na Prusko. Mnogo rodbin je, ki že po 10 do 15 let niso videle svoje domovine. Najbolj zapuščeni so delavci v vseh ozirih na Ogrskem; razmere so tam skrajno žalostne.

Pomagati bi se dalo tem ubožcem v dvojnem oziru:

1. S svetom in dejanjem pri izseljevanju. Nemci so ustanovili leta 1873. Društvo sv. Rafaela, ki ima v primorskih mestih svoje zastopnike in zastonj pomaga izseljencem v telesnem in dušnem oziru. Izprva je bilo to društvo namenjeno samo za Nemce; sedaj je na širšem temelju. Poljaki se že tudi udeležu-

¹ Glede tega mesta prim. Izbr. spisi I, 178: (Naprednik je) »mlaskal z jezičkom naprednim, migal z napredno glavo«.

² V izvorniku stoji »složnost«, kar je pač pomota avtorjeva ali stavčeva. — Op. izd.

jejo tega društva. Treba bi se nam bilo dogovoriti z njim, če ne prej, pa vsaj ob drugem katoliškem shodu.

2. Izseljenci potrebujejo tudi kesneje naše pomoči. V severni Ameriki skrbe za naše rojake naši vrli duhovniki; v Braziliji in Argentini so pa skrajno zapuščeni. Bog daj vsem zamorcem milost spreobrnjenja, a prej nego zanje smo pa dolžni pomagati svojim rojakom. To zahteva red krščanske ljubezni. Ravno tako nam je treba skrbeti za rojake na Ogrskem in na Pruskem. Omenjal sem že nekaj stvari: skrb za dobre knjige, nravna pomoč itd.

Eno stvar pa moram še posebej poudarjati, namreč — sklepanje zakona v tujini. Divjih zvez je obilno med našimi ljudmi, ker se ne vedo kam obrniti in če se obrnejo, morajo čisto čakati mnogo mesecev, preden dobe potrebne papirje. Vzemimo slučaj, ki se tod mnogokrat primeri: delavec se hoče oženiti, domov piše po nevesto — navadno — znanko prejšnjih let, in po papirje. Nevesta pride; papirjev ni. Vedno kaj manjka. Na dva kraja se težko plačuje hrana in stanovanje in — — — Precej krivde imajo okrajna glavarstva v tem oziru, a često so prepočasni tudi župani in ponekod, zlasti po Ogrskem — žal — tudi župniki. Sokrivi so mnogo pohujšanja, mnogih grehov. V tem oziru bi bilo potrebno, da bi se izdalo kratko navodilo, česa je treba za ženitev po raznih krajih. To navodilo naj bi se razširilo med naše izseljence, imeli naj bi ga tudi doma v rokah vsi, katere utegne zadeti kako opravilo v tej zadevi. Med izseljenci nam je treba zaupnih mož; doma pa mora biti nekdo — društvo, odbor, ali kar si bodi takega — kamor se morejo ljudje obrniti. »Katoliško ljudsko društvo«, politična organizacija nemških katoličanov, ima po raznih krajih svoje pisarne, kjer se ljudstvu svetuje, piše itd. Za 50 beličev ima pravico vsakdo poslužiti se takih pisarn. Če bomo hoteli iz abstraktnih višin prenesti svoja politična društva, bomo morali tudi mi kaj storiti. V odboru ljubljanskega katoliškega politiškega društva smo se že često razgovarjali o tem; zlasti dr. Janežič je vedno priporočal to misel; storilo se pa ni še nič.

O ljubeznivosti tukajšnjih liberalcev — premogovnih baronov — in protestantovskih pastorjev imam nove dokaze. V spodaj navedenem uvodnem članku, kjer me spirajo, pravijo, da sem fantastiški¹ sovražnik Nemcev, da hujskam naše ljudi proti njihovim gospodarjem in proti Nemcem in da mi je »pastirovanje« le puhla pretveza.

Seveda ne navajajo nobenega dokaza iz kakega mojega govora ali sicer iz vsega mojega vedenja. Že pred tremi tedni so se bili vtaknili vame, a njihov list Rhein. westf. Zeitung je tako malo razširjen, da nisem o tem niti izvedel. A izsilili so liberalci vendarle, da sem dobil policijsko varstvo. Že več nego

¹ Bržkone tiskovna pomota namesto »fanatiški«. — Op. izd.

14 dni hodi povsod za menoj neki policijski komisar s tolmačem in me opazuje v cerkvi in drugod. Stoprav včeraj sem bil izvedel o tem; slišal pa tudi, da je mož obsojal liberalni napad in da ni mogel kljub natančnemu opazovanju ničesar zaslediti, kar bi ne bilo prav. Samo po sebi se ume, da se moram že z ozirom na svoj namen ogibati vsega, kar bi obteževalo mene ali kakega drugega duhovnika, ki pride za menoj v pastirskem delovanju. Zato naj le hodi policija, kamor ji drago. S Pruskega prinesem — če Bog da — med drugim potemtakem tudi policijsko spričevalo, da sem se obnašal tako, kot se spodobi v »kraljestvu strahu božjega in dobrih nravi«. Tudi jaz moram pohvaliti policijo. Skrbna je, previdna brez sitnosti, stroga brez sirovosti. Javni nered in pohujšanje, kričanje po gostilnah, divje zakone itd. dobro preganja. V zadnjem oziru se obrača vedno na župnike, naj posredujejo. Če to nič ne pomaga, potem nastopi s silo. Seveda pa to malo izda. Če razženejo tak par v enem kraju, pa gresta v drugega.

Dobro se mi godi. Sedaj bivam v Hertenu, sredi lepih gozdov pri župniku Thiemannu, ki je preživel 7 let za časa kulturnega boja na Dolenjem Avstrijskem. O domovini obnavljam spomine z njim, spodbudno vedenje našega ljudstva in njihovo prisrčno veselje me dviga, pomlad mi poje slavčeva pesem in cvetoče drevje, nad menoj pa čuje »fest und treu« s pikelhavbo ovenčano 'oko postave'. Slovenska duša, ali ti to še ni dovolj?

XVII.

(Nastavljanje župnikov in uprava cerkvenega premoženja na Vestfalskem. — Dom za samske delavce. — Zahvala tujim in domačim časnikarjem za napade.)

Monastirska škofija ima neko izjemno navado pri nastavljanju župnikov. Far je neprimeroma malo in da bi se laže ohranil cerkveni duh, nastavlja škof tudi župnike, ne da bi službo razpisaval. Od škofa imenovani župnik se ustoliči na svojo faro in ostaja vedno na njej do smrti. Če želi drugam, se osebno in zasebno pogovori s škofom, da mu določi drugo službo. Vse vprek pri župnikih in kaplanih sem čul, da se jim tako zdi najbolje. To sicer ni v zmislu cerkvenega prava, toda z ozirom na svoje razmere moramo pa tudi ravno tako reči, da patronati, kakor životarijo pri nas, prečesto niso blagodatni za cerkveno življenje.

Izza kulturnega boja je ostalo še več določil, ki ovirajo cerkveno svobodo. Ključarjev ne poznajo na Pruskem. Cerkveno premoženje upravljata dve korporaciji: cerkveno predstojništvo (Kirchenvorstand) in srenjsko zastopstvo (Gemeindevertretung). Cerkveno predstojništvo se razen župnika voli tajno. Vsak 24letni katoliški faran ima pravico voliti, če je vsaj že eno leto v fari. To predstojništvo sklepa o c e r k v e n e m

da v k u , o izdatkih in dohodkih za cerkvene stvari; vodi sploh cerkveno gospodarstvo. Najmanj po 6 članov ima z župnikom vred. Srenjsko zastopstvo je t r i k r a t v e č j e ; tudi to se voli tajno in župnik ne spada že po svoji službi vanje. Mnogo sklepov cerkvenega predstojništva je odvisnih od potrdila tega zastopstva. Jasno je, da je ta obširna težavna naprava zelo sitna za cerkveno upravo. Če dobe kje liberalni moške vpliv v njej, ima župnik grozne težave. Splošno se to ne čuti, ker je ljudstvo dobro in pri svojih obilnih dohodkih ne čuti doneskov za cerkev. Seveda mora vsak davek dovoliti tudi vlada. V sedanjih razmerah, ko je treba toliko novih cerkva, znaša davek po vseh farah 25—50% srenjskega davka. A kot sem že rekel: ta davek ni občuten. Če navadni delavec zasluži po 2½ do 3 gld. na dan, potem se lahko utrpi nekaj mark na leto za cerkev.

Danes odhajam iz O b e r h a u s e n a . To mesto ima sedaj 40.000 prebivalcev. Pred 25 leti je bila še neznatna vas. Marijina farna cerkev, kjer smo imeli svojo pobožnost, je pred nekaj leti nova. Načrt zanjo je delal dunajski stolnični stavbenik Schmidt. Krasna gotika! V najlepšem soglasju s stavbo je tudi vsa oprava, vse cerkvene posode in obleka.

Župnik Schmittmann pastiruje tukaj že nad 25 let. Kulturni boj je poskusil v tem kraju. Kazal mi je med akti krajnega šolskega sveta priporočilo, katero je tisti čas napisal okrajni šolski nadzornik — starokatoličan — nekemu učitelju, ki je prosil za službo v Oberhausenu. Glasi se med drugim: »D e r B e w e r b e r i s t e i n g u t e r K a t h o l i k , e i n P f a f f e n f e i n d u n d e i n v o r z ü g l i c h e r R e d n e r.« — Tableau!

Neka posebna ustanova za delavce me je tu zelo zanimala. Staro župnišče s cerkvijo vred je prepustil župnik, in sicer do letos zastoj, usmiljenim bratom, da so po njegovem navodilu ustanovili delavski dom — stanovanja za neoženjene delavce. Krog 100 jih je. Preskrbljeni so z vsem; hrano imajo zelo dobro. Na dan plačujejo za tukajšnje razmere malenkostno vsoto 1 marko 30 beličev. — Po zasebnih stanovanjih stane vsak dan delavce 1 marko 50 beličev in v telesnem, zlasti pa v dušnem oziru mnogo slabše.¹ Tak zavod imajo v Essenu. Moje mlade sanje o delavskem domu v Ljubljani se mi tukaj vsiljujejo. Najrajši bi prenesel vso stavbo z usmiljenimi brati vred domov. Omilila se mi je tako, da mi ne gre iz spomina. Vprav v Oberhausenu je najbolj znaten vpliv domače socialne demokracije. K pridigi in k shodu so prišli in — bili veseli, a — — — Treba bo še delat!

Najnovejša zanimivost iz mojega življenja je ta, da me je tukajšnji, v Essenu izhajajoči liberalni list Rheinisch-westfälische Zeitung n a p a d l a , češ da organiziram Slovence

¹ V stavku manjka povedek, po vsej priliki »je« ali »je za delavce«.
— Op. izd.

tako, kot so organizirani Poljaki, in da potujem okrog kot politični agitator. Ti zlodejevi liberalci! Povsod so enaki; nikjer in nikoli ne imenujejo nobene stvari tako, kot je v resnici. Zase lažejo vse na dobro in se tako slepe, da si naposled sami verjamejo; o nasprotnikih pa lažejo vse na slabo. Povsod najslabši nameni, povsod podlost, hujskanje itd.

Liberalec je tudi na Pruskem tak kot v Avstriji. Te vrste bitja se nikjer nič ne nauče. To sem spoznal iz tega članka, ki seveda v najslavesnejši obliki pozivlje vladnega predsednika v Düsseldorfu, naj obrne svojo pozornost mojemu delovanju. »Kennimus nos«, sem se zasmel na ves glas, ko sem prečital ta stavek. Torej tudi to! Policija, ti zlato zatočišče vseh liberalnih poglavarjev, da si mi zdrava! Krščanski ljudje pravijo ali pišejo na koncu svojih govorov, oziroma člankov: »Bog blagoslovi!«,¹ liberalec kriči: »Policija pomagaj!«

Ta ozvêna² se glasi po predalih judovskih liberalnih listov na Dunaju proti antisemitom, proti zadrugam itd. pri nas, proti slovenski službi božji na Pruskem. Če bi bil »ves oportan in ves zlat« samih pruskih redov, ne stopal bi tako vesele samozavesti kakor sedaj, ko mi je ljubi pruski liberalec pogladil pleča. Kjerkoli si, moj mili žurnaliste, naj te spremlja moja prisrčna zahvala! — Neskaljenega veselja si mi pripravil obilno v tuji zemlji. Užival sem slasti ob tvojega osrčja izlivu prav tako, kot jih uživam doma, ko me tvoji tovariši — katerim bodi tem, ne več nenavadnim potom sporočen moj pozdrav in priporočilo — vlačijo in vlačijo po slabem in dragem belem papirju.

Nekdo — sodim, da kaplan iz Börniga — je liberalcem odgovoril v katoliški »Tremonia«. A to že ni več zanimivo! Tudi tukajšnji odgovori se sučejo v starih dolgočasnih frazah: »To presega vse meje časniške dostojnosti«; »kako globoko je padel ta list, se — — —«, »na tako nizkem nivoju se neha vsaka polemika« in še v par podobnih. Meni se zde taki odgovori kvečjemu za veliki teden. Na tej lepi okrogli zemlji, zlasti sedaj v rajski vesni, ko smo že zdavnaj preživel i r e s n o d o b o l i b e r a l i z m a , se rajši nasmejem in zakročim:

Zakantajmo midva, zakantajmo midva
malo dobre volje!

Onim dvem na dišpet, onim dvem na dišpet,
ki od nas govore.

¹ Tako in slično zaključuje večkrat Krek svoje spise. (Gl. Izbr. spisi II, 10, 241, 315, 355, 368 i. dr. Prim. tudi XVIII. pismo in predgovor Socializmu!)

² Pleteršnik nima tega izraza. — Op. izd.

XVIII.

(Zadružništvo v Nemčiji. — Domovi za dekleta. — Na Kolpingovem grobu.
— Nemška sodba o dr. Alešu Ušeničniku. — Policija pohvali Krekal)

Uganka:

Das Erste ist nicht hier,
in 's Zweite gießt man 's Bier,
das ganze ist 'ne Stadt,
die gute Biere hat.

Rešitev: Dortmund.

V Dortmundu bivam. Slovencev je v okolici precej, zlasti v župnijah Eving, Lünen in Derne. Ker nimajo daleč do Dortmundu, je tu najprimernejši kraj za naše sveto opravilo.

Mesto Dortmund šteje danes krog 150.000 prebivalcev; pred 10 leti jih je imelo 85.527; pred 20 leti 62.001; pred 30 leti 39.343; pred 100 leti 4000. Starejših stanovnikov je večina protestantska; priseljenci so pomnožili katoličane v toliko, da sta si obe veroizpovedanji nekako na polovico. Fare so tri: proštij-ska, Matere božje in sv. Jožefa. Za prošta je zaslužni boritelj za katoliško stvar Löhers. Pri volitvah imajo v mestu centrovci večino.

Mesto ima v lastni upravi ob pristanišču novega prekopa veliko »silo« (skladišče za žito). Urejeno je zelo praktično, a namenjeno je žitnim trgovcem, ne pa kmetiškimi proizvajalcem, oziroma zadrugam.

Glede na zadružno gibanje, ki je tod zelo razvito, naj splošno le omenjam, da sem se trdno uveril, da je naše domače zadružno gibanje, v kolikor je ob brezbriznosti, oziroma nasprotstvu tako zvanega p. n. izobraženstva mogoče — na zdravih temeljih. Tukajšnji zgledi nam morejo biti v bodrilo, a sicer smo samosvoji. Ob tej priliki se spominjam prijazne opombe dr. Tavčarja, da se je naše zadružno gibanje osnovalo po nemškem zgledu, in se ji — smejem. Kako se bo obnašala »Gospodarska zveza«, ne vem; če bodo njeni voditelji stali na potrebni višini teoretskega, zlasti družboslovnega znanja in umevali svoje naloge, bo pokazala prihodnost lepe sadove; začelo se je prav. To prepričanje mi je utrdil moj poset na Nemškem.

Katoliško društveno življenje je v Dortmundu zelo razvito. Za delavce so ustanovili katoličani tri obednice, kjer dobivajo ceno, dobro hrano. Ena je v Josefinenstiftu, kjer stanujem. Vodi jo usmiljenke. Josefinenstift ima prav ravno tisti namen kot naš ljubljanski Josephinum. Ženski posli brez službe imajo v tem zavodu za malo povračilo stanovanje in hrano. Posredujejo se jim tudi službe. Zanimivo je, da je vedno več služb na ponudbo, nego se more dobiti poslov. Tod se pač vsaka ženska brž lahko omoži. Nekaj onemoglih poslov ima v zavodu zastoj dosmrtni kot in hrano.

Za samske ženske so splošno po vseh mestih zavetišča: ne samo za posle, marveč tudi za vzgojevalke in učiteljice. Po železniških vozovih je splošno vabilo, kam naj se obrnejo. V večjih krajih so vedno zastopnice dotičnih zavetišč na kolo-dvorih in vsako dekle, ki samo potuje, dobi po njih lahko pomoči in sveta. Na Bavarskem so taki oglasi za katoliške in protestantske zavode; na Pruskem pa samo za protestantske. Pravijo, da se tu kaže cesaričin vpliv.

V Dortmundu izhaja za vestfalski obrtni okraj glavno katoliško glasilo Tremonia, ki ima nad 25.000 naročnikov. Katoliška Essener Volkszeitung za porenjski del industrijskega okraja pa šteje celó 33.000 naročnikov. A kakor sem že pisal, ima vrh tega vsak večji kraj svoj katoliški dnevnik; tako n. pr. Gladbeck dva, Herten, Recklinghausen, Bruch, Nanne itd. Časopise vzdržujejo inserati in narodova izobrazba. Ob svojem potovanju sem se uveril, da ima veliko število slovenskih delavcev svoj dnevnik.

Dortmunški katoličani so si ravnokar dozidali svoj dom — Kathol. Bürgerkasino. Stavba stane 500.000 mark. Krasen je tudi rokodelski dom. Splošno so katoliška rokodelska društva tukaj silo razvita. Dortmundsko šteje nad 800 članov. Ni čuda; saj je bil blagi oče Kolping Porenjec. Obiskal sem bil njegov grob v Kolinu. »Oče Kolping prosi za miloščino molitve«, se bere kratko in ganljivo na njegovem nagrobniku. Naj bi tudi našim katoliškim rokodelskim društvom vedno sijal božji blagoslov, je bila moja želja.

Pri sv. Jožefa cerkvi v Dortmundu kaplanuje dr. Koch, bivši germanik, tovariš našega dr. Aleša. Malo drugače se izraža o njem nego naša liberalna gospoda. Brez ovinkov mi je izjavil, da je bil naš Aleš odločno najboljši med vsemi svojimi tovariši. Kdor je bil v zboru marljivih, najnadarjenějšíh mladeničev iz vse Avstrije in Nemčije prvi, je seveda med slovenskimi duševnimi orjaki, med učenimi in duhovitimi junaki, ki jih imamo na tucate za vsakim oglom — brisalka. Omejen je, nerazsoden, plitev itd., saj je duhovnik.

S policijo sem sedaj srečno vse opravil. A moral sem na razgovor. Niso me obsodili; Prusiji ne preti nobena nevarnost zaradi mojega bivanja; pač pa je moje delovanje splošno koristno. Tako me je pohvalil moj angel varuh — policijski nadzornik — protestantske vere. Če mi kaj dobro de ta pohvala ali ne, tega ne razodenem nikomur. Veseli me pa, da je tod policija modrejša in objektivnejša nego liberalci. Povsod ni tako. Liberalni listi me seveda še ne puste pri miru. Slikajo me kot zverino.

Jezi jih, da je vlada prepovedala graškemu nemško nacionalnemu poslancu dr. Hofmannu-Wellenhofu v teh krajih govoriti po shodih. Jaz pa hvalim božjo Previdnost, da sem mogel

opraviti svoje delo, v duševni prid mnogih Slovanov, zlasti Slovencev in Čehov.

Binkoštni ponedeljek zberem še enkrat Slovence iz vseh tukajšnjih krajev v Börniğu. Po cerkvenem pravilu se snidemo pri shodu. Potem pa — domov — v malostne razmere, k novemu delu za milo svoje ljudstvo. Sv. Trojice praznik se vidimo in upam, da bo vseslovanska delavska slavnost pomnožila duševno energijo meni in vsem dobrim sorojakom v blagor naših delavskih stanov, v prid vsega slovenskega juğa.

XIX.

(Poglavje o spomenikih in »lojalnosti«. — Veni sancte Spiritus! — O duhovnem pastirstvu.)

Würzburg, 24. maja.

Vlak sem zamudil. Od 2. do 5. zjutraj je treba čakati na kolodvoru. Par potnikov dremlje ob mizah. Zrak v čakalnici je nasičen tobakovega dima in mehkega sopuha. Na stenah vise, kot po vseh kolodvorih, po vseh šolah in vseh drugih javnih prostorih na Pruskem, na eni strani zaporedoma podobe treh cesarjev: Viljema I., Friderika I., Viljema II., na drugi pa Bismarck in Moltke. Skoraj ni več prostora še kaj obesiti na stene. Lojalnosti preti huda nevarnost, če ga zmanjka.

Cesarji dremljejo; zaájal jih je dim in sopar, ki ga jim poklanja hvaležno ljudstvo. Stari, obriti Moltke s svojim pobožnim obrazom tudi zapira oči. Samo Bismarck gleda srpo izpod košatih obrvi. Ali misli na Francoze, ali na nas, ali na Ruse, ali morda našteva v duhu zaklade svoje verthajmarice, ne vem. Kot čmeren policaj se mi zdi poleg krotko zasnulega cerkovnika.

Postave teh petih veljakov mi ne izginejo iz spomina. Nebrojnokrat sem jih videl. Kjer imajo kaj prostora, pa jim zgrade spomenike. Zlasti Porenjščina jih je polna.

V frankovskem ljudstvu tiči še vedno ljubezen do Francozov. Spomin na Napoleona še ni ugasnil. Pravili so mi često, da posebno ob belgijski meji starejši ljudje nimajo preveč lojalnosti. Kri ni voda. Nekaj župnij v kolinski nadškofiji je valonskih. Ne dadé se ponemčiti. V cerkvah se pridiguje francoski. Škofijski obrednik ima francoske in nemške vzorce.

Spomeniki imajo torej važen opravek — gojiti lojalnost. Po moji sodbi ne opravljajo dobro tega posla. Rad gledam na pripravnem kraju umetniško dovršeni podstavec in kar je gori. A le prečesto se ovija preveč bombastičnih, seveda največkrat ženskih simbolov ob njem, ki bolj ali manj odete pomenjajo to ali ono, o čemer navadni smrtnik običajno nima nobenega pojma. Nervozni subjektivizem, kakor iz nežno zelene,¹ solnčno višnjeve ali travordeče dekadence pesmi veje iz takih

¹ Tu bo bržkone tiskovna pomota namesto »snežnozelene«. — Op. izd.

skupin. Samo ena konkretna objektivnost se plazi iz njih v dušo — pohotna čutnost. In ta ni zdrava! Dekadenčni pesniki imajo poleg te objektivnosti še drugo, namreč — smrt. Pohotna čutnost in smrt — tako slove dušeslovna analiza objektivnih činiteljev dekadence poezije. Med pozitivni patos poltnih slasti se razliva kot mrtvo morje negativno patetično grgranje smrtnega boja, zlovonji znoj, trohnoba; vmes pa že lazi črvad in grize zasirelo srčno kri. Slikarji se kosajo s takimi pesniki; kiparji še ne morejo prav blizu. Tudi ob dekadenci dobi skušajo še več jedra izviti iz življenja, nego čutnost in smrt.

Dekadence je evlucijski materializem v umetnosti; po goji za življenje in plojenje edini vodijo posameznika in človeštvo. Ti so stalni. Stalna je pa tudi neizprosna smrt — mors immortalis, kot pravi Marx.

Michel, labe deinen Wanst,
bald liegest du im Grabe,
wo du still verdauen kannst,

tolmači to modroslovje žid Heine.

Den Himmel überlassen wir
den Engeln und den Spatzen,

poje drugič.

Nebesa in vso blaženost daje Freiligrath »für eine Schäferstunde«. Med to petje pa doné neprestano akordi mrtvaškega klenkanja in uničujoče otožno se glasi v najraznovrstnejših oblikah:

Ich weiß nicht, was soll es bedeuten,
daß ich so traurig bin.

Iz čutnosti, namešane z obupno smrtno mislijo, se pa rodi tista ohola brezobzirnost, tista nepopisna smelost, ki mnogokrat očara in ogoljufa človeško srce, katero se sploh uklanja vsakemu pojavu duševne enerzije. A to ni prava enerzija, marveč samo njen bolesten potvor — dušeslovno soroden tisti enerziji, ki jo kažejo spolzko patološko blazni, ki jo tolikokrat srečamo v obliki divje krvoločnosti, zvezane z nebrzdano čutnostjo.

Montesquieujeve besede, ko je spokorjen prejel sveto popotnico, mi silijo v um: »Oj Bože, kako si ti velik, in oj človek, kako si ti majhen!« Majhen, da — čuda majhen in še manjšega se delaš s svojimi porazi v boju s samim seboj!

Binkoštni teden praznujemo; v brevirju molimo vsak dan:

Veni, Sancte Spiritus,
et emitte coelitus
lucis tuae radium.
Veni, pater pauperum,
veni, dator luminum.¹

Lava, quod est sordidum,
riga, quod est aridum,
sana, quod est saucium.

In reveži in umazani in suhi in ranjeni smo vsi! Kdor je manj, lahko pride na gorje, če odžene gorkoto, ki mu jo veje božji duh nad tohu-vabohu njegovega srca. Vsem, vsem nam je je treba. »Veni, Sancte Spiritus.«

Na vestfalski zemlji sem. Dvoje zdravih, čilih pesniških ženijev je rodila v našem veku — polnih božjega duha. A neto Droste-Hülshoff, ki se meni zdi najduhovitejša med vsemi nemškimi pesniki, in Weberja mislim. Žal, da ju tako malo poznamo. Weberjev Dreizehnlinden, Goliath in njegovo pesniško zbirko sem že naletel sempatja pri kakem Slovencu, ženialne Anete pa še nikjer. Morda te vrste vzbude koga, da seznanj z njo sebe in — Bog daj — v poljudni študiji tudi drugi slovenski svet.

»Sreča je zadovoljena nečimernost,« pravi Lermontov v svojem »Heroju našega vremena«. Kako sebično, kako tuje krščanskemu duhu!

»Sreča je svoboda,« kliče Lord Byron v svojem biser-delu Chied Harraldovo potovanje. Kako nedosegljivo!

Sreča je harmonična skladnost vseh človeških dušnih sil, ukoreninjena v čisti ljubezni do Boga in do bližnjega. To zveni iz Anetine in Weberjeve poezije. Tu ima svoje pravo mesto ponos in svoboda, materialno stvarstvo in duh. Katoliška vzgoja in življenje po sv. evangelija naukih je rodilo pesnike s takimi nazori. Katoliško vzgojo in katoliško življenje pa vzdržuje katoliško duhovno pastirstvo.

V mnogo stvari sem se že vtaknil za časa svojega duhovskega življenja. Moja mati in z njim veliko drugih pravijo, da v preveč. Bodi! Zato pa smem tembolj ponoviti resnico, da je za vse individualno in socialno življenje največjega pomena — duhovno pastirstvo — skrb za duše. Duhovniki moramo iz zakristije, in sicer zato, ker je mnogo ljudi in mnogo človeških razmer, ki se iz zakristije ne vidijo, ne dosežejo.

Skrb za duše, in sicer ne samo za duše starih ženic, ki naj jih Bog živi, kjer jih je kaj, marveč za duše vseh, zlasti

¹ Krek citira samo po spominu namesto: Veni, dator munerum, veni, lumen cordium. — Op. izd.

tistih, ki so v večji nevarnosti — mož in mladine. Ta skrb nas mora voditi povsod. Z njo posvečujemo svoje delo v gmotno pomoč narodu, slovstveno in politično delo in vse. Duhovno pastirstvo je najvišje socialno delovanje. Ob svojem potu sem videl mnogo dušnih razvalin, podrtih bitij, da me je zaskelilo v srcu. In skoraj vsi med njimi so padli, ker niso imeli podpore. Morda je marsikje kriva nemarnost, brezbriznost sionskih čuvajev. Duhovno pastirstvo ni rokodelstvo; njegove oblike se ne dajo izražati po kakem šablonskem 'šimeljnu'. Kjer je tako omejeno in zakrnjeno, tam vsega manjka. Morda se kdo ujezi nad mojimi besedami. Ne morem mu pomagati. Resnica je resnica. V slovenskem krščansko socialnem gibanju se je nekaj malega storilo v prid delavskim stanovom. Veselo je to, a veselejše se nam mora zdeti, da toliko vrlih ljubljanskih delavcev radi tega gibanja pridno obiskuje božjo službo, prejema svete zakramente — po trudapolnem dnevnem delu določene dni ponoči čuje pri svojem Zveličarju. Veselejše je, da cerkveno življenje krepkeje poganja, odkar se duhovnik trudi tudi za gmotni blagor svojega ljudstva, nego je prej. Vprav zato pa, ker sedanje poslansko delovanje s svojimi zavritimi oblikami redno le silo z daleč vpliva v duhovnem pastirstvu in je za večino neumljivo, za mnoge gledalce pohujšljivo, za poslance same pa polno velikih nevarnosti za um in značaj, zato sem še vedno teh misli, naj duhovnik ne prevzema tega posla. Za to delo je duhovnik samo surogat, in sicer — recimo naravnost — slab surogat vsaj v sedanjih razmerah. Brezpogojno je pa za dušnega pastirja v našem času potrebno, da se udeležuje političnega delovanja proti liberalstvu in socialni demokraciji, da vzgaja ljudstvo v katoliškem mišljenju tudi na tem polju »Izpovedujte, pridigujte in mašujte, politiko pa pustite pri miru,« tako nam kličejo. A če se bomo ravnali po tem, kmalu ne bomo imeli koga izpovedovati in komu pridigovati. Poglejmo na Ogrsko, ali če hočete bliže; na Češko, Koroško!

A politično delo ne samo pri volitvah, ne z vplivom, morda tudi včasih s terorizmom lastne avtoritete, marveč z neprestano skrbjo, da se na temelju spoznanih in z življenjem zraslih krščanskih resnic sodi in ravna tudi v politiki. To je pravo delo, tak je pravi boj. Zato je pa boljše pet zavednih katoliških mož nego 500 shruljenih volilcev, ki kakor ubogi grešniki lezejo na volišče. Če se z zavednimi možmi zmağa, je zmağa trajna; če se pade, zmağa ni še izgubljena.

Spomeniki so me daleč zavlekli. Zapisal sem, da ne opravljajo dobro svojega posla. Lojalnost bi morala biti kakor ljubezen med otroki in starši. Takrat in tam se omenja, kjer je manjka: sicer pa le redko, ob izrednih prilikah. Po svetu se pa splošno toliko poje lojalna pesem, da se ne dobi niti prilika razbrskati kотиšč, kjer je ni. Zgodovina, zlasti predrevolucijska

na Francoskem nam priča, da vladarju sovražni ljudje nalašč širijo lojalne glasove, da se toliko ne upoštevaajo črni izbruhi izdajalstva. Židje so imeli na Francoskem, na Laškem in še marsikje druge tako taktiko. Haec fabula docet? Odgovori si vsak sam!

Socialna beda se tudi premalo upošteva pri spomenikih. Ne smemo pozabiti, da imamo socialne demokrate med seboj, ki izrabljajo vsako priliko, da še zvečujejo prepad med proletarci in drugimi stanovi. »Mi nimamo kruha in tu se zametajo tisočaki,« takih in podobnih klicev čuješ povsod, če živiš med ljudstvom. Doseza se ravno narobe, kar se je nameravalo.

Zato se pa res hvaležno spominjamo našega vladarja, ki ob vseh prilikah poudarja, naj se mu skazuje vdanost — z d o b r i m i d e l i. To je krščansko plemenito! Naj bi se le ravnali vsi po tem!

Zinil bo kdo: kaj pa cerkve? Odgovor je lahek. Potreba za cerkve je vse drugačna nego za spomenike. Njihov pomen je brezkončno večji — na vse strani blagodejen. Skrbi za cerkve se tudi nikjer ne drži lizunstvo in sebični nameni, ki mnogokrat označujejo pot raznih spomenikov in drugih takih stvari. Pravilo »er ist gewesen servil, er ist geworden sehr viel« ne velja pri skrbi za lepe hiše božje. In nazadnje: kar se Božu da, ni zavrženo niti za ta svet ne. Star kmet mi je rekel nekoč: »Kadar je šlo za cerkev, sem vedno rad dal več, nego bi moral, in nikjer se mi ni nič poznalo.« Božji blagoslov je pač največji blagor za človeka.

Ali se drži vedno tudi spomenikov? Meni se zdi, da je silo slabo znamenje, če se ljudje v kaki deželi delé v plezavce,¹ ki zbirajo denar, in v kamnoseke, ki klešejo spomenike.

S pota.

(Ljudsko petje v cerkvi. — Vožnja po Renu. — Heine. — Nezmisljenost dvoboja. — Židovstvo v Frankfurtu. — Akcija proti združništvu v Nemčiji. Pozdrav našim goram in našemu jugu.)

Z Baedekerjem v roki nisem prešaril svojega pota. Tiste rdeče platnice so se mi pristudile, odkar sem jih videl pred leti v rokah brezizrazne angleške žrdi, ko je stopicala na čelu mullaških sinov in hčera albionske zemlje po sv. Avguština cerkvi na Dunaju, ogledujoč si prostor, kjer počivajo cesarska s r c a, divni Kanovin spomenik Albrechtove žene in druge znamenitosti. Mali, debeli cerkovnik je krevljal poleg nje in v pijanskem basu v prežvečeni dunajščini govoril svoje kaži-poške govore.

Doma beri in se uči; na potu pa glej in poslušaj! Teh misli sem! A nekaj opominov² s pota tudi brez Beedekerja lahko povem.

¹ To je tiste, ki hočejo »kvišku splezati«. — Op. izd.

² Ali ni to tiskovna pomota namesto: spominov? — Op. izd.

Cerkveno petje. V Würzburgu sem bil pri šmarnicah v starodavni romanski stolni cerkvi. Vse ljudstvo je pelo — otroci in starci — enoglasno Marijine pesmi. A ne samo to! Tudi koralni *Tantum ergo* in *Genitori* in vse odgovore v latinskem jeziku. Vse ljudstvo, ponavljam! Videl sem tudi tu, kot na Vestfalskem in v Porenjščini, da ima vsak enako knjižico, izdano od škofijstva z molitvami in s pesmimi, ki imajo vsaka note za en glas. »Gebet- u. Gesangsbuch für die Diözese N.« jim je naslov. Čul sem v raznih porenjskih cerkvah, da je vse ljudstvo pelo latinske lavretanske litanije in koralni *Gloria* in *Credo* pri slovesnih mašah. Stalo je nekaj truda, a ker je pomagala šola, je šlo vendar, tembolj, ker je že svoj čas vladal koral po tukajšnjih krajih. Pravili so mi starejši duhovniki, da so čuli, kako se je začetkom sedanjega veka ustavljalo ljudstvo, ki so ga odvajali koralnega petja.

Na Goriškem in Štajerskem živi ljudsko petje v cerkvi. Treba mu je le še organizacije, da se oplemeniti s pravim duhom. Pri nas je nepozabni naš bivši knez in škof to tudi zelo priporočal. A gre le počasi.

Spominjam se iz Šenkla vža zjutranje božje službe. Par glasov se čuje s kora. Vsa cerkev molči. In ob litanijah — dve ženski s hvalevredno vnemo pojeta »Sveto«. Vedno enako — z isto natančnostjo, v istem tempu. Zboleti ne smeta; sicer bo molk! In že dolgo vrsto let blézù pojeta, pa še niste privabili nikogar, da bi se jima pridružil. — Kranjec ima menda le v gostilni korajžo, v cerkvi ne!

Po nekaterih manjših farah, kjer ima župnik časa in znanja in volje, se je doseglo že mnogo lepih uspehov. Pojdi v Leše v ljubega Tavčarja faro, če hočeš vedeti, kaj se da doseči! A zdi se mi, da to vprašanje nikakor ne sme ostati samo »ad libitum sacerdotis«, marveč da je treba tu zakonitega reda, ki ga more dati le cerkvena oblast. Pa šola!

Prej sem zinil nekaj iz Würzburga, nego s svojega pota ob Renu. Bolj mi je bilo na srcu. Ob Renu sem se vozil dvakrat; prvič po desnem, drugič po levem bregu. Čarobna lepota porenjske okolice od Koblenca do Bingena me je prevzela. Tod se oko ne more naveličati. Vsako trenutje drug prizor. Lepa sela ob vznožju romantično slikovitih gričev z nebrojnimi gradovi — obdelanih kar je le mogoče; vinska trta se ti smeje nasproti; z vrhov pa te pozdravljajo košati gozdi. Vse polno lepih dolinic se vije vmes. — Ljudstvo je tod pridno, imovito in pobožno katoliško. Ta pokrajina je res praznična, ni za vsak dan. Ne čudim se, da pojejo Nemci toliko o Renu in da poudarjajo tolikokrat:

Sie sollen ihn nicht haben den alten, deutschen Rhein.

Ko sem gledal strme, razmršene pečine — Loreleyine, kjer češe devica svoje zlate kite, sem se domislil žida Heineja,

tukajšnjega domačina. V Düsseldorfu je rojen, kot je znano. Rajske kraje so mu sicer krasno uglašili strune, a iz vsega njegovega petja veje vendar pristni židovski duh — zasmeh vseh svetih stvari, podla šala in brezobzirnost. Ni imel ne ljubezni do Boga, ne ljubezni do domovine; lizunsko se je laskal Francozu; zmisel za ljudstvo je kazal le v toliko, v kolikor je hujskal proti veri, pravosti in domovini.

Ko gleda na poti iz Italije na Arlbergu svojo domovino, poje:

Da hört' ich Deutschlands Schnarchen
in der Obhut von zwanzig Monarchen.

Kako podlo! Všeč mi je bil pa prav te dni. V Bonnu sta se nedavno dvobojevala dva postrežčka. Pisali so o tem vsi listi. Eden je prinesel Heinejevo pesem o dvoboju, ki je sicer nekoliko umazana, a umestna, zdrava satira. Vsebina ji je tale. Na dvorišču se skregajo voli in eden reče drugemu »osel«. — Dvoboj. — Ravno tam se pa spro tudi »osli« in eden počasti drugega z »volom«. Zopet dvoboj.

Und sie gaben sich viel Fußtritt' auf den Podex,
wie es gebietet der Ehre Codex.

Dobro!¹

Židov je povsod dovolj. A blagor tukajšnjim Nemcem: brez vpliva so! Židovski duh je nam okužil slovstvo, časopisje, trgovino; postavil je vso industrijo na napačna tla, zmedel našo politiko in vplival, da se je zanemari slovenski jug. Frankobrod ob Majnu je glavni sedež nemškega židovstva. Tam kraljuje Rothschild; tam je doma njegova rodbina. Bil sem v mestu. Dunajsko Leopoldovo, sem šepnil, ko sem bral Bauchwitze in Rosenblühe nad štacunami. Neki meščan mi je pravil, da Rothschild hodi vedno po sredi ulice. Pred in za njim so njegovi služabniki. Boji se, da bi se ne dotaknil kakega »goja« — kristjana in se ne omadeževal!

Z Bogom, porenjski raj! Morda si se mi omilil tudi zato, ker so po tvojih tleh časih moji rojaki romali k sv. Trem kraljem v Kelmorajnu! Spominjal sem se teh romarjev v kolinskem domu in želel, naj bi se obnovil verski duh, ki jih je vodil tako daleč Bogu v čast, dušam v zveličanje.

Bingenu nasproti stoji na desnem renskem kraju na najvišjem griču orjaški spomenik »Germania« v proslavje združene Nemčije. Pomenja naj »die Wacht am Rhein«.

Wer wird des Stromes Hüter sein?
Lieb Vaterland magst ruhig sein,
fest steht und treu die Wacht am Rhein.

¹ Krek je pozneje Heineja izredno rad bral. (Glej Dom in svet 1917, 314.) — Op. izd.

Na levem bregu prav nasproti spomeniku pa stoji na ličnem gričku romarska cerkva sv. Roka. Lepo nasprotje! Patron za rane in kužne bolezni in spomenik s krvjo zedinjene Nemčije. Razen te cerkvice nisem opazil nobene druge na kakem griču. Pogrešalo mi jih je slovensko oko. Naši pradedje bi bili brez dvojbe pobelili vse lepše vrhove z njimi.

V Porenjščini najbolj cvete združništvo. Za časa mojega bivanja na Pruskem so imeli raiffeisenovci iz vse Nemčije shod v Frankobrodu. A i tod ne manjka kramarskega liberalstva. Pred par tedni je bila protizadružna, 'trgovska' deputacija v Berlinu pri ministrih. Pravila je v nekaj olikanejših izrazih to, kar se pri nas čuje od Narodovih mož. Pri naučnem ministru Bosseju se je pritoževala zlasti, da duhovniki sodelujejo pri združnem gibanju. Časopisi so poročali, da je minister to z velikim zanimanjem poslušal. Jaz sem pa še z večjim bral to poročilo in si mislil: Svet si je povsod enak! Tout comme chez nous.

Angleška zadružna zveza je izdala te dni zapisnik evropskih zadrug. Naših ni poleg. Prosi, naj bi se ji popravilo, kar manjka. Namen ji je ustanoviti trgovsko zvezo med zadrugami, zlasti med konsumnimi društvi. Bodite opozorjeni, ki se Vas tiče!

Od Bingena preko Moguncije in Darmstadta me je odpeljal železni voz proti bavarski zemlji. Sama ravan še dolgo pod Monakovim! Oko ne najde konca in tudi duh ne! Melanholija pada na srce. Spominjam se slovesa v Börniĝu — naših mož in žen iz vseh vestfalskih krajev — pozdravljam jih iz dalje. V um mi pa stopijo tudi mnogobrojni naši propali reveži, ki so vse zapravili — nihilisti — mrličiči ob živem telesu — — —

Tožen in sam!

Pa planine, naše planine vame so dehnole,
s srebrnim vencem vrh glav so pokimale in se nasmehnole,¹
prsi pod sivimi jopami gorko so jim zatripale,
s kril zelenih sreče so v dušo mi sipale.

Ni me sram! — —

Ej, ne tajim: že za davna se duša je vanje zagledala,
v tajni ljubezni jim mnogo sanj je povedala,
že za davna mojemu srcu so ljubice in gospodarice,
domu in srcu pa skrbne, nevzломne čuvarice.

Tako jih poznam! —

Znova jih zrem; domotožja plašč mi s srca odgrinjajo,
vzlesklo oko mi je; megle mi z duše izginjajo,
v zibki svetlih sanj, kot nekda j mati, me ajajo
in o jugu, o našem, bodoče bajke mi bajajo.

Nisem več sam!

¹ V tem in v sprednjem verzu rabi Krek stare oblike: dehnole, nasmehnole. — Op. izd.

Vladi, liberalcem in našim!¹

Podpisani predsednik vseslovenske delavske slavnosti opozarjam na tale dejstva: 1. Pojav na krščansko socialnem temelju združenega slovenskega juga ima izreden političen pomen. 2. Socialne ideje naših časopisov in shodov so zašle med ljudstvo. 3. Omejenost naših liberalcev je neozdravljiva. 4. Znana dejstva — policijskega strahu pred socialno demokracijo, skrb za mir in javno varnost pri nas označujejo višino inteligence, oziroma objektivnost merodajnih oseb. Prepričano in ne fanatizirano ljudstvo je včeraj praznovalo. Bratovsko veselje brez najmanjše nerednosti — je vladalo ves dan. — Bogu in Materi božji v čast, liberalcem in vladi pa v pouk in svarilo. Zahvaljam vse, ki so sodelovali.

Dr. Krek.

(Poročilo o Krekovem govoru v Zagrebu dne 14. avgusta 1899.)²

V dvorano stopi dr. Krek. Hrvaški delavci ga obkolijo ter stoje kličejo: »Slava dr. Kreku!« Dr. Krek prične govoriti hrvaški; odločno odklanja ovacijo svoji osebi. Vse zvrta na idejo in načela, katera zastopa. Bil je san njegove mladosti in je sedaj delo zrele moške dobe: praktično provesti zedinjenje med Slovenci in Hrvati. Nobena ideja pa še ni imela prej moči, dokler ni prešla v »narod brez časti«. Ideji demokratični moramo služiti, ako hočemo doseči svoj namen. Prešla je doba, ki je bila za narod doba robstva in tlake, ko so se drugi dičili z njegovimi uspehi in izrabljali njegove delovne sile. Ideja juga! Internacionalna socialna demokracija je hotela izrabiti to idejo, a delavstvo se bo oklenilo nas, ki delamo na temelju vere in domovine. V tem zmislu se organiziraj slovensko in hrvaško delavstvo. Govornik želi, da si ustvari hrvaško delavstvo svoj hrvaški delavski program, ki bo pot do naše zmage. Dogovoriti se moramo o tem praktično in se skoro zopet sestati, da na posebnem sestanku razpravljamo o organizaciji slovenskega in hrvaškega delavstva. Zato dobro došel vsak delavec, brez aspiracij za svojo čast! Delavstvu hrvaškemu pa naj se množe možje, ki mu bodo žrtvovali svoje moči. Živelo delavstvo hrvaško!

Slovenec 1899, šte. 255 (z dne 7. novembra 1899).

¹ Notica v Slovencu 1899, šte. 121. (Z dne 29. maja 1899, t. j. z dne po vseslovenski delavski slavnosti.)

² Dne 14. in 15. avgusta 1899 se je vršil izlet 58 krščansko socialnih slovenskih delavcev in delavk v Karlovac pod Krekovim vodstvom. Na poti so se ustavili v Zagrebu, kjer so jim priredili Hrvatje »zajednički večer« v dvorani novogradiške pivarne. — Op. izd.

(Krekovo pismo skupščini pravašev.)¹

Do zadnjega sem mislil, da mi bo mogoče udeležiti se nas vseh tičočega se shoda v Brodu. A državni zbor — v sedanjem važnem času — mi tega ne dopušča. V duhu sem pa pri Vas — zvest idejam, ki jih Vi zastopate — za vedno. Dasi v prekolitevski skupini, sega vendar Vaše gibanje z močnim vplivom k nam. Najvažnejše vprašanje naše dobe, ali se postavi monarhija na stare temelje, na katerih se je razvila, ali naj se prepusti abstraktno sestavljenemu centralizmu z njegovo barbarsko razliko med nad — in podnarodi, rešujete tudi pri Vas kot pri nas. Uverjeni smo vsi, da se prej ne da diferencirati politično delovanje po socialnih načelih, preden ne dobi odgovora temeljno državno politično vprašanje, ki odmeva od severa do juga monarhije. In na jugu soglasno, enosmerno to- in onstran Sotle! Z bratskim pozdravom želim skupni stvari obilo uspeha.

Dr. Jan. Krek, državni poslanec.

Slovenec 1899, štev. 255 (z dne 7. novembra 1899).

† Ivan Vavpetič.²

Naš »Žan« je umrl. Nam duhovnikom so prijatelji več nego drugim, ki dobivajo v rodbinskem življenju človeku potrebnega družabnega bodrila in vedrila. Ne pozna svet našega življenja; ne upošteva, da mnogokrat polje v duhovniškem srcu³ bolest zatrtih nadej, vihra notranjih bojov, teža mnogobrojnih zunanjih nasprotnih činiteljev in novejši čas tudi marsikje materialne skrbi. Ni lahko to življenje! Stori vse, zmagaj vedno, pa te vendar ne marajo, pa ti vendar liberalna inteligenca ne privošči pravične sodbe; spodrsni se ti kdaj, pa si za vedno prištet med zavržence!

¹ Dne 25. oktobra 1899 se je vršil v Slavonskem Brodu shod Hrvatske stranke prava, na katerega so bili vabljeni tudi Slovenci. Zastopniki Katol. narodne stranke se shoda niso udeležili, ker je zboroval državni zbor in se je isti dan vršil tudi občni zbor Kmetijske družbe v Ljubljani. Sicer se je pa pozneje izkazalo, da bi se tega shoda ne bili smeli Slovenci udeležiti, tudi če bi bili hoteli. Kajti dne 15. novembra 1899 poroča Slovenec, da je imela policija nalog, da ne pripusti k temu zborovanju nikogar iz avstrijske državne polovice, ker so se bili na Sušaku izjavili Slovenci za združenje s Hrvači na temelju stranke prava. Pač pa so Slovenci poslali na to skupščino preko 50 brzojavnih pozdravov. — Op. izd.

² 21. novembra 1899 je umrl pri Sv. Lenartu nad Škofjo Loko župni upravitelj Ivan Vavpetič. Rodil se je v Škofji Loki leta 1858., posvečen je bil leta 1883., služboval je kot kaplan 2 leti v Metliki in 9 let v Selcih, nato je pa bil 5 let župni upravitelj pri Sv. Lenartu. Ljudje so ga splošno imenovali »gospod Žan« in ga imeli — lovca, veselega družabnika in zlasti v zgodovini izredno izobraženega moža — zelo radi. (Po Slovincu 1899, štev. 270.) — Op. izd.

³ V izvorniku: »duhovniško srce«, kar je pa nejasno. — Op. izd.

Treba prijatelja, ki te razvedri, dvigne, ohrabri. In ne dobi ga izlepa duhovnik v naših dneh drugod nego v skromnem zavčaju svojega sobrata. Hvala Bogu, tam pa do mala brez izjem!¹

Prijateljju Žanu pišem te vrstice v spomin. Bil je tipična oseba ljube naše Selške doline. Jeseni leta 1885. je prišel v Selca mlad, čvrst kot hrast, svež kot pomladno cvetje. Prišel je in vzljubili smo ga vsi zaresno, pristrčno. Moški v besedi in dejanju je imponiral, kjer se je pokazal. Čul sem sam večkrat od ljudi, da so ga spoštovali, ko je bival devet let v Selcih, tako kakor prvi dan. In mi, prijatelji njegovi — kako živo so nam v spominu razgovori z njim, na videz trdim, železnim možem, a v resnici mehkim kot vosek. Naši reveži vedó zanj!

Lahko bi si bil — lastnik lepega posestva v Škofji Loki — izbral drug stan. Hotel je postati duhovnik. In ljubil je svoj stan! Med posvetnim razumništvom pa si je po svojem značajnem in milem nastopu dobil povsod spoštovanje.

Delo v selški fari je težko. Devetletno kaplanstvo zdela tudi junaka. I naš Žan je podlegel. Kar se je selil v samotni Št. Lenart, ni bil več prejšnji.² Obiskal sem ga zadnjič meseca avgusta. Upal, fizično razdrt je bil že. A ko sem ga zvečer videl v družbi sosedov, ki so prihajali v župnišče kot domačini, je bil iznova stari, dobri Žan. Radi so ga imeli vsi; slušali so ga. Vse je bilo dobro; le dolga pot k prijateljem mu je bolehnemu delala težave. Osamel je in komaj je sosed sobrat mogel zatisniti trudne oči.³ Počivaj v miru!

Listek v Slovencu 1899, šte. 273. — Podpis: Dr. Krek.

IV. Iz brošure: Knjižica za ljudstvo.

I. Zadruge in njihovi nasprotniki.

Uvod.

Predragi bralec!

Gotovo si že čul o posojilnicah in drugih zadrugah, ki se ustanovljajo zadnja leta po slovenskih krajih. Morda imate v domačem kraju ali v bližini kaj takega. Kjerkoli so že ustanovili kako posojilnico in zadrugo, se pohvalijo z njo. Vsako leto priobčujejo precejšnje dobičke poleg nešteti prednosti, ki jih v svojem poslovanju dajejo udom. Te posojilnice in zadruge ustanovljajo povsod možje, ki so odkritega krščanskega mišlje-

¹ Prim. V. Vestfalsko pismo! — Op. izd.

² Vavpetič se je bil pri Sv. Lenartu precej vdal pijači. Bil je tudi med duhovniki eden izmed redkih bravcev Slov. Naroda. Značilno je za Krika, da vse to ni omajalo njegovega prijateljstva z »gospodom Žanom«. — Op. izd.

³ Slovenec 1899, šte. 270, ki je prinesel poročilo o Vavpetičevi smrti (Slovenec ga piše z u: Vaupetič), poroča, da je pokojnik umrl tako nenadoma, da ga je dobil selški župnik, po katerega so poslali, že v nezavesti in da mu je mogel podeliti samo še sv. poslednje olje. — Op. izd.

nja in ki nočejo z liberalci ničesar imeti opravka. Tudi več duhovnikov se udeležuje pri tem delu.

Naši slovenski liberalci, ki jih ne vodi drugega nego črno sovražstvo do duhovniškega stanu in do verskega vpliva v javnosti, so se izprva samo posmehovali zadrudnemu gibanju. A ko je le raslo, so jeli misliti, da po tej poti dobe vse ljudstvo proti sebi, in zato so začeli drugače. Tožbe so spuščali drugo za drugo: pri vladi, pri sodiščih, pri škofu. A s temi tožbami so se pošteno namajili.¹ Propadli so. Zato so bili zelo jezni. In v svoji jezi so se obnašali, kot se sploh obnaša jezen človek, namreč ne umno. Jeli so obrekovati zadruge in posojilnice, lagati proti njihovim voditeljem in kričati po svojih časopisih in zasebno, kot bi jih res kdo žive drl. Kar je pravih in izobraženih liberalcev, zelo dobro vedó, da to tudi ne bo nič pomagalo. Laž ima povsod, tudi tukaj, kratke noge. Mislili so si pa ti liberalci: Če žed drugega nemoremo, pa vsaj Slovenskemu Narodu lahko pribornamo nekaj naročnikov, in začeli so hud lov na nerazsodne možičke, češ, da se potegujejo za trgovce in krčmarje. Mnogo so jih ujeli in ti so sedaj toliko na slabšem, kolikor dajejo za ta časopis in pa kolikor so si brez potrebe z njegovim branjem zmešali možgane. Z jeznim in navrh še zmešanim človekom ni lahka beseda. Tak človek rije vedno v eno stran in si ne da nič dopovedati. A dobro je, da tako žalostno stanje ne traja brez prenehanja.

Prepričani smo, da se jih bo mnogo zmodrilo in da bodo trezno in pametno presojali naše zadrudno gibanje. Na čelu slovenskih liberalcev je dr. Iv. Tavčar, advokat v Ljubljani, deželni poslanec za zapuščena dolenjska mesta (Krško, Kostanjevico, Višnjo goro, Novo mesto, Črnomelj in Metliko) in deželni odbornik. Ta je večkrat pisal proti zadrugam in parkrat tudi javno govoril: v Krškem pri svojem shodu (meseca februarja) in v deželnem zboru dne 5. aprila letošnjega leta. Posebno lastnost ima ta mož pri svojih spisih in govorih, da se zna v živo norca delati iz duhovnikov. Če bi ta reč kaj pomagala, bi morali na Slovenskem biti res že v raju. Povsod se dobe taki ljudje, ki imajo proti duhovnikom zelo špičaste jezike. To zabavljanje je najbolj poceni. Lahko rečemo, da se splošno proti ciganom, razgrajačem, oderuhom in goljufofom manj zabavlja kakor proti duhovnikom. In čudno je, da to ljudje komaj porajtajo. Veliko je takih družb, da pri njih kaka umazana šala proti duhovnikom, če jo prav spregovori človek, na katerega nobeden nič ne vaša, vse pridobi. Nobeden ne vprašuje, kdo zabavlja, samo da jih drobi — čim bolj debele in kosmate, tem bolje je. Večina najhujših globuzd proti duhovnikom se ima prav njim zahvaliti, da so jih šolali in spravili do boljšega kruha. Na to malokdo misli. Pa je taka!

¹ Izraz iz Selške doline za: prevarili. — Op. izd.

Dr. Tavčar je svoj deželnozborski govor razdal po vsem Slovenskem. Vrh tega je dne 6. t. m. sklical v Ljubljano krčmarje in trgovce v Narodni dom, kjer so poslušali dobro uro bolj umazane kot pametne zabavljice proti zadrugam — tako kot je bilo že prej velikokrat pisano po liberalnih časopisih.

Prav ta dan so v Katoliškem domu zborovali zastopniki naših zadrug. Sklical jih je dr. Krek.

Da izvedo tudi drugi, ki niso mogli priti k shodu, kaj se je tam godilo, zato objavljamo to knjižico. Beri jo prijatelj in nasprotnik pametno in trezno, saj gre za važne reči. Vseh ljudi ne bo spravil nobeden pod en klobuk; ta knjižica gotovo tudi ne. Toda če koga napoti k premišljevanju, če kakega nasprotnika prepriča, da po tej poti, ki jo kaže Slovenski Narod, ne pride nikamor naprej; če vname kaj prijateljev, da bodo vstopili v zadružne vrste in nam zasnovali novih zadrug, pa je dosegla svoj namen. Želimo ji božjega blagoslova!

Podpis: Dr. Janez Krek (kot urednik).

Iz članka: Vzajemno delovanje gospodarskih zadrug.

(Osnova dr. Krekovega poročila pri shodu slov. gospodarskih zadrug.)

— — — V združevanju rastejo tudi npravne sile. Cilji, ki so v ustih liberalstva postali same prazne puhlice, se tu uresničujejo: napredek, ljubezen do svobode, do domovine, samostojnost, moštvo, značajnost. V zadružnem življenju se zamori namreč najhujši sovražnik npravnosti — *sebičnost*. Nasprotniki naši niso trgovci, ne krčmarji, ne tisti zapeljani reveži, ki največkrat brez rzsodnosti trobijo v liberalni rog, naš nasprotnik se imenuje — *sebičnost*. — — —

V vsaki fari bodi domača raiffeisenovka.

Delovno ljudstvo vzdigniti iz njegove zapuščenosti in revščine je naš skupni namen. To ljudstvo vstaja in — bodi komu vseč ali ne bodi — kliče: Tukaj sem! — trdno v zaupanju na Boga, krepko v živem verskem življenju, samozavestno v vzajemnem gospodarskem združevanju, neizprosno proti svojim sovražnikom.

Slovenec 1899, šte. 84. — Ponatisnjeno v brošuri: Knjižnica za ljudstvo. Izdaja katoliško politično društvo v Ljubljani. 1. Zadruga in njihovi nasprotniki. Uredil dr. Janez Krek. V Ljubljani 1899. Str. 48—57.

V. Iz Slovenca 1900.

Liberalni rekruti.

Naši liberalni nasprotniki so silo oholi. Vedejo se, kot bi bili največji modrijani, mi pa bebci nasproti njim; učenost, olika, takt — vse to se po njihovih besedah dobiva samo med njimi;

zadnji čas so našli zopet novo izvirno merilo dolgočasnosti,¹ s katerim nas bodo premagali pred vsem svetom. V tem oziru imajo prav, da so njihovi listi pametnim ljudem res — dasi neprostopoljno — kratkočasno šaljivega značaja. — Liberalna baharija se pri nas javno postavlja, da so prav za prav liberalci edini, ki imajo kaj pomena na Slovenskem, da klerikalizem od dne do dne pada, da je število liberalnih pristašev ogromno. — — Take in enake besede ne ostajajo brez vpliva, zlasti tam ne, kjer bi radi, da bi se v resnici tako godilo. Verjamejo se in se v tem zmislu poročajo dalje. Tudi v naših vrstah se nahaja več slabičev in strahopetnikov, ki pričenjajo ob takih prilikah jadikovati in obupovati, ne pomneč, da ne laže liberalalec samo takrat, kadar govori o drugih, marveč tem bolj, ko govori o samem sebi.

Izplača se pa, da si enkrat od blizu ogledamo liberalno rekrutiranje pri nas in se prepričamo, kdo so tisti, ki sede med nabiralno komisijo, in tisti, ki stopajo prednjo. Ta vpogled nam je silo potreben!

I n t e l i g e n c a — akademično izobraženi ljudje: uradniki, advokati, notarji, zdravniki, profesorji — so v našem taboru. Tako vičejo liberalci. Da niso vsi, tega nam ni treba dokazovati. Pač pa konstatirajmo, da je ta inteligenca šele od včeraj slovenska in da za mnogo izmed njih ne vemo, kakšna bo jutri. Nemško vzgojena, velikokrat nemško poženjena, z nemškim duhom popolnoma prepojena — ni storila drugega, nego da je z nemških tal presadila na naša slovenska vse, kar je neumnega zraslo ondukaj.² Dala si je ob svoji vzgoji vcepiti vse najraznejše nemške budalosti in brez zmisla za to, da imajo Nemci sami krepak, zmagonosen odpor proti njim, jih je širila v naši domovini. Ta naša inteligenca je v svojem bistvu nemška; zato pa ne more umevati našega naroda in zato je popolnoma primerno njeni nravi, da je zvezana z odpadnikom Šveglom. Duhoviti delavci in nadarjeni liberalci gredo pri nas dosledno po Dežmanovi, Šveglovi in Tavčarjevi poti; omejenčki ostajajo zadaj in kriče še o domovini in narodnosti v zabavo drugemu svetu.

Popolnoma nemogoče je, da bi se darovit mož, če ni zraven poln tistega idealizma, ki zajemlje svojo moč v krščanskem prepričanju, res nesebično potegal za boljšo bodočnost

¹ Očitek dolgočasnosti pozna Krek, ki ni Slov. Naroda skoro nikdar bral, bržkone iz Slovenca z dne 7. julija 1900, šte. 153 (torej iz dobe pred tednom dni), kjer se citira, da piše Slov. Narod o dr. Alešu Ušeničniku: »Prototip dolgočasnosti v vnanjosti, v govoru in predvsem v pisavi!« (Citat je vzet iz Slov. Naroda z dne 30. junija 1900, šte. 147.) — Op. izd.

² Za Kreka prav značilen izraz (prim. n. pr. Izbr. spisi I, str. 86: »Vse pozdravi mi ondukaj!«, prav kakor beseda »ohol« v prvem stavku tega članka. (Prim. Izbr. spisi I, str. 139, kjer se tudi spis začneja z: »V oholi glavi premetenega meniha...«!) — Op. izd.

slovenskega ljudstva. Komur ni do idealov, kdor stoji na tleh modernega materializma, pride kmalu do sklepa, da je najbolje za to ljudstvo, če se ponemči. Po tej poti, tako sodi, se osvobodi tudi najprej duhovniškega vpliva. Vzora takih izobražencev sta Dežman in Švegel. Njun duh je močnejši med nami, nego bi si kdo na prvi pogled mislil. In če potegne drug političen veter, bomo gledali za inteligenco in jo bomo našli tam, kjer je bila po ogromni večini še pred nedavnim časom.

Kaj pa nam pomaga ta naša inteligenca? Koliko jih pa je med njo, ki si res skušajo ohraniti svoje znanje in se v njem še spopolniti? Koliko jih je med našimi pravniki, zdravniki in celo med profesorji, ki res kaj studirajo in ki tudi kaj užitnega producirajo? Da se zmaši kak prevod za srednje šole, že išče prevajalec podpor in odpusta na vseh straneh. Znanstvenega dela iščeš zastonj. Pač je nekaj, a ubogo malo izjem; čast jim; te pa navadno niso liberalne. Kaj nam pomaga taka inteligenca, ki opravlja rokodelski¹ svoje posle, sicer pa stoji radi lastnega zanemarjanja, radi krokarij, radi duševne lenobe na duševni stopnji navadnih Kurjevaščanov?

T r g o v s k i s t a n. Ali moremo govoriti pri nas o trgovskem stanu? Trgovci in kramarji nastajajo pri nas popolnoma slučajno. Sinovi njihovih družin si iščejo drugod kruha. Narodne izobrazbe ne moremo iskati v njihovih vrstah; splošne izomike dobiš le izredka kaj pri njih. Tudi njihova zgodovina kaže, da se ne da nanje nič zidati. Še vsi pomnimo, ko so bili po večini nemškutarji in radi teга liberalni; ko je prenehal pritisk od zgoraj, so volili tudi Slovence in bili nekaj časa konservativni; sedaj so zopet liberalni. Kaj bodo za teden dni, kdo ve? Z liberalno inteligenco jih veže način življenja. Prvo, kar znači pri nas že boljšega kramarja, je to, da se v obleki in hrani loči od drugega ljudstva. Zato ni nikoli bolj vesel nego takrat, če mu kak frakar, da rabimo tehničen izraz, stisne roko. V tem načinu življenja tiči tisto, kar našega kramarja in trgovca žene v liberalni tabor. O kakem prepričanju, sploh o kakem umevanju javnega življenja najdeš le iztežka kako sled.

U č i t e l j s t v o je tudi med liberalnimi rekruti, in celo v prvih vrstah. Res je, pa tudi ne za vse. A brez strahu lahko vprašujemo: odkod pa ste vi, gospodje liberalni učitelji? Ob času liberalnih vlad na Kranjskem, takrat ko je bil Pirker deželni šolski nadzornik, ko so bili tudi drugi nadzorniki nemškutarji, si našel prav pri veliko učiteljih Simovo Laibacher Schulzeitung in ob volitvah je cela vrsta kesneje narodnih, sedaj zopet liberalnih učiteljev hodila volit nemškutarje. Mladi so liberalčki med učitelji; za seboj nimajo zgodovine. Svoboda, ki jim jo daje sedaj zakon, da se smejo združevati in zbirati in da smejo pisati, oziroma prepisavati in tiskati svoje liste, jim je

¹ V izvorniku: rokodelske. — Op. izd.

strašno všeč. Uporabljajo jo s šumom, da se zdi, kot bi se svet podiral. Pa se le igrajo svobodo! Prav kot otroci! Nastop brez šuma in ropota je otroku zoprni; tako tudi liberalnemu učitelju. A naj zapiše druga sapa, pa bodo tudi njihovi sajasti dimniki¹ kmalu ometeni in ne bo več nevarnosti, da bi se radi nesnažnosti zatrosil iz njih ogenj po vsej Sloveniji.

Le pribijmo: labilne, valujoče, nestalne elemente med Slovenci zbira liberalstvo; stabilni, trdni, stalni element slovenskega kmečkega in delavskega ljudstva pa živi nezlomno kot branik katoliški veri in slovenski narodnosti med nami. V liberalnih vrstah pometa veter posamnike sedaj sem, sedaj tja. Kot snopi padajo na vse strani in se izgublajo v raznih viharjih. Čas hodi mimo, ko se igrajo narod, in se jim smeje.

Mi pa v živem prepričanju, da varujemo tisočletna izročila v svoji sredi, pojemo v zavesti, da je v našem taboru slovenski narod:

Vse je vihar razdjal,
narod pa zmiraj stal!²

Uvodnik v Slovencu z dne 14. julija 1900, šte. 159. — Brez podpisa.

Kje so udinjani naši liberalci?

Zapisi smo že svojčas na tem mestu, da pripravlja Narodova pisarija in vse, kar je z njo v zvezi, naravnost odpade od katoliške cerkve med Slovenci. Na to moramo biti priprav-

¹ Namigavanje na učitelja Dimnika, ki je bil tedaj zelo viden kot organizator učiteljstva. — Op. izd.

² Ta članek je bil napisan ob času najhujše »farske gonje«. Iz tega je umevno, da je napisal Krek kak stavek, ki je nekoliko trd in pretrd. Slov. Narod je odgovoril v štirih člankih (1900, šte. 162, 163, 164 in 168). Tu je po mojem mnenju v celoti pravilno pripomnil: »Kdor hoče delovanje slovenske inteligence pravično soditi, naj primerja, koliko pride dela na našo inteligenco in koliko na inteligenco kakega drugega naroda, potem bo videl, da naša inteligenca razmeroma veliko več dela kakor inteligenca kakega drugega naroda.«

Poleg te pravilne pripombe naj pa omenjam še celo vrsto — nepravilnih, ki so značilne za višino, na kateri se je ta čas gibala polemika Slov. Naroda, in proti katerim izginajo v nič nekatere krepkejše Krekove trditve. Slov. Narod imenuje pisca tega članka »steklega psa« (šte. 163), »blagoslovljeno zverino«, »ubogo človeče«, »srednjeveškega duhovniškega norca«; »kranjskega farovškega naduteža«, ki »bo zlezel v svoj brlog kakor tepen cucek«; »pisal je v rokavih, iz ust pa mu je smrdel alkohol« (vse v šte. 168); kajti duhovniki »večinoma samo popivajo, kvartajo, se zabavajo s prijateljicami in zalezujejo hranilnične knjižice« (šte. 166) itd. itd. (Nekoliko obširnejša zbirka citatov iz teh člankov je n. pr. v Slovencu 1900 šte. 170 in šte. 172.) Kdor hoče ob takih razmerah zameriti »Slovincu« kako krepko besedo — svobodno mu! Vsekako je Narodov odgovor sijajno potrdilo stavka, s katerim pričinja Krek ta članek. — Op. izd.

ljeni; prvi ugodnejši trenotek bo to pokazal. Peklenski je ta namen, skrajno umazana je pa tudi zunanja priložnost, ob kateri se je pričela ta najstrastnejša doba v borbi proti katoliškemu prepričanju med nami.

Liberalcev, ki so pod imenom klerikalstva pobijali katoliško cerkev, zlasti pa njeno duhovstvo na slovenskih tleh, smo imeli vedno. Še pred letom 1848. srečujemo to nasprotstvo. Leta 1848. so Konškove celjske novine s posebno slastjo jele udrihati po duhovnikih; morda bi kazalo Narodu, kadar nima od drugod gradiva, da pobrska po njih. Struja, ki se je osnovala proti Bleiweisu, Janežiču, Costi in drugim, je stala na odločno »protiklerikalnem« stališču. »Narod« in manjši psički na časniškem polju, ki so se skotili v njegovem kočurju, nekaj časa lajali, potem pa žalostno poginili, so vsi dosledno pobijali katolištvo na Slovenskem.¹

Pri tem pa opazamo tole posebno zanimivo dejstvo: protikatoliška gonja na Slovenskem je bila vedno le pritiklina nemško židovske liberalne vojske. Brez duha, brez izvirnosti so prepisovali in prežvekavali slovenski liberalčki, kar so pobrali po židovskih listih in brošurah.

Naš sedanji boj je pa še grši za naše nasprotnike. Vnel se je ob tistem času, kot se je začela med Schönererjevci in Wolfovci agitacija za odpad od katoliške cerkve in za protestantstvo in starokatolištvo. Vse gradivo, s katerim napolnjuje Narod svoje predale z umazanimi napadi proti nam, je povzeto iz okrožnice naših izdajalskih nemških kričačev.

Povestice o duhovnikih z vsega sveta, ki jih pa morajo nemški listi zelo velikokrat preklicevati, dobivajo Narodovci od tam in jim verjamejo. Tudi napadi proti moralki sv. Alfonza Liguorija² so vzeti iz nemško radikalne protikatoliške zaloge. Inomoški Scherer, Ostdeutsche Rundschau in druga Schönererjeva trobila so že obdelala to tvarino in jo tudi že dobila po nosu radi svojih premišljenih laži in obrekovanj. Naj zapišemo na tem mestu: Sv. Alfonza moralka je priznana od najvišje cerkvene oblasti, da se sme brez skrbi rabiti.

Ljudje, ki napadajo veličastnega vzornika krščanske popolnosti svetega Alfonza, enega največjih mož, kar jih je v zadnjih dveh stoletjih imela katoliška cerkev, enega najbi-strejših veleumov, kar jih ima izza 18. veka pokazati katoliška

¹ Po tem stavku sem — poleg drugih znakov — spoznal članek za Krekov. Glede »psičkov« prim. Izbr. spisi I, str. 139, glede »kočurja« pa Izbr. spisi I, str. 167! — Op. izd.

² V tem času je bila med Slov. Narodom in Slovencem daljša polemika radi spisov sv. Alfonza Liguorija. Ob tej priliki je napisal dr. E. Lampe članek: »Glejte zločinca!« v Slovencu z dne 21. julija 1900, štev. 165. Prim. tudi notico: Slov. Narod in sv. Alfonz v naslednji številki in mnogo drugih člankov v obeh listih iz te dobe. — Op. izd.

veda, najpožrtvovalnejšega dobrotnika duhovstva in ljudstva, nimajo več pravice, da se imenujejo katoličani. Čim prej se pokažejo v svoji popolni nagoti, tem bolje za nas. Moralka je veda in na tem polju se z lažmi ne da nič doseči. Napada se kazuistika sv. Alfonza, ki v posamnih slučajih kaže, kaj je pravo in kaj ne in s tem pojasnjuje moralna načela, ki se mora tikati vseh tvarin, katere zadevajo ob moralo, vseh razmerij človeškega življenja, in seči mora tudi globoko v blato, kamor zagazi človeška narava. Hinavski licemerci, ki govore tu o pohujšanju! Tudi zdravniška veda, ki se tiče telesne strani človekove, mora opisovati vse bolezni in učiti leke zanje. In ti spisi niso za vsakogar, marveč samo za tiste, ki jih rabijo. Dušne bolezni, nemirna vest, obupana srca, ki ga zdravijo milosti katoliške cerkve, so pač mnogo važnejše nego telesne. Če se torej dušnemu zdravniku dajo točni napotki za posamne slučaje, je to pač nujno potrebno, da se ve ravnati, kadar zadene obnje. To je tako pametno in tako samo po sebi razvidno, da je treba brezmejne strasti in občudovanja vrednega zaupanja v neumnost ljudi, ko se pišejo taki napadi.

Kakor smo že rekli, je ta borba med Nemci že končana, ko se pri nas še pričinja. Njen izvor je lahko umljiv. Strupeno sovraštvo protestantstva proti katoliški cerkvi izmišlja vedno novih napadov proti njej; sedaj pa zlasti, ko se je iz političnih namenov pričela v Avstriji gonja proti katolištvu. »Narod« zajemlje iz teh virov. Pribijemo tale dejstva:

1. Schönererjeva klika hoče razbiti Avstrijo, da ustvari veliko Nemčijo od Belta do Adrije. Mi smo odločeni po njihovih namerah, da izginemo v nemštvo. Največja ovira temu je katolištvo v naši državi. To je torej treba najprej oslabiti. Katolištvo je najmočnejše in najzavednejše v alpskih deželah. Zato se je ta agitacija najbolj vrgla nanje: Tirolsko, Solnograško, Štajersko in — Kranjsko. Pri nas opravlja te posle Narod s svojimi sorodnimi lističi. Ne vemo, ali so naši liberalci podkupljeni od vsenemške stranke ali kako drugače zavestno zvezani z njo; to pa vemo, da so njihovi napadi direktna podpora vsenemške agitacije z namenom našega popolnega potujčenja.

2. Ta boj ima protiavstrijski in protislovenski značaj. Framazonstvo s svojim sovraštvom do Avstrije, veliko nemštvo s svojim brezmejnim napuhom, liberalstvo s svojo dobičkaželjno podlostjo, protestantstvo s svojim sovraštvom do katoliške cerkve, socialna demokracija s svojo židovsko skvarjenostjo — to so sile, ki se bojujejo v njem. In vmes koraka z mehurjem za pasom, s čikom v ustih kot neotesano hlapče naše liberalno časopisje z Narodom na čelu.

Pojdite, izdajalci, kamor vam drago, naš narod ne pojde za vami.

Uvodnik v Slovencu 1900, šte. 165. — Brez podpisa.

IV. Iz Glasnika IV (1898) in V (1899).

Iz uvodnika: Zavarovalnice.¹

— — — Ali pojde? Tisoč pomislekov se ponuja pri tem vprašanju, a nam se zdi, da se razprše v nič, če premišljamo potrebo take ustanove. Od države in dežele še dolgo nimamo kaj pričakovati. Torej začnimo. Vsejmo dobro seme! Bog bo pa dal svoj blagoslov! Uspehi niso v naših rokah; v naši moči je pa delo in požrtvovalna krščanska ljubezen. **Bla g o r m u ,** kdor se usmili siromaška! Kdor ne more drugače, naj pa moli za naše delo. Mislimo dobro, upamo najboljše v trdnem prepričanju, da dobremu delu ne odtegne Gospod svoje pomoči.

Ljubi Glasnikovi bralci! V tem duhu presoajte našo namero, ki jo razvidite iz priloženih pravil. Vsiljevati se ne maramo. Kogar ne oživi ideja sama, ga tudi ne bodo naše slabe besede. Zato prepuščamo agitacijo stvari sami. Naše organizacije pa prosimo, naj v posvetih in pri shodih pretresajo, kar nameravamo.

Glasnik IV, šte. 31. — Podpisanih 5 predlagateljev te ustanove, med njimi dr. Krek. (Ostali štirje: L. Smolnikar, J. Gostinčar, Fr. Sedmak in K. Tekster.)

Iz uvodnika: Nekaj svetov — zadrugam!

Ta mesec² bodo imele posojilnice in zadruge svoje občne zборе. Pri tej priliki izražamo nekaj misli, ki naj se po razmerah blagohotno uvažujejo.

1. Vodilna misel našega združnega življenja mora biti **k r š č a n s k a**. Zato je pa po naši sodbi treba tudi zunanjšega znamenja. Združno gibanje se mora, v kolikor mu je le mogoče, nasloniti na živo cerkveno življenje in iz njega zajemati moč in napredek. V tem zmislu se nam zdi potrebno, da si naše posojilnice in zadruge izbere svoje svetnika zavetnika in v svojih pravilih določijo njemu v čast združni praznik. Prav tako bi morala biti v pravilih izražena duševna vzajemnost za umrle ude. Na Laškem — o tem smo že poročali — časte v zadrugah **s v. A n t o n a P a d u a n s k e g a**. Nobene zadruge v našem duhu ne dobóte tam, da ne bi imela podobe tega svetnika v svojih prostorih; večinoma mu je v čast postavljen ozaljšan oltarček. Nam se zdi to neizmerne važnosti. Zveza med molitvijo in delom, med skrbjo za časno in večno srečo, med gospodar-

¹ Dne 15. novembra 1898 je prinesel Glasnik (IV, šte. 31) pravila zavarovalnice za delavce in manj premožne sloje sploh (zlasti še za obrtnike in kmete). Pravila je pojašnjeval uvodnik. Predvsem se je nameravala ustanoviti zavarovalnica za starost in za dote. Pravila se nanašajo samo na zavarovanje starostnih rent. Iz uvodnika prinašamo kratek odstavek splošnega značaja, ki je za Kreka značilen. — Op. izd.

² Članek je izšel 20. januarja 1899. — Op. izd.

skim in verskim življenjem se mora vedno poudarjati, ker se tako rado pozabi nanjo. — Pomniti moramo, da nam pri imenu »krščanski socializem« ne sme biti beseda »krščanski« samo okrasek, marveč da mora priti pri našem socializmu krščanstvo do popolnega svojega pomena, do neskaljene svoje veljave. Delavska društva imajo večinoma svoje praznike znamenovane v društvenih pravilih. Želeti bi bilo le, da bi se češčenje društvenega patrona vedno krepkeje razvijalo in da bi se vsak posamezen ud vedno zavedal, da stoji pod posebnim varstvom tega patrona. — — —

Glasnik V, šte. 2. — Podpis: Dr. K.

Naše stališče.

Vse je pokonci. Socialni demokrati in liberalci mislijo, da je prišel zanje rešilni čas. Obnašajo se, kot bi bil ves svet njihov. Zunanji povod njihovim nastopom je ta, da je vlada naložila sladkorni davek in da gospodari s § 14. Brez državnega zboru s cesarskimi naredbami določuje najvažnejše državne zadeve; pogodbo z Ogrji, novi davek in še več drugih reči. Ljudstvo je razburjeno; saj je vsaka hiša zadeta z novim davkom in popolnoma umljivo je, da zlasti delavci najodločneje prosvedujejo proti novemu bremenu, ki se jim je naložilo. Dolžnost nas veže, da tudi mi spregovorimo o teh stvareh in pojasnimo svoje stališče.

1. Popolnoma upravičena je nejevolja v ljudstvu, da državni zbor nima nobenega vpliva in da vlada sama gospodari. To je že pravi pričetek absolutizma. Že tako ima v naši državi ljudstvo le malo vpliva pri volitvah. Sedaj pa še tisti zastopniki, ki jih ima, nimajo nobene besede. Svoboda, ljudska pravica, konstitucija — vse je postalo brez pomena. Že prej so se vedno čule pritožbe proti državnemu zboru, da nima veljave, da stori le to, kar hoče vlada. Sedaj so razmere take, da slabše ne morejo biti. Državni zbor že tretje leto ne kaže drugega nego drago komedijo. Motil bi se, kdor bi trdil, da je naš državni zbor šele zadnja tri leta tako padel. Bil je prej bolan in zadnja njegova zgodba je samo nujna posledica njegovih starih bolezni. Naša ustava je tako ustvarjena, da morejo v njej mirno in po svoje uspešno vladati samo nemški liberalci. Ti so pa padli in ne vstanejo več. A vendar nimamo nobene krepke roke, da bi v državno rešitev posegla v ustavo in jo spremenila. Tu je eden glavnih vzrokov naše sedanje zmede. Najprej bi bilo treba vreči sedanji volilni nered. Splošna volilna pravica mora priti. Kličejo jo razmere tako silno, da se jim ne bo mogoče dolgo ustavljati. Sedaj nam gospodujejo po sedanji ustavi liberalni Nemci, veliki kapital in judovstvo. Teh gospodarjev pa se brani ogromna večina ljudstva. Državni zbor in vlada, ki se rode

ob tem medsebojnem hudem boju, so brez pomena. Dokler ne bo državni zbor res ljudski in radi tega tudi vlada ljudska, dokler se torej iz ustave ne izruje vpliv liberalnih Nemcev, velikega kapitala in judovstva, toliko časa ni pričakovati boljših razmer. Nobena vlada bi si v sedanjih razmerah ne mogla pomagati drugače, kakor si ta, ki je sedaj na krmilu, če se ne bi lotila radikalnih sredstev. Tudi vlada je prav za prav brez moči. Na kaj se pa more opirati? Na državni zbor ne, ker ta ne deluje; na ljudstvo ne, ker njegove težnje so popolnoma nasprotne s tisto smerjo, katero kaže naša ustava sedanji in vsaki vladi.

2. Zato pa ni čuda, da je naša vlada pri pogodbi z Ogrim morala odnehati in sprejeti to, kar so zahtevali Ogrim. Med drugimi stvarmi so hoteli tudi, naj se davek na sladkor v Avstriji tako poviša, kot je na Ogrskem že povišan. Vlada se je vdala in sedaj imamo breme novega davka. Največjo hinavščino kažejo nemški liberalci, če zabavljajo temu davku. Oni so ustanovili pogubni dualizem, da je od leta 1867. Avstrija razcepljena v dve državi. Oni so po krivici povišali Ogrim in prav tako po krivici zatirali avstrijske nenemške narode in s tem oslabili našo polovico. Oni so nagromadili s slabim gospodarstvom dolgove in napravili toliko stroškov, da je groza. Za letošnje leto je proračunjenih nad 760 milijonov državnih stroškov v naši polovici. Liberalni državniki so pa zraven gospodarsko zanemarili našo državo; pustili so v nemar naše morje; zlasti južno-slovenske pokrajine so pustili brez napredka, brez pouka, brez podpore. Socialno delo so zavirali, kjer so mogli. Zakone v korist delavcem in sploh delovnim stanovom so zadrževali in jih še zadržujejo. In tako vidimo, da se bremena nižjemu ljudstvu vedno množe, da pa to ljudstvo gospodarsko vedno bolj propada. Čim dalje revnejši kmečki in obrtni stan množijo vrste ubogega delavskega proletariata.

Smešno je trditi, da je tega kriva sedanja vlada, še smešneje očitati sedanjemu državnemu zboru te žalostne razmere. Ne, stokrat ne! Te razmere imajo globlje korenine. Vsa ta vprašanja so višjega pomena. V svojem bistvu imajo socialen značaj. Brez krepke socialne preosnove se ne bodo dala rešiti. Mi s svojega stališča pravimo tole: Če so državne potrebe večje, morajo tudi davki biti večji. To je naravno. Toda krivično in naravnost škandalozno je, če se davek nalaga tistim, ki že komaj žive, in če se jim, preden jim naloži država novo breme, ne zboljšajo njihove gospodarske razmere tako, da ga morejo prenašati. Pri nas pa vidimo ne samo sedaj, marveč že dolgo prej, da se politične in gospodarske prednosti in dobrote dele samo višjim, bremena pa se nakladajo tako, da najbolj zadenejo nižje. Zato smo veseli, da se vzbuja ljudstvo. Naš kmet čuti, da se ob njegovem propadanju država ne meni

zanj, da ga pozna le v davkariji in pri naboru; naš obrtnik ve, da liberalna svoboda velja le za njegove konkurente izmed velikih kapitalistov. Zanj pa velja samo davčni vijak. Naš delavec ve, da je samo zatiranje njegov delež. Če se oglasi za višjo plačo, za politične pravice, ga nihče ne sliši; pač pa mu pri indirektnih davkih znatno puli fiskus zadnje solde iz žepa. Življenje je vedno dražje; hrana, stanovanje in obleka vedno več stane. Davki so vedno večji, plača pa ostaja pri starem, če se še ne znižuje. To je tisto brezno, ki zija tudi pri nas. In pri vsem tem ljudstvo zavira gospoda še tedaj, ko zahteva svoje politične pravice, da bi se moglo po postavnem potu vsaj braniti. Postavna pot je zaprta; razmere so vedno hujše. Kdo se more potemtakem čuditi, če revolucijski duh vedno bolj zori med ljudstvom? Gorje tistim, ki izživljajo krvave prizore na dan! Poglejmo razmere naših slovenskih delavcev! V Ljubljani še sedaj niti 1 gl. ni delavska dnina. Pri železnici, v tobačni in predilni tvornici, pri mestu in sploh povsod se odriva delavec, ko hoče boljšo plačo, in vendar se pritiska, da plačuje vedno več bremen. Tako je tudi drugod: v Idriji, v Zagorju, v Ajdovščini, v papirnicah itd.

Po pravici moramo reči, da smo bili veseli, ko smo čuli, da hočejo v Ljubljani krščansko socialni delavci s socialnimi demokrati skupaj nastopati v svojo obrambo. Svet naj nikar ne misli, da ne bodo krščanski socialisti porabili vseh poštenih sredstev v svojem boju, naj nikar ne misli, da bodo kdaj pozabili, da so delavski in ne gosposka stranka. Kjer morejo brez greha proti svojim načelom, bodo vedno podali roko vsaki delavcem prijazni stranki. Edino liberalci so izključeni; z njimi ni mogoča nobena zveza, nobeno pogajanje, nobeno premirje. In prav ob tej točki so pokazali slovenski socialni demokrati, da niso delavski prijatelji. Zveza s slovenskimi liberalci, ki so jo že večkrat razkrili, jim je zaradi njihovega sovraštva do krščanske vere in duhovnikov ljubša, nego skupen boj z delavskimi sobraty v skupnih zadevah.

Krščanski socialisti smo pokazali — in taki ostanemo — da nam gre res za doseg našega namena. V tej borbi, ki se sedaj bije v Avstriji med ljudstvom, pa zopet vidimo, da edino naš program more rešiti državo in nas. Naš načelni boj proti liberalstvu, proti judovstvu, proti birokraciji, proti krivicam nesrečnega dualizma; naši naporji za južne Slovence, za splošno volilno pravico, za omiko in gospodarski napredek med ljudstvom; naše delo za organizacijo nižjih stanov — je naše upanje. V ciljih, ki smo jih mi zastavili pri svojem delu, je mogoča trajna rešitev. Vse drugo je prazno slepilo, je gola komedija, s katero se škoduje državi, še bolj pa ljudstvu.

Nekaj važnih resnic!

Da ima naša organizacija obilo nasprotnikov, tega pač ne bo nihče zanikal. Vseh vrst so. Najnavadnejši so pa vendar tisti, ki nas ne poznajo. Zato ni nikoli preveč pojašnjevanja v tem oziru. Odkrito in jasno besedo moramo rabiti radi tega zlasti glede na take nasprotnike. Par važnih stvari bodi najprej tu zapisanih!

1. Naša organizacija je delavska in ne delodajalska. Čudno se zdi marsikom, da to poudarjamo, in vendar je zelo potrebno. Mi nočemo uklonljivih, breznačajnih sužnjev, marveč mož. Delavskemu ljudstvu se godi mnogo krivic. Zoper te se bojujemo in za ta boj vzgajamo vojake. Nihče naj torej ne misli, da bomo molčali proti komurkoli, ki zatira delavce in jim ne privošči, kar jim po pravici gre. Tudi mi bi bili bolj veseli, ko bi ne bilo nobenega nasprotja v družbi, a v kolikor je to nasprotje med delavci in delodajalci, stojimo na strani delavcev. Podkupil nas nikdo ne bo, še manj pa se damo preslepiti s praznimi strašili. Zahteve, ki jih stavimo, ne presegajo nikoli mej krščanske pravičnosti. Ta je pa tudi edina meja, ki jo poznamo. Sredstva, s katerimi skušamo doseči svoje namene, so poštena, v vesti dovoljena in v postavi utemeljena. Preko teh ne segamo. V tem okviru pa ne izdamo nikoli niti najmanjše pedi delavskih pravic. To naj si dobro zapomnijo vsi tisti, ki bi radi, naj bi naša organizacija samo v boju s socialno demokracijo poskušala svojo moč. Kapitalizem je in ostane naš trajni nasprotnik.

2. Kot smo že večkrat pisali v tem listu, je mogoč boj proti kapitalizmu samo v tem, če organiziramo krepka, izključno delavskim koristim služeča strokovna društva. Teh se boje delodajalci. Ne moremo jim pomagati. Samo to pravimo: če delavci nimajo proti delodajalcu ničesar; če on izvršuje, kolikor more, svoje dolžnosti do njih, potem tudi strokovna društva ne bodo kazala nobene osti proti njemu. Strah pred strokovnim društvom torej ni upravičen, koder ni znamenja slabe vesti. Pri tej priliki pa znova ponavljamo, da strokovna društva na socialno demokratskem temelju ne morejo nikoli uspešno delovati za delavce, ker vmešavajo v gospodarski boj svoje protiverske, protirodne, politične in sanjarske težnje. Zato je pa toliko bolj treba, da na zdravem pametnem temelju osnujemo nova strokovna društva.

Ta društva naj bodo po svojem namenu v prvi vrsti posredovalna med delavci in delodajalci, da se čim najbolj odstranijo nasprotstva in ohrani mir; če pa to ni mogoče, potem morajo biti ta društva tudi obrambna in bojevitá.

V tem zmislu pojmujejo mi strokovna društva in v tem zmislu jih bo tudi uresničila na Slovenskem naša krščansko socialna organizacija. Glasnik V (1899), šte. 24. — Brez podpisa.

VII. Iz Slovenskega lista IV (1899).

(Zakaj Krek ni odgovarjal Slovenskemu Narodu?)¹

Ob mnogobrojnih shodih sem že o tem govoril; pisal sem že zdavnaj v Glasniku o tem ne enkrat; med razlogi, s katerimi sem zagovarjal svoj predlog, naj Zveza izstopi iz večine, sem navajal tudi to, da ne smemo pustiti na sebi niti navideznega suma, da podpiramo absolutizem ali da smo zadovoljni s povišanjem konsumnih davkov. — Po vsakem zborovanju državne zbornice sem v Ljubljani pri javnem shodu tolmačil svoje skušnje in ni ga človeka, ki se je tedaj brigal za te shode, da bi ne poznal mojih načel o naši avstrijski davčni politiki sploh in o sladkornem davku posebej. — Ali naj ponavljam to, kar sem že stokrat povedal — morda zato, ker, kot mi pišete,² Narod pravi, da molčim? Upira se mi ponos, da bi mogel tudi eno trenutje resno upoštevati tak glas. Tako neumen nisem, da bi se čudil takim napadom. Naj molčim, ali govorim karkoli; od te strani nimam pričakovati drugega nego grajo. V vprašanju »o sladkornem davku« pa tudi Narod ni kaj nevaren nasprotnik, ali kali? Tisti, ki se morda sedaj z njim vred kregajo, da ne zinemo nobene proti temu davku, bi tudi šli z njim, ko bi zahteval od mene, naj govorim zanj. Ali naj bom tako naiven, da bi se resno bavil s takimi pozivi? Vprašujete me, smete li porabiti moje pismo zadnjemu shodu in Glasnikov zadnji članek³ z mojim imenom. Le, če hočete. Samo Bog ne zadeni, da kakorkoli zinete, da se hočem jaz braniti. Nimam se komu. Tisti, ki še sedaj ne ve, da je zbornica brez pomena in da v njej sedaj posamen poslanec, vrh tega pa še južni Slovan, sploh ni sposoben, da bi kaj zakrivil, ne zasluži odgovora. Ali naj delam komedijo in se okrinkam z neko poslansko važnostjo, ki je v sedanjih razmerah neresnična in iz katere sem se vedno norčeval? — Sodbo o teh razmerah sem ponavljal brezbrojnokrat. Obetati ne morem ničesar, ker je popolnoma jasno, da tudi v prihodnjem zasedanju ne dobom nobene prilike, da bi mogel

¹ Ko si je morala leta 1899. dunajska vlada pomagati s § 14, je zvišala tudi davek na sladkor. Ta davek je zadel najširše sloje prebivalstva in naletel zlasti med delavstvom na hud odpor, kakor razvidi bralec n. pr. iz Krekovega članka »Naše stališče«. Krščansko socialno delavstvo je priredilo proti temu davku več shodov, tako n. pr. 6. avgusta 1899 kar tri, med njimi enega v Ljubljani. Ta shod je pozdravil pismeno tudi Krek. Radi tega ga je napadel Slov. Narod z dne 9. avgusta 1899, šte. 181, češ, da je njegova stranka s podraženjem sladkorja zadovoljna. Pod naslovom »Ubežni poslanec« graja, da Krek ne prihaja osebno na take shode in da v svojem pismu molči o sladkornem davku. Uredništvo Slov. lista se je obrnilo na Kreka z vprašanjem, ali sme porabiti njegovo pismo, pisano omenjenemu shodu krščanskih socialistov. Iz Krekovega odgovora je prinesel Slovenski list odstavček, ki ga tu objavljamo. — Op. izd.

² Krek torej Naroda ni sam bral. — Op. izd.

³ Naše stališče. Uvodnik v Glasniku z dne 10. avgusta 1899, šte. 22. (Ponatisnjen v naši izdaji.) — Op. izd.

izpolniti kako obljubo v parlamentarnem življenju. Peska v oči ne maram metati nikomur; zato pa draže volje prepuščam drugim, naj slepé ljudstvo, da bo zveza liberalcev, nacionalcev in socialnih demokratov znižala sladkorni davek. Mož, ki hočejo zase slepíl, ne maram med svojimi političnimi prijatelji. Kdor ne soglašá z delom, za katero uporabljám svoj čas in svoje skromne moči, naj sodi o meni, kakor mu drágo; če mu dopušča njegova vest, naj mağari verjame, da sem jaz vzrok povišanemu sladkornemu davku. Moji prijatelji dobro vedo, da mi je osebna popularnost deveta bríga in da mi je zoprno vse, kar bi po njej težilo. Shodov v nekakšno svojo obrambo zato ne bom skliceval, najmanj pa tedaj, ko bi me pozival k temu kak liberalen list.

Vaš

Krek.

Slovenski list z dne 12. avgusta 1899, šte. 32. (»Neodvisno slovensko krščansko socialno glasilo.«)

Č. Razprave.

I. Iz Zore VI (1899/1900).

Javna brezznačajnost.

Odlomki iz psihologije družabnih organizmov.

Mož nimamo. Značajev je vedno manj. Drugače govore ljudje kot mislijo; drugače delajo kot govore; svoje misli, svoje prepričanje menjajo kot obleko malo da ne vsak dan. Tako in temu podobno zdihovanje čuješ povsod: pri vseh strankah, ob slehernem javnem gibanju. Nekaj je gotovo resnice na njem. Vredno je na vsak način, da se bavimo s tem pojavom, da mu preiščemo vzroke in si ga razložimo. Razlagalcev sicer ne manjka. Tu ti tolmači moder mož, da je vsemu kriva napačna vzgoja. A kdo je kriv te vzgoje, se vprašuješ. Drugod čuješ: sebičnost je glavni vzrok javni brezznačajnosti. Marsikaj si res razkriješ s tem odgovorom, a vsega ne. Kolikokrat opazaš spremenljivost v mišljenju in delovanju tudi pri možeh, ki nikakor niso sebični! Nanizaš si lahko še celo vrsto različnih razlag, dokler te končno ne ustavi socialistični marksovec, češ, da so gospodarske razmere vzrok vsemu, kar se tiče ljudi na svetu, torej tudi temu, o čemer vprašuješ — —

Nekaj misli, ki se navadno premalo upoštevajo pri tolmačenju javne brezznačajnosti, podaja v kratkih obrisih ta članek.

1. Družba ni samo vsota posamnikov, marveč nekaj novega, posebnega, neki samosvoj posamnik druge vrste, nego bi se sklepalo samo po lastnosti tistih, ki ga tvorijo. Družba ima svojo lastno individualnost, svoje lastno mišljenje in svojo posebno nравnost. Namen, ki tvori družbo: — družino, stan, narod, državo — ima sicer v posamnikovi naravi svoj temelj, toda uresničenje tega namena, udejstvovanje družbe v njegovo dosego ustvarja nov, od posamnika popolnoma različen organizem. Anatomija in fiziologija družabnega organizma ima pač mnogo podobnosti z anatomijo in fiziologijo posamnega telesa, toda ne sklada se z njima. Družba tudi v posamniku oživlja neko posebno, družabno življenje. Mnogo posamniku neznanih in nemožnih sil prikljuje pod njenim vplivom na dan. Družabnega organizma življenje — mišljenje in delovanje — se nekako cepi v posamnika. Čim večji je ta organizem, tem večji je tudi njegova

moč in tem lažje spravi posamnike podse. Volje posamniku pač ne more vezati, hotenjske svobode mu ne more vzeti, a oslabi mu jo in izredno krepke eneržije je treba, da ga ne pre-maga. To resnico nam potrjajo tolikokrat ponavljani izreki: Moč javnega mnenja je nepremagljiva. Človek je plod razmer, v katerih živi. Družba dela človeka. Razmere so močnejše nego človek itd.

Lahko nam je po tem, kar smo rekli, presoditi, v koliko so ti stavki resnični.

Čudimo se slabemu otroku iz dobre rodbine in dobremu iz slabe. Velikrat čujemo poziv na materine nauke, na vtise rodbinskega življenja. Kot posebno trden nagib služijo taki pozivi za ohranitev idealov — vere, narodnosti in drugih.

Sami v življenju nebrojokrat razločujemo med družabnim in zasebnim mišljenjem, med družabno in zasebno nra-vnostjo. »Dobrega srca je; mehak, da bi ne mogel nikomur skri-viti lasú,« tako slišimo in sami velikokrat govorimo o kakem možu, ki v javnosti, v spisih ali govorih, kaže najhujše sovraštvo, drhté po maščevanju, po krvi — — »V zasebnem življenju se mu ne more nič očitati,« slove druga pogosta sodba. Ali ne priča taka sodba, da je poleg zasebnega še neko drugo živ-ljenje, ki se razlikuje od prvega, ki se posebej presoja? — — »Doma moli z otroki; verske dolžnosti izpolnjuje,« se sliši o marsikom, ki v javnosti hodi odkrito protiversko pot pri volitvah, gledé na časopise, pa tudi v govorih in spisih.

Najhujši liberalec, ki zagovarja z ozirom na državo načelo, da vsa oblast izvira iz ljudstva, brani v svoji rodbini moževo in očetno avtoriteto. Najbolj vneti komunist ne trpi nezvestobe pri svoji ženi in kaznuje celo pri svojih otrocih vsak poskus kakega praktičnega komunizma. — Razlika med družabnim in zasebnim življenjem je torej jasna. Kdor se tega ne zaveda, ne bo mogel razložiti nebrojno pojavov na svetu.

2. Če se načela, po katerih se meri zasebno življenje, skladajo s tistimi, po katerih se snuje družabno življenje, potem je značaj obeh sicer različen, toda obe se stikata v nečem višjem, namreč v skupnih načelih. Ta načela ne morejo biti drugega, nego metafizični nazori o svetu in življenju. Kjer so pa ta načela različna, kjer ima družba drugo metafizično ozadje nego posamnik, tam nastopa to, kar imenujemo nestalnost, spremenljivost, nedoslednost, brezznačajnost kar trumoma. Dolenjci imajo kot spomin na krivično grajsko gospodo klasično narodno pesem, ki pričinja takole:

Prišli so novi potentje,
da bosta dva boğa.

Taki 'novi potentje', ki vklepajo v sebi dvojne vrste popolnoma nasprotnih si načel, dvojno modroslovno naziranje, dvojno vero, dvojno nra-vnost, so mnogokje v živi veljavi.

3. Družabno življenje v naših dneh ima prav posebne vzroke za javno nestalnost. Vprav sedaj se bijejo v javnosti tri načela, tičoča se državne oblike: absolutizem, liberalizem in socializem. Absolutizem je sicer že precej premagán, toda njegov vpliv še krepko deluje. Ob vsaki priliki srečaš koga, ki ima proti raznovrstnim javnim boleznim brž zdravilo: »Vlada naj se zgane! Vladar naj porabi svojo moč! Čemu so pa vojaki?«

Res da mu pravimo: »Prijatelj, ti si prespal pol veka; pojdi še dalje spat; naš čas te ne more rabiti.« Vendar pa mnogo tistih, ki bi se zgražali, ko bi jim kdo podtikal, da so absolutizmu prijatelji, sami velikokrat zagazijo v to zmoto. Vkljub vsem smrtnim naznanilom moramo reči, da absolutizem še ni poginil. Ne samo, da ga srečujemo v starem birokratizmu, imamo ga tudi v majoritetnem načelu; v javnem življenju posamnikov ga pa opažamo vsepovsod. Priča nam, kako ogromna je moč družabne ideje, ko se je vsadila v javnost. Pobij jo; zakoplji jo; pokadi za njo s koprivami! Nič ne pomaga. Še jo prikrevlja za teboj, in v samem sebi jo čutiš za vsakim voglom.

Kaj naj pa porečemo o mladem liberalizmu, ki se je nekaj desetletij sem povzpел za gospodarja državam, in o še mlajšem socializmu, ki poguma in predrznosti poln pozivlje vesoljni svet na dvoboj! Ni ga človeka, ki se je količkaj brigal za javnost, da bi ga ne bile malo osmodile liberalne in novejši čas tudi socialistične ideje.

Liberalizem s svojo posamniško absolutnostjo, s svojim individualizmom, s svojim bojem proti avtoriteti in proti dolžnostim nam gleda vsem iz oči in ušes, iz uma in volje. Drži se nas kot klop. Dasi se nam zdi, da smo ga srečno premagali in uničili, se vendar še prikaže v naših sodbah, v našem delovanju. Oj, globoko, globoko tičimo še v liberalizmu. Naše zgodovinsko naziranje, naša pravna načela, naše pojmovanje javnega življenja stoji še v mnogih ozirih pod vplivom liberalne ideje. S to zmoto pa spajamo drugo še hujšo. Obnašamo se namreč, kot bi bili šele mi začeli prav misliti in živeti. Oholo nosimo glave pokonci, zaničujemo prošle čase, in se kar nič ne zavedamo uboge umstvene revščine, ki zija iz naše časniške vzgoje, iz našega tavanja po najnezrelejših podmenah, iz našega prepisavanja in prežvekavanja, da ne govorim o nravnem uboštvu, ki nas tare. Tako je razvit naš ponos o lastni individualnosti, da je vsak med nami modrejši nego Salomon, zvitejši nego Napoleon, učenjši nego Tomaž Akvinski, dà, tako daleč, da se osmeljujemo najabotnejše utrinke individualnega subjektivizma ponujati drugim kot plodove — umetnosti. Samih sebe ne poznamo več, a liberalni smo.

In socializem? Kdo pa že ni socialist? Socialistična ideja si je mahoma osvojila velik del naših ljudi. Časih so se največji

veleumi, šele ko so bili poskusili silo svojega duha ob vseh drugih predmetih, lotili vprašanja, kako se uredi človeška družba. Dandanes je domala vsak Platon, ki ima svojo »republiko«, vsak Tomaž Mor s svojo »utopijo«. Kakor bi se fiziolkali, prestavljamo v svojih teorijah stanove, narode, države. Igraje premostujemo vse razločke med značaji, med duševnimi sposobnostmi, med fizičnimi silami. Slabosti, ki se drže človeške narave, ne upoštevamo in s sapo in peresi — novi titani — napadamo nebes. O bratstvu deklamiramo, pravice nižjega ljudstva živo razlagamo pri kupi vina, s smotko v ustih. Ko pa srečamo berača, se ozremo v stran. Razžaljene se čutimo, ko nam vrže kdo pozdrav »prekleti škric« v lice. »Kako blago, kako dobro in nepokvarjeno je ljudstvo«, kričimo venomer. Ko pa vidimo to ljudstvo v resnici, ko se peha in trudi, gremo nemo mimo njega. Ko opažamo njegove strasti in njegove grehe, višemo nosove. Ljudstvo, o katerem govorimo, je drugo nego tisto, ki živi krog nas. V samih idealih o človeku in človeštvu, s katerimi se posebno igra socializem, smo izgubili idejo človeka in človeštva, pozabili tudi na lastno naravo.

»Duša človečja, podobna si vodi!« Na njeno gladino pa pišejo od vseh strani družabni vplivi. In ravno v naši dobi! Čuda, da ne raztrgajo človeka. Sedaj si absolutist, sedaj liberallec, sedaj socialist. Pa bodi dosleden, pa bodi značajan ob takih razmerah! Dobro, da ne pozabiš svojega imena. Vsaka izmed imenovanih idej ti pa ubija zdravo modroslovno nazoranje. »Zdravi razum je umrl. Veda, njegova hčerka, ga je umorila, da bi videla, kakšen je.« Tako pravijo Lahi. Z malo spremembo rabimo tudi mi lahko ta rek.

Absolutizma se drži nujno — jožefinizem, galikanizem, cezaropapizem ali kakor že pravimo oblasti, ki si jo prisvaja država nad religijo in cerkvijo. Kdor se je dal v tem oziru ujeti javnemu duhu, je izgubljen v osnovnih metafizičnih in etičnih vprašanjih.

Liberalizem nosi s seboj verski indiferentizem. Najvišji problemi, najvažnejše zadeve človeka in človeštva so mu Hekuba. Formalna svoboda! — preko te ne pride. Vse drugo ga piši v uho. Kaj je z najtajnejšimi željami človeškega srca, kaj se oglašča v globini uboge duše, to ga ne briga. Ne meni se, da je teženje po sreči pri vseh ljudeh enako in da zmage in porazi po zakonih formalne svobode ne pomenjajo še pravih zmag in, hvala Bogu, tudi ne končnih porazov.

Socializem sam zase, brez zdravega metafizičnega temelja ima pa za tovariša materializem. Materialistično je njegovo pojmovanje človeškega in družabnega življenja; materialistična je njegova etika; materialistični so njegovi — sit venia verbo — ideali. »Ta pravi: jejmo; ta pravi: pijmo,« smo

se igrali časih otroci. V novih variacijah ponavljamo še to staro pesem.

Sedaj pa vsa ta zmes prebivaj v enem bitju. Malo absolutizma s cesaropapističnim naličjem, precej liberalizma z verskega indeferentizma geslom in dobršna porcija socializma z materializmom v spremstvu. Ali ne mora biti nestvor, ki se rodi pod takimi vplivi, pravi Bog pomagaj?

»Da werden Weiber zu Hyänen.«

Krotki možički, ki so veseli, da so na svetu, postanejo pravi banditje v besedah. Zmerjamo se kot Hotentotje, pačimo se drug drugemu prav po židovsko, zaničujemo se, sovražimo se na življenje in smrt. Zraven se pa pozdravljamo ravno tisti, stiskamo si roke in mirno, kot bi ne bili nikdar še drug drugega uvrstili med najhujše lopove, se razgovarjamo o vremenu in tudi o drugih kolikor toliko važnih rečeh. Ko čitam naše liberalne napade na katoliško stranko in na moj stan, oziroma na posamne osebe mojega stanu (sebe ne izvzemši) in si pri tem predstavljam dejansko življenje, kakršno je, mi vzidejo ustne na smeh in mislim si: To ne more biti za res. Nemara bo samo šala. Pri ciganih, pravijo, ima tisti največ veljave, kdor bolje laže. Morda se igramo cigane.

4. Po trdo shojeni cesti bi hodil, ko bi opisaval sprejemljivost in mehkost mladega srca. To ve vsak sam. Na tem mestu opozarjam samo na to, da je mladina, predvsem seveda di-j-a-š-k-a m-l-a-d-i-n-a »poskusni zajček« družabnim idejam. Ob času, ko vstopa v javnost, ko iz ljubega svojega kotiča, izmed skrbi za pravo rabo grškega optativa, izmed šaljivih dogodkov med šolskimi urami, izmed malotnih zvijač in stranpotnih skokov, pa tudi često izmed glada in prezebanja leze v svet, požira s posebno slastjo vse ideje, ki jih nosi v sebi javno ozračje. Mlademu človeku še res ni življenje »za res«. Fizična narava se mu spreminja; ves je šele v delu. In — last not least — le malo zahteva od samega sebe, da se zdi sebi zelo moder in prebrisan. Predočimo si sedaj moč javnih idej; moč, ki jo ima duša družabnega organizma s svojim mišljenjem in svojo nrvnostjo na vsakega človeka! Predstavimo si poleg tega neustaljeno našo dobo z značajem boja med idejami, ki smo jih opisali v prejšnji točki, in zraven mladino, katere sedanja vzgoja je prav za prav ravno tako kvašenje brez peke, valovanje brez cilja, kakršno je javno življenje, potem pa sodimo!

Možje! Značaj! Za Boga, odkod? Ne čudimo se sedanjim razmeram: laže se čudimo, da ni slabše. Liberalizem, ki ima v šolski vzgoji krepko oporo, ustvarja domišljav, na videz nepremagljiv individualizem. Skrbi za ljubi kruhek, ki se ne dajo kar tako odpraviti, podpirajo vpliv absolutističnih idej; dobro srce, mlada, fizično revolucijska kri pa usposablja dušo, da srče

vase socialistične ideje. Vse te ideje pa brez jasnega metafizičnega temelja, brez večne svetlobe, brez trajne gorkote!

Oziram se po gorah, odkod mi pride rešitev.

Moja pomoč je od Gospoda, ki je ustvaril nebo in zemljo.
(Ps. 120, 1.)

5. Naš ljubki in duhoviti Volkmer, miloglasni pevec Slovenskih goric in prvi naš pesnik (1741—1814), ima med svojimi biser-fabulami tudi tole z naslovom »Vura ali resničen guč«.

Megla je zakrila solčno uro. To vidi zavistna stolpna ura, ki bi rada imela vso hvalo zase, in jo vpraša: »Povej mi, sestra, katera ura je ravno pretekla?« Solčna ura ji odgovori: »Sedaj ne vem; počakaj, da se megla prežene. Moj kazalec kaže samo, če mu solnce daje svetlobo.«

»Kaj meni mar solnce,« odvrne tovarišica; »jaz kažem čas ob solncu in brez solnca, podnevi in ponoči. Samo naviti me je treba, pa grem in ne kažem samo, marveč tudi glasim ure. Glej, sedaj je ravno pet.« —

V tem posije solnce in pokaže $\frac{3}{4}$ na pet.

»Meni solnce pravi, koliko imam kazati,« pravi solčna ura.

»Ti vsakemi daš odgovor,
Ker tebe pita; pa je nor,
Či tebi će verjéti,
Da znaš mu laž naštéti.

Jaz tiho sem, no ne gučim,
Gda sonce se mi skriva,
Da ne bi bila, se bojím,
Lažnjiv'ga guča kriva;
Pa gda gučim, resničen guč
Je moj, da mam od sonca luč;
Na njo se znam zanesti,
Da ne zna laži presti.«

Pesnik pristavlja:

Ne bodí, človek! turnovska,
Pa sončna vura bodi;
Negvišno stezo ova ma,
Po pravi poti hodí!

Gdé poželenje kaže pot,
Tam malogda je gvišen hod;
Tvoj pot naj bo pri luči:
Kaj pamet pravi, gúči.¹

¹ Odkod ima Krek to pesem? V bohoričici je natisnjena v Murkovi izdaji Volkmerjevih pesmi iz leta 1836. Morebiti jo je bral Krek v kaki šolski čitanki, ponatisnjeno v gajici. — Op. izd.

»Vura turnovska« je javno mnenje. Na vse odgovarja. Govori kot strgan dohtar, kakor pravimo. Vse ve, vse zna, vse obrazloži, vse obgodrnja, vse popravi. A kako, je drugo vprašanje. Čim se loči od solнца — od resnice, pa napačno kaže in napačno bije. Javno življenje jo navija; z velikim trudom jo ureja, maže in vodi težavni mehanizem in kadar megle zmot zakrivajo solnce resnice, slove njeni kazalci, se čudijo njenemu bitju. Ko pa posije solnce, če tudi le malo skozi oblake, pa tako enostavno, tako preprosto razkrije, koliko je ura.

V družabnem organizmu ni mogoče izhajati brez solnčne ure, ki jo vodi večna Resnica. Samo pod vplivom božjega solнца vidimo, koliko je ura na naši naravi, na našem življenju. Ta ura nam kaže, odkod smo, čemu smo, kakšni smo, kaže nam našo naravo; kaže pa tudi nujno oporo te narave — božjo milost. Vsaka zmeta javnega življenja buta ob ti dve resnici: ne pozna človeške narave in še manj nujne potrebe božje milosti in zato ne more roditi drugega nego nestalnost in breznačajnost. Značaji se vzgajajo le tam, kjer se slabotno oko človeškega uma zaupno ozira na božjo solnčno uro.

»Kakor oči hlapcev na roke svojih gospodarjev;
kakor oči dekle na roke svoje gospodinje;

tako gledajo naše oči na Gospoda, našega Boga, dokler se nas ne usmili.« (Ps. 123, 2.)

Podpis: Dr. Janez Krek.

II. Iz Katoliškega Obzornika I—IV (1897—1900):

Iz razprave: Stanovanja delavskega ljudstva.

Namestu uvoda napisujem takoj pričetkom svoje razprave tri trditve, s katerimi hočem pojasniti zadevo, za katero gre, namreč opisati razmere delavskih stanovanj in hkrati označiti preosnavljajoče namere v tem oziru. Te tri trditve slovejo:

1. Delavskega ljudstva stanovanja so zelo slaba in škodujejo njegovemu *g m o t n e m u*, *t e l e s n e m u* in *n r a v n e m u* zdravju; tudi v družabno političnem oziru imajo velike hibe.

2. V njihovo zboljšanje je najprej poklicana družba v svojih konkretnih oblikah kot *d r Ź a v a*, *d e Ź e l a* in *o b č i n a*.

3. Družabno preosnavljajoče delovanje je nemožno, ali vsaj zavрто, če nima v organizaciji tistih, katerim je namenjeno, trdne podlage.

Lotimo se dokazovanja teh trditev.

1. Delavska stanovanja so zelo slaba.

(Na šestih straneh dokazuje Krek, da imajo delavska stanovanja tele hihe:

a) **Predraga so.** »In sicer stanujejo delavci tem dražje, čim revnejši so.« Najslabše plačani delavci dajo za stanovanje tretjino svojih dohodkov, dočim plačajo bolje plačani stanovi za stanovanje samo šestino, tudi samo desetino svoje plače.

b) **Ne zdrava so.** Po pet in še po več oseb kuha, stanuje in spi v eni luknji. Posledica je velika umrljivost med delavstvom in — anarhistično gibanje.

c) **Škodljiva so v n r a v n e m oziru.** Mnogo delavcev in delavk sploh nima niti lastne postelje, kamo li lastno sobo. Navaja tozadevno statistiko iz Nemčije. To jih zavaja v nenravnost in v pijančevanje. Kam naj se dá delavka v prostem času, če nima svojega doma? »Sam dolgčas je zelo velikokrat vzrok nepremišljenim zvezam in znanjem, ki ji (delavki) kmalu izzbijajo vse njeno ravno premoženje.« V opombi k temu stavku pripoveduje Krek: »Iz svoje precejšnje izkušnje v tem oziru navajam tale značilni zgled. Naprošen sem kot duhovnik nekoč opominjal mlado delavko, naj se odtrga svojemu znanju, ki ga je gojila z nekim omoženim (!) delavcem, ki je vrh tega imel še z neko drugo delavko zveze (!). Obljubila mi je. Dober mesec dni kesneje je nanesel slučaj, da sem jo videl in jo vprašal, kako drži svojo obljubo. 'Trdno jo držim in jo hočem držati,' mi odvrne; — 'toda strahovito mi je dolgčas. Nimam človeka, da bi se z njim kaj pomenila.' Pri tem jo oblijejo solze. — Tedaj sem čutil bolj kot kdaj, kako neobhodno je potrebno, da duhovnik v izvrševanju svojih svetih dolžnosti deluje neustrašeno za preosnovo sedanjih žalostnih družabnih razmer, ki ogromno zavirajo njegovo ožje duhovniško delo. Zavedal sem se jasneje nego sicer, da spada družabno delo v našem času med prve dolžnosti duhovnega pastirstva.«

č) **Pomanjkljiva so v socialno političnem oziru.** »K rodbini spada namreč nujno dom. Kjer ni doma, tam tudi ni prave rodbine. Omika, prava vernost, napredek ima svoje pogoje v rodbinah s stalnim domom, ... Vsaka rodbina mora imeti lasten dom, ali mora imeti vsaj možnost, da pride do njega.«)

2. Družbina pomoč.

(Na pičlih šestih straneh razlaga Krek, da mora pri reševanju delavskega stanovanjskega vprašanja pomagati država, dežela in občina. Nekatere države se tega tudi zavedajo. Navaja tozadevno zakonodajo v Franciji, Angliji, Nemčiji in Avstriji.)

3. Zasebniki in stanovanja.

(Delavci naj si ustanovljajo svoja stavbna društva. Navaja celo vrsto takih delavskih organizacij v posameznih državah in razlaga njih ureditev. Tudi pri nas moramo s tem pričeti.) Zaključuje takole:)

Osnovne posojilnice, konsumna društva in kmečke za druge so prinesle med nas že toliko družabno preosnavljajočega duha, da je snovanje stavbnih društev mogoče. Sestava in način poslovanja sta vsakomur jasna, kdor pozna imenovane plodove krščanskega socializma med nami.

Samo ene določbe, ki je brez dvojbe najvažnejša, ki se pa ne dá zapisati v nobena pravila, ne smemo zgrešiti pri svojem delu.

Vsak, kdor se loti sodelovanja pri stavbnih društvih ali sploh pri kaki ustanovi v

korist delavskih stanov, mora prinesti s seboj gorško srce. Iz žive vere v Jezusa Kristusa, našega Odrešenika, mora zajemati vase dejansko ljubezen do ubogih izobčencev naše družbe.

Ta določba se ne dá birokratizirati; s pisarniškim slogom je v bistvenem nasprotju.

Saj se v našem času o delavskih razmerah mnogo poroča, statistično se do prvin razkrajajo razmere delavskih stanov, dolgi razgovori se vrše, sklepa se o njih, a nič nismo na boljšem.

Gorkih src manjka, ker manjka edine nepremožne¹ ogrevalne sile, namreč krščansko katoliške vere. Naša poročila, naši razgovori, naše razprave bodite v tem oziru drugačne — ne samo plod umstvenih sil — marveč vsakega poročila, razgovora in razprave se drži košček srca. Katoliška vera jim prilivaj živo srčno kri. Potem bodo živele!

Katoliški Obzornik I (1897), 221—236. — Podpis: dr. Janez Ev. Krek.

Iz razprave: Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu.

Tertulijan je zapisal v svoji apologiji klasični stavek: *Anima naturaliter christiana* — Človeška duša je po svoji naravi krščanska. Ta stavek izraža v najkrajši obliki najboljšo obrambo krščanske vere. Človeška narava teži v svojem umstvenem delu po resnici, v svojem hotenjskem pa po dobrem. Krščanstvo ji podaja oboje, resnico in dobro, v popolni meri. Krščanska resnica in krščansko dobro ustrezata v vseh ozirih človeškemu teženju in se torej do pičice prilegata človeški naravi. To skladnost krščanstva in človeške duše izraža Tertulijan v svojem navedenem stavku.

Radi tega pa mora biti tudi resničen stavek: S čimer se ne sklada človeška narava, je zmotno in se samo po sebi razdere; zmoti se potemtakem ustavlja narava sama. Vsaka zmeta je namreč v svojih zadnjih koreninah v protislovju s temeljnimi resnicami, ki so položene v človeško naravo. Res je, da se potrebuje često mnogo časa, preden se to protislovje jasno razkrije, toda to pač ne more spremeniti naše temeljne trditve, da se narava sama po sebi ustavlja zmoti.

Različna pota imata v tem oziru individualna in socialna narava. Posamnik zase redno mnogo prej in laže pride do resnice nego družba, ki si je enkrat ustalila napačna načela v svojih zakonih. O tem nas uči vsakdanja izkušnja. Po pravici lahko pravimo, da so posamniki v našem času boljši nego družba, da so posamnikov načela splošno bolj prava nego družabna, da je zasebna nравnost na višji stopinji nego javna.

¹ Nepremožen pomeni tu »ne izviraajoč iz premoğa«. — Op. izd.

Razlogov za ta pojav imamo brž dovolj na izbiro, če pomislimo, da v družabnem naravnem razvoju vplivajo mnogo silnejši činitelji nego v zasebnem, da je zlasti družabna sebičnost neprimerno večja nego sebičnost pri posamnem človeku. Posamnik, bodi si še tako le na svojo korist nagnjen, se vendar ne more otresti ozira na druge ljudi. To, kar imenujemo s splošnim izrazom srce, se ne dá popolnoma ubiti in zato ne moremo najti človeka, ki bi ne imel vsaj nekaj mehкости, nekaj sočutja za tujo bol. Čuvstvo skupnega bratstva je premočno položeno v človeško naravo, da bi se dalo s korenino izruvat. V družbi je to drugače. Oglejmo si veliko posvetno družbo — državo, kakor se je razvila v sedanjem času. Sama sebi se šteje namen; sebičnost ji je pglavitni znak. Zmisel za splošno človeštvo ji je zelo zatemnel. Država, oziroma večina, ki v nji odloča, je po sedaj veljavnih nazorih izvor vsemu pravu. In pri tem odločanju ni navezana na noben zakon, na nobeno načelo razen na načelo lastne koristi. Grša, nego se tu javlja, sebičnost pač ni mogoča. S tega stališča moramo popolnoma odobravati, če se manjšina v boju z večino v državi lotuje vseh sredstev, ki so ji količkaj dostopna: tudi ropotanja in zbijanja in pretepanja. Zlepa ne moremo najti boljšega dokaza za to, da je novodobna država zavrgla vsak večno veljavni nraveni pravec, nego če opozorimo na obstrukcijo, ki je divjala v avstrijski zbornici. Če pravimo, da je divjala, ne mislimo nikakor, da bi bila že pokopana. Ne gledé na politične razmere, ki so kot nalašč zato, da se iznova še hušje skoti iz njih, je že samo dejstvo bivše zbornične obstrukcije porok, da ni uničena. Obstrukcija ne umrje več. Logične posledice, ki izvirajo iz kakega napačnega javnega načela, živé stalno, čim so se porodile, in sicer dotlej, dokler ne vzrastejo v toliko, da prekopicnejo ves sestav. Temu zadnjemu pojavu pravimo revolucija. V to teži novodobna država z vso silo in po načelih, katera si je sama stavila za svoj temelj, vzgaja ljudstvo vprav v svojo pogibel. Seme lastnega razpada seje sama v svoje truplo.

Načelo neodvisnosti, absolutnosti in z njo združene brezmejne sebičnosti pokopava države. Edini Bog more ljubiti samega sebe nad vse, ker je neskončne popolnosti. Vsaka stvar pa, ki ljubi sama sebe nad vse, oziroma ki ne pozna Boga in njegovih zakonov nad seboj, mora nujno postati brezsrčna, samosilna in mora končno uničiti samo sebe.

Dasi je pa sebičnost bistveni znak novodobne države, je vendar tudi v tem oziru narava močnejša nego zmotno načelo in v nezavestni nedoslednosti se sempatja tudi v državnem življenju pokaže ideja celokupnosti človeškega rodu. Dodobra se ne more izgubiti. Mednarodni sklepi v splošni blagor, posredovanja velikih držav, da se zabranijo večje vojske, posveti v skupne namene so često na dnevnem redu. Res je sicer, da pri

tem posamne države vodi skoraj brez izjeme le skrb za lastne koristi in da se zavest naravne skupnosti, ali kot pravimo z drugo besedo: bratstva vsega človeškega rodu ubogo malo kaže pri imenovanih pojavih, toda še tu vidimo, da je vendar v naravo položena resnica močnejša nego zmotna načela.

Iz prava se je popolnoma izgubila krščanska ideja, da je najvišji posvetni organizem vse človeštvo in da morajo vsi drugi manjši organizmi — države, dežele, družine — služiti namenom velikega skupnega organizma. Dejansko pa se vendar v državnem življenju često utrinjajo iskre, ki pričajo, da se ta ideja ne dá pokopati. S tem, da so se države v svojem sedanjem razvoju — ali kot jim pravimo: moderne, novodobne države — postavile na samosvoje, od Boga neodvisno stališče, bi se bila morala izgubiti vsaka sled, ki bi kazala kako vzajemno skrb za skupne koristi vsega človeštva. *Moral*a, ponavljamo, a v življenju vidimo, da se ta sled ni izgubila, ker se ni mogla. Brani jo človeška narava.

Katoliški Obzornik II (1898), str. 159—161.

Nekateri se v kranjski deželi posebno jezé nad konsumnimi društvi na kmetih . . . Tolikokrat se poudarja, da je kmet steber državi, da se mu mora pomagati. Če se pa prične to delo tako, kakor je v splošno pomôč edino mogoče, potem pa se brž zažene hrup in šum. Puhle očitke, da je snovanje takih zadrug le klerikalno politično orodje, pobijajo dejanske razmere same, ker so se doslej osnovale po veliki večini v takih krajih, kjer liberalizem ni imel nobenih tal. Nam se zdi po resnih modroslovnih, zgodovinskih, pravnih in ekonomskih študijah razvoj družabnega življenja neizmerno višjega etičnega, socialno preosnavljajočega in narodnega pomena nego kaka morebitna zmagá pri kakih volitvah, ki imajo v sedanjih razmerah za nas itak ubogo malo pomena, naj se izidejo tako ali drugače. Naše ljudstvo ne sme zaostati in mora umevati splošno gospodarsko teženje, sicer nas čaka gotova gospodarska in narodna pogíbel.

Katoliški Obzornik II (1898), str. 286. — Podpis: Dr. Jan. Ev. Krek.

Iz razprave: Katoliška cerkev v Evropi in XIX. vek.

I. Umirajoči vek in njegovi otroci.

Devetnajsti vek umira. Ob njegovi smrtni postelji stojé njegovi otroci, da se poslove od njega. Veliko jih je; mnogoliki so. Po njih spoznavamo očeta.

Spredaj stoji politična njegova deca: revolucije z divjim, okrvavljenim licem in polomljenimi prestoli; liberalizem, ki mu, do nedavna še tolstemu, od oholosti pijanemu mladeniču, sušica mrši život, bledí lice, suší mozeg; socialna

d e m o k r a c i j a z rdečo zastavo, brezstidna, predrzna, z zaničljivim zasmehom na ustnah, s sanjavo, samozavestno zaupnostjo v očesu. — Poleg njih socialna otroka: krivonosi k a p i t a l i z e m in razmršena b e d a , ki nosi vzdihne in kletvine milijonov ljudi v svojem osrčju. — Umstvena deca se tlači ob drugi strani: f i l o z o f i j a , ki ji je rak nihilizma zglodal obličje in prevotlil lobanjo, n a r a v o s l o v n a v e d a , ki si je zakrinkala brhko deviško glavo z orang-utangovim divje praznim obličjem; druge v e d e , v tla vrpte, z zvezdami na čelih, a s skeptičnim mrakom na očeh. — Vmes pa kričé od sovraštva n a n a p o j e n i n a c i o n a l i z e m , u p o r n o s t , n e s r a m n o s t , b r e z z n a č a j n o s t , l i z u n s t v o , k r u t o s t , s i r o v o s t , b r e z b o ž n o s t , s e b i č n o s t — n r a v n i o t r o c i d e v e t n a j s t e g a v e k a .

Umirajoči starec je žalosten svoje družine. Ob zibki so mu peli njegovi roditelji o napredku in o svobodi in o enakosti in o bratstvu sreče in slasti polne pesmi. Kakor nepremagljiv orjak je zavriskal komaj porojen in z jekleno silo se je vzpel, da naredi gaz nove, zmagovite dobe idejam svojih staršev. Vse je moralo pasti, kar se mu je upiralo; razdiral je brez usmiljenja, kar mu je zaviralo pot. Ni se menil za častitljivost s starostjo posvečenih ustanov, ni ga premotil lesk zlatih kron, ni ga ganil mili jok, zamolklo vzdihovanje, ki se mu je glasilo iz krvavih vojsk, spremljanih z bledim g l a d o m in kruto k u g o . Drl je dalje — — — sedaj pa, ko umirajoč gleda svojo prehojeno pot, pa vidi, da so ga varale laži-rojenice, da se mu ni uresničila rojstna pesem, in zgraža se svoje dece. Z njim se zgražajo tudi države in narodi, tresejo se pred njo knezi in kralji, boji se jih um, plaši se jih srce vsega človeštva.

Starec kmalu zatise vele oči. Otroci njegovi p a o s t a n e j o , da zaplešejo rojstni ples dvajsetemu veku. Upravičena sta torej groza in strah pred bodočnostjo.

Z a u p a n j e v č l o v e k a in njegove moči je s silovito samosvestjo prevevalo rojstno dobo sedaj umirajočemu stoletju. Ideja č l o v e č a n s t v a je nastopala kot najvišji pravec. Porogljivo je odmetala vsako višjo silo: milost Boga in ves nadnaravni svet. Človek je bil svetu edina vera, nanj je stavil vse upanje. Vprav naš vek je tudi postavil orjaka človeka, vtelešenega v ženialnem Korzu Napoleonu, in za nekaj časa se je res zdelo, da je v človeku neizčrpen vir vse moči in gospostva. Slovstvo se je napilo te misli; človeška sila je bila za dalje časa edino plodilo pesniški domišljiji. Nova romantika brez vere v nadnaravni svet, brez Boga se je pričela.

Ob koncu našega veka pa se je vera in zaupanje v človeka izpremenila v s t r a h i n g r o z o p r e d n j i m . Dekadenca v vseh ozirih! Saj je pa tudi naš vek neprizivno potrdil sveto razzodbo o človeku in njegovih delih: »N i č e m u r n o s t n a d

ničemurnost in vse je ničemurnost.«¹ Spremenljivost, nestalnost, minljivost človeškega dejanja in nehanja je vklesana v njegovi povestnici. Ni čuda torej, če je vsa veda, ki računa samo s človekom, prišla tako daleč, da razmotriva samozakone tega spreminjanja in te minljivosti. Evolucijski pravec je radi tega dosledno edini temelj vsemu novodobnemu naziranju. Samo evolucijo — minevanje, pretvarjanje, spreminjanje — priznava naravoslovje; po evoluciji se tolmači zgodovina, jezikoslovje, ekonomija, družboslovje; v evolucijskem načelu išče človeški um ključa celó do idej, do nravnosti, do religije. S tem je dokazala veda, da ne obvladuje svojega delokroga, marveč da se je samo utopila v duhu svojega veka in tako postala dekla, ne pa gospodarica njegovih razmer. Heglovo modroslovje, darvinizem, zgodovinski materializem in vse drugo, kar je s temi podmenami v zvezi, nam priča o resnici naše trditve. Umirajoči devetnajsti vek vidi poleg sebe skoraj do smrti propalo vedo, v labilni dinamiki ujetega človeškega duha, ki več ne vodi, ne vlada, ne ureja, marveč ki se v sramotnem robstvu daje sam voditi in vladati nižjim silam. Vprav zato pa vse tisto, kar beleži človeški duh kot sadove svojega dela, s čimer se ponaša kot z orjaškim napredkom, ne samo ni zboljšalo nravnega življenja, ni zvečalo sreče, ni povzdignilo človeškega dostojanstva, marveč je vse to poslabšalo in kar je še hujše: rodilo je vedno živejšo zavest tega poslabšanja. Nujna posledica tem razmeram je revolucija, ki dejanski že bruha na dan. Kjer ni nobenega stalnega težišča, kjer je labilnost osnovni znak, tam so polomi umljivi in končni razpad je neizogiben.

Naša v človeški naravi utemeljena načela nam pojasnjujejo vse te zamotane uganke. Kažejo nam težišče tako trdno, da ob njem vedno odleti vsaka sila, ki je hoče izpodmekniti, in tudi v umu nam določajo stalno točko, ob katero opiramo svojo sodbo o človeku in njegovi zgodovini, ob kateri gledamo pojašnjeno tudi povestnico poslavljaljočega se devetnajstega veka.

Vemo namreč, da se zgodovina človeštva in vseh človeških stvari sestavlja iz dveh prvín: iz spremenljive, labilne človeške in iz nespremenljive, stalne božje prvine. Božjega elementa noče poznati naš vek in zato more posneti samo en stalni znak iz vsega, kar je na svetu — namreč dinamično evolucijo — stalnost nestalnosti. Imenovani prvini se zrcalita povsod, a najjasneje se vidita v božje človeškem organizmu katoliške cerkve. Ta kaže v svojem življenju najrazvidnejše znake božjega in človeškega elementa. Človek s svojimi slabostimi, s svojimi zmotami in pregrehami, z vso nešteto množico svojih napak zanaša spremenljivost, nestalnost in minljivost od svoje strani

¹ Eccl. 1, 2.

tudi v cerkev. Bog pa preko teh napak in vkljub ti labilnosti s svojo neskončno močjo vzdržuje vendar resnico in milost v nji in vodi cerkev po svojih večnih sklepih nepremagljivo kot steber resnice, kot učiteljico in vzgojiteljico človeškega rodu.

Ob smrtni postelji devetnajstega veka stoji tudi katoliška cerkev in reči smemo; bolj nego vseh minulih osemnajst stoletij spričuje to dejstvo. Nikoli se ni tako z gotovostjo proglašal nje konec nego začetkom našega veka; a nikoli ni tako zmagovito podrla nadeje svojih sovražnikov kot tekom tega veka. In sedaj ob njegovem koncu kliče v mladem sijaju, tudi po svojem človeškem delu veličastna, vpricho nesrečne dece, ki jo zapušča umirajoče stoletje, da je tudi vsakemu drugemu človeškemu družabnemu organizmu, pa tudi vsakega posamnika umu in srcu edina rešitev iz nestalnega, vedno bolj razburkanega valovanja v opori na večno stalni, večno nespremenljivi božji element. To resnico hoče pokazati naša razprava.

II. Zgodovinski pregled.

Predmet je veličasten, vsebina mu je ogromna. Zato se moramo v svoji razpravi dotikati le glavnih stvari. Ogledati si hočemo razmere katoliške cerkve v posamnih državah začetkom, sredi in ob koncu našega veka.

A. Začetkom stoletja.

Papež Italija. Ko se je začelo pisati 1800, ni imela cerkev poglavarja. Pij VI., 81letni starček, je umrl dne 29. avgusta 1799 v Valenci pregnanec, jetnik francoske države, ki je par let prej odstavila Boga. Papeštvo ni moglo biti bolj ponižano. V Rimu je sv. očetu v njegovem stanovanju direktorijev komisar Haller siloma potegnil ribiški prstan raz prst; njegovo zasebno premoženje so mu uropali siloviti sovražniki. Umrl je zapuščen, oropan, zasramovan, a neupognjen. »Z 80 leti se ne bojim nikogar več na svetu; vztrajal bom v vseh stiskah,« tako je dejal in to je tudi držal. Po njegovi smrti so po raznih krajih govorili pogrebne govore papeštvu in mu postavljali nagrobne spomenike. Kardinali so bili ubežali na vse strani; v varstvu avstrijskih in ruskih vojakov so se zbrali šele 1. decembra 1799 v samostanu S. Giorgio Maggiore pri Benetkah v konklave in dne 14. marca 1800 so izbrali benediktinca Gregorja Chiaromontija — Pija VII. — za papeža. Avstrijci in Rusi so mu vrnili Rim, odkoder ga je pa že leta 1809. (dne 6. julija) pregnal kruti francoski samosilnik. Hudo je bilo, tem huje, ker je več duhovnikov in celó nekaj škofov in kardinalov potegnili s sovražniki. Voditelj roparske čete po Rimu in zlasti po Vatikanu za časa Pija VI. je bil bivši versailski župnik odpadnik Bassal. Škof de Pradt je stopil na čelo tistih, ki so se upirali buli Pija VII., s katero je dne 10. junija 1809 izobčil

roparje dediščine sv. Petra. Zunanjo politiko je vodil od l. 1799. Napoleonu škof odpadnik, minister Talleyrand.

(Sledi pregled katoliškega življenja v drugih evropskih državah. V Avstriji je vladal jožefinizem in janzenizem. »Duhovniki, slabo poučeni, napačno vzgojeni, niso umevali svoje naloge. Vse cerkveno življenje je bilo pod nič.« Bolje tudi ni bilo drugod. Na Portugalskem je katoliška cerkev »komaj po imenu še životarila«, na Angleškem je bil »boj proti katoličanom del državne naloge«, v Nemčiji »katoličani niso imeli nič: niti najmanjšega političnega vpliva, niti vednosti, niti leposlovju služeeh moŕ«. Na Francoskem: »Vsi cerkvi zvesti ŕkofje so ječali v preŕnanstvu. Dobri dve tretjini duhovnikov je pomorila giljotina ali jih vzelo preŕnanstvo.« Rusija zatira Poljake in unijate.)

V kratkih potezah smo načrtali razmere katoliške cerkve začetkom XIX. veka. Œalostna je slika, ki jo imamo pred seboj. Katoliška veda, zlasti teologija in filozofija, je na tleh. Značaj upornosti proti cerkveni disciplini se je tudi vanjo zalezal, bolj ali manj prikrito sili celó v popolni nacionalizem. Œkofje in duhovniki imajo v svoji sredi mnogo pravno omadeŕevanih in slabovrnih moŕ. Joŕefinstvo, febronijastvo, galikanstvo in revolucijske ideje imajo med njimi svoje zagovornike. Katoliška zavest je zatrta. Edinosti med katoličani ni nobene. Sluŕba boŕja, cerkveni obredi, petje — vse to propada in razpada. Versko življenje je mrzlo, mnogokje ŕe popolnoma zledenelo. Verske vneme, navduŕjenja za cerkev, njeno svobodo, njeno edinost ni nikjer. Papeŕ — mučenik, izgnanec vidi samo nekaj plaŕnih sinov krog sebe. Ali je čuda, če ob tem času imenuje Cacaull, minister francoske republike, Rim »starega mrliča« in če se stavijo nagrobni spomeniki katoliŕki cerkvi?

B. Krog leta 1850.

(Poloŕaj katoliške cerkve se je povsod izbolŕšal razen v Rusiji in v ŕvici.)

C. Koncem veka.

Začetkom veka — Napoleon, strinjajoč v sebi vrhunec človeŕke moči! Koncem veka — recimo brez ovinkov — Leon XIII., ki s silo svojega in s pomočjo boŕjega duha gradi nove kolovoze narodom in državam. Racionalizmu in cerkvenemu polracionalizmu je razbil njegov prednik strupeno glavo; prvemu dne 8. decembra 1854, ko je proglasil brezmadeŕno spočetje boŕje Matere za verski nauk, drugemu, ko je l. 1870. ob vatikanskem zboru z dogmatiško definicijo za vse čase utrdil učno oblast rimskih papeŕev in s tem spodbil zadnje zavetje vsakršni zmoti. S tem je pripravil pot velikemu Leonu.

Kamorkoli pogledamo, kaŕe sedaj svet sledi Leonovega dela. Socializma — anarhije ne zameta samo, marveč jima spodmika tla s svojimi krŕčansko socialnimi načeli, katerim se klanjajo tudi krivoverci. Napačne filozofije, ki je spravila človeŕtvo do brezna, ne preklinja samo, marveč ji v obnovi modroslovja sv. Tomaŕa Akvinca po vseh ŕkofijah oŕivlja ne-

premagljivega nasprotnika. Brez politične moči je, a naravnega prava in naravne etike načela, ki jih razglašča, dobivajo po širnem svetu nebrojno navdušenih zagovornikov; vladarji hodijo k njemu po svet; narodi se mu klanjajo kot svojemu voditelju in osvoboditelju. Na vzhodu, kamor je posebno živo obrnjeno njegovo oko, se daní. Razkol izgublja svojo sirovo otrplost. Celi narodi se vračajo h katoliški edinosti. Dovolj poguma čuti Leon, da vabi razkolnike in krivoverce v svoj hlev. In koder se oglasi, povsod mu odmevajo v tisočerm jeku hvaležna srca. Leon XIII. je zarja XIX. veka. Po vseh državah je povzpел katoličanstvo do sijaja, ki bi ga nihče začetkom veka niti sanjati ne mogel. Katoliška cerkev sicer nikjer ne vlada, a ima povsod svoje pravice in ima svobodnih vnetih mož, ki jo branijo. Njen pomen se v teh bojih tem jasneje spoznava. Preko strastnih preganjanj, ki jih je z vso silo do skrajnosti pomnožil Bismarck, so zmagali nemški katoličani in sedaj odločajo v državi. V Avstriji se dviga krepko katoliška zavest in ne bo dolgo, ko 'bo v odločilnem boju pokazala svojo nepobitno silo. Na Angleškem, v Švici, v Belgiji itd. srečavamo novo življenje. Zaostajajo pač nekatere države, med njimi v prvi vrsti zlačnjena, gospodarsko in politično stopena Italija. A tudi tam se daní.

Razberimo namesto posamnosti glavne točke, ki nam jih kaže katoliški svet v Evropi koncem veka v nasprotju z njegovim početkom:

a) **Katoliška edinost in vzajemnost.** Papeževa oblast je sveta vsakemu katoličanu. Škofov, ki so se v cerkvenih stvareh kot n. pr. Bossuet sklicevali na kralja proti papežu, ali ki so v Emsu¹ sklepali proti rimski stolici, ni več. Sempatja se še plazi po kakih zaostalih duhovnikih kos jože-finizma ali liberalizma, da je potem izjema tem smešnejša, čim bolj redka je. Škofje s papežem, duhovniki s škofi, ljudstvo z duhovniki tvori nepremagljivo falango. Podlega servilizma pred svetno oblastjo je vedno manj; vedno pa več mož, ki imajo apostolsko gorečnost, da se tudi mučeništva ne plašijo. — **V z a j e m n o s t!** Kdo se je še do nedavna brigal za katoliške razmere po drugih krajih? In sedaj so nam katoličani v Indiji in v Egiptu in v Braziliji ne samo po imenu bratje, marveč zanimljivo se zanje, pomagamo si drug drugemu dejansko in z molitvijo. Zveza, ki veže katoličane širnega sveta, je vedno močnejša, zato pa tudi brezvercem vedno impozantnejša. Najlepši biser je v diademu, ki si ga je spletel Leon XIII. kot organizator katoliškega časopisja in katoliških društev.

b) **Spoštovanje do katoliške prošlosti.** Naš vek se je pričel z zaničevanjem vseh prošlih krščanskih dob;

¹ 25. avgusta 1786 so sklenili zastopniki nekaterih nemških nadškofov v Emsu tako zvane emške punktacije, kjer so »papežu odpovedali pokorščino v najvažnejših zadevah«. (Krek v KO IV, 6.) — Op. izd.

končuje se pa s tem, da se hodimo učiti v te dobe in da s pristrčno spoštljivostjo gledamo stare spomine. Najdalje je vplival novi duh v tem oziru na nas; najteže se je bilo otresti teh predsodkov, ki nam jih je vcepila vzgoja v prošlih časih. A ti predsodki padajo! V socialnem oziru nas učé družabni organizmi prošlih časov, česa nam treba. Našim razmeram primerno jih skušamo obnavljati. — Umetnost sega nazaj in, kjer se zgane, ustvarja čuda, kjer pa gre po poti, ki jo je začrtal naš vek, se izgublja v zmedenem, dekadentskem subjektivizmu. — Znanost si gradi zopet v zdravi filozofiji svoje podrtje temelje. Pri sv. Tomažu išče opore proti skepticizmu in suhemu empiriškemu pozitivizmu.

c) Katoliško bogočastje, ta najnežnejša in najobčutljivejša cvetka katoliškega življenja, se očiščeno in ponovljeno obhaja po naših svetiščih. Lepe cerkve, ki jih oživlja nanovo porojena edinost katoliškega okusa, vstajajo, stare se primerno prenavljajo. Cerkevna oprava in obleka se enotno napravlja in ureja. Cerkevno petje preveva zopet pravi duh.

č) Pobožno življenje se razcvita v nebrojnih oblikah. Redovi — iz prahu očiščeni — vstajajo v novem sijaju; nebrojno kongregacij zbira v blagor človeštva in v čast katoličanstva na tisoče moških in žensk. Molitev in krščanska ljubezen imata vedno več, vedno bolj vnetih zastopnikov. Božja pota, bratovščine, katoliška društva, pobožnost do sv. Rešnjega Telesa, do božje Matere klijejo veselo po vsem svetu. Molitve je zmeraj več, pa tudi krščanske ljubezni. Delavci, bolniki, sirote, reveži, za katere skrbé katoličani, pričajo glasno, da je katoliška cerkev nevesta tistega, ki plačuje kot sebi storjeno, kar se stori komu izmed malih in zapuščenih. — — —

Katol. Obzornik 1900, str. 1—4, 7, 11—13. — Podpis: Dr. J. Ev. Krek.

Iz razprave: Katolištvo — naša edina rešitev.

(a. Napake papežev. — Pomen neodvisne duhovščine.)¹

— — — Le mimogredé naj se pri tem dotaknemo ugovora, ki ga je strankarska zgodovina spravila na dan in ki sedaj straši kot vednostna trditev od žganjarij do vseučiliških stolic. Naštevajo se nekatere resnične in dozdevne npravne napake in politične zmote papežev v najbujnejših slikah. Najprej pribijmo, da pisarstvo, ki se je zarilo v te stvari, ni samo nekatoliško, marveč da služi v boju proti katoliški cerkvi in večinoma tudi naravnost brezverstvu. Zato ni in ne more biti objektivno. Radi tega išče in gleda le slabé strani; če jih ni, si jih pa ustvari. Nekatoliški in tudi neverni resnicoljubni učenjaki so nam podali toliko gradiva, da more le bebec tajiti ogromne dobrote, ki jih

¹ V oklepaju stoječe podnaslove sem dodal posameznim odstavkom radi preglednosti. — Op. izd.

je prejelo človeštvo od papežev; v primeri s tem se zmote in krivice izgubé kot kaplja v morju. Strnimo pa vse, kar se je napačnega storilo raz papeško stolico, in primerjajmo to z napakami in krivicami drugod! Potem pa odgovorimo vprašanju: Ali niso bile te napake le slučajne? Ali ni tudi ob žalostnih in recimo krivičnih dejanjih na papeškem prestolu živelo neskaljeno načelo nравnosti in pravice? Tudi na Petrov stol so sedali le ljudje; a od Petrovega časa do danes so v kljub osebnim napakam neomadeževana ohranili načela, prejeta od Kristusa. Drugod se je pa povsod s krivično prakso širila tudi krivična teorija.

To, kar smo tu rekli o papežih, velja v mnogih ozirih tudi o boju proti duhovstvu sploh. Verska resnica o duhovskem prvenstvu rimskega škofa je namreč tesno zvezana z versko resnico o zakramentu mašniškega posvečenja. Zato ima tudi ta resnica s politiko tesno zvezo. Od Boga podpirani, z neizbrisnim znamenjem za svoj posel določeni dušni pastir se ne sme v izvrševanju svoje službe ukloniti nikomur. Kolikor daleč se razteza gospodstvo vesti, tako daleč sega tudi njegovo delovanje. Učiti mora načela, po katerih se mora vest ravnati, svetovati mora dvomeči vesti, svariti zmotno, zdraviti bolno. Vest pa obsega vse človekovo, tudi politično delovanje. Stalnost vodilnih, najvišjih nравnih načel ohranja cerkev; s svojimi, po mašniškem posvečenju usposobljenimi duhovniki pa ne brani le stalnosti teh načel, marveč vodi tudi človeške vesti in jim brani njihovo svobodo proti zunanji in notranji sovražni sili. S tem vzdržuje temelj pravi svobodí, brez katere ni življenja, brez katere je tudi vsaka politika zmotna in škodljiva.

S tem, da varuje cerkev tudi proti državni sili svobodo ob stalna načela oprte vesti, utemeljuje napredek in utrjuje tudi državo samo, ki je tem krepkejša, čim nравnejši so njeni državljani. Kjer pa kaka zunanja sila zatira svobodo vesoljni cerkvi s tem, da stavi zapreke papežu v njegovem delovanju, ali posamnim delom cerkve s tem, da tu ali tam usužnjuje duhovstvo v svoje verige, tam hira tudi svoboda in despotstvo slavi ob takih prilikah svoje ostudne socialno smrtonosne orgije — sebične vnanje in krivične notranje politike. — — —

(b. Vera in politika. — Dobra stran napadov na duhovščino.)

Najuspešnejše orožje proti trditvi, da nima vera s politiko nič opravka, nam dajejo nasprotniki sami. Njihovo obnašanje spričuje ravno nasprotno temu, kar zatrjajo. Ker se pa ravno to premalo upošteva, ostanimo nekoliko pri tem zanimivem pojavu.

Če bi bilo res, da vera nima s politiko nič posla, da je gola zasebna stvar, potem bi tudi politika in javno življenje sploh ne imela nič opravka z vero. Povsod pa vidimo, da se godi prav narobe. Tiste stranke in tiste osebe, ki se najbolj protivijo

javnemu vplivu religije, imajo tudi vero in religijo največkrat v ustih. Karkoli začno, kakršnokoli stvar sprožijo, povsod jih spremlja njihovo protiversko mišljenje. Skoraj več govore o verskih stvareh, oziroma proti njim, nego duhovniki, katerim očitajo, da se brigajo za izvincerkvene stvari. Javna kontrola z najhujšimi predsodki, ki se izvršuje proti religiji in njenim služabnikom, je neprimerno strožja in natančnejša nego za kakršnokoli drugo zadevo. Kot trpka ironija zveni pri tem očitek, da imajo duhovniki vse v svoji komandi. Beri liberalne časopise; na vsaki strani se obregavajo ob vero in ob duhovstvo; listaj v leposlovju, ki je v rokah liberalnih mož — povsod — v povestih, v pesmih tu očito, tam med vrstami slediš napade na cerkev in na versko življenje; stopi k liberalcem v družbo, že druga beseda bo padla o verskih predmetih. To je več nego čudno, če res nima vera s politiko nič opravka, če je res samo nekaj subjektivnega, zasebnega. Čemu ta siloviti vrišč, čemu to hinavsko vpitje, čemu ta nervoznost? Tako se ne podpirajo stvari, ki imajo realna, trdna tla. Način tega boja spričuje sam najbolje, da borilci niso prepričani o upravičenosti svojega boja. Saj pa tudi mnogi izmed njih, potem ko so se velik del svojega življenja borili z vso silo proti veri in njenemu vplivu, vržejo kopje in ščit v kot in sami pribeže v cerkveno zavetje. V vrstah cerkvenih bojnikov ne opažamo takih dogodkov. Čim dalje ostaja kdo v njihovih vrstah, tem mirnejši je v svoji duši, tem trdnejši pa v svojih načelih in pogumnejši v svojem boju. Pa razložite ta pojav, verski nasprotniki, če ga morete! Razlaga je le ena. In ta se glasi: »Bog, ki je ustvaril svet in vse, kar je nanjem, je iz enega človeka naredil ves človeški rod, da prebiva po vesoljnem zemeljskem obličju — da išče Boga, če morda zadenejo obenj, ali ga najdejo, da si ni daleč od nikogar izmed nas. V njem nam reč živimo in se giblujemo in smo.«¹

Človeški rod ima določen namen, da išče Boga. Temu namenu se noben posamnik, pa tudi nobena družba ne more ogniti. Tako blizu je in vendar ni gotovo, da ga vsak najde. Morda zadene obenj, morda ne. A vsak ga išče! To iskanje stremi iz vseh naporov, ki tlačijo človeštvo; to iskanje se oglašja iz vsake žilice, iz vsakega utripljaja človeškega srca in se javlja mogočno celó iz boja proti veri in proti Bogu. Narava teži po svojem Stvarniku; in tega teženja ne more prevpiti noben krik, ne more ga udušiti nobena strast, najmanj pa ga more uničiti puhlica, da vera nima s politiko nič opravka. Boj proti veri sam to spričuje.

Poglejmo si v tem boju eno posebno potezo. Duhovstvo ima v njem veliko nalogo. Napadi na duhovnike so krepki,

¹ Apostolska dela 17, 24—28.

strastni, vztrajni. Ker se slabe strani teh napadov tolikokrat poudarjajo, povejmo še, kaj je dobrega na njih. Prvi hasek je gotovo ta, da se duhovniki, ki vedó, da preži nanje tisoč sovražnih oči, mnogo bolj trudijo za neomadeževano življenje. Druga in po našem zelo tolažljiva dobra stran je pa ta, da se iz vseh napadov proti duhovništvu vidi jasno, da so si tudi verski nasprotniki ohranili vzvišeni pojem katoliškega duhovstva. Tisočletna krščanska vzgoja se kaže iz vseh njihovih teženj. Ni je mogla izpihati iz srca novodobna sapa, ne more je zatreti ob umstvenih in nraavnih zmotah razgreta strast. Ideal katoliškega duhovnika, kot si ga je izklesal narod v svojem tisočletnem krščanskem življenju, živi in deluje tudi pri nasprotnikih. Zato se nam ne zdi primerno odgovarjati napadom proti duhovstvu z analogijo iz drugih stanov. Pojem katoliškega duhovnika je ljudski duši vzvišenejši nego kateregakoli drugega človeka. Zato zahteva tudi več od njega nego od drugih. Ne ob skaženih vzorih, ki jih podaja novodobna omika, marveč ob idealu, ki je vzrasel samo iz živega krščanskega prepričanja, merijo katoliškega duhovnika celó njegovi nasprotniki, samo da ga merijo brez srca, brez usmiljenja, brez humanitete, često tudi brez resnicoljubja. To je pa za naš dokaz brezpomembno. Vprašajmo pa: Ali morejo odrekati vzoru katoliškega mašnika tudi najhujši nasprotniki vzvišenost in z njo velik vpliv na človeška srca, ko se sami ne morejo odreči njegovi moči? — Ali ne doni iz vseh njihovih naporov potreba dobrega duhovstva? In, ali more ostati tako duhovstvo brez pomena za javnost? Pečajo se z njim kot z najbolj javnimi osebami; najbolj imajo o njem začrtane vse lastnosti, ki jih mora imeti; največ zahtevajo v vseh ozirih od njega. In tak stan naj bi bil po svojem bistvu brez pomena; njegova služba naj bi bila brez vpliva na javnost, na politiko? Preko teh protislovij ne drži nobena vrva. — —

(c. Pangermanizem.)

Slovincu in Avstrijcu je v sedanjih dejanskih političnih razmerah najsvetejša domoljubna dolžnost, da se ogne silovitim nevarnostim, ki mu preté iz fraze: vera nima s politiko nič opravka. Če se ji vdá, mu je nemogoče, da bi umeval naše politične zmede; popolnoma nesposoben je, da bi se bojeval proti našim sovražnikom. Za veliko gre, da ne rečemo; nam gre v političnem oziru za vse. Pangermanska ideja strahuje danes avstrijsko politiko. Njena moč je toliko, da manjšina v parlamentarnem življenju zmaguje večino, da je vsled tega parlamentarizem ubit, ustava brez moči. Ne v gospodarskem in ne v narodnem oziru ne moremo nikamor naprej. Neizmerna škoda, ki zadeva Avstrijo vsled njenih obupnih parlamentarnih razmer, se čuti še tem huje pri nas južnih Slovincih. Vir vsemu zlu — pangermanska ideja —

je pa bistveno zvezana z bojem proti kato-
liški cerkvi in s pruskim protestantstvom. Ni
ga bilo izlepa časa, ko bi bili naši sovražniki tako vezali vero
s politiko, kot jo sedaj ne samo v kvar državi in njenim zapad-
nim slovenskim rodovom, Čehom in južnim Slovenom, marveč
naravnost v pogin Avstrije in nas. Razvoj pangermanske ideje
nam to jasno dokazuje. Treba je, da rečemo o njem kaj več.

1. Zgodovina pangermanizma. Prvi znamenit-
tejši mož, ki je uspešno in vplivno zastopal pangermansko
načelo, je bil Pavel Lagarde, rojen v Berlinu dne 3. dec-
embra 1827, protestantski teolog, profesor semitskih
jezikov v Göttingenu. Poleg raznih cerkveno zgodovinskih in
pravnih sestavkov je pisal tudi mnogo o bodočnosti nemške
države.¹

Po njegovem je ustanovitev nemške države šele začetek
narodnega gibanja.² Že leta 1853. je pisal, da se mora Nemčija
raztezati do Trsta, češ, da je to zanjo življensko vprašanje.
»Tudi če bi se vsi Lahi vzdignili proti nam, ne sme nikoli pasti
to mesto v njihove roke.³ Naravne meje Nemčiji so tele: na
zapadu Luksenburško in Belfort; na vzhodu črta od Memla do
Črnega morja; na jugu Trst.⁴ V ta namen naj se najprej za to
pripravi Avstrija. Ideja, da se mora Avstrija oslabiti, je že tedaj
živela v Bismarckovem umu in že takrat je pripravljal, kako bi
to izvršil, kako bi zlasti težišče avstrijski državi premestil z
Dunaja v Budimpešto, to se pravi, kako bi zapadni avstrijski
del, večino sedanje tolitevske polovice, spravil trajno pod
nemško nadvlado in jo s tem po malem usposobil za priklopitev
k Nemčiji.⁵

¹ Njegovi spisi v tem oziru so zbrani pod naslovom: Deutsche Schriften, Göttingen 1892, Dietrich; 420 strani.

² O. c. str. 113.

³ O. c. str. 29.

⁴ O. c. str. 113.

⁵ Dobro vemo, da je Bismarck poznal vse težave in nevarnosti, ki so
pretile njegovemu namenu. Zato se je skrbno ogibal, da ne bi očitno izrazil,
kar je dejansko izvrševal. Avstrijskim pangermanistom je dejal dne 15. aprila
1895, ko so se mu prišli poklanjat: »Da boste uspešno kazali svoja čustva
do nemškega cesarja, izvršujte vse svoje dolžnosti do svoje lastne dinastije.
Svetujem vam dobrohotnost in prizanesljivost do vaših slovanskih sosedov.«
Leta 1897., za Badenijske vlade, so avstrijski Nemci prirejali shode na
nemških tleh. Bismarckovo glasilo Hamburger Nachrichten jih je vsled tega
napadlo z: »Ein offenes Wort« dne 3. aprila 1897, rekoč med drugim: »Av-
strijski govorniki, ki so prišli na nemška tla, so pozabili svoje dolžnosti kot
habsburški podložniki. Njihove besede se ne dadé označiti. Sitno je misliti,
da so se avstrijski Nemci spozabili, klicati na posredovanje nemško državo
v svojih notranjih zadevah.« Ta Bismarckova taktika je bila gotovo pametna
in njegovemu namenu koristna. Da so jo avstrijski pangermanisti prav
umevali, nam najbolj spričuje to, da se niso kar nič menili zanjo, da pa tudi
ni v ničemer njihovo slavljenje kneza Bismarcka ponehalo; narobe, od tiste
dobe se je v Avstriji bismarckovanje le še krepkeje začelo.

LaGARde je imel v tem oziru podroben načrt. Že leta 1853. je svetoval, naj se Nemci popolnoma sistematično izseljujejo v Avstrijo in naj po dobro preišljenem načrtu tako zasedejo strategično važne točke v Istri, na Slovaškem, med Madjari, na Češkem in v Galiciji. Tako bi se ustanovila prusofilska središča, od koder bi izvirala agitacija za pangermanizem.¹

LaGardovi spisi imajo še sedaj ogromen vpliv. Smemo ga imenovati teoretičnega začetnika pangermanske ideje. S tem pa ne pravimo, da ni bilo še drugih mož, ki so že izza davna težili po Vsenemčiji. Moltke je pisal² leta 1844.: »Mi želimo, da ohrani Avstrija prava in bodočnost podunavskih dežel, tako pride končno Nemčija do tega, da bo osvobodila izliv svojih velikih rek.«

Ta misel pa ni živela le kot kak sentimentalni pojem v kakih prenapetih glavah, marveč je kmalu nastopila kot živa politična ideja. Pruski kralj Viljem je leta 1866. očitno pokazal, da se po nji ravna, ko je izdal poziv »na slavno češko kraljestvo«, naj se Čehi združijo z njim, za to jim pa on obljubi, da bo varoval prava krone sv. Vavclava. Čehi se niso dali ujeti in so ostali zvesti svojemu vladarju. Po nesrečni vojski se je Viljem obotavljal podpisati sklep miru v Pragi; hotel je namreč z vso silo, naj odstopi Avstrija Češko. Komaj ga je k temu pregovoril Bismarck, ki je že tedaj pripravljaval vojsko s Francozi in se torej ni hotel za vedno spreti z Avstrijo, ki naj bi bila ob nemško-francoski vojski nevtralna, s katero bi pa kesneje sklenil ožjo zvezo. Da je prav delal, se je kmalu pokazalo. Zlasti ko je jel bití svoj boj proti katoliški cerkvi in skušal nepremagljivo silo katoliškega prepričanja, je le še bolj spoznal, da bi bila za protestantsko nemško državo, kakršno je hotel imeti, velika škoda, ko bi si bila nakopala s Češko še nekaj milijonov katoličanov na glavo. Že tako se je moral vdati v kulturnem boju, kaj bi bilo šele potem.³

Nemcem že od nekdanj ni manjkalo oblastne oholosti. Ko so tako srečno zvarili svojo državo in ko se je nagloma jel kazati nepričakovan napredek v velikem obrtu in v trgovini, je dobila ta oholost tem več goriva. Narodna prenapetost se je po njih tako razvila, da že res presega vse meje. Evo nekaj zgledov!

Waldensee piše:⁴ »Mi smo najboljše kolonisti, najboljše mornarji in tudi najboljše trgovci. Mi smo najbolj izobraženo ljudstvo, najbolj napredno v vedah in umetnostih. Mi smo brez

¹ O. c. str. 27.

² Schriften II, str. 313.

³ Pr. André Chéradame: Le mouvement pangermaniste, I, v La Revue hebdomadaire dne 17. marca 1900, str. 375, 376.

⁴ Was Deutschland braucht. Berlin 1898, str. 15.

vsake dvojbe za vojsko najboljše ljudstvo na zemlji.«

Drugod beremo,¹ kako se bo v drugi polovici 20. veka Nemčija tako razširila, da bo obsegala poleg sedanjih dežel še Luksenburg, Holandsko, Belgijo, nemško Švico in Avstro-Ogrsko; druge dežele v osrednji Evropi bodo pa zvezane z njo v ogromni carinski zvezi. Ti trditvi dostavlja neimenovani pisatelj: »Nemci ne bodo sami obljudovali nove nemške države, ki bo tako ustanovljena; pač jo bodo pa sami vladali. Sami bodo izvrševali politične pravice; sami bodo mogli služiti v armadi in mornarici; samo oni si bodo mogli pridobivati zemljišča v last. Tako bodo zopet dosegli srednjeveško zavest, da so narod gospode (ein Herrenvolk). Med njimi živeče tujce bodo radi pustili, da izvršujejo nižja ročna dela.«

Da to mišljenje ni osamljeno, nam spričuje nebrojno enakih pojavov. Za nas je važen v tem oziru izrek koroškega državnega poslanca Steinwenderja, ki se navadno šteje med najtreznejše nemške politike, saj ga je nemška nacionalna stranka tako rekoč izbacnila iz svoje srede. In ta Steinwender je javno pri nekem shodu l. 1897. izustil besede: »Mi smo narod gospode« (wir sind ein Herrenvolk). Menda nam ni treba kazati najožje duševne zveze med prej navedenimi in njegovimi besedami. Tudi Wolfova, v državni zbornici leta 1897. padla psovka, da smo Slovenci manjvreden narod (minderwertige Nation), spada v ravno tisto vrsto.

Narodni oholi prenapetosti, ki jo je srečni razvoj nemške države, kot smo že rekli, silo povzdignil, so se pridružili kmalu tudi gospodarski, gmotni oziri. Nemčija je napredovala v velikega obrta smeri. Poljedelstvo ji pomenja vedno manj in niti izdaleč ne zadostuje njenim lastnim potrebam. Industrijska država je postala. Zato pa potrebuje predvsem dobrih trgovskih zvez, stalnih trgov za svoje izdelke, svojih kolonij v inozemstvu in krepke mornarice, ki ji brani njene postojanke.

Dr. Peters, ki je proučeval zlasti kolonijsko vprašanje, je ustanovil v prosepah svetovnega gospodarskega razvoja nemške države Splošno nemško zvezo (Allgemeiner deutscher Verband) l. 1881. Od leta 1884. izdaja zveza svoje glasilo z naslovom V senemški listi (Alldeutsche Blätter) in vrhu tega obilno raznovrstnih brošuric. Pangermanski duh je spremljal že od rojstva to zvezo, toda izprva se je le bolj pečala z gospodarskimi vprašanji in ni posebno napredovala. Leta 1893. je bil izvoljen za predsednika zvezi dr. Hasse, vseučiliški profesor in državni poslanec lip-

¹ Großdeutschland und Mittel-Europa um das Jahr 1950, Thormann. Berlin 1895. Str. 48.

skega mesta. Ta mož, izza vsega svojega javnega delovanja najizrazitejša individualnost v pangermanskem zmislu, je prepojil gospodarske namene svojega društva z narodnimi in političnimi težnjami in že leta 1894. je dosegel, da so se mu spremenila pravila in ime. Od tedaj se imenuje Vsenemška zveza (Alldeutscher Verband) z geslom velikega volilnega kneza: »Spominjaj se, da si Nемеc« (Gedenke, daß du ein Deutscher bist). Namen mu je zastopati pangermanske koristi, npravno združevati vse Nemce po svetu in zlasti v Evropi jih politično organizirati. Leta 1893. je štela zveza 5600 članov; danes jih ima krog 20.000. V odboru sedé učenj profesarji in najodličnejši tvorničarji in trgovci.

Ta Vsenemška zveza je sedaj središče vsi pangermanski agitaciji. V nemškem državnem zboru zastopa več poslancev njene ideje. Njene skupine imajo po posamnih krajih sestanke in shode. Med seboj si pridno dopisujejo; vsak važnejši dogodek se tako hitro izvé in izrabi. V posebnih knjižicah se spretno in sistematično opisujejo razne stvari, tičoče se pangermanskega načrta. Pod naslovom »Der Kampf um das Deutschtum« izdaja brošure o nemškem gibanju med Francozi, Danci, Poljaki, Čehi in Slovenci. O nas je spisal tako brošuro državni poslanec dr. Hofmann-Wellenhof, kar nam jasno priča tesno zvezo med Vsenemško zvezo in avstrijskimi nacionalci.¹ Izmed drugih knjižic, ki jih je izdala omenjena zveza ali njeni pristaši, omenjamo dr. Leppa »Nemčija nek daj in sedaj«.² V nji se naravnost trdi, da je imel Bismarck že po nesrečni vojski leta 1866. namen, pridobiti Avstrijo za državno zvezo z Nemčijo.³ — Važna je tudi F. Bleyeva »Svetovni položaj Nemčije«, ki smo jo že navajali. V nji je tudi umazan napad na našo vladarsko hišo, češ, da je z Badenijevimi jezikovnimi naredbami pokazala, da ne izvršuje svojega poslanstva in da zatira nemštvo.⁴ Dalje pravi, da sedaj velja Napoleona III. načelo, po katerem se morajo države snovati le na narodnostnem temelju, radi tega preti Avstriji huda nevarnost.⁵ Pangermanizem je to vprašanje temeljito rešil; svetuje ji, naj se mu vrže v naročaj. Tako bo po-

¹ Te knjige in knjižice izhajajo v Monakovem; zaloga Lehmann. Slovensko časopisje se je s Hofmannovo knjigo že toliko pečalo, da je ne potrebujemo tu podrobneje opisovati. Za zgled o tesnem stiku nemškega in avstrijskega pangermanstva navajamo le tole: Ko je pisec te študije misijonaril leta 1899. po Porenjščini in na Vestfalskem med slovenskimi rudarji, so kmalu objavljali tamošnji protikatoliški listi napade nanj; navajali so potvorjena poročila o shodih, ki jih je imel v Ljubljani in drugod proti nemštvu. Ni najmanje dvojbe, da je preskrbela karakteristiko neznatnega slovenskega duhovnika za daljni nemški sever — vsenemška zveza.

² Deutschland einst und jetzt. Lehmann. München 1896.

³ o. c. str. 22.

⁴ o. c. str. 20.

⁵ o. c. str. 21.

magano Prusiji in Avstriji.¹ Prusija nima dovolj velikega telesa za svojo dušo, Avstrija ima pa preslabe možgane za svoje prostrano truplo.² Nemčija ima preveč princev; Avstrija pa preveč narodov;³ Avstrija potrebuje naših izseljencev in Nemčija potrebuje Avstrije za svoje naseljence.⁴ Avstrijska politika, da se izogne nevarnosti, ki ji preti radi njenih raznovrstnih narodov, mora biti torej v njeno lastno korist taka, da privabi nemške naseljence in jih razdeli v kompaktnih naselbinah na najoddaljenejših mejah.⁵ Tako bo delovala Avstrija za svoje resnične koristi; treba ji je gospodujočega plemena, in s a m o N e m c i z n a j o v l a d a t i .⁶ Na slovanske narode se ni treba ozirati. Madjari in Čehi so breme za zgodovino.⁷ Politično so brez vrednosti (politisch wertlos) in se dadé uporabiti samo za koristen amalgam za nove nemške tvorbe.⁸ — Lagarde tu niti ne omenja Slovencev; ne zdi se mu vredno. Navedena knjiga »Velika Nemčija in srednja Evropa krog l. 1950.« se nas vsaj dotika, ko piše o bližnji bodočnosti:

»Sila bo obvladala slovanske narode. Spretno razdrobljenje habsburške države bo polajšalo nemško gospodstvo. Rusija dobi Galicijo in Bukovino. Romunsko se poveča na škodo Ogrski. Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Črna gora, Bosna, Hercegovina bo s Srbijo eno kraljestvo po osebni uniji odvisno od Avstrije, in Avstrija bo najtesneje zvezana z nemškim cesarstvom. Samo Čehe in Slovence bo potem še treba obvladati pa bo pot prosta do Trsta, ki mora biti nujno v posesti Velike Nemčije.«⁹ Z nami je torej kmalu pri kraju.

Ker smo že pri teh načrtih, povejmo še, kaj pravi dalje brezimni pisec, ki je tako vnet za Avstrijo, da jo hoče z vsemi silami priklopiti Nemčiji, ko bi se moralo kot zadnje sredstvo vzeti v poštev ponovljenje dogodkov leta 1866.¹⁰ Piše namreč: »To delovanje je prvi del pangermanskega programa; drugi se bo pečal s tem, da bo uresničeval nasvet Roscherjev in Rodbertov o nemški kolonizaciji v Mali Aziji. Vse velesile vidijo, da bo Turčija razpadla; Nemčija se mora pripraviti, da dobi obilen del. Neizogibna vojska med Nemčijo in Rusijo bo završila to delo. Če bo srečna, si prisvoji Nemčija baltiške pokrajine, Estonsko, Livonsko in Kurland. Potem ustanovi poljsko državo in rusinsko kraljestvo, da bosta sprejemala Žide in Slovane,

¹ P. Lagarde, o. c. str. 32.

² o. c. str. 35.

³ o. c. str. 32.

⁴ o. c. str. 113.

⁵ o. c. str. 112.

⁶ o. c. str. 397.

⁷ o. c. str. 27.

⁸ Grossdeutschland und Mittel-Europa. o. c. str. 40.

⁹ o. c. str. 111.

¹⁰ o. c. str. 10.

ki se izselijo iz velikega nemškega cesarstva.¹ To cesarstvo bo mejilo na severu od severnega do baltiškega morja.² Na zapadu bo meja Flamsko, Ardeni, Vogezi in Jura do M. Blanca. Na južnem zapadu M. Rosa, Simplon, Gothard, Splungen, Septimer, Maloya, Bernina, Stilsfer Joch, Ortler, Adamello, Brenta in dolomitsko pogorje — meja proti Italiji. Na jugu bo prišlo do morja. Da se vse to doseže, bo morala Nemčija oslabiliti Angleško. Francosko brodovje bo pomagalo, ker bo Francija dobila Valonsko in francosko Švico. To pojde polagoma. Najprej pa je treba vse moči združiti gledé na Avstrijo.«³

Rekli smo že, da podpirajo pangermansko gibanje tudi gospodarski oziri. V svoji knjigi »Nemška svetovna politika«⁴ piše dr. Hasse: »Mnogo nevarnosti preti Nemčiji. Njene sedanje sile se pa ne dajo bolj napeti.«⁵ Edino to ji more po njegovem še pomagati, da ustanovi ravnovesje med industrijo in poljedelstvom. Verjamemo; ker gospodarski napredek na Angleškem, v Severni Ameriki in zlasti v Rusiji je zadnja leta prevzel Nemcem $\frac{4}{10}$ njihovega izvoza. Treba je torej drugod iskati pomoči. Hasse jo priporoča v tem, naj Nemčija osnuje carinsko zvezo z vso osrednjo Evropo. »Neizmerni prostori na kontinentu bodo potemtakem zagotovljeni nemški trgovini in njena zunanja moč bo rasla v ogromnem razmerju.« — Carinska zveza se mora razširiti na Avstrijo, Ogrsko, Bosno, Hercegovino, Belgijo, Holand in morda tudi Švico in Romunijo. Sedanje nemško carinsko ozemlje bi narastlo od 542.000 km² na 1.322.000 km². Konsumentje bi se pomnožili od 52 na 108 milijonov. Z Nemčijo v sredi in na čelu bi nova carinska zveza obvladala Dunav, Reno, Labo in Odro. Gospodovala bi nad Severnim, Baltiškim, Jadranskim in Črnim morjem. Po nji združene države bi bile zvezane tudi gledé vseh drugih pojavov gospodarskega življenja: železnice, pošte, brzojavke, kanali, podmorski kabli bi se gradili na skupne stroške. Tudi vojna mornarica bi bila skupna. Pridobile bi se za izvoz še nove kolonije in trgi v Mali Aziji in na Kitajskem.

Predvsem gre tudi z ozirom na ta carinski načrt za Avstrijo, katero hoče Hasse tako tesno priklopiti Nemčiji, da bi poleg mornarice bila tudi vsa armada skupna.⁶

(Na naslednjih dveh straneh kaže Krek, kako podpirajo vsenemško gibanje tudi vseučiliški profesorji in cesar Viljem II. sam.)

2. Pangermanizem v Avstriji. Že v razvoju pangermanske ideje smo večkrat omenjali, kako sega le-ta tudi k nam. Sedaj hočemo na kratko opisati organizacijo panger-

¹ o. c. str. 40.

² o. c. str. 7.

³ o. c. str. 15.

⁴ Deutsche Weltpolitik, Lehmann 1897.

⁵ o. c. str. 8.

⁶ Dr. Hasse, Die Deutsche Ostmark, Priber. Berlin 1894, str. 4.

manskega delovanja v naši državi. To delovanje pospešujejo zadnja leta nastale stranke tudi drugod: na Holandskem, v Belgiji, v Švici, a nikjer ne tako živahno kot v Avstriji. Pri nas, smemo reči, je v nekem oziru pangermansko gibanje starejše nego v Nemčiji sami. Krog 20 let je že, kar je Schönerer ustanovil pangermansko stranko. 'Vsenemška' zveza je ob svojem rojstvu našla v naši državi že zveste pristaše, ki so jo vneto pozdravljali in se popolnoma združili z njo. Za uspešno delovanje je bilo treba neke zunanje pretveze. Dobili so jo v Badenijevih jezikovnih naredbah. Schönererjeva stranka se je z vso silo po premišljenem načrtu vrgla v boj proti njim. Imela je trojen namen: a) vzburiti avstrijske Nemce zavoljo imenovanih naredb, okrepiti jim misel, da so gospodujoč narod in da so drugi — slovanski — narodi manj vredni; b) razvneti Nemce v nemški državi k podpori avstrijskih Nemcev in tako utrditi npravno in politično zvezo z njimi in c) prisiliti po ti poti berlinsko vlado, da posreduje v pangermanskem zmislu na Dunaju.

O prvem namenu in o njegovi popolni dosegi nam ni treba govoriti. Saj nam je vsem v živem spominu, kako strastna agitacija se je pričela po nemških pokrajinah in kako so vse nemške stranke — izvzemši samo katoliško ljudsko stranko — kapitulirale pred Schönererjem. Ta namen se je tako temeljito dosegel, da ni samo razburil vse države, marveč je z obstrukcijo ubil vse parlamentarno življenje in spravil v nevarnost obstoj države same. Vsa naša javnost se je skvarila in nazadovali smo v vseh ozirih — v žalost vseh domoljubov, v zasmeh naših sovražnikov. Nemška oholost je zrasla na vseh konceh do nečuvvene višine; narodno sovraštvo se je ogromno pomnožilo in liberalci in nacionalci — žal, tu in tam celó krščanski socialci — so tekmovali s Schönererijanci v narodni prenapetosti. Prišlo je tako daleč, da nimamo do mala nobene enotne vezi več v državi, da je vse opustošeno in razdrto. Boj proti Badenijevim naredbam je dobil kmalu popolnoma pangermansko lice. Javno se je nebrojnokrat poudarjalo, da ne gre za jezikovno vprašanje, marveč za to, je-li naj bo Avstrija pod nemškim gospodstvom, ali naj se razdeli federativno.

Drugi namen se je tudi dosegel. Zveza med avstrijskimi in nemškimi Nemci se je okrepila. To delo je vzela v roke Vsenemška zveza. Že dne 9. maja 1897 je bil v Draždanih velik protestni shod avstrijskih Nemcev. Zvezo so zastopali poslanci Zimmermann, Lotze in Förster. Dr. Lehr, zvezin tajnik, je ob tej priliki izpregovoril tele besede: »Meje obdonavskega cesarstva so nemške; rajši umrjemo kot Nemci, nego postanemo Slovani. Avstrija je na nemškem polju.« Shod je sklenil tole resolucijo: »Jezikovne naredbe za Češko so ponižanje vsega nemškega naroda. Mi vabimo vse Nemce, naj se ustavijo z vsemi sredstvi slovanski pohlepnosti,

in rotimo avstrijske sorojake k brezobzirnemu boju.« Preden se je shod razšel, je brzojavno pozdravil saksonskega kralja, nemškega cesarja in Bismarcka.

Dne 10. junija 1897 je priredila Vsenemška zveza v Lipskem še šumnejšo demonstracijo. Govorili so avstrijski državni poslanci Wolf, dr. Funke in dr. Schücker. Zveza je na to izdala poziv na vse Nemce, kjer pravi: »Zmage in poraze avstrijskih Nemcev čutimo kot svoje. Slovesno se zavezujemo, da hočemo bolje spoznavati boj, ki ga bijejo za rešitev svojih narodnih pravic. Delali bomo, da jih osrčimo in prepričamo, da postaja ta boj zadeva vesoljnega nemškega naroda.«

Ob sedanski obletnici je uprizorila zveza novo demonstracijo. Hofer, kesnejši avstrijski državni poslanec, je takrat pri banketu izjavil: »Nikdar se ne bomo nehali bojevati proti Slovanom. Mi vemo, da stoji za nami 50 milijonov Nemcev nemškega cesarstva. Geslo nas, čeških Nemcev, ostaja vedno: En Bog, en cesar, ena država.«

(Krek kaže v naslednjem, kako Nemci iz Nemčije tudi denarno podpirajo vsa avstrijska vsenemška društva, katerih se je vse polno ustanovilo. Za Slovence je zlasti važna Südmark s sedežem v Gradcu, ustanovljena leta 1899. Vsenemško gibanje razpolaga tudi z ogromnim tiskom.)

Da Schönererjev drugi namen krepko uspeva, vidimo tudi v tem, da avstrijski Nemci popolnoma v zmislu vsenemškega načrta že v znatni množini pripravljajo Avstrijo za »prednjo stražo in mandatarico« nemške države. Dve ideji jim je dalo pangermansko gibanje, katerih so se že oprijeli z vso silo: a) boj za nemški državni jezik, ki naj ustali nemško gospodstvo v naši državi, in b) boj za skupno carinsko zvezo Avstrije z Nemčijo. Ponavljali bi same znane stvari, ko bi to podrobneje dokazovali.

O tretjem Schönererjevem namenu je težje govoriti. Berlinska vlada uradno taji vsako vmešavanje v našo notranjo politiko. Mnogo razboritih politikov sklepa iz raznih dejstev drugače. Toliko je gotovo res, da še nismo prišli do odkritega vplivanja nemške vlade na našo. Sum tajnega vmešavanja je pa tolik, da ne more ostati brez učinkov. To je brez dvojbe znaten Schönererjev uspeh.

Leta 1871. je padel Hohenwart in z njim načelo narodne ravnopravnosti in federalizma. Splošno se je trdilo, da je posegel vmes nemški cesar.

Leta 1899. je padel Thun in z njim jezikovne naredbe. Javno se je spravljal ta dogodek v zvezo z obiskom nemškega kanclerja Hohenloheja pri našem cesarju.

Dejstvo je, da so razni nemški časopisi pozivali berlinsko vlado, naj poseže vmes. »Gegenwart« je pisala: »Trenotje je prišlo, ko mora stopiti Nemčija iz svoje rezerve. Vse tudi kaže, da so se poslali prijateljski nasveti iz Berlina na Dunaj.«

Dne 12. prosinca leta 1899. je izpregovoril posebni zaupnik cesarja Viljema II., baron Stumm-Halberg, ob priliki, ko je bil v razpravi novi vojni zakon, ki znatno pomnožuje nemško vojno silo, v državnem zboru tele besede v podporo predloženemu zakonu: »Trebaja mi je samo opozarjati na notranje zmede, ki vladajo, žal, na Ogrskem in v Avstriji.«

Časopisi so tedaj tudi pisali, da se mora Nemčija pripraviti na čas, ko bi bil vsled smrti ene ali dveh osebnosti evropski mir v nevarnosti.

Začetkom meseca avgusta 1900 je pa dunajsko sodišče obsodilo železniškega uradnika Karola Sarria, ker je za drag denar izdal tujim državam vojaško važne listine. Katere so te tuje države in zakaj plačujejo izdajnike, ni težko uganiti.

Nam bodi tega dovolj!

3. Najhujša ovira pangermanizmu. Pangermanizem stoji sedaj v svojem razvoju, v svojih sredstvih in namenih jasen pred našimi očmi. Samo eno in sicer glavno lastnost njegovo smo doslej pustili neopisano: pangermanizem je bistveno protestantski in zvezan z bojem proti katoliški cerkvi.

V nemški državi sta dve tretjini protestantov; vladarska hiša je od nekdanj strogo protestantska. Ta značaj rada poudarja in tudi ravna po njem. Ustanovitev nemškega cesarstva se je hotela brž izriniti proti papežu in cerkvi, kakor je že prej Prusija s svojo zvito politiko vedno podpirala rovarje proti sveti stolici. Bismarck je pričel kulturni boj z odkritim namenom, da oslabi katolištvo in utrdi protestantsko lice s krvjo in železom zvarjene države. Hotel je rešiti s tem načelo državnega absolutizma, razdrobiti vsako silo, ki bi hotela učiti drugače nego država. Resnica in pravica, ki ju brani katoliška cerkev brez ozira na kako državno oblast, sta ga bodli v oči. Junaštvo nemških katoličanov je zmagalo njegove despotske krivice, ni pa strlo načela, ki danes ravno tako vodi nemško cesarstvo kot ob kulturnega boja času, samo da ne more izvrševati vseh posledic, ki sledé iz njega. Nemški katoličani so še vedno državljanidruge vrste in ravnopravnosti niso načelno še nič bližji, nego so bili ob Bismarckovi dobi.

Pangermansko gibanje se je oprlo ob protestantski značaj nemške države. Protestantje so ga vodili, protestantje ga gojé in v zvezi z njegovimi idejami se poudarja povsod tudi protestantstvo. Nemški katoličani so nasprotni pangermanstvu. To dejstvo je znano vsakomur, kdor le kolikaj pozna njihova vodilna glasila: »Germania« in »Kölnische Volkszeitung«. Odločno obsojajo narodno prenapetost, svaré pred naduto svetovno politiko in kažejo njene nevarnosti, branijo postopanje avstrijske katoliške ljudske stranke in s tem tudi načelo ravnopravnosti za avstrijske narode.

Dobro namreč vedó, da je v osrednji Evropi katoliška Avstrija nujna potreba, da samo krepka Avstrija more uspešno vzdrževati ravnovesje med protestantsko Nemčijo in razkolno Rusijo, med vzhodom in zapadom in tako po malem pripravljati potrebni verski preporod vsej evropski pevnini, brez katerega ne more biti zagotovila mirnega razvoja evropskim narodom in rešitve perečih socialnih vprašanj. Katoliška Avstrija je po svojem bistvu delo božje previdnosti, pomnik verske edinosti, bodrilo boljši bodočnosti. Ta Avstrija pa je nemogoča, če ob raznovrstnosti svojih narodov ne priznava narodne ravnopravnosti, ki je tudi nujno zvezana s katoliškim značajem njenih podložnikov. To vedó katoličani v Nemčiji in zavoljo tega simpatično zro na Avstrijo, pričakujoč mnogo več od nje prave rešitve za Nemčijo, nego da bi jo z nemštvom hoteli preplaviti in podvreči nemškega cesarstva gospodstvu.

Koliko močnejši jez proti pangermanstvu je katolištvo v Avstriji, ki spaja z ljubeznijo do katoliške vere tudi vdanost in zvestobo do habsburške rodbine in vnemo za veliko skupno domovino — vse vzvišene idealne smeri, ki morejo navduševati človeško srce. Avstrija je s katolištvom svoje vladarske hiše in svojih prebivalcev najhujša ovira pangermanizmu. To je spoznal že Bismarck in je poskušal prej potreti moč katoliške cerkve na Nemškem, nego je hotel odkrito vreči pangermanske mreže proti Avstriji. Vedel je, da spravi protestantski značaj nemške države in z njim njen obstoj v največjo nevarnost, ko bi priklopil s češkim kraljestvom tudi nekaj milijonov katoličanov Nemčiji.

Pangermani so tudi to dobro uvidevali in često so poudarjali, da je treba v prosep pangermanske agitacije podpirati protestantstvo v Avstriji. Močni in bogati protestantski društvi »Evangelischer Bund« in »Gustav-Adolph-Verein« sta že dalje časa delila znatne podpore avstrijskim protestantom. Ljubljanska protestantska cerkev in z njo zvezana fara je večinoma sad »Gustav-Adolph«-ovega društva. Samo leta 1895., ko še ni bila butila protestantska agitacija s tako silo na dan, kot se kaže sedaj, je razdelilo to društvo 5,960.000 mark med 623 protestantskih občin; med njimi 150 v Galiciji, 165 na Češkem in 91 na Moravi. Med Slovane, tudi med Slovence so se širile razne protestantske brošurice; svetopisemska družba je po nizkih cenah prodajala svetopisemske knjige. To delovanje je šlo roko v roko z naporí Vsenemške zveze.

Od ondod je dobil Schönerer vzpodbudo, naj prične ob razburkanih političnih razmerah naravnost boj proti katoliški cerkvi kot najhujši sovražnici pangermanstva in direktno agitacijo za protestantstvo. Ubogal je in s poudarkom, da prijemlje

za najhujše in najvažnejše orožje, je vrgel v svet poziv: Proč od Rima (Los von Rom)! »Zlomimo torej vezi, ki nas vežejo s cerkvijo, ki je nemštvu sovražna!«

Zunanji povod mu je bilo obnašanje nemške katoliške ljudske stranke, ki tudi ob najhujših časih ni hotela zavreči načela narodne ravnopravnosti.

Pričela se je najstrastnejša agitacija. Schönerer je pošiljal svojim zaupnikom tiskane obrazce, na katerih naj se odpovedó katoliški veri. Pangermansko časopisje je z najostudnejšimi psovkami obnavljalo vse stare protestantske očitke katoliški cerkvi in sistematično uredilo gonjo proti duhovnikom. Z raznimi knjižicami, pisanimi v tem zmislu, so preplavili svet.

Brž se je pa pokazalo, da je bila Schönererjeva agitacija z nemškimi pangermani do podrobna dogovorjena. Na Nemškem se je razgibala ogromna gonja v ravno tistem zmislu kot pri nas in vse polno nemških pastorjev je pridrlo v našo državo, mené, da bodo pod religijsko idejo varneje spečavali pangermansko politiko nego z odkritim protiavstrijskim licem. Zlasti na severnem Češkem je bilo polno politično religijskih shodov. V Toplici, Aschu in drugod se je z vso silo oznanjal pangermanski evangelijski Res je, da Schönererjeva agitacija ni imela toliko dejanskih uspehov, kot so jih napovedovali. Odpadnikov je bilo pač nekaj tisoč, a takih, ki so bili v srcu že zdavnaj odpadli od cerkve. Že to je pa vendar silo žalostno; mnogo rodbin je bilo vendarle odtrganih od prave vere. Toda učinka Schönererjevega delovanja ne smemo meriti le po teh, s številkami zaznamljivih uspehih. Zaničevanje katoliške cerkve in njenih duhovnikov je v zvezi s pangermanstvom tudi tam zarezalo globoke brazde, kjer še ni prišlo do formalnega odpada. Agitacijska sila, ki izvira iz Nemčije, pa še ni minula.

Letos se je »Evangelischer Bund« pri svojem letnem shodu, kateremu je predsedoval dvorni sodnijski svetnik v. O e t t i n g e n, temeljito posvetoval, kako naj organizira protestantsko agitacijo v Avstriji, sklenil sestaviti zapisnik pastorjev, ki naj jih pošljejo tja, in navodila, ki naj se jih držé.

Vsennemška zveza je vodila pastore ob njihovih potih k nam in preskrbela, da se je mnogo tisoč dopisnic poslalo iz Monakovega avstrijskim katoličanom s pozivom, naj prestopijo k protestantstvu.

Draždanski konzistorij se je posvetoval meseca maja 1899 o tem gibanju in je sklenil, da odzove več saksonskih pastorjev iz inozemstva in jih pošlje v Avstrijo.

Pastor Müller iz München - Gladbacha, predsednik tamošnjega protestantskega konzistorija, je izdal poziv na vernike, naj s svojimi denarji podpirajo protestantsko agitacijo v Avstriji. Veliki listi so pričeli zbirati denarne prispevke v njeno

podporo. Grazer Volksblatt je priobčil¹ protestantsko okrožnico, ki slove med drugim: »Trdni mostovi se morajo zgraditi do protestantske Nemčije. — Denarne žrtve se ne zahtevajo. Za potrebna sredstva je preskrbljeno.«

Pastor Braunlich iz Halleja je očitno pri shodu evangeljske zveze leta 1899. naglašal soglasje med politično smerjo protestantske agitacije in med težnjami nemškega cesarja, rekoč: »Absolutno moramo zagotoviti obstoj 10 milijonom avstrijskih Nemcev. Tako bomo delovali v soglasju s temile besedami Viljema II.: Moja najvišja težnja meri na to, da se odstrani, kar loči veliki nemški narod.«

Da to niso prazne besede, nam spričuje dogodek s pruskim pastorjem Everlingom, ki ga je naša policija prijela v Gradcu in izgnala. Pri njem so dobili pisma odličnih nemških in avstrijskih dostojanstvenikov v pangermansko protestantskem zmislu.

Potem se nam tudi ni čuditi, da je do zadnjega časa uradno nastopal nemški konzul Seckendorf v Pragi v obleki viteza protestantskega reda sv. Janeza v Jeruzalemu. In umljivo nam je, da je pastor Luthardt, dekan teološke fakultete v Lipskem, meseca maja l. 1899. v Časopisu luterške cerkve izjavil, da se mora Avstrija preplaviti s protestantskimi in pangermanskimi brošurami; ravno tako, da je smel javno reči berlinski pastor Witte, da se bodo našla sredstva, po katerih se bodo vtihotapile protestantske knjige in brošure, če jih bo prepovedala avstrijska cenzura.

* * *

Dovršili smo svojo nalogo. Kdor ni slep, mora umevati, kolike pogibelj je za nas več nego lažniva fraza: »Vera nima s politikom nič opravka«, kolikega pomena je zlasti za južne Slovence uglabljati se v živem katoliškem prepričanju, spopolnjevati se v vnemi za katoliško cerkev. Po vsem tem, kar smo dosedaj rekli, nam je pa pač tudi dovoljeno vprašanje: Ali naj štejemo tiste, ki napadajo pri nas po vzorcu in v soglasju s pangermansko protestantsko propagando katoliško cerkev, med neozdravljive slepce, ali med izdajalce našega naroda in naše države?

Katol. Obzornik IV (1900), str. 299, 300, 302, 303, 305—319. — Podpis:

Dr. Jan. Ev. Krek.

¹ Dne 13. sušca 1899.

Pregled literature o Kreku od začetka januarja 1929 do konca februarja 1933.¹

1. Spisi o Kreku.

Andrejka Rudolf dr.: Selški predniki dr. Janeza Ev. Kreka. Ljubljana 1932.

Čas. I. Dolenc: Iz poslednjih let Krekovega življenja. (XXIII, 145—170.) — Dr. J. Alekšič: Kaj je z nami? (XXVI, 358—360.) — Aleš Ušeničnik: Kako smo Slovenci izpolnili naročila okrožnice »Rerum novarum«. (XXVI, 361—377.)

Delavska pravica. Naš vzor. (II [1929], šte. 40.)

Dom in svet. Joža Lovrenčič: Pri Sv. Joštu. (1930, na platnicah 7. številke.)

Gabršček Andrej: Goriški Slovenci I, 525, 526.

Hribar Ivan. Moji spomini I, str. 232, 233, 422; II, str. 224, 235, 256, 261, 362, 363, 399; III, str. 7, 8, 9, 26, 33.

Ilustrirani Slovenec. Fr. Jaklič: Iz mladih dni slovenskega združništva. (V [1929], šte. 35.)

Kres. I. Dolenc: Pri pisatelju Janezu z Visokega (I [1930], 362, 363.)

Križ. Dr. A. Snaj: Ob dvajsetletnici Apostolstva sv. Cirila in Metoda. (1929, 182.)

Lah Ivan dr.: Knjiža spominov. V Ljubljani 1925. (Str. 22, 122, 141, 142, 144.)

Lovrenčič Joža dr.: Dr. Janez Evangelist Krek in Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov. (Jubilejni zbornik Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov ob petinsedemdesetletnici, 11—13.)

Mentor. Trentar: O stikih dr. Mahničar in dr. Kreka s srednješolskim dijaštvom. (XVII, 17—22, 56—58.)

Mladika. I. Dolenc: Krek v Šukljetrovih in Hribarjevih Spominih. (X [1929], 426—427.) — Bogdan Kazak: Iz zdravnikovih doživljajev. (XII [1931], 136—138.)

---

¹ Ker sem bil v začetku septembra 1932 premeščen v Mostar, mi je morebiti ostal ta ali oni spis o Kreku neznan. Če bo kdo opazil v tem oziru kak nedostatek, naj bo tako prijazen in me nanj opozori, da bom po možnosti seznam slovstva dopolnil v naslednjem zvezku. — I. D.

Mladost. Anton Komar: Fantiči. Povest. (1929 in 1930. Po lastni izjavi je imel pisatelj pri slikanju Martina Črtaliča v mislih za vzor Kreka.)

Narodni gospodar. Anton Kralj: Ob 30-letnici Zadrúžne zveze v Ljubljani. (1930, 3—12.)

Odmevi slovanskega sveta. Dr. Fr. Derganc: Spomini na Kreka. (III [1932], 11—21.)

Ogenj. O dr. Kreku. (1929, str. 63.)

Samorodnost. Ivo Sever; Berneker, Žmitek, Grohar — tri tihe tragedije... (1930, str. 55 in 56: Kako se je Krek zavzel za podpiranje umetnosti v Groharjevem primeru. Njegove besede: »Nikdar več se ne sme zgoditi, da bi moral kak slovenski umetnik radi bede poginiti!«)

Slavija. Dr. Krek in izseljenci. (I, str. 3.)

Slovenec. Slika † Gašperja Porente za Krekove Izbrane spise. (1930, šte. 188.) — I. Dolenc: Krek na Vestfalskem. (1930, šte. 210.) — I. Dolenc: O Krekovi materi in njegovi »skrivnosti«. (1930, šte. 230.) — Oroslava (= Oroslava Javornik): »Gori, izgori in nase pozabi...« (1930, šte. 234.) — I. Dolenc: Ob 65letnici Janeza Evang. Kreka. (1930, šte. 272.) — I. Dolenc: Iz Krekovih rokopisov. (1931, šte. 228.) — O Krekovi svobodoljubnosti. (1931, šte. 271.) — (I. Dolenc:) Vir Krekovih uspehov. (1932, šte. 231.) — Fr. Kremžar: Naš oče. (1932, šte. 238.) — Dr. Krek o kulturnem boju. (1933, šte. 44.)

Slovenski biografski leksikon. I. Dolenc: Krek Janez Ev. (Str. 559—565.)

Slovenski list. Krekov duh med 'Sočani'. Predavanje prof. Ivana Dolenca v društvu Soči. (I, 49.)

Slovenski Narod. B. Andoljšek: Tomo Zupan in Janez Ev. Krek. (1929, šte. 292.)

Socijalna revija. 8. listopada navršilo se petnaest godina od smrti našega Kreka. (1932, 133—134.)

Sokolski Glasnik. S. T.: Dr. Janez Ev. Krek. Povodom 15 godišnjice njegove smrti. (III, 41.)

Šuklje Franjo. Iz mojih spominov. II. del, str. 17, 95, 112, 126, 128, 129, 136; III. del na 29 mestih, naštetih na str. 274. — Sodobniki, mali in veliki, str. 213, 303, 304, 319, 330, 331, 339.

Andrejka Rudolf dr.: Selški predniki dr. Janeza Ev. Kreka. Ljubljana 1932. Knjiga je posvečena: Spominu dr. Janeza Ev. Kreka ob petnajstletnici njegove smrti.

2. Kreku posvečena dela.

Brecelj Anton dr.: Čuda in tajne življenja. Družba sv. Mohorja na Prevaljah 1926. Knjiga nosi posvetilo: Spominu Janeza Evangelista Kreka, mojega velikega učitelja in prijatelja.

3. Krekov spomenik.

Dolenc I.: Kakšen naj bo Krekov spomenik? (Slovenec 1930, šte. 275.) — Postavimo Kreku spomenik v Ljubljani! (Poziv, ki sta ga objavila Slovenec 1932, šte. 121 in Domoljub 1932, šte. 22.) — Spomenik Kreku. (Domoljub 1932, šte. 26 v prilogi Društveniku.) — Kreku spomenik! (Slovenec 1932, šte. 156.) — Krekov spomenik. (Slovenec 1932, šte. 231.)

4. Ponatísi Krekovi $\acute{h}$ spisov.

1. Krek, Izbrani spisi II. zvezek, 2. snopič. Celje 1929. Prim. Slovenec 1929, šte. 277 (s. š.); Dom in svet 1930, str. 49 (dr. J. Šilc).

2. Ljubljanskemu Katoliškemu društvu rokodelskih pomočnikov ob petdesetletnici. (Jubilejni zbornik Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov ob petinsedemdesetletnici, 7—10.)

Kazalo.

Življenje in delo v letih 1897 do 1900.

Zakaj se je Krek branil državnozbornskega mandata?	5
Avstrijski parlament v letih 1897 do 1900	6
1. Razpad parlamentarnega življenja v Avstriji pod Badenijem	6
2. Avstrijski parlament pod Badenijevimi nasledniki	9
Krekovo delo v letih 1897 do 1900	11
1. Krek v parlamentu in med volilci v Badenijevi dobi	11
2. Pregled Krekovega dela v dobi Badenijevih naslednikov	18
a) Poskus sprave obeh glavnih političnih strank na Kranjskem	18
b) Krekovo delo v parlamentu	22
c) Organizacijsko delo v domovini	25
č) Slovensko delavsko stavbno društvo	37
d) Krek na Vestfalskem	41
3. Slovstveno delo	43

Izbrani spisi.

A. P e s m i .	
Prolog k vseslovenski delavski slavnosti dne 28. maja 1899. leta	51
(Pesem o tajni rosi.)	53
(Župniku Janezu Pibru za god.)	54
B. P o v e s t i .	
Za brata	56
Božji blagoslov	72
C. Č l a n k i i n g o v o r i .	
I. Iz Slovenca 1897:	
Parlamentarni obraz	92
(Prvi govor v dunajskem parlamentu.)	94
Dekadenca	103
Nova doba	105
Osnujmo Leonini socialni odsek!	107
»Slovenu« v spomenico	108
(Maledictus, qui confidit in homine!)	110
II. Iz Slovenca 1898:	
Protestantizem in slovenstvo	110
Rahla dotika	112
Ob smrtni uri državne zbornice	113
(Poročilo o Krekovem govoru na Sušaku 12. oktobra 1898.)	116
Iz uvodnika: Vodilna ideja	117
Kristus — »oriens ex alto«!	118
III. Iz Slovenca 1899:	
(Prva izjava Krekova o protialkoholnem gibanju.)	120
Konsumna društva v zvezi s kmečkimi zadrugami	121
Vestfalska pisma	125
Vladi, liberalcem in našim	179

(Poročilo o Krekovem govoru v Zagrebu dne 14. avgusta 1899)	179
(Krekovo pismo skupščini prvašev)	180
† Ivan Vavpetič	180
IV. Iz brošure: Knjižnica za ljudstvo. I. Zadruge in njihovi nasprotniki.	
Uvod	181
Iz članka: Vzajemno delovanje gospodarskih zadrug	183
V vsaki fari bodi domača raiffeisenovka	183
V. Iz Slovenca 1900:	
Liberalni rekruti	183
Kje so udinjani naši liberalci	186
VI. Iz Glasnika IV (1898) in V (1899):	
Iz uvodnika: Zavarovalnice	189
Iz uvodnika: Nekaj svetov — zadrugam	189
Naše stališče	190
Nekaj važnih resnic!	193
VII. Iz Slovenskega lista IV (1899):	
(Zakaj Krek ni odgovarjal Slovenskemu Narodu?)	194
Č. R a z p r a v e.	
I. Iz Zore VI (1899/1900):	
Javna breznačajnost	196
II. Iz Katoliškega Obzornika I—IV (1897—1900):	
Iz razprave: Stanovanja delavskega ljudstva	202
Iz razprave: Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu	204
Iz razprave: Katoliška cerkev v Evropi in XIX. vek	206
Iz razprave: Katolištvo — naša edina rešitev	212
Pregled literature o Kreku od januarja 1929 do februarja 1933	228

